PAMFLETE, FOILETOANE,
PAGINI UMORISTICE

JALNICA TRAGODIE A MORȚEI C. C. PRIVILEGIU

I

Cuconul *Privilegiu* este bolnav, bolnav în primejdie; simptomele sunt de moarte. *Medicii* ce-l asistă cu mai multă stăruință decât norocire cunosc gravitatea boalei sale, pe care nu o pot combate oricâte mijloace empirice și desperate întrebuințează.

Moare cuconul Privilegiu, după unii, căci s-a prea încărcat stomacul de *nedreptăți* și *jăfuiri,* două *feluri de bucate* cam grele de mistuit în timpul de față. Alții zic că moare de o greutate de *convențiune* la inimă; alții asigură că sfârșitul îi vine din o prea mare postire de *legalitate*... Adevărul este că moare, și moare căci i s-au sfârșit zilele!

În un *obscur* ietac a curței unui mare logofăt, se află dându-și sufletul bietul cuconul *Privilegiu,* cunjurat de cei mai de pe urmă și mai credincioși din mulții *curtezani* ce a avut în viață.

În starea sa de debilitate și de buimăceală, delirul îl apucă adese, pronunțând vorbe într-aiurea, fără șir și fără de înțeles, ca aceste: „*boierii, slujbulițe*... ministerii... cinste... cruciulițe... țărani... bice... oh!... toate pierdute...oh!... toate..."etc. ... etc.

Oare ce idei să fie răscolind capul bietului bolnav, când aiurește într-așa fel? Ce să fie însemnând aceste extravagante și îngrozitoare deliruri? Fi-va oare că-și mărturisește păcatele și cere de la opiniunea publică iertare de ele? Sau că-l frământă vreo dureroasă părere de rău căci nu-i mai este îngăduit de a viețui în Țara Românescă?

Vai! delirul însă s-a terminat! deja semnele agoniei se zugrăvesc pe fața sa cea bugezită: deja nici vede, nici aude!...

Sărmane C.C. *Privilegiu!* Grapănă-te mereu de viață, deși steaua ț-a dat după deal!

Medicii, sau mai ales *doctorul* A. Beram, școlarul universității de la *Fanar,* spune tuturora că încă *speră și crede că-l va scula*... Bieților medici, dar nu vedeți că nu mai este chip de a păstra asemenea putrejune nici subt balsam? Dar este datoria voastră, o știu, să nu disperați pre *amicii* bolnavului, chiar dacă din *tâmplare* ați cunoaște că bolnavul e de moarte.

Nu-i chip însă de tămăduire! Moartea Cuconului *Privilegiu* este ca și tâmplată; ea este neînlăturabilă, oricât i s-ar da siropul de *depeșe viziriale,* hapuri de la *spițăria Otelului de Viena;* oricâte consultațiuni ar face în jurul patului său boierii de la 1 noiemvrie!...

În zădar veghează la căpătâiul bolnavului *poslușnica* „Gazetă de Moldavia"; în zădar un mazilit domn, mare amic al murindului, bate mătănii, cerând de la Dumnezeu prelungirea vieței mult adoratului său amic și tovarăș... În zădar bărbierul „Steaua Dunărei" vre să-i scoată sângele cel rău ce mai are... Cuconul *Privilegiu* moare, Cuconul *Privilegiu* are a i se cânta veșnica pomenire!...

Cea de pe urmă mângâiere a unui murind este de a vedea în jurul patului său mortuar pre acei ce au iubit în viață. Cuconul *Privilegiu* în aceasta nu are de a se tânguie, căci patul său este împresurat de *casnici,* de *ceraci,* de *amici,* de *cunoscuți,* de *medici*...

Care de care se leagă a însănătoșa pre C.C. *Privilegiu: doftorii* își cearcă asupră-i toate *sistemele* ca să nimerească pre acel ce să-i deie sănătate. Ista zice să i se dea un globuleț omeopatic de *reformă constituțională;* cela prescrie operăciunea, adecă tăierea aleopatică a membrului ce se numește *abuzul*...

Tot consulte și rețete: dar se va tâmpla și astă dată ca de-a pururea: până ce *doctorii* se vor învoi în de ei, bietul bolnav va *espira* în mijlocul durerilor.

Pe când bolnavul se luptă cu agonia, iacă ce se petrece în jurul său.

La ușa ietacului, și înarmat într-o mână de vestitul său *plumb roșu,* iar în alta de nu mai puțin vestitele sale *foarfeci,* un bătrân *cenzor* suspină și se vaită: „Ah! căci nu mai pot învârti ieste foarfeci prin pletele «Stelei», prin coama «Zimbrului», și să-mi mai plimb ist plumb pe *spetele* lor!... Poate că dacă ei n-ar *țipa* *așa de tare,* nu s-ar agrava starea interesantă în care se află bolnavul meu stăpân."

Un nou *gramatic,* ce de curând se tocmisă la C.C. *Privilegiu,* oblintește și mai mult delirul bolnavului, silindu-l să-i *dicte* cele de pe urmă voinți, în care să blasteme pre cuconița *„Stea"* căci ș-a îndreptat fulgerile în *tina* Iașilor, înspre *partizanii* săi, înspre cunoscuții săi prietini „de la 1 noiemvriu"...

În odaia de alăture stau rudele cele mai apropiate ale murindului, consultându-se deja la mijlocul de a-și împărți *clironomia* bine, a se *institua o comisiune,* un triumvirat, asupra *clironomiei* C.C. *Privilegiu,* compus din dd. L.P., C.C, și R.B. (persoanele având nume cu asemene inițiale sunt poftite să nu creadă că vorbim de ele), cu însărcinare de a epitropisi starea Cuconului Privilegiu și a iubiților săi fii *Habuzaki* și *Jăfurică.*

Nepotul cel isteț al murindului și anume cc. *Constaționar** se opune foarte la asemenea triumvirat, care, după socotința sa, i-ar răpi partea căzută din averea moșului.

Pe când asemenea dezbateri se fac între rude, una din ele *dezinteresată,* și care fusese curgere de 14 ani nedespărțitul tovarăș al murindului, se gândește ce haină de doliu va îmbrăca, căci are una ce i-a venit de la Viena și alta de la Țarigrad și alta ce-i dăruiră boierii de la 1 noiemvriu.

Triumviratul îi trămite sfatul să se îmbrace cu ce *nemțesc,* pentru că este mai asemenea cu cele de pe urmă haine purtate de murind.

„Constituționarul" zice că el poate pentru 6000 galbeni a-i vinde o haină mai *à la mode,* numită „individualitatea de principii".

Această haină este găsită de prea *oacheșă* pentru fețele bătrâne și poate chiar prea scumpă.

Prin spațioasele anticamere ale locuinței mortuare, se petrec totodată oarecare scene comico-dramatice între diferitele persoane, care așteaptă sau se tem de catastrofa ce descriem.

---

* Filologi ce s-au ocupat cu numirile proprii dau a crede că originea acestui nume nu trebuie s-o căutăm în *constant,* ci mai bine în *staționar* (N.R.).

Dispărțite în grupe deosebite, se aud atâtea felurite și *eterogene convorbiri* că din acea infernală amestecătură numai următoarele fraze se pot înțelege:

Un parvenu: „Ce puțin trainice sunt fericirile omenești!“

Altul: „Dar oare mor și *titlurile* cu moartea onoratului nostru stăpân?“

Un amic: „Așadar, ziceți că moare C.C. *Privilegiu?...* Apoi dară vivat Constituțiunea!“

Un amploiat vechi: „Cine sunt clironomii, mă rog?... Să merg spre a-i saluta...“

Un necunoscut: „Mă rog, da bătrânul este murindul?“

Altul: „Ba nu prea; tată-său a trăit sub fanarioți mai la un secul, pe când C.C. Privilegiu de-abia la 1831 s-a botezat sub denumirea de *Reglementorganovici“.*

Un necunoscut: „Ce scurtă e viața omului simțitor!“

II

Apreciațiuni ziarice

„Constituționarul“: „C.C. Privilegiu este mort! Vivat C.C. Privilegiu II!“

Redactorul-anșef a cestei foi: „Vom clironomisi!“

Un celebru unionist: „Mă duc să mângâi pre *clironomii* răposatului, în oficinele «Constituționarului» (cu un ton sentențios): neamicul în durere se cade a fi mângâiet! (din Aristot, cartea I, cap. 2, §3, lit. a la α, la A. etc.)“.

„Gazeta de Moldova“: „Sînt încă tânăr... oleacă de stambă și de frunzișoară va ascunde lesne zbârcele... Am să cerc nu cumva m-oi putea da și de astă dată batâr în dragoste cu *clironomii*... Ah! dacă-s cam zbârcit nu este de povara anilor, — ci căci mult am *iubit!* Amorul îmbătrânește inimile simțitoare... ah...“

Un mare moralist: „Lucrez la *cuvântul* cel de pe *urmă* ce voi rosti pentru bietul răposatul în viitoarea adunare, — cu *gura* cu care rostesc cuvintele *între mulți ochi!...“*

„Steaua Dunărei“: „Umbră zbârcită“... etc., etc., etc.

„România“: „Lăsați-mi priveliștea cea dramatică ce se desfășoară în «Constituționar»... Lăsați-mă a plânge... căci vrau să mă arăt mai *simțitoare* decât rudele mele, «Steaua» și «Zimbrul și vulturul», care au inima prea împietrită“...

(D. redactor al „României“ desfășură înaintea sa numerile „Constituționarului“, și pe loc șiroaie de lacrimi pleacă din tipografia d. Berman și se îndrumă spre biuroul „Constituționarului“, unde inundă de bunăvoință asupra României inimile redactorilor fii ai 6 000 galbini.)

„Zimbrul“: „Ah! Lăsați-mă să arunc și eu însumi cu copitele mele țărâna pe groapa iubitului C.C. Privilegiu... Iară tu, iubite Vulture, nedespărțit al meu tovarăș, smulge-ți o pană care vei avea-o mai ascuțită și scrie cu lacrimi de ale «României» următorul epitaf neșters pe monumentul ce s-a ridicat la 1 noiembriu în memoria răposatului boier:

Lâng-această piatră rece,
Călătorule, nu trece
Lacrimi fără d-a vărsa,
Căci să afli *dumneata*
C-aci zace-n *vecinicie,*
A Moldovei *Calicie,*
Celebra sa *neghiobie:*
Privilegiul boierit
Ce mult țara ș-au *iubit,*
Cât bani pe ea putu *face*
Vânzând-o-ncolo și-ncoace!“

NICOLAE MILESCU

Voind a vizita, între ale, Consiliul şcolari Ve-ki-lung, însărcinat cu meremetisirea mersului învăţăturilor publice, trimisei, spre a-mi sluji de cicerone, după un iezuit, ce l-am fost cunoscut încă la curtea curfirstului Frideric-Wilhelm, gazda mea după ce moldovenii, râvnind de a avea în ţară mai multe nasuri şi urechi decât oameni, mi le tăiară şi sechestrară în folosul statului, izgonindu-mă pe însumi.

Deprins a fi foarte oficios, iezuitul veni, şi dindată ne-am îndreptat paşii înspre Universitatea Pu-fa-cen-i-mik-u, în unul din a cărei apartamente se ţin de trei ori pe săptămână, cu regularitatea stelelor cu coadă, şedinţile doctului corp.

Dentâi, intrând în ogradă, văzurăm un mare număr de băieţi jucând cu mingea; iezuitul îm spuse că-s profesorii-supleanţi ai Universităţei. De aci ne-am suit în cămara Consiliului şcolari. Închipuiţi-vă o masă lungă, pe care era săpat cu slovă mare de aur, se înţelege în limba respectivă: „ferice de cei adormiţi!“ iar alăturea, cu litere mai mici, feliuriute devize, scoase din cărţile lui Kung-fu-ţei şi Meng-ţei, precum: „racul simbolizează propăşirea“, şi alte.

În capul mesei şedea un cineva cu gura căscată, din care ieşeau în amalgan (tablou omeric, şi, prin urmare, de *mauvais ton)* balele, un miros greu şi nişte voarbe.

— Şedinţa de-abia se deschide, zise iezuitul, în frunte vezi pe preşedintele, ce începe a demonstra că fiecare cuvânt, repeţit de un număr hotărât de ori, închipuieşte atâtea cuvinte deosebite de câte ori s-a repeţit.

Lângă acesta şedea un oarecine, ce cu o mână ştergea balele preşedintelui, cu ceea altă făcea vânt spre a împrăştia mirosul cel greu, iar din gură îşi scotea mereu nişte sonuri ce se pot asemăna numai doară cu un brrrr, cu care ţăranii opresc boii.

— Vezi pe secretarul, însemnă iezuitul, să nu fie el, preşedintele ar fi de mult înecat, înnăduşit şi amuţit din belşugul activităţei.

— Aceştia doi, mai adause tovarăşul meu, sunt sarea adunărei, numai ei subţin opiniunea publică, că Consiliul şcolari n-a uitat a vorbi, căci ceilalţi membri se pregătesc demult a intra în şcoala lui Pitagora. Preşedintele se cheamă tu-ru-ru-ru-tu; secretarul — ru-tu-tu-tu-ru; ceilalţi n-au numi.

Mai departe şedea un ceva a cărui faţă nu se zărea, din pricina unei urieşe umbre de ochelari ce o acoperea din toate părţile.

— Să-ţi prezint, începu iezuitul, pe fostul, ceea ce se zice în Europa, directoriu Ministerului de Dreptate; fiindcă la chineji cel ce ocupă asemenea posturi este îndatorit de a purta ochelari, spre a videa mai bine dreptatea, apoi de cele mai multe ori se întâmplă că, chiar după ce iese din slujbă, păstrează câtva timp umbra vechei sale destoinicii, ce-l întunecă.

Lângă umbra ochelarilor sta în picioare doi membri de cei mai activi, deoarece stă în picioare: două scaune. Iezuitul îmi povesti istoria lor cu mai multe amănunţimi:

— Odată aceste scaune erau a doi japoneji (neam cu cât înrudit cu chinejii prin sânge, cu atâta vrăjmaş prin simţ, şi care, precum o ştii, se închină la doi împăraţi), chemaţi spre a învăţa populaţiunea chineză a rosti A cu gura închisă. Aflând că silinţele lor duale nu izbutesc, ei au fost propuşi de a se transporta, spre mai întinsă propagandă, toată Japonia, — iar până atunci s-au retras.

Alăturea cu scaunele şedea un al treilea japonez, comisionat, nu cu puţină primejdie de a se strica în drum, spre a servi în universitatea de cocoşi de vânt.

— Să însemni, zise iezuitul, cum el se tot suceşte, căutând dincotro adiază: despre partea preşedintelui? a secretarului? a celor două scaune? a umbrei de ochelari?

Mai erau şi câţiva alţii, însă iezuitul îmi spuse că, dupre legile chineze, numărul de şase închipuieşte completul Consiliului şcolari, încât, fiind şi osteniţi, am ieşit... A doua zi am aflat rezultatul şedinţei, ce s-a încheiat de-abia pe la nouă ceasuri de dimineață: președintele și-a demustrat teza sub toate punturile de videre; secretarul a răgușit și a căpătat colică în amândouă mâni, însă tot nu s-a unit cu maioritatea; umbra de ochelari a aderat prin tăcere; cele două scaune s-au abținut de a vota; cocoșul de vânt s-a declarat de părerea celor două scaune; ceilalți membri s-au pronunțat în unanimitate, afară de unul cu stomahul foarte dezorganizat ce a cerut un suspens de 24 luni, spre a avea timp de a-și mistui socotința.

Iezuitul ședea cu mine la masă, sfârșindu-și al unsprezecelea păhar de vin, când, viind un curieri, i-aduce procesul-verbal al ședinței.

— Cum? zisei, ești membru, părinte?

— Da, răspunse, sunt portarul Consiliului școlari, și iscăli: „fiind de părerea minorității, votul abțiindu-mi, un timp pentru a medita cerând, nu pot a nu mă uni cu maioritatea, aderarea prin tăcere plăcându-mi, opinarea de *bonnet* departe de a o desprețui“.

LEVASSOR ȘI D. ROSETTI

Am văzut și am admirat pe celebrul Levassor apărând pe scenă în 14 străvestiri, sub 14 caractere și cu 14 limbagiuri. D. Rosetti e mai Levassor decât însuși Levassor! Străvestirile, caracterele, limbagiurile d-lui sunt *nenumărate,* măcar că ele se manifestează prin *numerii* „Românului“ și măcar că d-lui își face prin ele un *nume-rar*.

Din toate *premenelele* sau *schimburile* direptorelui de la Cai-verzi — mi-a scăpat cuvântul în loc de Caimata — cele două mai proaspete sunt mai cu seamă pline de *interes*. Dântâi, citiți epistolele adresate dlui Kogălniceanu și atât de drăgăstoase, încât ne vine a crede că d. Rosetti și-a adus aminte acele timpuri când, dupre mărturisirea „Buciumului“, d-lui, în nebunia amorului, făcea curte la femeile bărbaților, bătând pe bărbații femeilor. Ce epistole! Niciodată o Catincă sau o Zoiță n-a scris răvășele mai dulci. D. Rosetti *ama* din tot sufletul pe d. Kogălniceanu, până ce, dodată, pe neașteptate, după un interval de câteva ore, îl auzim strigând: *„degeaba* a fost flacăra mea; căci simțesc că nu-l *am*“. Precum vedeți, d. Rosetti s-a supărat pentru a nu fi putut *să aibe* pe d. Kogălniceanu. Scena se schimbă ca în lampa magică. „Românul“ părăsește *comerțul* epistolelor și iată-l devenind *Otello* din *Romeo,* din *Tancred — Orlando Furioso*! Jos Levassor! să trăiască d. Rosetti și... să ne tot facă a râde!

Entuziasmul meu pentru *ilustrul* comedian de la Caimata e atât de mare, încât nimic nu mă poate opri de a vă mai cita o pildă despre sublima d-lui artă de a fi când una, când alta, și când nici una, nici alta. D. Rosetti aplauda într-o vreme la descoperirile dlui Bolliac, cum că așa-numita altețea sa principele Bibesco — Bassaraba de Brancovano nu este nici Bibesco, nici altețe, nici Bassaraba, nici principe, nici Brancovano, adică, mai pe scurt, nu este ceea ce vrea să fie și vrea să fie ceea ce nu este. La 18 martiu 1863 personagiul, devenit anonim din cauza articolelor „Românului“, pune în mâna dlui Rosetti o amabilă poliță către amabilul bancher d. Tetorian pentru amabila sumă de una mie galbeni foarte amabili. În urma atâtor amabilități, anonimul redevine polinim, priimind de la Caimata un decret, în puterea căruia i se înapoiește toate spoielile, șterse mai-nainte de 18 martiu 1863: și altețea, și principe, și Bibesco, și Bassaraba, și Brancovano! Ne pare rău că înaltul nu-știu-cine n-a mai adunat vreo zece titluri: d. Rosetti i le-ar hărăzi pe toate, și nu în dar, ci pentru rațiuni ponderoase! Apoi vă mai dă mâna a lăuda pe Levassor? Românii sunt nerecunoscători pentru talentele născute în țară: un Pascaly, un Dimitriad, un Carageali, un Rosetti!

Vom încheia acest studiu teatral prin un punct foarte caracteristic de asemănare între geniul scenic al lui Levassor și acela al comicului nostru de la Caimata. Se știe că artistul parizian se distinge mai cu deosebire în parodierea englezilor. Ei bine! D. Rosetti, moștenitoul consulului britanic, e de asemenea sublim în roluri englezești, precum ne încredințează d. Aricescu!

D. ROSETTI E TEMUT ȘI IUBIT

Împărații, în genere, despre observațiunea lui Tacit, se țin de una din două sisteme guvernamentale; adică ei sau voiesc a insufla frica, sau stăruiesc a căpăta dragostea celor de primprejur. Numai Maiestății sale de la Caimata a putut să-i vină în cap de a solicita și teama și iubirea totodată; de a fi ca sirenele mitologiei păgâne, cu o față de fecioară și cu o coadă de monstru.

Văzând că toate năzuirile d-lui nu grăbesc împlinirea tragicomicului său vis, d. Rosetti s-a hotărât, în fine, a se amăgi pe sine însuși, ba dacă se va putea și pe alții, închipuindu-și în idee, cum că dorința d-lui s-a realizat, și mângâindu-se copilărește cu jocul propriei sale imaginațiuni. Ce gând poznaș; nu-i așa? O! D. Rosetti se pare a fi un june plin de foc! plin de inspirațiuni! plin de geniu creator!

Într-una din zile, ceva ca pe la 24 octobre, d. direptore al „Românului“ își imaginează că a primit o *scrisoare anonimă*, în care s-ar fi zicând: „d-ta, dle Rosetti, și cu d-ta, dle Brătiene, și cu d-ta, nu mai știu cine, sunteți capi ai societății secrete contra guvernului... opriți-vă pe marginea abisului!“ Pe loc d. Rosetti își publică poezia, o combate, o sfâșie, o sfărâmă... și toate astea pentru ce? pentru ca lumea să vază și să auză că d-lui este temut, temut, măcar de anonimi, dacă nu și de *oameni cu nume!*

Oricine știe că „secretarii“ scriu, când, unde și cum le dictează stăpânii: aceasta e sarcina „secretarilor“. Ei bine! pe la 25 octobre, d. Eugenie Carada, *secretarul dlui Rosetti,* în loc de a-i spune din gură ceea ce ar fi avut de spus, de vreme ce nu șade peste nouă mări și nouă țări, ci chiar în casa coconuluui său;

d. Carada scrie o epistolă, prin care numește pe d. Rosetti dascăl al datoriilor de om și de cetățean, model de abnegarea cea mai complectă, cântăritor de idei și de cuvinte și mai câte alte! D. Rosetti publică epistola secretarului său a doua zi după ce a dat la lumină pe acea a anonimului; o publică sub cuvânt că „ea este făcută astfel încât d-lui se vede silit a o da publicității“. O! D. Rosetti știe, mai bine decât oricine altul, cum ea este făcută!

Așadară, faimosul cap al Caimatei este temut și iubit: se tem de d-lui anonimii și-l iubesc secretarii „Românului!“

CEVA DESPRE VINERI

Vinerea a născut o mulțime de copii, unul mai slut decât altul, ceea ce ne dă o idee prea puțin măgulitoare despre frumusețea necunoscuților lor tați. Ce-i dreptul, nenorocirea Vinerii este că-i plac șchiopii, precum ne învață mitologia; ar fi chiar de mirare dacă nește Vulcani ar produce ceva cumsecade.

„Independința“, „Reforma“, „Convențiunea“ și „Românul“, patru gemeni din 1 noiembre, sunt cea mai pipăită prubă despre gusturile cele poznașe ale capricioasei Vinere!

*

„Independința“, care apare cu regularitatea cometelor, nu ieșise de atâta timp, încât ne va fi iertat a vorbi mai pe larg despre n-rul său de vineri; un nr. coprinzător în sine de mai multe miercuri și sâmbete.

Intervalul între n-rul 76 și n-rul 77, un interval de câteva săptămâni, a adus o mare schimbare în spiritul „Independinței“, care, pesemne, s-a săturat de a fi „în-dependință“.

D. Pantazi Ghica vine acuma a satiriza „Românul“, „Convențiunea“, „Nichipercea“, toate organele Caimatei, care perde astfeli în d. Pantazi Ghica un organ de voace... Sărmana Caimata devine soprano!

„Independința“ zice că logica și patriotismul „Românului“ și „Convențiunii“ este o curioasă logică și un ciudat patriotism. N-a știut-o până acum numai „Independința“, care vine să ne povestească o anecdotă cunoscută, ca pe un ce nou și neauzit!

D. Pantazi Ghica mai spune că „«Nichipercea» s-a făcut surugiu în formă și a adoptat toate injuriile lor (trebuiește: lui); acel ziar redactat de dnul Ageamioglu și de dnul Fund... de nu știm ce: poate fund de noroi, poate fund de bute, dar în orice caz fund fără doage etc." Această filipică ne face efectul unei gâlceve între *doi surugii*, întrebuințându-se însăși expresiunea dlui Pantazi Ghica, care a adus, precum se vede, mai multe idiotismuri din călătoria sa peste Milcov.

În fine, „Independința" numește verde *moftureni* pe toți publiciștii Caimatei și *mofturi* — toate sofismele lor. Acuzațiunea e foarte dreaptă: dar însăși „Independința" ne prezintă ea oare o mare asemănare cu *Afifescu?*

Contenind de a fi *caimatist,* d. Pantazi Ghica a rămas *coaliționist,* încredințându-ne că „Coalițiunea se preocupă de idei, de principiuri, de treabă (mai bine: de *trebșoară);* nu voiește nici vorbe, nici promisiuni mari și late; voiește lucru, organizare..." Parcă și Caimata nu vorbește tot așa de frumos! D. Pantazi Ghica posedă arta de a schimba într-un mod foarte originale: de a se schimba fără a se schimba!

După părerea „Independinței", Ministeriul și Camera trebuie să înceapă cu legea rurală, cu socoteli financiale, cu consiliuri de prefecturi etc., etc., etc. Citiți „Românul", citiți „Convențiunea", citiți „Nichipercea", și atunci... atunci, dacă nu vă plac repetițiunile, apoi nu veți avea trebuință a mai citi „Independința".

*

D. Valentineanu a redeschis vechea „Reformă", care, de bătrânețe și de multe ispite, nu numai că a rămas rea, ci a perdut orice culoare, asemenea celor haine vândute și nevândute, cari au ajuns a nu-și mai găsi cumpărători.

D. Valentineanu ține și cu Ministeriul și cu Caimata; cu Caimata mai mult decât cu Ministeriul, și cu Ministeriul mai mult decât cu Caimata!

Am vroi să vorbim aci mai cu amănunțire despre n-rul de vineri al „Reformei"; dar să recunoaștem cu franchețǎ că una ca asta ne este tot așa de cu neputință, precum ar fi cuiva de a ține un pește viu în mână. „Rea forma" e rotundă, rotundă, rotundă ca... un zero!

CRONICA ADUNĂRII NE-LEGIUITOARE

Eram să intitulăm acest articol „Cronica Camerei"..., dar ne-am temut de a face o cacofonie, atât de contrarie profundului respect ce-l datorim acelora ce se laudă fiecare în parte de a fi „bun-de-legat", ceea ce este foarte drept, deși n-ar fi deloc just de a zice că ei toți împreună sunt „buni delegați".

*

Așadară, am preferit a intitula studiul nostru „Cronica Adunării nelegiuitoare". Aici toate cuvintele sunt nu numai eufonice, ci chiar pitorești: ele fotografiază trecutul și statu-quo al Camerei noastre, precum dovedește discursul tronului, prin care se propun și se desfășură toate câte trebuiau să devină legi din capul locului și n-au devenit, deoarece se propun și se desfășură tocmai acuma.

*

Camera românește se pronunță „cămara". Cămările, mai cu seamă acele de stat, sunt totdeauna pline de guzgani și de șoarici, mici și mari, grași și slabi, sătui și flămânzi, dar deopotrivă gata a roade și a strica. Ministeriul s-a otărât, precum se vede despre cele dintâi ale sale apucături, a întrebuința și în privința Cămărei noastre de la Dealul Mitropoliei vechea și universala tactică a stârpitorilor de acești animali necurați și vătămători. Șoaricii și guzganii sunt nebuni după slănină. Ei bine! cabinetul dlui Kogălniceanu le pune înainte o capcană plină de nadă: socoteli financiale, legea rurală etc., etc., sperând că *aprigii cămăriști* se vor îmfla d-atâta bielșug și, de saț, vor da pelea popei. Dar se prinde-vor oare? de multe ori se întâmplă că se înșală numai șoricuții cei mărunți, pe când guzgănoii cei ispitiți își râd în barbă... vă rog a însemna că *barba* se ia aci într-un înțeles figurat.

*

La deschiderea adunării — ne spune „Buciumul" — deputații șușoteau contra publicului, ce-și revărsa entuziasmul, resimțit în inimile românilor după citirea discursului Tronului. Sunt unii cari scuză această nepolitică șușotire într-un mod foarte original. Deputații noștri — zic ei — au uitat a vorbi, ruginindu-li-se organul vocei în cursul ministeriului Crețulesco; nu e dară de mirare daca ei reîncep acum studiul limbii ca sălbaticul din Boemia, prin notele cele mai de jos, cele mai ușoare, cele mai nearticulate... Să ne ferească D-zeu de a vedea progresul studiilor vocali ale Camerei ajungând la notele cele mai râdicate, cele mai grele, cele mai *articulate!!* Și lucrul nu e tocmai cu neputință. Ne aducem aminte că în drama *Idiotul,* d. Pascaly, în actul dintâi se făcea că nu poate să lege două sonuri într-o silabă; și cu toate astea, în actul al doilea d-lui striga așa de tare și așa de iute, încât ne venea să admirăm și chiar să zulipsim inteligența idioților. Jocul dlui Pascaly, fără știrea d-lui, este pentru noi o lecțiune în privința Camerei: să n-o prea lăsăm să șușotească, căci se va putea încheia printr-o *operă* foarte dizarmonioasă.

*

În ședința de la 5 noiembre, d. Rosetti s-a încercat să încurce sau, mai bine zicând, s-a încurcat în încercare, când întrebă pe d. Kogălniceanu, „supt formă de explicare, daca Adunarea este constituită sau nu..." Ne întrerupem aci pentru a întreba și noi pe însuși d. Rosetti, dacă d-lui ar fi putut să ceară seamă de la un ministru într-o adunare *neconstituită,* adecă în lipsa de adunare? Dar d. deputat al Capitalei își înțelege cestiunea în sensul logicei speciali care distinge pe direptorele „Românului"; d-lui voiește a ști „dacă sesiunea e extraordinară sau nu". Pe de altă parte, d. Rosetti finește întrebarea zicând: „nu voiesc a ridica cea mai mică dezbatere asupra acestei cestiuni"; ceea ce însemnează destul de chiar, pare-ni-se, că d-lui nu dorește ca să i se răspunză, căci un răspuns la o întrebare se cheamă *dezbatere,* și d. Rosetti „nu voiește a ridica cea mai mică dezbatere". Precum vedeți, cestionarea dlui Rosetti, de la început până la sfârșit, este un *galimatias simplu,* după definițiunea lui Boileau. Cu toată dorința dlui Rosetti, o dorință foarte naturală, de a nu i se răspunde, malițiosul d. Kogălniceanu și-a dat osteneala de a demonstra că naivul său antagonist singur nu știe ceea ce vorbește. D. Rosetti a tăcut de teamă ca să nu i se mai întâmpine că d-lui vorbește ceea ce singur nu știe; și Camera a trecut apoi la dezordinea... vreau să zic la ordinea zilei. Să însemnați bine că „Românul" se ferește de a reproduce cuvintele convorbirei parlamentare între dd. Rosetti și Kogălniceanu.

*

În ședința Camerei tot de la 5 noiembre s-a ales biuroul...

V latin, la începutul cuvintelor românești, se preface în *b: beșica* din *vesica, a boci* din *vocire, a băga* din *vagire, berbece* din *vervex* etc.

Deci:

S-au ales ca vicepreședinți ai Camerei dd. Lascar Catargiu, Ion Ghica, Panu și Const. Crezulescu, prin o fluctuațiune de 48-54 *boturi;* ceea ce dovedește că majoritatea botoșilor noștri e coaliționistă.

*

În ședința de la 7 noiembre, Adunarea s-a ocupat cu pensiunile a veri o 120 de persoane, supt cuvânt că aceasta e cestiunea *cea mai de urgință,* în sărmana țară românească. În adevăr, pentru coconii noștri toate celelalte cestiuni nu sunt decât de cea mai mare *urgie!*

*

„Românul" de joi spune că „ședința viitoare s-a otărât pentru sâmbătă; însă *nici o lucrare însemnată nu este la ordinea zilei*". Aci d. Rosetti întrece în satiră pe însuși „Aghiuță"!

*

Este o mare deosebire între *a striga* și *a țipa*. Strigătul e serios și tragic, pe când țipătul cuprinde în sine ceva comic și ne face a zâmbi, chiar când știm că izvorul său se află în cea mai profundă durere. „Buciumul" strigă că votul universal și numai votul universal e mântuirea României. Lui „Aghiuță" nu[-i] este iertat decât să țipe, însă țipătul poate fi foarte ascuțit și limpede, și încât ne privește în parte, el nu va conteni de a fi: dați-ne votul universal și nemica mai mult!

*

Ministeriul, afară de d. Kogălniceanu, se compune din bărbați și ne-bărbați (adică cu barbă și fără barbă), cari nu sunt din Adunarea și nu posed dreptul de a fi chemați și aleși. Programul acestui ministeriu cere nu „votul universal“, ci numai *lărgirea legii electorali*... Oare nu cumva o așa lărgire, foarte elastică, va fi completarea Camerei numai cu bărbați și ne-bărbați fără cens, pe cari *fortuna* a aruncat veriodată pe scaunele ministeriali?

CONSILIUL SUPERIOR PORECLIT ÎN GLUMĂ „DE INSTRUCȚIUNE PUBLICĂ“

1. Consiliul Superior este înființat provizoriu în urma desființării fostului consiliu din Iași și a Eforiei Școalelor din București, pentru a pregăti un proiect de reorganizare definitivă a instrucțiunei publice pe noile baze a unirii politice și administrative a principatelor; dând totodată ministeriului, până la votarea noii legi, concursul său consultativ la cestiunile scolastice spenzurate sau, cum se zice, pendente.

2. Consiliul datează de la august 1862 cu 9 consiliari plătiți a 1000 lei pe lună (a zecea parte din valoarea scaunului dlui Rosetti); cu condițiunea de a se avea proiectul de reorganizare gata la deschiderea Camerei pentru sesiunea din 1862/3. Negăsindu-se însă nici măcar început până la finea sesiunei, ministrul d. Tell a schimbat majoritatea membrilor (mai iată încă o majoritate netrebnică!) în martie și, gândind că fără plată vor face mai multă treabă, le-a oferit în loc de salar lunariu o mică plată pe ședință. Mijlocul se părea a fi foarte ingenios pentru a face din oameni *lunatici* bărbați *așezați*. Consilierii, văzând că nu vor mai putea lua plata fără a face treaba, au refuzat plata, fiindcă ar fi silit să le-o refuze însuși ministeriul!

3. Ședințele plenarii se țin, de pildă, cam așa. Două zile după începerea anului scolastic, d. Costafor, luând inițiativa, propune prin un lung monolog, rostit cu toată volubilitatea și gesticulat cu toată furoarea cestiunilor zilei, propune redactarea unui singur proces-verbal, prin care să se modifice radicalminte toate programele, astfel ca instrucțiunea să nu mai prezinte în cursul anului o iotă de diferință de cum se găsește constituită în toate țările civilizate, pe care d-lui le-a vizitat în cualitatea de aginte public oficial la 1857. În timpul acesta, d. Boerescu citește ceva,

d. Davila râde, d. Poenar gândește, d. Laurian tușește, d. Aron fumează, d. Zalomit admiră și d. Strat lipsește. În fine procesul-verbal se încheie. A treia zi, în ședința următoare, văzând că anul scolastic e început de cinci zile fără ca lumea să se fi schimbat cât de puțin, d. Costafor propune și adresează ministeriului un alt proces-verbal, un „quosque“ de tânguire; că adică procesele-verbali ale consiliului nu se pun în lucrare cu promptitudine, încât consiliul se scutește de orice responsabilitate etc, etc, etc.

4. Ședințele ordinarii se țin de trei membri: dd. Laurian, Aron și Zalomit. Din aceste ședinți nu se poate auzi alta decât doară căscăturile vreunuia din onorabila trinitate (fără „spirit“) răsunând uneori până la poarta Cișmegiului. În aceste ședinți se lucrează trebile cele mai *importanți* (nu zic: de import) și asupra cărora e recomandat cel mai profund secret; precum: destituiri de persoane pentru a pune pe altele; schimbări de cărți scolastice pentru a se cumpăra altele; modificări de concursuri publicate pentru a se publica nu tocmai altele, ci pentru alții.

5. Din lucrările până acum cunoscute, membrii actuali se pot clasa în trei categorii, adecă *ofensivi, inofensivi și simpli,* dupre o calificațiune introdusă la municipalitatea din Iași.

Membrii simpli: d. Poenar, carele numai gândește (să nu citiți cumva: nu mai gândește), d. Davila care numai râde și d. Boerescu care are extrema simplitate de a lucra, ocupându-se in partibus cu pregătirea unui proiect de reorganizare.

Membrii inofensivi: d. Strat, care vecinic lipsește, deși e mai puțin lipsit decât colegii d-lui; și d. Zalomit cu socotința pre- și postopinanților.

Membri ofensivi: d. Costafor, d. Aron și d. Laurian cari merită un par ... un paragraf special.

6. D. Costaforu poartă trebile politice: destituie pe d. Hâjdeu de la Iași fiindcă dovedește că ipoconsiliul de acolo se compune din licențiați de la Maroco; destituie pe d. Poroianu de la Giurgiu fiindcă divulgă necapacitatea administrativă a supraconsiliului din București; reprimendează pe d. Cobolcescu fiindcă demonstră necompetința juriului de examinare; și altele.

D. Florian Aron, în înțelesul cel mai pozitiv cu originea numelui său de la bastonul înflorit al lui Aron, se ocupă cu partea duhovnicească a trebilor, având și cualitatea de vicepreședinte, egală cu aceea de protopresbiter, și fumând sutimi de țigări, fără rehaz, însă cu haz, întocmai precum și Aron fuma odineoară cu tămâia. Dumnealui preface programul seminariilor și ține concursurile seminaricești, de la cari respinge în consiliu pe toți candidațiii sub cuvânt de neajuns de pregătire; până ce ei se dumeresc a-l vizita acasă... și atunci d-lui îi trimite să-și rennoiască cererile la ministeriu, unde d. Aron, în una din ședințile mistice ale Consiliului, îi găsește astă dată că au devenit apți etc., etc.

D. Laurian poartă trebile economice ale instrucțiunei; adecă, emite autorizațiuni de profesiune, adoptă cărți pentru vânzare la școlari, face alegerile la concursuri și, când unul din concurinți se încăpățânează a avea o notă mai bună decât altul oarecare, d. Laurian nu crede a fi materialicește cu neputință de a strica nota, precum a stricat pe a drei despre care a vorbit „Buciumul“.

Vă întreb acuma, drept încheiere, oare ce este Consiliul Superior? un lucru neapărat? ba din contra, și ceea ce mă minunează, este un lucru foarte apărat până astăzi, nu știu de ce, nu știu de cine și nu știu până când!!

O CURIOZITATE BOTANICĂ

Bucureștenii, ca toți capitaliștii lumii, adecă locuitorii tuturor capitalelor, deprinși a vedea necontenit tot lucruri mari, persoane mari, adunări mari, menagerii mari, teatruri mari, circuri mari, afișe mari, boieri mari, table mari, și toate celelalte lucruri mari, afară numai de fete mari, înnebunesc de mulțumire de câte ori li se prezintă ocaziunea de vedea neşte lucruri mici.

Faimosul d. Heliade senior (voim a-l distinge de onorabilul d. Heliade junior cel cu „Convențiunea“) vine a satisface fireasca poftă a bucureștenilor noștri prin noua sa broșură politică cu titlul ... de bei? de baron? de cneaz? ba nu, ci simplu: *Votul-răsvotul universal,* prețul 60 parale.

Scrierea dlui Heliade e, precum am zis, o broșură, adecă o carte mică; și deci, oricare să-i fie titlul, ba chiar dacă ea ar fi tot de fără titlu, și tot încă noi nu ne-am sfii a-i recunoaște un titlu la curiozitatea concetățenilor: ea este mică, foarte mică, mai puțin decât mică. Oare tăgăduiești, domnule Heliade, că scrierea d-tale e mică? Atunci ești silit a mărturi că ea este ne-mică? Ne unim din toată inima cu părerea d-tale!

*

Producerea dlui Heliade are o formă, un miros și o culoare, ceea ce adeseori posedă nu numai florile, ci și buruienile. Analiza de față e menită a caracteriza acest vegetal necunoscut până acuma, de vreme ce abia în zilele noastre s-a scos la lumină (Tipografia Heliade și asociații, prețul 60 parale); și a arăta în care anume clase de ierburi trebuiește ea coprinsă, ierburi rele, ierburi veninoase, ierburi medicale etc., etc., etc. D. Sion numea o dată pe d. Heliade, în răposata „Revista Carpaților“ (de pre înălțimea munților se putea discerne mai bine situațiunea de jos a individului), îl numea „babă“. Dacă d. Heliade e în adevăr „babă“, apoi ne este permis a presupune de mai-nainte că vegetalele d-lui sau ale d-neaei nu pot fi decât doară o iarbă de fermecătoare:

> „Șade baba pe călcâie
> În tufariul cel uscat etc.“

*

Mai întâi să vorbim despre forma buruienei dlui Heliade.

Un exemplu:

„Votul fiind manifestarea liberului arbitru, votul este ca și libertatea; emană de la D-zeu și amândouă au aceeași natură divină: pot cum poate și D-zeu și nu pot ceea ce nici D-zeu nu poate“ (pagina 9).

Iată o definițiune sublimă, o definițiune mitologică sau fabuloasă, o definițiune pe temeiul cărei noi ne rădicăm drept în cer și aflăm prin viziune, ca autoriul Apoclipsului, că „votul este ceea ce poate și ceea ce nu poate, precum e D-zeu“. Această definițiune e cu atât mai profundă că definește totodată două obiecte cu deopotrivă chiaritate. Întrebați-vă: ce e D-zeu? D. Heliade va răspunde: „D-zeu este ceea ce poate și ceea nu poate, precum e votul“.

Alt exemplu:

„Popoarele sunt popoli decăzuți sau stricați; și voi popoarele le chemați la vot, ca să le puteți arma sau rima în poezia voastră stropiată și frenetică cu topoare“ (pagina 36).

Am gândit pân-acum că cuvântul „popol“ nu e decât o modificare neologistă din cuvântul „popor“; ba încă o modificare de rău-gust, ca și „rezbel“ în loc de „război“; fiindcă nu e chip a forma verburi din aceste două substantive fără a cădea în obscenitate. D. Heliade se grăbește a ne dovedi că „popolii“ și „popoarele“ sunt lucruri diametralminte opuse, și că popoarele nu sunt bune decât pentru a rima cu topoarele, pe când popolii au privilegiul de a nu rima cu nemic. O mare descoperire lexicologică și, mai cu seamă, rîmătoare!

Din aceste două exemple vă puteți încredința că forma ierbei dlui Heliade e o formă diformă sau o formă lipsită de formă.

*

Mirosul buruienei supuse cercetării noastre e atât de greu, încât ne vom sili a-l descrie pre cât se va putea mai pe scurt, fiind deprinși a trăi într-o altă sferă decât aceea a dlui Heliade.

„Păcală află pe vodă făcând cu iertăciune... ceea ce fac toți oamenii, fie împărați, fie magnați, fie țigani.

Dacă nu știți ce făcea Răzvan sau Ștefan Țiganul, ghiciți încai:

«Ce e mic mititel,
Descalecă vodă pentru el?»

Descălicase în adevăr vodă, și Păcală îl salută și-i făcu urări din fundul inimei:

«Să-l mănânci sănătos, Măria ta!»

Măria sa baraon, bine vedeți d-voastră, că nu putea înghiți a asemenea vot universal.

Să-l aleagă de domn calea-valea; da să mănânce sănătos ceea ce nu puțea a nas de om...!“ (pagina 21).

Iată în ce chip d. Heliade parfumează doctrinele sale pentru a le prezenta apoi poporului sau poporului românesc.

Să fugim mai departe de la „mirosul“ unei astfel de buruieni!

*

Culoarea ierbei dlui Heliade e nărămzie, alcătuită din elemente stacoșii și din galbeni (cer iertare pentru această greșeală gramaticală). Botaniștii o numesc cu un termen tecnic: culore coaliționistă.

D-lui vorbește așa despre votul universal:

„Spre a realiza o asemenea dorință sau alta și mai progresivă și mai salutarie (bre!), nu este decât un singur (bre! bre!) drum, care, cu atâta e mai drept și mai facil (bre! bre! bre!), cu cât este de legal. Avem un corp legislativ compus de reprezentanții națiunii (bre! bre! bre! bre!)...“ (pagina 55).

Ne oprim aci pentru a nu fi constrânși de a împle o colană întreagă cu exclamațiunea: bre!

D. Heliade nu se mulțumește a ne adresa la d-lor boierii deputați, ci ne mai dăscălește asupra modului în care trebuie să le închinăm petițiunile noastre, urmând cu cea mai mare scrupulozitate prescriptelor etichetei chineze: dentăi o plecăciune directă până la brâu, apoi o plecăciune în stânga până la glezne, pe urmă o plecăciune în dreapta până la tureatca cizmei, după aceea o îngenunchere directă pe genunchiul drept, și așa mai departe, și așa mai departe.

În suplica noastră cată să fie precizat votul universal întocmai ca pe pagina 45 a scrierii dlui Heliade, adică:

„Cartea este un remediu, un exorcism ce alungă dracii din cei înfuriați sau îndrăciți. Să punem cartea drept principiu, iară nu averea și vom vedea cu toții că amuțesc îndrăciții etc.“

Dupre ideea autoriului, cartea e garanția independinții morale, intelectuale, politice. D. Heliade știe multă carte; uită-se dară d-lui, ca în oglindă, în trecutul său și vază dacă știința a fost în stare a scoate pe dracul mai întâi din însuși d-lui? dacă însuși d-lui nu e cel mai bun antidot contra veninului propriei sale teorii? Țăranul fără carte e superior unui cărturar ca d. Heliade: vină țăranul cum el este în Adunare!

*

Așadară, buruiana domnișorului nostru e din cele băbești, diformă, de culoarea coaliționistă, veninoasă, cu miros greu. Lăsăm lui Jussieu sau de Candolle sarcina de a o clasifica sub numele, bunăoară, de nu-mă-atinge...

URMAREA NE-LEGIUIRILOR CAMEREI

În nr-ul trecut am țesut *Cronica Adunării nelegiuitoare*. Fiindcă studiul de față nu e decât continuarea acelei țesături, suntem dară în tot dreptul de a-l intitula „Urmarea *nelegiuirilor* Camerei".

Cuvântul *nelegiuire* are două înțelesuri, o știm bine; el însemnă o faptă criminală și acțiunea de a nu face legi, adică ne-acțiunea în facerea legilor. Suntem siguri că Adunarea, plină de simțimântul demnității și conștiinței sale, își va apleca ea singură înțelesul cel mai bun din cele două înțelesuri deopotrivă rele.

*

Ședința de la 9 noiembre s-a început prin o propunere a dlui Oteteleșanu: vă puteți închipui sfârșitul unui lucru început într-un mod atât de nefast! Vechii romani ar fi suspendat pe loc ședința, numai pentru că a vorbit cel întâi un d. Oteteleșanu. *Sunt fata nominum!*

Dar Camera nu se supără câtuși de puțin pentru așa rău ogur; căci propriile sale lucrări sunt ele oare altceva decât un *te-te,* o repetițiune fără sens, de prisos și monotonă?

*

Ședința întreagă de la 9 noiembre, ședința care se poate numi „a dlui Oteteleșanu", a fost o lungă batramiomachie contra și pentru generalul Tell; căci piticilor Camerei nu putea să le placă ca să vază înaintea lor pe acest uriaș al patriotismului, în a cărui singură cizmă lesne ar încăpea celebra majoritate pigmeică a Adunărei; dacă numai d. Tell s-ar învoi a-și sacrifica încălțămintea pentru un asemenea uz.

D. *Mitică* Ghica, prin însuși numele său și, prin urmare, reprezentantele cel mai demn al nanilor cu porecle eterogene, s-a destins mai cu deosebire în fruntea celorlalți. Ceea ce a vorbit dumnealui s-ar numi, după părerea unora, „cu-vânt". Ce-i dreptul *vântul* cam sufla, însă un vânt foarte slab. Modul în care d. Mitică Ghica s-a scremut a șterge pe d. Tell de pre fața pământului nu se poate caracteriza decât numai prin unirea ultimelor silabe din numele și familia oratorului.

În jurul acestui Achile al Myrmidonilor se grupară o mulțime de a... a... a... a... (citiți: amici strâmbi) politici, strigând și țipând pe toate tonurile diapazonnului: jos Tell! afară Tell! ceea ce exprima pitoreasca lor dorință de a privi pe generalul Tell dentâi *jos* și apoi târât *afară*. Se aștepta cu nerăbdare numai atâta, ca nescine din *înalta* nobilime (*onorabilitatea* e însușită numai publicului mărunt) să arate prin un amandament dacă adversarul trebuiește întins pe față sau pe spate și dacă trebuiește târât de cap sau de picioare.

*

Discusiunea ajunse la notele cele mai *basse,* mai basse decât ale dlui nu știu cum se cheamă de la Opera, când deodată d. Vernescu, om de gust mai-nainte de toate, s-a decis a-și rădica armonioasa voce pentru a curma această urâtă imitație a reprezentațiunilor lui Papa Nicola.

D. Vernescu e un adevărat *muzic;* înșiși boierii îi recunosc această cualitate, numindu-l „mușic" sau „majic": litera s se preface în ș în gura ciocoilor, fiindcă le plac sonurile *șuierătoare,* precum au dovedit-o ei chiar în cea dintâi ședință.

D. Vernescu a dezbătut una câte una toate argumentele antagonistelor, prubându-le matimaticește că generalul Tell nu poate fi deputat „numai când nu se fac *prune*". Domnii deputați din majoritate știind bine că și d-lor sunt în Cameră simplu din cauza belșugului *bostanilor,* au fost siliți să tacă; cestiunea s-a pus la vot: și d. Tell a rămas *bun,* cu toată părerea de rău a celor *ne-buni*.

*

Ședința de la 12 noiembre a fost *de urgință:* nu s-a vorbit decât despre pensiunile acordate și de acordat; însă gurile deputaților a[u] ostenit astfeli, încât le trebuiește acuma o săptămână întreagă de ne-guri pentru ca să poată reîncepe. Deci, ședința viitoare s-a amânat pe șase zile, iară în ziua a șaptea, precum se știe, nu se face nemica!

D. PANU ÎN BUCUREȘTI

Shakespeare zice în *Hamlet* că sunt lucruri misterioase chiar pentru mintea filosofilor.

Una din asemenea taine e gloria dlui Panu ca om de stat.

Dd. Zalomit și Laurian sunt mari filosofi, sunt filosofi *ex officio,* au scris pagini întregi asupra filosofiei; și cu toate astea, d-lor nu vor fi în stare a arunca o cât de slabă lumină asupra acestei grele cestiuni.

Până la instalarea caimacaniei de trei, d. Panu era cunoscut numai în Moldova sau, mai bine zicând, numai la Iași, și era cunoscut ca tot ce vă place, afară numai ca om politic.

În însușire[a] de nepot al mitropolitului, d-lui lesne căpătase supt Ghica Vodă directoratul Ministeriului de Justiție; însă numai ca ne-pot, căci în adevăr nici că și-ar fi *putut* justifica numirea prin alte merite.

Nu tăgăduiesc că d. Panu devenise deja de mult celebru în saloanele Iașului; totuși celebritatea d-lui era departe și prea departe de a prevesti pe marele diplomat, politic, oratoriu etc., etc. cum îl numesc amatorii de epitete.

Se povestea, că d-lui ține atât de mult la albeața și puritatea peliței sale, încât i s-ar fi întâmplat a petrece mai multe nopți cu capul scufundat într-o oală cu smântână: un mijloc cosmetic, pentru a cărui eficacitate nu putem garanta.

Se spunea că d-lui ar avea obicei de a vorbi singur cu sine, uitându-se în oglindă și gesticulând ca un Talma, ba poate chiar ca o Talmă pe spate.

Unii jurau de a fi auzit din gura d-lui următoarea dechiarațiune: „Sunt acum câțiva ani, eu și Mitică Rosetti eram doi cei mai frumoși tineri în Moldova; de atunci însă rivalul meu a îmbătrânit și a perdut foarte mult din frumusețea sa!“

Mai pe scurt, d. Panu își crease un renume de Don Juan, un Don Juan românesc, adecă mai mult în vorbe decât în fapte.

Ei bine! ca directore al Justiției și ministru ad-interim la retragerea din Moldova a lui Ghica Vodă, d. Panu devine deodată unul din cei tri membri ai guvernului interimar, numit după depărtarea faimosului caimacan bulgaro-turco-grec Vogorides, al cărui fes roșu ar trebui să se păstreze la Muzeul Național, ca un martur al epocei.

Mai mulți știu și mai mulți își mai aduc aminte că tot ce s-a făcut atunci de către d. Panu până la ziua alegerii s-a premeditat în salonul și supt direcțiunea imediată a lui Metternich moldovenesc: d. Petre Mavrogheni.

Două căi ducea[u] la acel salon, una prin anticameră la odaia musafirilor, alta prin odăița răposatului d. Mavrogheni bătrânul la cabinetul stăpânului casei. Cea dentâi cale era pentru toți, cea [de] a doua numai pentru cei aleși!

Bieții aleși! ei aveau nenorocirea de a vedea necontenit pe tatăl dlui Mavrogheni, carele, ca și unchiul dlui Rosetti, nu știa un singur cuvânt românește! Ș-apoi fiul său pretindea a fi cap al Partitului Național, tot ca d. Rosetti.

Intrând în camera dlui Petre Mavrogheni vedeai acolo așezați în consiliu pe dd. Panu, Vasilică Sturza, Mitică Sturza, Manolache Epureanu etc.

Iată în ce chip și-a început d. Panu cariera sa de mare om de stat!

După aceea d-lui a fost ministru și deputat și a vorbit mult, foarte mult, de pre feli de feli de tribune! Discursurile d-lui au fost toate, ca și figura d-sale, linse, spălate în smântână, costumate și sulemenite înaintea oglinzei! În altă țară, le-ar fi admirat doară frizorul d-lui.

Să se fi publicat veriodată cuvintele dlui Panu, precum s-au publicat, de pildă, ale dlui Kogălniceanu, sau precum se publică, în străinătate, toate producerile parlamentare și ministeriale ceva mai însemnate, atunci nu mă îndoiesc că am fi siliți a admira geniul d-lui pentru a face cuvinte!

Mulți încredințează cum că pentru celelalte „vise de aur“, d. Panu ar fi visând, măcar o dată pe săptămână, chiar tronul

României. Ce-i dreptul, d-lui ar fi și mai frumos într-o uniformă de lăncier sau de husard!

*

Cele zise mai sus sunt neapărate pentru a înțelege modul în care Coalițiunea a întâmpinat sosirea dlui Panu la București.

Abia coborât din trăsură, la 10 noiembre, înaintea otelului „Fieschi", d-lui s-a văzut între beizadea Sturdza și beizadea Știrbei, întocmai ca Hristos între cei doi... iertați, în împărăția ceriului.

— Ți-am pregătit o odaie, striga beizadea Sturdza, o odaie cu două lavoaruri și patru oglinzi!

— Ți-am pregătit un salon, striga beizadea Știrbei, un salon cu patru lavoaruri și opt oglinzi!

Unul trăgea pe d. Panu în dreapta, altul în stânga, încât nu era mult ca marele om să rămână cu mânile sclintite pe toată viața.

D. directore al „Românului" a ajuns tocmai la timp pentru a scăpa zielele bietului d. Panu și pentru a conserva astfeli României pe unicul bărbat frumos ce i-a mai rămas, de când s-a sluțit d. Mitică Rosetti!

— Dlor! lăsați-mă să vă împac! Am găsit pentru d. Panu nește apartaminte foarte convenabili pe Podul Mogoșoaii, deasupra lui Resch, unde a șezut beizadea Costachi!

D. Sturdza și d. Știrbei s-au învoit pe loc în favoarea locuinței unui al treilea beizadea.

BULETINUL AMORULUI

„Gazeta tribunalelor", redijată de d. Aristide Pascal, este fără îndoială cea mai neserioasă din foile noastre serioase, și cea mai serioasă din foile noastre neserioase.

În ea aflați dezbaterile cele mai importante ale tuturor *Curților* din România și chiar teoria completă de a *se face curte*.

În acest chip, ziarul dlui Pascal e nu numai „Gazeta tribunalelor", ci încă, și mai cu seamă, un „Buletin al amorului".

„Aghiuță" este un drac foarte sentimentale (dovadă laudele ce-i acordă însuși „Amicul familiei" al dșoarei Dunca); deci, tot ce e dragoste și chiar tot ce se trage... dar tot ce se trage din dragoste posedă titluri la atențiunea noastră.

Foaia dlui Pascal ne vorbește mai cu deosebire despre amoruri nenorocite; ei bine! cu atât mai vârtos ele merită simpatia „Aghiuței", carele, ca drac, e cornorat, și, prin urmare, este și el un amante nenorocit!

Nu cel dentâi și nu cel de pe urmă, mulțumită lui D-zeu! d. Pascal ne arată de aste ființi urgisite de soartă până și în fundul Americei; adecă tocmai supt călcâiele noastre, de pildă.

Statele Unite (unite prin dezunire, ca și principatele noastre) — Se scrie de la Chicago din 16 august 1863.

D. Hall, bărbat tânăr, plăcut și *dulce*, venit la Chicago nu se știe de unde pentru a-și face un venit în Chicago; a început a practica aci medicina cu un astfel de succes încât, zice d. Aristide Pascal, și-a făcut „o adevărată *popularitate* pe lângă sexul frumos".

O fată jună, frumoasă și bogată (jună frumoasă și bogată! concursul acestor trei calități e cam puțin probabil chiar în Statele Unite!) „a căzut, zice d. Aristide Pascal, într-o pasiune

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

extremă de amor pentru el", adecă pentru d. Hall, iară nu pentru redactorele „Gazetei tribunalelor".

A căzut? ba încă nu; ci cât p-aci era să cază. Fericitul medic o fură și iată-i înaintea unui preot gata a-i însoți în taină prin legătură sau, mai bine zicând, dezlegătura cununiei.

Să se fi întâmplat una ca asta, biata fată din Statele Unite era în adevăr căzută! dar lucrul început așa de poetic, se sfârșea atunci într-un mod prea prozaic: cununiile nu sunt de gustul „Aghiuței", nici al „Gazetei tribunalelor".

Deci, „pe când preotul, zice d. Aristide Pascal, era să pronunțe cuvintele sacramentale, o femeie cu mici copii se precipită pe neașteptate în acea cameră..."

Ce tablou!

Acuma se descopere că d. Hall e un șarlatan numit Cooper, fugit de la nevasta sa, care până atunci n-a putut să-l găsească din cauză că... nevestele nu se prea grăbesc a-și găsi pe bărbații perduți! *Le jeu ne vaut pas la chandelle!*

Fata cea jună, frumoasă și bogată apucă „un cuțit ce se afla pe masa preotului", zice d. Aristide Pascal, și în furia desperării... vrea să se ucidă? ba nu! ci simplu zgârie cu ascuțișul armei pe înșelătorul său.

Cuțitul în cestiune de acele cu cari se taie azimă: vă închipuiți dară că rănile n-au putut fi grele!

Apoi amăgita jertfă înnebunește. Ce s-a făcut cu d. Hall și femeia cea cu mici copii? „Gazeta tribunalelor" tace... în așteptarea unei mai proaspete scrisori de la Chicago.

D. Aristide Pascal se pare a fi într-o corespondință erotică foarte regulată cu nordul Americei; precum puteți judeca... a judeca? nu, ci a crede, dacă vă place, după următoarea istorie:

Statele Unite — se scrie de la New York cu data din 26 august 1863: „Nu trebuie a se juca cineva cu gelozia".

„Gazeta tribunalelor" nu cunoaște numele logodnicului; totuși ea s-a interesat foarte mult ca să afle că fata se chema „Sarah Mac-Gormick".

Într-o zi logodnici noștri se ceartă...

Să însemnați bine că logodnicii se ceartă totdeauna într-o zi, ceea ce-i deosebește de cei însoțiți, care se ceartă totdeauna într-o seară.

Tânărul, voind a-și răzbuna, se plimbă cu o frumoasă cunoscută a sa și necunoscută a noastră supt ferestrele logodnicei, pentru ca să arate:

Că-i voinic, voinicel,
Îmblă fete după el...

Tânăra, înnebunită din gelozie, se înecă... în lacrimi? nu! catastrofa ar fi fost prea vulgară; așadară, sărmana Sarah Mac-Gormick se îneacă nici mai mult nici mai puțin decât în apa Ohio, o apă fatală prin însuși numele său, care se-ncepe cu silaba Oh!

Ei bine! ce o să facă acum logodnicul, rămas cu inelul și fără fată, pe când cei mai mulți, din contra, se mulțumesc a fi cu fete și fără inele?

Logodnicul se împușcă în iatacul celei înecate: o moarte de foc, o moarte de apă, și toate astea pentru ce? din cauza unei nevinovate plimbări pe sub ferești!

„Nu trebuie a se juca cineva cu gelozia!"

Așa se scrie de la New York...

CERCULAREA DLUI D'A-VITA CĂTRE TOȚI MEDICII DIN ROMâNIA

Se non è vero, è ben trovato

Domnilor,

A venit la știrea noastră, cum că unii din D[omniile] voastre, și mai cu seamă acei ce n-au avut fericirea de a face studiile lor în școală (nu facultate; căci tocmai despre *facultăți* nu ne-am îngrijit niciodată), în școala medicală din București, ar avea necalificabila cutezanță a se deda artei așa-numitului vânat, adecă uciderii dobitoacelor sălbatice.

O asemenea purtare din parte-vă, ca una ce înjosește știința noastră, aplicând-o la nește animale atât de inferioare precum sunt becașii, iepurii, graurii, prepelițe etc., s-ar putea și chiar ar trebui să se numească criminală, dacă legislațiunea noastră, oricât de perfectă în celelalte privinți, ar fi prevăzut și specificat suprema gravitate a cazului.

Până ce înțeleapta și patriotica noastră Cameră va legifera în curând într-un mod definitiv asupra necompatibilității mandatului de doftor cu brevetul de vânător, am crezut de cuviință și încă de sacră datorie a mea; am crezut-o, domnilor, în însușirea mea de cap al serviciului numit sanitar și însărcinat cu înflorirea cimitirelor, a vă adresa următoarea instrucțiune provizorie:

Nobila țintă a medicinei, precum o știți mai cu seamă din practică, fiind uciderea oamenilor, vreu să zic și a vitelor celor mai superioare, vânatul devine naturalmente și logicește o pedică foarte periculoasă contra propășirii filantropicei noastre științi; și anume din patru cauze:

1. El destrage pe medici de la specialitatea lor;
2. El scapă pe bolnavi de îngrijirea medicilor;
3. El deprinde pe medici cu o sferă josnică de activitate;
4. El echivalează oarecum civilizațiunea cu sălbătecimea.

Așadară, domnilor, viu a vă recomanda cu cea mai vie stăruință a conteni de acum înainte cu asemenea abateri, întorcându-vă la calea în care vă poate servi ca un frumos model și exemplu domnul nostru elev, doctorul de la Oltenița, ajuns la o așa perfecțiune în împlinirea grelei sale misiuni, încât în orașul d-lui copiii au început a muri cu sutimi de vărsat și oamenii vârsnici cu zecimi de corac, crescând încă numărul celor *căutați* pe zi ce merge!

Încheiem această circulară a noastră reamintindu-vă principiul general, care cată să fie săpat adânc în mintea și în inima Domniilor voastre: medicina și vânatul nu se pot împăca nici într-un fel pentru că, medicina fiind vânatul oamenilor și vânatul fiind medicina dobitoacelor sălbatice, câmpurile respective de lucrare sunt cu totul diferite!

Inspector-general: D'a-vita
Pentru conformitate,
... n ... o... ŭ...

MODELURI DE FELICITĂRI CU ANUL NOU

1.*Tatăl și copiii*

Iubite tătucă! Te felicităm cu Anul Nou... pentru că o să ne dai un cârd de toabe, trompete, fluiere și altele, cu care nu vom lipsi a-ți rumpe urechile, ceea ce este cea mai sublimă din toate plăcerile!

2. *Unchiul și nepotul*

Scumpule unchește! Te urez cu Anul Nou... sperând că ți-a fi cel de pe urmă, căci demult aștept moștenirea ta, ca să-mi pot plăti datoriile trecute și să-mi aștern calea celor viitoare.

3. *Curtezanul și o doamnă*

Madame! Permettez-moi de vous offrir quelques bonbons... qui me coûtent diablement cher, mais que je me crois forcé de vous offrir par vanité et pour paraître plus riche que je ne suis.

4. *Grizeta și un amploaiat de la Culte*

Mititelul meu! Ia dă-mi mai degrabă haina ce mi-ai promis-o... pentru ca să am rațiuni de a nu te mai revedea până la finitul carnavalului, dacă numai până atunci nu mă voi încurca cu vreun amploaiat de la Finanțe!

5. *Mitocanul și... una*

Neprețuite Stănică! Îți doresc un An Nou fericit și cu alișveriș... pentru ca să urmezi a-mi da ceea ce refuzi la nevasta și copiii tăi, încât să pot urma și eu a-mi bate joc de tine cu junimea *locotenentă*!

6. *O tânără și o bătrână*

Cară amică! Știi singură ce-ți doresc... adecă să te văd bătrână, slută și rea ca mine, pentru că-mi desplac de moarte toate femeile tinere, frumoase și bune.

7. *Ministrul și biurocrații*

Excelență! Amploiații Domniei voastre vă prezintă respectuoasele lor felicitări... și roagă Ceriul de a vă primi mai curând în împărăția sa, fiindcă sunteți prea aspru și prea iute și fiindcă urmașul Domniei voastre poate fi o mămăliguță... ca d. Panu!

8. *Boierul și feciorul*

Doresc Luminării voastre să ajungeți la domnie... pentru ca să renvieți arcontologia și să mă văz și eu măcar un conțepist ca o credincioasă slugă ce sum și ca unul ce n-am lăsat să treacă o singură zi, fără a fura după împregiurări!

9. *Doftorul și un om sănătos*

Te felicitez cu Anul Nou și cei mulți înainte... cu condițiunea însă ca să nu fii niciodată sănătos, ceea ce-ți dorește, fără îndoială, și spițeriul din colțul stradei.

10. *Portariul și chiriașul*

Îți doresc un An Nou cu noroc și mie un bacșiș bun... și îți promit că de acum înainte, întocmai ca și până acuma, o să urmez a te ținea în toate nopțile câte trei oare pe ger mai-nainte de a-ți deschide poarta; căci numai astfeli un portariu poate să-și susțină demnitatea.

11. *D. Kogălniceanu și unul din majoritate*

Fii ministru și pentru anul ăsta... însă nu cumva să-ți schimbi politica, încercându-te a ni impune votul universal sau împroprietărirea țăranilor și împiedicându-ne a îmbogăți țara prin pensiuni, căci atunci... dar ce să vorbim despre lucruri cu neputință!

12. *Aghiuță și lectorii*

Vă felicitez cu Anul Nou... fiindcă aștept cu nerăbdare rennoirea abonamentelor pe un an întreg, pentru ca mai pe urmă să vă pot critica, satiriza, ridiculiza și din când în când chiar a vă pune în caricatură pentru petrecerea... tot a d-voastră!

4

POLITICĂ ÎN VERSURI

După ce d. Rosetti s-a încredințat că românii nu mai cred oracolelor prozaice ale foii de la Caimata, d-lui și-a adus aminte, cam târziu, în adevăr, că sibilele antice vorbeau în versuri.

Se zice că Cicerone a pățit viceversa: dentâi scrise la poezii și apoi, simțindu-se slab pentru a purta lira sau poate temându-se de moartea lui Orfeu, se apucase de proză.

Între d. Rosetti și Cicerone e o prea mică deosebire: poezia d-lui Rosetti e tot atât de rea precât de bună e proza lui Cicerone.

Revista politică a „Românului“ de la 9 genariu este:

„Sună bine-n cobză, sună;
Să nu-ți fac spatele strună...“

vreau să zic, ea este în totul poetică.

D. Rosetti începe prin a se tângui că nu voiește astă dată a vorbi despre politica interioară fiindcă nemine nu-l ascultă:

„Un mare poet a zis: «Să nu deștepți niciodată pe sclavul care doarme, căci cine știe de nu visa în acel moment că este liber». — Ne-am adus aminte și noi de acest învățământ și nu mai cutezăm să strigăm.“

Așa zice d. Rosetti, fiindcă așa a zis un mare poet.

Eu crez că motivul cel adevărat, pentru care d. Rosetti ne declară adormiți și se face că se sfiește a ne deștepta, se poate explica mult mai bine prin cuvintele unui alt mare poet, ba încă românesc, banul Alecu Beldiman:

„D-a lui planuri n-am știință, nici pot a zice ceva,
Dar lucrarea nici de frică nu poate plăcea cuiva
Proastă și temei nici unul, *mai la urmă să vedeți*
Mișcările și urmarea grecilor celor isteți,
Din nenorocirea noastră...“

Așa zic eu, fiindcă așa a zis banul Alecu Beldiman.

Urmez în politică, precum vedeți, pe aceeași cale lirică pe care și-a ales-o de curând „Românul“!

D. Rosetti zice că mai este o altă cauză ce-l împiedică a scrie asupra afacerilor interioare ale României; și anume pentru că un nu știu ce fel de *vârtej:*

„... a luat pe d. Kogălniceanu și-l duce, îl duce, cum zice poetul Alecsandri în *Baba Cloanța:*

„Fuge baba despletită
Ca vârtejul fioros
Sus pe malul lunecos,
Și-n tăcerea adâncită
Satan urlă furios... “

Ce tablou măreț! Ce colorit *à la Caravaggio!*

D. Kogălniceanu lunecându-se cu părul vâlvoi și d. Rosetti, adecă Satan, urlând furios în tăcerea adâncită, adecă fără a fi ascultat!

D. Rosetti a fost prea franc, poate pentru cea dentăi dată în viața sa, dându-și el singur numele de Satan!

În favoarea acestei nepilduite franchețe, noi admitem poezia întreagă; o admitem măcar că d. Kogălniceanu, departe de a semăna cu o babă despletită, ni se pare mai degrabă a avea aerul cochetei către care scria bătrânul poet Conachi:

„De-ți arăt că la pierire ai supus sufletul meu,
Îmi răspunzi cu răutate: ba nu! că nu-s Dumnezeu!
Uneori cu o zâmbire îmi dai suflet să înviu,
Alteori cu o clipeală vreai să mă omori de viu!
De la milă la mânie pe tot ceasul te-nvârtești...“

Încheiem, mulțumind dlui Rosetti pentru că ne-a procurat o fericită ocaziune de a face politică în versuri.

LIMBA ROMÂNĂ

Suntem siguri că d.Circa și d. Laurian nu se așteaptă la onoarea de fi combătuți de un chinez!

D. Laurian probează într-o carte de 300 pagini că nu e cu cale de a se zice „copil peptenat“, ci trebuie neapărat: *popillu pectinatu**, schimbându-se *c* în *p* și *p* în c.

D. Circa, pe de altă parte, încredințează în numeroșii săi articoli din felurite ziare necitite dencoace și dencolo de Carpați, că cuvântul „găină“ cată a se scri cel puțin cu atâția y, câți pui poate scoate o cloșcă: *gayyyyyyyyyyyyyna.*

Denaintea unei analize așa de profunde, bieții români plecau frunțile, crezând, cu tot dreptul, că *nemine nu poate merge mai departe.*

Era necesariu să apară un Puang-hon-ki, pentru a cuteza să atace, în fine, aceste teorii simetrice ca un *circ* și triumfale ca un *laur*.

Noi chinezii, fiind în toate prea economi, ne silim a reprezinta un cuvânt întreg, oricât de lung, prin o singură literă: prin urmare, tocmai noi nu putem aproba întrebuințarea unei duzine de litere pentru a reprezinta o singură silabă.

Ceea ce mi s-a părut și mai curios, este că filologia locală, în culmea căriia se află d. Circa și d. Laurian, își închipuiește că a scri *popillu pectinatu* sau *gayyyyyyyyyyyyyna* este a cunoaște spiritul limbei române.

Spiritul limbei chineze, în adevăr, se poate cunoaște din litere: de pildă, litera, prin care se exprimă cuvântul *femeie,* e zugrăvit cu *două guri*, ceea ce vrea să zică, dupe ideea noastră chinezească, că limbuția e facultatea esențială a sexului frumos.

---

* *Tentamen criticum*, p. 213.

Însă, singură limba chineză e atât de fericită! Domnii Circa și Laurian ar fi trebuit să se nască la Peking, căci numai acolo d-lor ar fi putut aduce servicii umanității prin studiul finețelor alfabetului!

În România, din contră, literele fiind un simplu semn convențional, fără nici o însemnătate logică, meritul lor nu este de a fi raționale, ci de a fi pre cât se poate mai puțin complicate, pentru ca să le înțeleagă fără greutate, tot într-un fel, toți acei ce știu carte.

Înainte, românii scriau cu slove moscovite și abia de vro douăzeci de ani încoace se apucară a întroduce alfabetul latin; dar nici până astăzi cei mai mulți nu s-au deprins încă bine cu această reformă, ceea ce dă naștere adeseori unor încurcăture foarte comice.

Ni s-a spus, de pildă, că un bucureștean scrisese la un amic al său de la țară, rugându-l să-i trimită *200 ouă de găină*. Litera *u* era scrisă cu un cursiv ce se putea lua drept *cc*, iară litera *g* semăna foarte mult cu un *f*. Așadară, naivul arendaș se grăbea a expedui la București *200 occa de făină*.

Închipuiți-vă acum ce confuziune și mai sublimă ar fi urmat să fi fost scrisă epistola de d. Crica sau de d. Laurian!

În acest mod, văzând că ortografia nu-mi va explica niciodată caracterul limbei române, recursei la o altă cale care e tot atât de nouă în România, unde ea este de trebuință ca și în China, unde ea este de prisos: începui a analiza nu literele, ci cuvintele.

Acest studiu, întreprins din întâmplare, mă aduse pe neașteptate la nește rezultate atât de frumoase, încât... zău! îmi pare rău că iubiții mei compatrioți din imperiul celest nu știu românește măcar pe jumătate așa de bine, precum românii știu franțuzește.

Limba română este fără comparațiune cea mai filosofică din toate câte se vorbesc pe fața globului: divinul Khung-tseu și marele Meng-tseu ar fi rămas uimiți denaintea veritășilor ce țâșnesc la tot momentul din gura fiecărui țăran românesc, fără ca să le priceapă chiar acela ce le spune.

Voi prezinta aci numai vro duo-trei exemple, extrase dintr-o operă în 33 tomuri, ce o voi publica în curând... însă în limba chineză, căci românii nu citesc niciodată o carte ce întrece numărul de 16 pagini.

Popoarele civilizate din Occidentul Europei se fălesc cu filosoful englez Bentham, carele descoperi că a fi bun este a fi cuminte: omul ce-și înțelege interesele sale, ce voiește a se bucura de respect, a avea credit, a se folosi de ajutorul celorlalți oameni, a fi liniștit și mulțumit, trebuie să fie *bun*.

Ei bine! Românii au în gură teoria lui Bentham în toate zilele, de când există limba românească: *ne-bun*, adecă rău, însemnează românește un om lipsit de minte și, prin urmare, *bun* vrea să zică om cu mine.

Occidentul Europei se mai laudă cu filantropii Saint-Simon, Fourier, Augustin Comte, Richard Owen și alții, cărora le venise în cap să combată egoismul societăților, arătând că oamenii trebuie să împărțească frățește averile lor unii cu alții.

Ei bine! și aceasta există de secoli în limba română. Românul în loc de „n-am încotro“, zice *n-am parte*. De pildă: n-am parte de câmpul meu, de calul meu, de casa mea, de munca mea... Deci, el nu consideră nici un lucru ca o proprietate individuală absolută; nu! el crede că are drept numai la o *parte*, și, când i se întâmplă a pierde până și acest mic drept comunist, el strigă cu durere „n-am parte!“

Economia politică, o știință europee de tot nouă, învață că patria și averea sunt două idei nedespărțite.

Ei bine! Limba română o știe de mult și aceasta. În cărțile vechi românești, patria se numește *moșie*, și moșie se mai numește totodată și proprietatea teritorială, adecă averea cea mai principală, *fondul*...

Din aceste câteva exemple puteți judeca despre miraculoasa înțelepciune a limbei române, fără păreche în lume: d. Circa și d. Laurian în zadar își bat capul cu abecedarul!

Să nu vă grăbiți însă a vă închipui că înțelepciunea românilor ar avea a face cu înțelepciunea limbei lor! Ce rătăcire! Limba zice că a fi bun este a fi cuminte; iar oamenii urmează a se răsfăța în răutăți! Limba zice că individul are drept numai la o parte din îndestulările acestei lumi, fiind dator a le împărți cu alții; iar oamenii se desfătează în răpiri și în jafuri! Limba zice că moșia e patrie, iar oamenii își vând moșiile la străini...

Însă intențiunea noastră era de a vorbi de limba română, nu de români...

PROVERBURILE ROMÂNE EXPLICATE PENTRU ÎNȚELEGEREA CHINEZILOR

Când țara se stinge sub abuzuri, sub concesiuni, sub dări, iar mandarinii cei puși în capul administrațiunii se mulțumesc a răspunde la geametul poporului, îndemnându-l să mai aștepte, românul repetă dialogul proverbial între țiganul tată și copilul cel bolnav de moarte:

„- Ce-ai mânca? Spune!
— Of! Aș mânca căpșune!
— Lungește-i, Doamne, zilele
Păn' să crească căpșunele!“

*

Când vreun partizan al dinastiei străine, precum era, bunăoară, La-ho-vang din timpul împăratului Hoi-Tsong-Min-ti, se apucă a număra pe degete toate inconvenientele mari, mici, mejlocii, colorate, necolorate, directe, indirecte, perpetue, timporarie, certe, probabile, locale și universale, câte vor decurge din alegerea unui domn pământean, românul murmură cu ironie:

„Dacă vei socoti câte foi intră în plăcintă, niciodată ***nu vei mânca!“***

*

Când cineva reușește a răstuma un regim vicios și nepopular, ia în mână frânele puterii, anume pentru a reforma trecutul, și apoi deodată începe a amâna speranțele țărei, românul îi strigă de departe până a nu se supăra de aproape:

„Cumperi cu toptanul
Și-mi făgăduiești banul
La anul!“

*

Când un jurnalist, încredințându-se, în urma tutulor celorlalți oameni cum că țara va putea căpăta un principe strein numai doară din Madagascar, propune deodată poporului, decât să-și aleagă un domn pământean, mai bine să formeze o republică, românul observă cu maliție:

„De dorul fragelor, mănâncă frunzele“.

*

Când un guvern nou aruncă cu mândrie o pompoasă profesiune de credință și de aci se oprește, nefăcând nemica, ceea ce se întâmpla de cele mai multe ori la noi în China, românul își aduce aminte de acel neobosit călător, pe care îl descrie proverbial:

„Ca să scurteze din cale,
De cu seara a plecat
Și... în tindă s-a culcat!“

*

Când un partit mai slab, voind a se uni cu un partit mai tare, se arată gata a acorda orice concesiuni, bunăoară concesiunea de a mânca numai două din zece pâni, românul face din cap, zicând cu un aer profetic:

„Nu da ciomag
Cui nu ești drag,
Să nu ți-l întoarcă în cap!“

*

Când un mandarin patriot și cu multă autoritate morală capătă prin azard și pierde prin nesocotință ocaziunea de a da poporului fericirea, ce țara era în drept să aștepte de la dânsul, românul îi șoptește la ureche cu un ton de aleluia:

„O dată vede nașul buricul finului!“

*

Când, în urma unei revoluțiuni providențiale, căzând despotismul, toți somnoroșii se grăbesc a-și atribui fiecare meritul victoriei, bunăoară ca la noi în China după alegerea împăratului Jn-ti, românul observă cu despreț, privind la numeroasele cocarde tricolore:

„Mulți viteji după război!“

*

Când cineva se silește a convinge că rătăcita alegere a mandarinilor districtuali numiți de prefecți și subprefecți, nu este de vreo importanță, de vreme ce toată puterea se află în mânele unui guvern central, ce se pretinde a fi bun, românul răspunde cu neîncredere:

„Și coada securii
Face rău pădurii!“

*

Când un jurnalist cunoscut prin propriile sale virtuți, temându-se a combate verde viciurile societății, se mărginește a face din când în când numai câte o mustrare ascunsă și umbrită, zicând, bunăoară, că deși o bancă ovreiască e periculoasă, totuși e cu anevoie a nu avea o bancă ovreiască, românul îi răspunde:

„Nu se poate cu burete
Să bați piron în perete!“

*

Când jugul tiraniei începe a fi prea simțit, prevăzând apropierea unei revoluțiuni, românul gândește în cugetul său:

„Dac-ar vrea, ciobani-n strungă,
Și pe țapii pot să-i mulgă;
Dar în loc de lapte, sânge
De la dânșii ei vor strânge!“

*

Când tâlharii fiind mulți, guvernul dă în judecată numai pe unul singurel ce vai de el, lăsând pe ceilalți mai semandicoși să petreacă în liniște pe la *neamuri,* românul oftează zicând:

„Cu un rac,
Tot sărac!“

*

Când poporul, crezându-se scăpat de mizerie, face zgomotoase manifestațiuni cu chiote și torțe, și apoi începe a înțelege, cam târziu, că de mizerie au scăpat numai acei ce n-au fost în mizerie, românul zice oftând:

„Cu lăutari și cu masă,
Aduci pe dracul în casă!“

*

Când țara merge tot rău și nu se mai îndreaptă, fie vericine la putere, Ion-sin-Petru sau Petru-sin-Ion, românul repetă cu desperare vorba țiganului:

„Tot la noi în șatră
Bate vânt și piatră!“

*

Când cineva pretinde ca toată lumea să fie negreșit de părerea lui, iar pe aceia ce cutează a vedea lucrurile altfel, îi numește „trădători“, românul răspunde fără a se supăra:

„Unuia îi place popa, altuia - preoteasa și altuia - fata popei“.

*

Când vreun diplomat propune concesiunea unei bănci străine ruinoase pentru țară, sau aducerea coloniilor nemțești, sau un împrumut de o sută la sută la alegerea unui principe șvab sau mai câte altele, sub cuvânt că prin acestea se va atrage favoarea puterilor celor mari ale Europei, românul întâmpină cu naivitate:

„Decât mămăligă cu unt
Și să mă uit în pământ,
Mai bine pâine cu sare
Și să mă uit la soare!“

*

În fine, când un ziar în feliul „Satyrului“, păcălind în dreapta și în stânga, ar cuteza a crede cum că numai readctorii săi n-ar fi având păcate, românul îi spune în față:

„Noi râdem de unul-doi
Și patruzeci râd de noi“.

O NOUĂ RELIGIUNE

În Capitala României predomnește o religiune, necunoscută până acum în istoria cultelor, și care s-ar putea numi bud... nu buddism, ci *budgetarism*.

Cartea cea sacră a acestei curioase religiuni, ca *Evangeliul* la creștini, ca *Talmudul* la evrei, ca *Vedele* la indieni sau cărțile lui Khung-tseu la noi în China, este *Budgetul*.

Nu numai toți funcționarii și toți pensionarii, ci aproape toți negustorii și toți săracii studiază *Budgetul,* se închină *Budgetului,* jură cu mâna pe *Budget*.

Un bucureștean nebudgetarist devine, pe zi ce merge, un fenomen mai rar: propaganda e atât de activă, încât peste puțin orice altă religiune cată să dispară cu desăvârșire.

Români, francezi, nemți, unguri, greci, bulgari, poloni, evrei, în fine, oricine se stabilește în București, se simte molipsit, mai de a doua zi, de influința aerului local și tinde a se *budgetariza*.

Ca sistem teologic, budgetarismul seamănă prea mult cu mahomedanismul, afară numai că, în loc de a pune pe Dumnezeu mai sus de proorocul său, el pune pe prooroc mai sus de Dumnezeu.

Proorocul budgetarismului, Mahomet al religiunii bucureștene, este Casierul General, a căruia reședință oficială se află, nu la Mecca, ci...la Visterie.

Fiecare budgetarist e dator a întreprinde, cel puțin o dată pe lună, o călătorie sacră, cu scopul de a căpăta de la Preasânția sa Casierul General absoluția diferitelor păcate, numite: bonuri, mandate, bilete, declarațiuni, recipise etc...

Dar partea cea mai caracteristică a budgetarismului, ceea ce-l deosebește de toate celelalte religiuni, este greutatea de a dobândi absoluția pentru păcate mici, pe când păcatele cele mari se iartă foarte lesne.

Adeseori se întâmplă că un budgetarist, ale căruia pecadile nu întrec suma de 100 lei, execută regulat, în toate zilele, în curs de trei sau patru luni, un trist pelerinagiu pedestru, începând din mahalaua Izvorului și până la Visterie, fără ca să poată primi dorita absoluție; pe când un alt budgetarist, încărcat de niște păcate de mii de lei, se dă jos din trăsură, zice proorocului: *„mon ami...* — și absoluția e gata!

Nouă ne este peste putință a explica această particularitate a budgetarismului: fiecare religiune are, neapărat, *misterele* sale!

CARACTERUL POPORULUI ROMÂN DIN PUNCTUL DE VEDERE CHINEZESC

Ilustrul nostru filosof Meng-tseu a spus, sunt acum două mii de ani, că popoarele Nordului se disting prin caracterul lor războinic, activ, energic, căutând numai dezvoltarea forțelor fizice; pe când popoarele Sudului, din contră, sunt pacinice, pasive, meditative, desfătându-se mai mult în sfera intelectuală.

Francezul Michelet, furând, fără a o recunoaște, ideea marelui chinez, adause că popoarele Răsăritului sunt plecate a suferi sclavia, pe când simțul independinței este proprietatea caracteristică a popoarelor Apusului.

Așadară, cosând la un loc elementele acestei teorii chinezo-franceze, putem zice că cei de la Crivăț sunt viteji, cei de la Miazăzi sunt înțelepți; cei din Orient sunt servili și cei din Occident sunt liberali.

Acum, având intenția de a studia caracterul românilor, ca o consecuență a pozițiunii lor geografice, luai mai întâi de toate o hartă în mână și constatai, cu cea mai mare mirare, că România se afla la o depărtare aproape egală de nord, de sud, de apus și de răsărit.

Ei bine, cum oare și în ce mod să putem aplica acestui ciudat popor principiile cele simetrice ale lui Meng-tseu și Michelet?

Românii sunt ei viteji? Nu, căci nu sunt o nație nordică.

Românii sunt ei înțelepți? Nu, căci nu sunt o nație sudică.

Românii sunt ei servili? Nu, căci nu sunt o nație răsăriteană.

Românii sunt ei liberali? Nu, căci nu sunt o nație apuseană.

Turburat de această nedomerire, îmi adusei aminte că unde nu ajută teoria, acolo, vrând-nevrând, cată să alergi la pedestra practică.

Începui, dară, a îmbla pe poduri, căscând gura la toți trecătorii, frecventai birturile și cafenelele, făcui cunoștință cu șeasesprezece miniștri, opt senatori și patru deputați, vizitai cazernele și asistai ca secundant la șeasezeci și patru dueluri, figurai ca membru în mai multe comitete revoluționarii, fui față la numeroase manifestațiuni naționale, *la două* mai cu deosebire, în fine, n-am lipsit nicăiri, unde mi se putea prezinta ocazia de a descoperi dacă românii seamănă mai mult cu popoarele nordice sau cu cele sudice, cu occidentalii sau cu orientalii.

Pentru ca cercetările, în care mă cufundasem, să mă aducă la rezultatele cele mai pozitive, procedam într-un mod sistematic, înregistrând într-o voluminoasă condică, în ordinea alfabetică a numilor, cu arătarea anului, lunei și zilei, pe toate persoanele, cu câte mă ciocneam în desele mele excursiuni.

După verio câtiva ani de această muncă cotidiană, văzând că condica mea cuprindea deja patru mii de rubrici, mă hotărâi a face un rezumat statistic, pentru a mă încredința, prin cifre, dacă românii sunt mai mult viteji sau mai mult înțelepți, mai mult servili sau mai mult liberali.

După o socoteală foarte exactă, verificată în mai multe rânduri, potrivit cu regulele aritmeticii lui Ming-uang-ti, aflai că, din 4000 de români:

2100 sunt viteji,
2100 sunt înțelepți,
2100 sunt servili,
2100 sunt liberali...

Conchizând, dară, că nația română se divide în patru părți egale: o pătrime viteji, o pătrime înțelepți, o pătrime servili și o pătrime liberali, trimisei în această priivință un raport oficial detaliat la Consiliul Mandarinilor din Peking.

Însă, vai! primii drept răspuns o reprimandă, pe care o reproduc aci textualmente.

„Su Puang-hon-ki ming huan ong pe sa pi uen liang kin vang!“

Ceea ce însemnează în românește:

„Domnule Puang-hon-ki! ai greșit în calculele d-tale, bagă seamă pentru altă dată!“

Adus în disperațiune prin acest ponos, ce-l credeam nemeritat, recitii bruionul raportului meu și mă încredințai, în adevăr, cu lacrime în ochi, că cifrele sunt greșite.

Peste tot era în condica mea numai 4000 de români, pe când în fiecare din cele patru rubrice se arăta câte 2100, adecă în sumă totală 8400!

4000 = 8400!!!

Eu, Puang-hon-ki, elevul Academiei Astronomice de la Peking, să fac o asemenea eroare!

Confuz și rușinat, luai condica în mână și începui a reface din nou socoteala.

Nu mai știam ce să zic! În condică era lămurit că 4000 de români sunt egali cu 8400 de români.

După multă bătaie de cap, reușii, în fine, a da peste origina acestei încurcături, foarte ordinarie în toate statisticile lumii.

Aproape fiecare român reprezintă în condica mea cel puțin patru persoane morale sau imorale, adecă patru diferite caractere; bunăoară:

„1864, februariu 11, am vorbit cu d. O... și l-am găsi liberal peste măsură;

1865, februariu 11, am auzit vorbind pe d. O... și l-am găsit servil peste măsură;

1866, februariu 11, am trecut lângă d. O... și l-am găsit liberal peste măsură;

1864, martiu 10, am mai vorbit cu d. O... e foarte viteaz, așteaptă cu nerăbdare să se deschiză un rezbel cu Turcia;

1865, martiu 10, am mai auzit vorbind pe d. O... e foarte înțelept: temându-se ca țara să nu se compromită prin un rezbel cu Turcia: pleacă fruntea în jos și cugetă;

1866, martiu 10, am mai trecut lângă d. O... e foarte viteaz: se pregătește a se înscri în legiunea de voluntari ce va merge la Giurgiu contra turcilor; ochii săi aruncă scântei, fiind în stare a incendia murii Constantinopolii..."

Și așa înainte.

Vedeți, dară, că dacă toții românii ar fi ca d. O..., atunci 4000 de români ar reprezinta nu 8400, ci 24000 de persoane!

În condica mea găsii însă pe mulți numai cu cinci sau patru caractere, o seamă cu trei sau două caractere, dar d-abia vro câțiva cu câte un singur caracter!

Un român, ce nu se abate niciodată de la principiile sale, este o așa raritate, încât, adunând la un loc pe toți asemenea, este imposibil de a forma măcar un ministeriu... de șapte!

Așadară, românii nu au nici un caracter special, nu numai ca nație, ci nici chiar ca indivizi!

Aci consistă greșeala mea, când credeam că o pătrime din poporul român e vitează, o pătrime înțeleaptă, o pătrime servilă și o pătrime liberală!

Nu! Fiecare pătrime este totodată și vitează, și înțeleaptă, și servilă, și liberală; sau, cu alte cuvinte, nu este nici una din acestea, după împrejurări.

Participând deopotrivă de nord, de sud, de apus și de răsărit, românii sunt *de toate!*

Mare e teoria lui Meng-tseu!

Mare e teoria lui Michelet!

Practica le justifică!

Vă veți mira, însă, cum de mă poci împăca eu, crescut în principiile rigurosului staționarism chinezesc, cu această nestatornicie a caracterului român.

Mă veți întreba: de ce nu mă întorc la Peking?

Ei bine! îmi mai rămâne de a mai face aci un experiment.

Am observat că românii își modifică totdauna caracterul după imaginea oamenilor de stat ce-i conduc: viteji sub guverne viteze, înțelepți sub guverne înțelepte, servili sub despoți și liberaii când nemine nu-i apasă.

Aș dori, dară, să mă încredințez dacă nația română ar putea să devină statornică în bine, sub un guvern ce ar fi și el statornic în bine.

MORILE

An, pe când inundația cea mare se plimba pe podurile Bucureștiului, guvernul lui Cuza Vodă înțelesese, cu obicinuita sa pătrundere, că origina răului sunt morile dupe Dâmbovița.

Și *națiunea* o știa aceasta; dar în cunoscuta sa parțialitate se mărginea a atribui calamitatea unei singure din acele mori, anume moarei de la Boteni, a dlui general Florescu.

Guvernul, plin de respect pentru glasul opiniunii publice, trimise în cea mai mare grabă să se taie zăgazurile de la două mori.

Între cele două mori cată să fi fost, neapărat, și moara cea cu pricină a dlui general Florescu? — Nu!

S-a tăiat moara de la Brăiloiu și moara de la Buzoeanu, cari se află drept la mijloc între menționata moară de la Boteni a dlui general Florescu și între moara de la Trestieni a dlui Nicu Lahovary.

D. general Florescu era ministru de Interne, iar d. Nicu Lahovary era secretar-general al Ministeriului de Interne: morile d-lor nu puteau fi bănuite.

Lângă moara de la Trestieni mai era moara de la Cosoba: ea rămasă de asemenea neatinsă, proprietarul său fiind d. beizadea Scarlat Ghica, atunci general-procuror la Înalta Curte de Casațiune.

Ale cui, dară, să fi fost cele două nenorocite mori, aduse ca sacrificiu pe altarul patriei pentru a amuți strigătul națiunii?

Moara de la Brăiloiu, proprietatea principelui Obrenovici, și moara de la Buzoeanu, proprietatea contelui Larisch.

Principele Obrenovici șeade la Bieligrad, iar contele Larisch — la Viena: d-lor nu puteau a se înțelege de aproape cu Ministeriul de Interne.

Principele Obrenovici e sârb, iar contele Larisch — neamț; d-lor trebuiau jertfiți mai cu preferință, nefiind români ca d. ministru general Florescu, d. secretar-general Nicu Lahovary sau d. procuror-general beizadea Scarlat Ghica.

Admirați înțelepciunea și patriotismul guvernului!

Dar veți zice, poate, că morile de la Brăiloiu și de la Buzoeanu nu aveau a face cu potopul? Ce ne pasă! Erau la mijloc alte considerațiuni mai grave: considerațiunea de distanță și considerațiunea internațională!

În acest mod, morile celor trei generali Florescu–Lahovary–Ghica funcționează în liniște până astăzi, pe când morile Obrenovici–Larisch sunt închise pentru eternitate!

REVISTA POLITICĂ

Cestiunea principelui s-a sfârșit, deși „Românul“ până mai deunăzi tot mai sta oarecum la nedomerire, dacă va veni Carol I sau dacă nu va veni.

Zicând „Românul“, noi înțelegem ziarul ce poartă acest nume; căci românul cellalt, adecă națiunea, de la prima zi a plebiscitului nu putea a se mai îndoi de venirea noului suveran, ales și aclamat cu atâta bucurie și cu atâta entuziasm mai în unanimitate de voturi.

Pentru noi, unii, nici cea mai mică bănuială nu mai are loc. Carol I nu va întârzia de a sosi în Capitala noastră: adecă în Capitala Alteței sale regale, și cei cincisprezece readactori ai „Satyrului“, având în locuințele lor respective fiecare la dispoziție câte patru fenestre, s-au grăbit a se aproviziona mai ieften de pe acum, din economia chinezească, cu șeasezeci de lumânări de spermanțet: iluminația va fi splendidă.

Această proviziune de lumânări, pentru a nu se cheltui banii în deșert, ne-am cumpărat-o însă nu înainte de a ne convinge într-un mod oficial, că factul sosirii lui Carol I este un fact pozitiv până întru atâta, încât d. Ioan Brătianu a și plecat deja la Berlin, în numele națiunii, pentru a întâmpina acolo pe Alteța sa regală, întovărășit de d. Davila, în calitate de *general,* adecă de un om întrebuințat în *genere:* totdauna și-n toate.

Așadară, venirea lui Carol I, ca un fact deja ca și împlinit, nu mai prezintă nimănui fermecul noutății, și toate spiritele — zicem „spirite“, căci așa se zice — și-au întors privirile într-o altă parte, întrebându-se unii pe alții: „De cine oare va fi compusă Constituanța? Pe cine să alegem mandatari ai națiunii? Cui să încredințăm sarcina de a pune bazile libertăților noastre publice?“

Auzind la tot pasul aceste întrebări de preocupațiune patriotică, se găsesc mulți — și cum să nu se găsească într-o țară ca România! — inimi nobile și devotate, inteligențe culte și prevăzătoare, bărbați cunoscuți prin splendoarea trecutului lor, bucurându-se de încrederea cea mai absolută a concetățenilor, aducând în sacrificiu pe altarul patriei nu ceea ce au — acesta ar fi prea puțin! —, ci chiar aceea ce n-au avut niciodată, și, din înălțimea gloriei lor, strigă către națiune, pe toate tonurile diapazonului: „Nu vă mai bateți capul pe cine să alegeți! Alegeți-mă pe mine! Și pe mine! Și pe mine!“

D. Pantazi Ghica merită lauda de a fi luat inițiativa pe această cale de a liniști îngrijirile publicului. Apoi urmă d. Bolliac. După aceea d. Heliade. De aci cu grămadă cei șeptesprezeci membri ai Comitetului Electoral Central. În fine... dar la fine n-am ajuns încă!

Oriunde îți întorci ochii nu vezi decât profesiuni de credință ale domnilor candidați la deputăție: d. Pantazi Ghica promite țărei ca o va face să petreacă întocmai precum petrecuse însăși Domnia sa la Târgoviște; d. Bolliac se obligă a da gratis alegătorilor săi abonamente la „Trompeta Carpaților“; d. Heliade îi va adormi cu un milon de anecdote; cei șeptesprezeci făgăduiesc, firește, de șeptesprezeci ori atâta... Ce viitor sigur și strălucit pentru scumpa noastră Românie!

Pompa profesiunilor de credință avu o imensă influență nu atât asupra alegerilor, cât asupra comerciului: neguțitorii, aruncându-se în imitație, începură a face nește anunțuri, ce întrec și lasă departe în urmă frazele cele mai sonore ale dlor Pantazi Ghica, Bolliac, Heliade sau cei șeptesprezeci!

De pildă, d. lipscan Ovesa, locuitor la Hanul Grecei, sub firma de „Cânele Negru“ și d. băcan Ștefan Becu, locuitor pe Strada Mogoșoaii, *vis-à-vis* de „Monitor“, scoaseră la lumină un anunț intitulat „O minunată unsoare pentru hamuri, teletinuri, burdufe de trăsuri și cizme de vânat, în sfârșit, *pentru orice fel de piele care este expusă elementului!!* s-a inventat și s-a aprobat de cei mai celebri oameni de capacitate în Englitera...“

Tot atunci, d. cârciumar Costache Ioan publică o înaltă profesiune de credință, atât de remarcabilă prin *profunditatea fondului și veritatea culorii* încât o reproducem în totul:

„Facem cunoscut tutulor meselor celor frumoase, că, de astăzi înainte, sunt mândru.

Am luat în vânzare vinurile dlui Balasidi.

Cine, în adevăr, a băut din acele vinuri și n-a rămas încântat?!

Aceia numai cunosc ce poate produce pământul Țărei Românești!

În toate zilele, dar, de la 7 ore dimineața până la 9 ore seara, veniți să vă răcoriți, viață să dobândiți, la «Pivnița Raiului», Strada Stavropoleos, Hanu Poticilă, no. 11, coloarea Roșie."

Ei bine! de ce oare profesiunile de credință ale dlor Pantazi Ghica, Bolliac, Heliade și cei șeptesprezeci să nu fie cel puțin tot atât de sincere precum sunt ale dlor Ovesa, Ștefan Becu și Costache Ioan, cari se bucură de mult *credit în piață?*

Așadară, opiniunea noastră este și va fi, ca să bem din vinurile dlui Balasidi în *„Pivnița Raiului"*, să cumpărăm unsoarea cea inventată de toți oamenii cei mai celebri din Anglia pentru a ne feri de umezeala ce amenință chiar propriele noastre piei, cari sunt și ele *expuse elementului,* și de aci, fără a ne mai gândi câtuși de puțin, să alegem deputați la Constituantă pe oricine va face o profesie de credință.

Ș-apoi de ce, oare, să ne mai batem capul alegându-i prin alegători direcți și indirecți, când ar fi mult mai nemerit de a procede d-adreptul prin plebiscit, propunând votului națiunii o listă complectă: aranjată după ordinea alfabetică a districtelor și a persoanelor cam în felul următor:

Pentru districtul Argeș:
Atanasiu Michail,
Arghiropol Grigorie,
Arion Anton...
Pentru districtul Brăila:
Blaramberg Nicolae,
Boerescu Costache,
Bolliac Cezar...
Pentru districtul Cahul:
Cosmescu Crăciun,

Cernătescu Petre,
Crețulescu Emanuel...

Noi propunem acest mod de alegere cu atât mai vârtos, că deputații votați astfel după sistema noastră vor reprezinta districtele lor măcar prin literele inițiale: o perfecție reprezentativă, la care n-a ajuns până acum nici chiar Statele Unite din America!

CORESPONDENȚA PARTICULARĂ A „SATYRULUI“

În numărul 8 al ziarului nostru chemarăm atenția opiniunii publice, cum se zice în stil nou, sau simplu atenția guvernului, după stilul vechi, asupra morii de la Boteni a dlui general Florescu, care, — moara, iar nu d. general Florescu —, funcționează până astăzi, privind cu mândrie la picioarele sale alte două mori, sacrificate fără știrea lui Dumnezeu: moara de la Brăiloiu și moara de la Buzoeanu.

Nu mică a fost mirarea noastră primind deodată o epistolă, scrisă pe o hârtie foarte elegantă și subsemnată de un oarecare *Moș Ion din Boteni,* cerând cu naivitate să ne retractăm cele zise în privința morei dlui general Florescu, sub cuvânt că acea moară a fost și ea sacrificată.

Declarăm că scrisoarea lui *Moș-Ion-din-Boteni,* oricât de sentimentală, totuși nu o putem publica, nerecunoscând nimănui dreptul de a se amesteca nepoftit în afacerile dlui general Florescu, fără ca să aibe vreo autorizație autentică din partea Florescu, care singur ne-ar putea sili de a-i da loc în coloanele dumnealui, acestui ziar.

Cu toate astea, pentru a tăia lui *Moș-Ion-din-Boteni* orice poftă de a se mai arunca de acum înainte pe calea corespondinței, îi facem cunoscut că cei cincisprezece redactori ai „Satyrului“ au avut plăcerea de a mânca nu mai departe decât aseară o excelentă mămăliguță, confecționată din făina, măcinată la moara de la Boteni a dlui general Florescu.

PROVERBURILE ROMÂNE

I. FATA MAMEI

Împregiurul oamenilor mai remarcabili, mai popolari sau mai abili se grupează totdauna un cerc de guri căscate, ce-i ascultă în toate zilele, îi întovărășesc în toate locurile, îi admiră în toate împrejurările, se fac sateliți benevoli și câteodată sinceri ai unei planete morale, care, de cele mai multe ori, ca și planetele cele fizice, este un corp lipsit de lumină.

Ca toți oamenii, ei vorbesc, strigă, declamă și dispută: dar cuvintele lor nu sunt decât un ecou desfigurat sau o față întoarsă pe dos a vorbelor ce auziseră de la idolul lor; și dacă acel idol avusese cumva nenorocirea de a spune o absurditate sau de a cădea în vreo contradicție, adoratorii săi se văd osândiți a se contrazice și a aiura cu o duzină de graduri mai mult.

În genere, această specie de oameni nu au nici cea mai mică valoare proprie sau sunt atât de mediocri, încât n-ar putea niciodată să joace vreun rol în vreun fel de societate; de aceea unica lor resursă, care reușește mai ales în cafenelele și pe piețe, este de a se acoperi cu faptele patronului, repetând necontenit cu o mândrie bufonă: „Iată ce am făcut noi!“

Se întâmplă însă câteodată că cineva îi atrage, pe nesimțite și pe neașteptate, într-o discuție asupra unui subiect despre care ei n-au auzit nemic de la dascălul lor; atunci îi vezi îngălbenind, zăpăciți, pierzând șirul vorbei, căutând cu stăruință la tavan ca și când ar voi să găsească acolo răspunsul dorit, și murmurând, în fine, cu naivitate:

Știam să cos eu odată,
Când eram la mama fată,
Că mama acu-mpungea
Și mâna mea îl trăgea...“.

PANORAMA IMPRESIUNILOR

Sosirea domnitorului, pe lângă impresia națională cea mare și uniformă, a produs feliurite impresiuni individuale, din cari vom înregistra aci numai vro duo-trei mai curioase.

D. Bolliac se miră foarte mult că principele Carol nu *s-a întors la regimentul său la Berlin,* după cum ne asigura „Trompeta Carpaților“ tocmai în ziua sosirii Alteței sale la Turnu Severin.

D. Heliade, dindată ce i s-a spus că domnitorul a venit, răspunse că d-lui știa c-o să vină, dar nu putea s-o spună de frica *d-lui prefect de poliție care l-a vizitat acasă și i-a zis: nene...*

D. Tacu a oftat, repetând cu durere proverbul străbun: „si tacuissem“

D. Pascaly s-a apucat a reprezenta din nou faimoasa declamație patriotică pe care o reprezintase de atâtea ori în onoarea lui vodă Cuza.

D. maior Papazoglu a făcut, cu o oară înainte, tabloul intrării Alteței sale în capitală, prezintând-o la barieră domnitorului, ca din partea unui *veteran... în facerea tablourilor*.

D. Hugues visase că nu va mai fi bucătar domnesc și chiar a doua zi avu satisfacțiunea de a vedea realizarea visului: de atunci încoa' dumnealui nu mai doarme deloc, de frică să nu viseze că nu va mai face nici banchetele municipale!

D. Pantazi Ghica sacrifică, din entuziasm, propria sa persoană, scriind o nouă piesă, intitulată *Dorință împlinită,* deși se știe că *dorințele* autorului *Pățitului nu s-au împlinit niciodată!*

JUSTIFICARE

Cei trei sute optzeci și trei de abonați ai „Satyrului“ și cei peste cinci sute cumpărători cu numărul se întreabă cu nedomerire: de ce, oare, n-am apărut săptămâna trecută?

Ne vom sili a explica motivul acestei neregularități, care se află în cea mai strânsă legătură cu istoria Asiei Centrale din timpuri fabuloase.

În antichitatea cea mai depărtată, turcii erau așezați, sub numele de Hoei, în partea occidentală a imperiului chinez, plătind tribut Curții imperiale de la Peking și supuși unor guvernori ereditari din ilustra familie chineză Ki. Sub împăratul Lieu-Pang, în anul 203 înainte de nașterea lui Christos, acești nelegiuți s-au revoltat contra dominațiunii chineze, au ucis pe guvernatorul Sing-tschu-ki, au măcelărit pe fiii săi Wei-hi-ki și Lao-te-ki, și au alungat din țară pe toți ceilalți membri ai familiei Ki, a căror posteritate legitimă și directă suntem noi, cei cincisprezeci redactori ai „Satyrului“.

Vă puteți însă închipui că, strămutându-ne în România, noi n-am uitat deloc tradiționala urră, ce am moștenit-o de la străbuni contra a orice e turc. Prin aceasta se explică lupta la care am provocat chiar de la primii numeri ai ziarului pe d. Pantazi Ghica, ex-voluntar în armatele otomane, și pe d. Ion Ionescu, ex-amploaiat al lui Reșid Pașa, căci misiunea noastră era, între altele, de a dezrădăcina toate resturile turcismului în România.

Săptămâna trecută se lăți deodată vorba de invazia otomană. Toată România se sculă în picioare. Garda orășenească rivaliza cu armata regulată, volontarii rivalizau cu garda orășenească. În această stare de lucruri, cei cincisprezece redactori ai „Satyrului“ își aduseră aminte de jalnica moarte a lui Sing-tschu-ki, Wei-hi-ki și Lao-te-ki din mâna turcilor. Setea răzbunării ne aprinse inimile. Opt redactori, anume mandarinii San-huang-ki, Tschao-wna-ki, Ta-tun-ki, Gang-liang-ki, Se-ma-ki, Io-fong-ki, Ma-mu-ki și Hiang-tsen-ki, au declarat în ședința plenară a comitetului redacțiunii că locul lor este, nu la București, ci la Dunăre, unde săbiile lor sunt chemate a se scălda în sângele otomanilor. Iată cauza pentru care ziarul n-a putut apare săptămâna trecută, și dacă apare acuma, cată să mulțumiți turcilor, carii, speriându-se de atitudinea țărei în urma alianței româno-chineze, n-au mai crezut de cuviință a ieși din cafenelele Rușciucului.

Dacă convulsiunile agoniei politice, în care căzuse Imperiul Otoman, vor face cumva ca turcii să revină din nou asupra planului de a măsura distanța de la Dunăre până la Călugăreni, atunci „Satyrul“ va fi forțat de a se mai întrerupe o dată, promițând însă abonaților, după finitul rezbelului, câte un cap de turc drept dezdăunare, iar abonații pe un an vor mai căpăta ca premiu un fes, o narghelea, un borcan de șerbet, două dramuri de hașiș și o pereche de papuci.

CALEIDOSCOP SATIRIC

PRELECȚIUNI FILOSOFICE POPULARE, RELATIVE LA FAMILIE ȘI EDUCAȚIUNE

„Sub acest titlu se începe *duminică în 10 fevruarie 1863 la 12 oare* și se va continua în duminicele viitoare de la 12-1 de amiazi, în *sala* de la *bancă,* un curs public, unde se vor dezvolta în mod popular un șir de idei asupra educațiunei în familie, luminate prin principii psihologice și mai ales estetice. Între altele se vor trata următoarele materii:

1. Familia în stat și în societate; educațiunea în familie.

2. Educațiunea fundată pe principii științifice; estetica și psihologia ca părți ale filosofiei.

3. Principii estetice. Frumosul, sublimul și plăcutul. Aplicări la muzică (opera clasică și opera italiană) și la literatură (clasică și romantică).

4. Importanța esteticei pentru educațiune. Principii psihologice. Idealismul și materialismul în psihologie.

5.Temperamintele.

6.Viața de zi și viața de noapte a sufletului, vis, viziuni, stahii.

7. Memoria și fantazia.

8. Voința și caracterul.

9. Voința și inteligența, talentul și geniul.

10. Recapitulare. Mijlocul justifică scopul.

Cu introducerea acestui curs public sper că am atins o coardă ce-și va afla răsunetul ei în inimele societăței din Iești. Dacă Ieșii nu mai sînt acum centrul administrațiunei, trebuie să devie centrul unei alte activități, *centrul mișcărei literare și științifice*. O mică parte a unei asemene mișcări sînt și cursurile publice. Însă pentru ca ele să aibă un efect în societate, trebuie să fie susținute prin dame, adevăratul elemânt social în timpul modern.

Către dame dar mă adresez în specie și mai ales către mamele de familie, rugându-le să asiste la această încercare. Eu din parte-mi mă voi sili ca oara pe săptămână, în care mă vor încuraja cu prezința d-lor, să nu fie o oară perdută.

Iași, 6 fevruar 1863. *Tit-Livie Maiorescu*“

Amicul și colegul nostru, d. Maiorescu, e unul din acei doi-trei juni români, cari n-au adus din străinătate numai câte un lustru de studiu, o știință jumătățită. Noi am avut plăcere a as[is]ta la câteva din prelegerile d-sale de istorie universală la Facultatea de Litere și, dacă nu ne-am putut învoi cu toate ideile tânărului profesor, încai am rămas încântați de elocința și limpeditatea de expunere, cu ajutorul căror d-lui știe a se furișa, așa-zicând, în inimile ascultătorilor. Înzestrat fiind cu unele atari daruri, d. Maiorescu e chiar menit a fi profesorul *damelor!* Ieșencele noastre trebuie să se bucure cu atât mai mult, cât pân-acum ele n-au avut *en propre* decât pe *doftori,* cari le făceau nu cursuri publice, ci doară curse private, pe când noul lor profesor nu le va aduce decât lumini, învățându-le a se feri de orice *negură*. În adevăr, însăși forța de atracție a dlui Maiorescu, elocința sau *gura* (puteți adăugi „de aur“ ca în porecla Sf-lui Ioan) e în contrazicere cu *ne-gura!*

TUTTI FRUTTI

1

Bibliografia:

Citit-ați cartea intitulată: *De l'enseignement public et des reformes sociales en Roumanie, par un ami des roumains;* Iassy, Bermann, 1862, in 8°, pag. 36? Autorul vra să dovedească că în școalele noastre trebui a se preda toate cele în limba fraceză, că d. Kogălniceanu e ultra-neologist, că în Suceava rășede astăzi un mitropolit în formă, că lumea morală se poate descompune în atome: că *Regulamântul organic* stipulează rentrunirea Ardealului, Bucovinei și Basarabiei cu Principatele Dunărene; că Ieșul e în centrul României ca Olimpul grecilor în centrul pământului; că rușii sînt rumânofili (pesemne din recunoștință pentru rusofilia dlui Pretorian), și așa mai departe. Numele autorului nu se știe; se zice că ar fi „Henri Mathieu“; din cuprinsul cărței se vede, ce-i dreptul, că opul e *Galli-Mathiae*.

2

Confrate „Nichiperce“: Dupre propunerea ce-mi faci, îți trămit foaia mea *în schimb,* rugându-te a răspândi gustul ei în sfera ta drăcească, fiindcă încep a despera de a putea face ceva cu *berechetii* de oameni.

TOATE-VRUTELE

1

D.Vaillant răstălmăcește în cursul său de *Epoptică* numile proprii prin cifre. Rugăm pe eruditul profesor a desluși *publicului* în ce chip cifra 1.000 galb. se cuprinde în numele propriu „Bassaraba“, precum se poate încredința orișicine din mărturia dlui Rosetti în registrurile Tribunalelui de comerț și în foaia „Românul“?

2

D. Rosetti are ochi mari și urechi mici; d. Brătianu are ochi mici și urechi mari; d. Rosetti aude cu urechile dlui Brătianu și d.Brătianu vede cu ochii dlui Rosetti. De ce oare ambii nu se pot ajuta unul de la altul pentru a *judeca sănătos?*

3

În numărul de la 27 octobre „Nichipercea“ scoate din întuneric, ca articol de fond, „Biografia cânelui meu scrisă de el însuși“. Ne grăbim a-l încredința că-l găsim foarte *natural* de câte ori vorbește în *numele cânilor*. Pășească înainte pe această cale adevărat *reprezentativă!*

4

De la un timp încoace nu mai apare un singur număr al „Nichipercei“, în care să nu vă-ntâmpine cuvântul „măgar“. La ce scop servesc atâtea „măgării“? Oare pentru a sprijini Coalițiunea care să fi ajuns a avea nevoie de „măgari“? Nu cumva coconița se plimbă pe niște munți atât de primejdioși încât nu e chip a recurge la ajutorul unor animali mai nobili!

5

Un iubitor de *curiozități* a plătit cu 10.000 de lei un *scaun* al dlui Rosetti. De ce oare ilustrul direptore al „Românului“ n-a scos la vânzare o *pălărie* a sa? Alăturându-se destinațiunea ăstui obiect cu destinațiunea mobilului vândut, valoarea scaunului, *chiar* în privința dlui Rosetti, trebui să fie mult mai mică decât valoarea pălăriei!

6

Nu putem pricepe de ce d. Millo n-a reprezintat și nu reprezintă pe *Zgârcitul risipitor* al lui Alecsandri, o sublimă satiră asupra societății boierești și caimatiste, o spirituală icoană a stării noastre de astăzi. Nu cumva d. Millo se teme de Coalițiunea? Noi știm că strălucitul nostru comic e de minune când tremură, de pildă, în *Lipitoarele satului...,* dară nu ne vine a crede că a tremura înaintea Coalițiunii ar fi cât de puțin în rolul *directorelui Teatrului Național!*

7

„Românul“ publică necontenit articulii unui oarecare Radion. Rugăm pe onorabila direpțiune a ziarului de la Caimata sau să contenească cu un așa „Înșiră-te mărgărite“, sau cel puțin să reînceapă totodată publicațiunea anunțurilor despre *cașcavalul de Penteleu,* pe lângă care și opurile domnului de mai sus se vor face, prin contact, mai puțin *insipide*.

8

Nimene nu voia să crează că d.Rosetti-Bălănescu e în adevăr ministru al *trebilor din afară;* pentru a dezminți opiniunea generală, aflăm că d-lui a plecat ca să-și facă *trebile din afară...* peste Milcov.

9

„Românul“ sufere de o bucată de timp de o boală foarte tristă, cunoscută în medicină sub numele de *reumatism.*

10

Administrațiunea „Românului“ s-a muat *vis-à-vis* de redacțiunea „Buciumului“: oare ce să însemne acest început de *apropiare?*

11

Ce este Coalițiunea? Un mare bine, o sublimă fericire, o ancoră de mântuire, un dar ceresc, un liman de scăpare, chivotul lui Noe *cu două stagiuri* și așa mai departe, și așa mai departe, și așa mai departe. Bre! Bre! dară căutați din a cui dulce gură iese acest pomelnic de miere? Din gura Coalițiunii, care e destul de modestă și nepărtinitorie pentru ca să admire pe Coalițiunea! Întocmai așa în celebra comedie a lui Goldoni, *Il Bugiardo* sau *Minciunosul* (să nu vă scandalizeze acest titlu, domnilor coaliționiști), Lelio admiră pe Lelio; cu acea numai mică deosebire că cuconița Coalițiune este de genere femeiesc (alții încrdințează cum că ar fi *sui generis* și, prin urmare, ca domnișoară, ea firește nu poate fi *Lelio,* ci doară „Lelea“!).

12

Ciocoismul se poate cunoaște nu de pre ce el vrea, ci din contra despre ceea ce el nu vrea. Ființa sa este un *minus,* o *negațiune,* un *ba-eu.*

El nu vrea Unirea nu pentru că i-ar zâmbi înmulțirea domniilor, directoratelor etc.; nu! ci simplu numai pentru că-i plac cifrele *cu soț:* 2 în loc de 1; 14 în loc de 7 etc. Un gust matematic!

El nu vrea Instrucțiunea obligatorie nu pentru ca țăranul să nu știe carte boierește; nu! ci simplu numai din ura *obligațiunilor* de tot felul. Un simțământ liberale.

El nu vrea Armarea țărei nu pentru ca pușca țăranului să nu răspunză cumva la biciușca proprietarului; nu! ci simplu numai pentru că armele sunt scumpe și finanțele dezorganizate. O economie patriotică!

El nu vrea Împroprietărirea săteanului nu pentru că ar socoti proprietatea ca hrisovul din cer al boierului; nu! ci pentru că bietul sătean nu va ști ce să facă cu proprietatea sa. Un exces de filantropie!

El nu vrea Votul Universal nu pentru că acesta ar nimici orice deosebire de clase sociali și politice; nu! ci pentru că el cuprinde în sine toate principiile de mai sus, și Unirea, și Instrucțiunea obligatorie, și Armarea țării, și Împroprietărirea sătenilor, adică pentru că el contrazice *gustul matematic, simțimântul liberal, economia patriotică și excesul de filantropie.*

El nu vrea, el nu vrea, el nu vrea!

13

Țelebi Iacovache, unchiul dlui Rosetti, a sosit de curând la București împins de dorința de a vedea pe nepoțelul în toată gloria lui, devenit cap al unei opozițiuni, care se laudă ea însăși a fi colosală.

Țelebi Iacovache pe lângă limba sa de *patridă* știe mai multe limbi străine; însă românește — ba! Cu toate astea, aflând că nepotul său e „Românul“, bietul bătrân a făcut o adevărată violință a limbei sale pentru a începe așa:

— Țe mai fațe? țe mai drega, anepse?

— Mă rog, mai încet, dragă moșule, că te vor auzi oamenii! întâmpină d. Rosetti, îngălbenindu-se la față...

— Ma țe daca auzi oameni?

— Vor gândi, ferească-ne D-zeu, că nu suntem români; căci doară ești frate bun cu tată-meu!

— Sinto rumano si sinto greco; si rumano si greco.

— D-apoi și eu tot așa, moșule! sum și român și grec; dovadă — cestiunea monastirilor închinate! Dară meșteșugul este de a fi grec în întru și român dinafară!

— Te prițepo, te prițepo!

14

Colaboratorii dlui Rosetti au început a se retrage unul câte unul de la *lumina și voința* Caimatei. D. Aricescu, d. V. Alexandrescu, d. Misail, d. Vericeanu etc. în parte au amuțit, în parte au îmbrățișat ideile „Buciumului“. Sunt semne că în curând însuși d. Rosetti va părăsi pe d. Rosetti, subt cuvânt că „Misiunea ziaristicei se sfârșește când se deschide Adunarea“. Vezi „Românul“ din 29 octobre. Noi vom felicita din toată inima pe d. Rosetti când îl vom vedea scăpat de un colaborator atât de neconsecinte ca d. Rosetti.

15

Patriotismul în gura ciocoiului este ca o floare naturală aninată la o coadă falsă a unei bătrâne cochete.

16

În redacția „Convențiunei“ s-a găsit o poezie, care se începe așa:

Vino, dragă, te deșteaptă:
Vinul dulce te așteaptă;
Vinerea-i o zi d-amor:
Vinele-mi tresar de dor,
Vindecă-mă de-a mea boală:
Vina e a ta, Marghioală;
etc., etc., etc.

Toate versurile se încep cu silaba *vin,* ceea ce este într-o minunată armonie cu *spirtul și litra,* vreau să zic cu spiritul și litera acestui ziar pururea fericit, adică, latinește, *beat.*

17

D. F. ... , profund cunoscătoriu al muzicei și om de spirit, dă cu ochii de d. Pantazi Ghica.

— Mă bucur că te văd, dle redactor al „Independinței“; voiam cu tot dinadinsul să te întâlneasc pentru ca să-ți fac o mică întrebare. Cu ce drept te apuci d-ta de critice muzicali mai-nainte de a învăța ceea ce este muzica?

— Cu dreptul unui „*homme de goût*“, domnul meu, răspunde d. Pantazi Ghica, clipind din ochi și ridicând în sus cu mândrie țuguiul capului.

— Poznaș drept, domnule redactor! vrea să zică, după ideea d-tale, pe care sum sigur că am înțeles-o, e muzic fiecare *homme d'égoût...?*

18

Aflând despre istoria *poliței,* un burtă-verde zise unui ziarist anticoaliționist.

— Nu-mi vine a crede, ca d. Rosetti să poată face una ca asta, d-lui are principii! are principii! mă înțelegi?

— Nu voi tăgădui niciodată, domnule, că d. Rosetti are principii, precum zici d-ta; sum și mai generos; recunosc că d-lui își *prețuiește* principiile mai mult decât oricine altul; însă, tocmai pentru că principiile d-lui sunt atât de *scumpe,* d-lui le ascunde sub zece *plapome!*

19

— Coalițiunea e ca și *Sparta!* striga în „Café Français“ un caimatist, lăudând tăria și puterea partidului său.

— Zici, dle, că este ca și *spartă?* întâmpină Aghiuță, care se afla din întâmplare alăturea. O crezi d-ta ca și *spartă?* eu sum mult mai modest: o văd numai la începutul *spargerii,* dară momentul va veni când voi putea să strig și eu ca d-ta: Coalițiunea e nu ca și *spartă,* ci chiar *spartă.*

20

— Un amic al d-lui Papa Nicola îl numește diminutiv în mângâiere Papa Nicolaco: ceea românește se face *papă-ne-colacul.* Ce e drept, d. impresar al Operei *ni-l papă* cam de mult, fără ca măcar să ne *mulțumească.*

21

„Nichipercea“ încredințează că titlul de-ntru-ntâi destinat pentru „Aghiuță“ ar fi fost „Sarsailă“. Brevetul ce-l căpătasem de la Ministeriul de Interne dovedește că acel titlu era să fie „Berlicoco“. Astfeli, mulțumită „Nichipercii“, aflăm că „Sarsailă“ și „Berlicoco“ sunt sinonime, ceea ce n-am știut pân-acuma.

22

Redacțiunea „Aghiuței“ vine de a primi următoarea epistolă:

„În contra obiceiului ce se pare că l-ai fi având, te-ai arătat nedrept și nedelicat în privința mea, domnule directore, puindu-mă pe mine, care sum una din gloriile României, alăturea cu așa-numitul Radion. Crezi, domnule, că, prin contactul meu, acest domn va putea deveni mai puțin insipid; ai uitat, însă, că totodată un asemenea contact mă va lipsi pe mine de gustul meu cel pur și nemolipsit. Așadară, cer retractarea cuvintelor d-tale, înștiințându-te că, la din contra, voi fi silit a recurge la calea armelor; sperând că vom rămâne sănătoși chiar după 18 împușcături, dupre exemplul dlui Orășeanu. Al d-tale serv

Cașcaval de la Penteleu“

23

Coalițiunea trage... de moarte? ba numai de nas pe Caimata; însă diferința între aceste două moduri de a trage nu e tocmai mare.

24

— Orice și oricât să vorbească partizanii tronului, trecutul dlui Rosetti *seduce*... zicea un burtă-verde.

— Nu numai că *se duce,* ci *s-a și dus,* domnule, răspunse Aghiuță.

25

Unii se miră văzând ambele noastre teatruri totdauna pline. Adevărul este că Bucureștiul ar putea împle două sute de teatruri câte cu o mie de locuri fiecare împărțindu-se biletele de intrare *gratis* la toți locuitorii Capitalei.

26

Dacă nescine ar traduce literaleminte franțuzește piesa *Chirița în provinție,* oare ar putea s-o înțeleagă și s-o guste publicul Parisului? Cu toate astea, sunt unii cari ne încredințează că bucureștenii înțeleg și gustă în Teatrul „Bossel“ piesele franceze, locali, traduse literaleminte românește: „Jeanne qui rit“ etc.

27

Se zice că italianii se nasc muzici. Baritonul dlui Papa Nicola de la Operă face tot ce-i stă în putință pentru a proba nu numai că toți italianii se nasc muzici, ci că unii din ei nu sunt capabili nici chiar de a deveni muzici. Perseverința d-lui în demonstrarea acestui adevăr e foarte lăudabilă; decât am fi de părere că acest curs n-ar trebui să răsune tocmai de pre scena Operei.

28

Toți articulii dlui Rosetti sunt subsemnați: C.A.R. — Legătura acestor litere e simbolul Coalițiunei. Ca zeul Ianus de la Roma, iscălitura directorelui „Românului“ are două fețe. Liberalii o citesc din stânga în dreapta și admiră în cuvântul „CAR“ ideea mergerii înainte sau progresului; ciocoii o citesc din dreapta în stânga, și adoră în cuvântul „RAC“ ideea mergerii înapoi sau retrogradării. Iată de ce d. Rosetti, prin însuși numele său, e nodul Coalițiunei.

29

D. de Marsillac celebrează paveaua Bucureștilor ca pe cea mai frumoasă în lume. Vă mirați? D-lui găsește aci curat degeaba câte 800 de galbeni pe an, ceea ce în zadar s-ar căuta pe toate pavelele din câteșicinci conteninți ale globului. Paveaua Bucureștilor e unică... pentru d. de Marsillac.

30

Oare de ce „Românul“ nu *desbate* argumentele „Buciumului“? Pentru că „Buciumul“ *des-bate* argumentele „Românului“.

31

„Românul“ și ministeriul actual au ajuns a fi parodiate în numărul de pe urmă a lui „Figaro“ franceze.

„Românul“ e un stăpân pururea nemulțumit cu purtarea lacheului său; dorind, de pildă, ca ușa să fie închisă când e deschisă și viceversa.

Ministeriul, vreau să zic lacheul, cutează a răspunde într-o zi la marafeturile stăpânului: ei bine, domnule, e cu neputință ca ușa să nu fie sau închisă, sau deschisă; una din două!

— Nu mă pricepi, nerodule! îmi place ca ea să fie *dubioasă*.

Și lacheul a reușit a împlini pofta stăpânului.

32

„Le petit journal“ descrie o familie pariziană, Passage la Boule-Rouge, compusă din următorii membri: tatăl — francez; muma — engleză; fiiul mai mare născut pe insulele Sandwich, fiiul al 2-lea maltez, fiiul mai mic — spaniol; lacheul — suițerez; slujnica — olandeză; papagalul — din colonii; cânele — din Țara Noua; pisica — din Persia... În România fiecare familie boierească ar fi o mină de studii pentru „Le petit journal“, care ar descoperi la tot pasul, pe lângă elementele de mai sus, picături și volumuri de sânge turc, grec, arnăut, bulgar, sârb, rus, austriac etc., etc.; dară „Le petit journal“, în fața unei atari abundințe de materie, ar fi silit să devină un *Grand journal*.

33

D. Tit-Livie Maiorescu, membrul Comitetului școlariu din Iași, a fost însărcinat cu vizitarea mai multor școale primare dencolo de Milcov.

Sfârșind excursiunile sale, d-lui a venit la București pentru a dechiara ministeriului că:

1. Toate școalele vizitate sunt rele;

2. Să i se acorde o sumă pentru a merge la Berlin ca să studieze condițiunile unor școale primare bune.

Ministeriul s-a grăbit a elibera dlui Maiorescu veri o câteva sute de galbini și d-lui a plecat în misiune.

„Aghiuță“ admiră aci și simplitatea ministeriului și naivitatea dlui Maiorescu.

Dacă d.Maiorescu nu cunoaște pân-acum condițiunile unor școale primare bune, apoi cu ce temei putut-a d-lui să dechiare ca rele pe cele vizitate?

Dacă raportul unui așa inspector nu dovedește nicidecum răutatea școalelor vizitate, apoi ce nevoie avut-a ministerul de a cheltui o sumă de bani pentru plimbarea dlui Maiorescu?

34

O tablă pe Podul Mogoșoaii zice:

„Fabrique *des jalousies*“. Iată o fabrică curat de prisos în București, unde gelozia nu e de modă.

35

Un datornic intră în cabinetul unui creditoriu.

— Am *venit*... începe el.

— Cum? întreabă creditorul cu mirare.

— *Pe jos.*

— O Doamne! *ai venit pe jos* și nu-l rădici pentru ca să-mi plătești datoria!

36

Dna L., în etate de 50 de ani, iubea pe d. P. în etate de 25 de ani.

Dna L. e bogată, d. P. e un june cumsecade, adecă fără bani.

D.P. a mers la Paris să se plimbe și a făcut datorii ca de 500 galbeni, adecă vârsta amantei sale înmulțită pe 10.

Dna L. îi trimite 1000 de galbini pentru ca să iasă din Clichy și să revină la București.

D.P. angajază o jună franceză și iată-l pe Podul Mogoșoaii trecând înaintea ferestrilor dnei L.

Dna L. se îmbolnăvește: singur remediul cu putință e un doftor de 25 de ani.

37

Foaia franceză umoristică „Tintamarre“ ne înștiințează despre invențiunea ce s-ar fi făcut de curând în Statele Unite de a înălbi pe cei negri. Camera noastră ar trebui să-și procure rețeta acestei minunate descoperiri fără care ea se face de o culoare mai *închisă* pe zi ce merge.

38

O domnișoară a venit la stabilimentul fotografic al dlui Szathmáry pentru a poza în *miniatură*.

— Vreți să vi scot portretul cu o carte în mână, *mademoiselle?*

— Firește, domnule, mai poate fi îndoială!

D. Szathmáry îi prezintă un volum românesc ce se afla din întâmplare pe masă.

— Fi, domnule! dă-mi în mână o carte franceză...

39

Țarul moscovit e cel mai bun muzic în Europa întreagă, ba chiar în câteșicinci părți ale globului. Se zice că toate academiile muzicali se pregătesc a-i trimite diplome de *„maestro assolutissimo“*.

40

Camera noastră nu se învoiește nici într-un mod cu constrângerea corporală pentru datorii. De ce oare? Simplu, pentru că nu poate să-i placă *cucon-strângerea* corporală pentru datorii!

41

Silogismul întâi:
Boierii sunt retrograzi;
Retrograzii sunt raci;
Ergo: boierii sunt raci.
Silogismul al doilea:
Liberalii sunt stacojii;
Stacojii sunt racii fierți.
Ergo: liberalii sunt raci fierți.

Din aceste două silogismuri urmează logicește următorul sigur medicament:

Voiți ca boierii să se facă liberali? botezați-i într-un *licuid* fierbinte care să-i *roșească!*

42

Se zice că Comitetul teatral, compus din boieri, nu învoiește dlui Millo ca să reprezinte pe scenă pe *Zgârcitul răsipitor* al lui Alecsandri. De ce oare să fie asta? De ce? pentru că Comitetul teatral, compus din boieri, nu învoiește dlui Millo ca *să-l* reprezinte pe scenă!

43

„Reforma“ și-a emis opiniunea sa asupra sau, mai bine zicând, contra „Aghiuțăi“, după ce s-a văzut spânzurat cu capul în jos în nr.2 al foii noastre: opiniunea „Reformei“ se resimte vederat de acestă pozițiune anapodică a crierilor!

44

„Românul“ publică între „Felurimi“ următoarele:

„Deunăzi s-a condamnat la Miunich un țăran la o amendă de 25 fiorini, fiindcă vânduse lapte falsificat. Acuzatul se apără zicând că nu știe cum va fi intrat apă în lapte; el crede că vara trecută fiind atât de călduroasă vacile sale au băut negreșit foarte multă apă și presupune că aceasta va fi poate cauza că laptele coprinde și apă.“

Am dori să aflăm cauza falsității teoriilor politice ale dlui Rosetti de când cu Coalițiunea? Oare și Domnia sa ar fi papat vro materie conrumpătoare într-o cătățime prea mare?

În Franța s-au făcut de proverb cei ce vorbesc franțuzește „ca vaca spaniolă“; în România ar trebui să se arăte cu degetul acei ce ne înșeală „ca vaca de la Miunich“.

45

„Monitoriul comunelor“, redigeat de d. P.S.Aurelian (post-scriptum Aurelian?), descrie în n-rul său 47 obiceiele orang-utangilor:

„Maimuțele numite orang-utan, crescute și cam domestice, mănâncă la masă cu stăpânul lor, se plimbă după dânsul, fumează tutun, *beau lapte, dar vin nu beau*. Femeile lor *sunt liniștite și trăiesc bine cu bărbații*".

Așadară, deosebirea dentre oameni și orang-utangi, dupre „Monitoriul comunelor", este că:

1. Bărbații noștri beau vin; ai lor nu;
2. Femeile lor sunt liniștite și trăiesc bine cu bărbații; ale noastre nu!

46

„Independința" tinde din ce în ce mai mult a deveni un ziar *secular,* care va apărea de acum înainte din *secul* în *secul* sau, cel puțin, din *sec* în *sec*.

Neregularitatea perioadelor apariţiunei sale aseamănă foarte mult foaia dlui Pantazi Ghica cu natura cometelor, însă ceea ce ne face a pune o importanță și mai mare în această înrudire astronomică este caracterul *vaporos* al „Independinței"!

N-rul de la 27 noiembre prezintă un fenomen unic în ziaristica europee și chiar în acea română. Imaginați-vă o coloană și jumătate de text, după care urmează două coloane și jumătate de anunțuri!

Ș-apoi ce fel de anunțuri! Pe coloana a patra vedeți întinsă numai și numai pe *„M-lle Lucie"*. Dacă nu respectul pentru lectori, apoi cel puțin politeța cea binecunoscută a dlui Pantazi Ghica ar fi trebuit să nu-i permită a lăsa o domnișoară fără societate... ba încă tocmai într-o duminică!

47

Cestiunea țăranilor e mai *umană* decât orișicare altă; și tocmai de aceea nici a putut să se gândească la ea Camera noastră, ocupată numai cu cestiuni *vitale*.

48

„Nichipercea" se laudă că sunt oameni care îl *prețuiesc,* firește, și încă îl prețuiesc nu o dată, nu de două ori, ci îl *des-prețuiesc!*

49

„Reforma" ne dorește, „mai mult spirit". Este o neauzită imparțialitate din partea „Reformei" de a ne dori nouă o mai mare câtime de aceea ce-i lipsește ei cu desăvârșire.

50

Colonelul D'Ecquivilley, redactorul „Reformei" franceze, numește totdauna pe colegul său de la „Reforma" română *„le fougueux* Valentineano". D.Valentineanu, ce-i dreptul, a dovedit în mai multe ocaziuni că e foarte *fugos!*

51

În cestiunea neviolabilității domiciliului ș-a libertății individuale, d. Boerescu, susținând în Cameră teoria ciocoilor, pentru cea dintâi oară în viața sa a voit să-și justifice cu orice preț porecla. D-lui fu în adevăr „Boerescu"!

52

O damă cu ochii albaștri întreabă pe un fotograf dacă nu se va putea face ca portretul să fie cu ochi negri. Norocul fotografului a fost că nici o damă cu ochi negri n-a cerut vreodată a fi cu ochi albaștri!

53

Fiia unui oarecare patriot bucureștean cu diploma de la Caimata, foarte renumit pentre precupeți, lipscani și tabaci, poartă numele fantastic de „Patria". Până acum fetița e mică; dar o să crească fără îndoială, se va mărita firește, și atunci... atunci Patria va fi periculoasă și în pericol, căci:

1. Dacă ea nu va fi credincioasă bărbatului său, bietul om se va vedea *trădat de Patria sa!*
2. Dacă bărbatul nu-i va fi credincios ei, ei bine, el se va numi *trădător al Patriei sale!*

3. Dacă ambii vor călca credința Unirei, sărmana *Patrie o să fie trădătoare și trădată* totodată!

Scăparea noastră este că Patria e până acum *mică!*

54

Se zice că dd. Panu, Gr. M. Sturza, Brătianu, Brăiloiu, Rosetti, Brancoveanu etc., etc. ar fi comandat pentru Anul Nou câte o budincă în forma *coroanei.*

Cine ar fi visat măcar că d. Fialkovski, ungând la domnie pe boierii de mai sus, va juca vreodată rolul de mitropolit... *in partibus infidelium!*

55

Fața unei femei urâte este ca o cetate: artileria așezată pe partea de sus nu lasă a se pune mâna pe partea de jos!

56

Hippolyte Briollet, unul din redactorii foii umoristice „Tintamarre" face următorul joc de cuvinte:

„Un proverbe dit: Tel brille au second rang etc.; moi je trouve că Tell brille au premier".

Oare despre care Tell vorbește aci calamburistul francez? Despre Wilhelm sau despre Christian? actualitatea se preferă!

57

Ceea ce ne rămâne ca suvenire de la amantele noastre este, pentru cea mai mare parte, câte o ... *blagă!*

58

D. Caragiale e unul din comicii noștri cei mai buni, d. Millo îi plătește câte treizeci și cinci de galbini pe lună; d. Caragiale nu apare mai niciodată pe scenă... așadară, d. Millo a cumpărat nu altceva decât *tăcerea* dlui Caragiale!

59

D. Iancu Strat e numit membru la Comitetul Teatrului Național. De acum înainte scena noastră va pierde caracterul său îndoielnic, căci *a se îndoi* e cu neputință pentru ... volumul dlui Iancu Strat!

60

Se știe că Regina Victoria dete un aspru ordin ca să nu se fumeze în saloanele palatului; de atunce numai sobele Curții regale au privilegiul de a face ceea ce nu este iertat chiar pentru cei mai mari lorzi ai Angliei!

61

Un poet făcea curte.

— Aș dori să cunosc pozițiunea d-tale, întreabă frumoasa.

— Cea mai brilantă, îngerul meu!

— Ești avut!

— Toată starea mea este *o liră,* din care...

— O *liră!* o singură *liră!* ha, ha, ha! îmi pare rău de cunoștința d-tale! Bucătăreasa mea are *doi napoleoni* pe lună!

62

O propozițiune matematică:

D. Rosetti *minus* d.Brătianu *egal* zero;

D. Brătianu *minus* d. Rosetti *egal* zero.

Aceste două ecuațiuni prezintă o evidență axiomatică.

Înșiși dd. Rosetti și Brătianu recunosc, în gura mare, că unul fără sau *minus* altul nu plătește nemică, adecă e *egal* zero.

Se cere acuma a se arăta valoarea dlui Rosetti și a dlui Brătianu luați fiecare în parte, bazându-se pe ecuațiunile de mai sus?

63

Un doritoriu de slujbă se prezintă la d. Papiu.

— Nu am posturi vacante, domnule, răspunde ministrul de Justiție.

— O știu bine, totuși sunt mai multe funcțiuni aproape ca și vacante; de pildă la Comisia Epitropicească...

— La Comisia Epitropicească?

— Este un membru care rămâne în post de un an, domnule ministru.

— Și, prin urmare, trebui scos afară? nu-i așa?

— Mai este un alt membru care se ține neclintit de doi ani și jumătate, vă-ncredințez pe onoarea mea!

— Aveți neşte rațiuni prea puternice... pentru a mă lăsa în pace.

64

— De ce ți-ai lăsat amanta? mă întreabă cineva.

— Pentru că foștii săi adoratori îmi cântau la fereastră cântece contra moldovenilor.

— Ș-apoi?

— Nu puteam suferi neşte asemenea manifestațiuni *separatiste!*

65

Camera având trebuință de a-și *lega* cărțile, bibliotecariul cheamă un meseriaș pentru a se învoi asupra condițiunilor.

— Cu ce material voiți să le leg? cu hârtie colorată?

— Ba cu *pele de vițel.*

— Atunci vă pot lăsa cu un preț mult mai mic, fiindcă materialul se află chiar în *Cameră!*

66

D. Tit-Livie Maiorescu, aflând că ministerul voiește să-l strămute de la postul de director al Gimnaziului ieșean la acel de director al Școalei Preparandale ieșene, aleargă la București.

Dar lucrul era deja făcut și nu se mai putea schimba.

— Vrea să zică, zise desperatul d. Maiorescu către fostul director al Cultelor; vrea să zică după ce n-am isprăvit nemica, trebuie să mai cheltuiesc din pungă pentru a mă-ntoarce la Iași?

— În privința asta te putem ajuta, întâmpină bunaticul d. Lupașcu. Îți vom da patru cai de poștă pe conta statului.

Pe dată s-a făcut o adresă din partea ministeriului către Direcțiunea Poștilor, pentru ca să se dea dlui Tit-Livie Maiorescu patru telegari, fiind strămutat dumnealui de la Gimnaziul ieșean la Școala Preparandală ieșeană.

Oare câți cai de poștă datu-s-au dlui Lupașcu când fu strămutat de la Culte la Curtea de Apel?

67

Pagina I-a tutor numerilor „Amicului familiei" cuprinde regulat prea cunoscuta poezie a lui Mureșeanu, *Deșteaptă-te...;* după care urmează avizul că „poeziile lui Mureșeanu se vând la redacțiunea «Amicului familiei»".

Dacă zece poeți ar însărcina, din întâmplare, pe „Amicul familiei" cu vânzarea operei lor, putem crede că foaia dșoarei Dunca n-ar mai cuprinde în sine alta decât zece poezii și zece avizuri, cari s-ar reproduce nesmintit și unicaminte în toți numerii „Amicului familiei"!

Vom zice și noi cu această, însă numai cu această ocaziune, către redacțiunea „Amicului familiei": „Deșteaptă-te"!

68

În fruntea „Reformei" franceze vedem înșirate numile personalului foii în următorul chip:

„Rédacteur en chef Le colonel V. D'Equivilley.
Propriétaire: J. G. Valentineano.
Administrateur et secrétaire général: Mr. Th.A. Paschides"...

Oare de ce numai d. Paschides e *Mr.* sau *Monsieur?*

69

În ședința Camerei de la 13 decembre, principele Dimitrie Ghica a zis că e „român de secole".

Luăm act de această declarațiune, care *des-minte* cu desăvârșire zisele de pe acum ale tuturor istoricilor cum că neamul Ghicilor ar fi... *ghici?*

70

Tot principele Dimitrie Ghica și tot în ședința de la 13 decembre zise:

„Nu permit nimănui să mă numească meschin“.

De acum înainte, principele Dimitrie Ghica poate fi încredințat că nimene nu-i va zice *pe nume!*

71

Iarăși în ședința de la 13 decembre și iarăși principele Dimitrie Ghica anunță spre obșteasca cunoștință că „inima d-lui e simțitoare și entuziastă“.

Creditorilor Luminării sale! De ce nu cereți cuvânt în cestiunea *de fond și personale?*

72

Un metod sigur și lesnicios de a trece la nemurire:

Sapă cu diamantul numele tău pe geamurile otelurilor, în care mâni măcar o noapte.

Oare aș fi știut eu că există pe fața pământului un d. *A. Mardar,* să nu fiu silit a citi acest nume în toate diminețile pe geamu[l] apartamentului meu?

Ș-apoi mai este ceva; fire-aș știut eu că acel domn posedă un inel cu diamant?

Să nu se supere onorabilul d. *A.Mardar,* pe care nu avem plăcerea a-l cunoaște: singur d-lui s-a dat *publicității* prin mijlocul *geamografiei.*

73

Se *zice* sau mai bine se *pre-zice* că Curtea de Casațiune, unul din cele mai frumoase *monumente mute* ale Bucureștilor, o să fie *mutată* la Iași.

După părerea „Aghiuței“, Capitala României n-ar trebui să aibe inimă rea chiar dacă s-ar realiza această proorocie, scăpată nu știu cum din vederea celebrului Cazamia. În adevăr, perdem Curtea de Casațiune... dar în schimb Iașul nu va lipsi a ne trimite pe toți ovreii cu toate *cassele* lor menite a se preface în *curți*. Așadară, Bucureștiul o să câștige!

74

În opera *Rigoletto* îmi place mai cu seamă *duo* între d. Mari și dna di-Ruda. Baritonul rage, primadona miaună... ți se pare curat că ești la țară, ceea ce închipuiește nu o mică plăcere pentru un locuitoriu de Capitală!

75

Afișa Operei pentru duminica trecută se încheie așa:

„Scena se petrece în Mantua. Epoca *secolul 1600.“* Oare unde [a] găsit de Papa Nicola un secol 1600, care nu-și are păreche nici în mitologia indiană?

Pesemne tot acolo de unde a adus și pe artiștii săi.

Adecă:

Nu se știe de unde!

76

Ați luat seamă.

Toți coriștii de la Operă sunt șchiopi.

D. Papa Nicola compătimește pentru umanitatea infirmă.

Nu cumva și aci voiți a vedea o trăsătură de egoism.

77

La noi, când iubești o femeie, de multe ori obiectul cel adevărat, deși ascuns, al amoriului e bietul parfumar cu ale lui pomăzi, esențe, code, pudre, cremuri etc. Câteodată, totuși, se întâmplă ca el să aibe un rival periculos în persoana dentistului.

78

Dd. Boerescu și Costafor vorbesc ca avocați, vorbesc ca profesori, vorbesc ca deputați: să nu vă mirați dară că pentru d-lor vorbele sunt fapte și faptele sunt vorbe!

79

„Aghiuță“ a avut prilej de a ținea următoarea conversațiune foarte instructivă cu un eco politic:

„Aghiuță“

Care să fie boala ce face de tot țipă mereu d. Rosetti?

Eco

Sete!

„Aghiuță“

Crezi că e bolnav de sete; dar spune-mi anume ce fel de sete îl îndeamnă așa la strigat?

Eco

Rigat!

„Aghiuță“

Oho! Nu e lucru de glumă! Atunci ar trebui să credem că, celebrând liberalismul, el gândește una și vorbește altminte.

Eco

Minte

„Aghiuță“

O să te mai întreb un lucru. Nu știi oare cumva dacă boala cea grea a dlui Rosetti poate s-aibă leac?

Eco

Bolliac!

80

Am auzit cu urechile noastre, într-una din ședințele Camerei, cum d.Panu, în loc de *congediu,* a zis de vro patru ori *congediune*.

Pe cât știm noi, în limba latină nu există cuvântul *congedio* din al cărui abaltiv *congendione* românii ar putea forma o *congediune*.

Blăstămatul de ablativ *one* încurcă prea multă lume, care, ca d. Panu bunăoară, îl confundă cu vocativul grecesc: ὄνε!

81

„Gazeta Transilvaniei“ zice că n-a citit pe „Aghiuță“ și apoi îndată adaugă că e brutal.

Conchidem cu logica în mână că e brutal în „Aghiuță“ numai ceea ce nu se poate citi în el, adecă ceea ce lipsește.

82

De acum înainte, „Aghiuță“ va vorbi în toată joia, fiindcă un adevărat drac, care-și simte demnitatea, nu se poate împăca cu ziua duminicale.

Lăsăm duminica cretinului, vreau să zic creștinului de „Nichipercea“.

83

Sunt oameni cu cari e cu neputință a vorbi *în patru ochi*.

Bunăoară d. Papa Niccola.

84

Pe afișele Teatrului român de la Bossel figurează regulat:

„Prețul cu seara...“

Oare să mai fie prețuri *cu ziua* sau poate și *cu noaptea?*

85

La 12 a lunei, părintele Ghenadie a fost fluierat în Biserica Sf.-ului George, fiindcă vorbea asupra schimbării calendarului.

Precum vedeți, locul Sfinției sale era nu pe amvona bisericei, ci pe scena Operei, unde, mulțumită dlui Papa Nicola, se grămădesc toți *artiștii fluierați*.

86

Oarecine zicea într-o cafenea că Adunarea va lua în curând în dezbatere *legea înmormântărilor*.

— Vrei să zici, întâmpina „Aghiuţă", că ea va continua cu această dezbatere care s-a început încă de la convocarea Camerei: până acum suntem pe jumătate *înmormântaţi!*

87

La balurile mascate de la Operă, n-am văzut nici un bărbat cu mască... Iertare! câţiva *bărbaţi* purtau coarne, dar nu-i prindea bine!

88

Toate ştiinţele se împart în morale şi fizice.

Au nu urmează din aceasta că ştiinţele fizice sunt *nemorale?*

89

În toate ţările podurile sunt deasupra apelor, numai în Bucureşti apele sunt deasupra *podurilor*.

90

Uliţa în care locuieşte d. Kogălniceanu se numeşte: *Strada Poetului*.

Uliţa în care locuieşte d. Rosetti se numeşte: *Furtuna*.

Când d. Rosetti ne tulbură cu vijeliile sale, d. Kogălniceanu ne adoarme cu poveşti frumoase.

91

Strige, ţipe, maşineze, comploteze, încurce, întortocheze, zbiere ciocoii noştri cât le va lua gura şi mintea; poporul priveşte cu despreţ convulsiunile neputinţei lor, ştiindu-se nevulnerabil în cât timp va fi *cu za!*

92

Am primit o invitaţiune, care se începe aşa:

„N.N.Păclianu vă roagă să binevoiţi duminecă la 2 februarie a onora cu prezenţa dv. celebrarea *cununiilor sale...*"

D. Păclianu întroduce la noi poligamia: o singură cununie nu-i ajunge.

93

Într-un izvod de catagrafie am citit: „...Trei cai proprietatea dlor fraţi Ionescu, Dimitru şi Teodor Brăteni, *câteşitrei de nici o treabă*".

94

O coconiţă s-a supărat pentru că cineva a numit-o ca pe o ţărancă: „fată". Coconiţele nu sunt fete!

95

Părintele duhovnic Isaia de la Iaşi are un ceasornic la care se uită necontenit în cursul predicei pentru a nu trece cumva peste ora fixă. Îndată ce minutariul îi arată sosirea termenului, Sfinţia sa încheie discursul zicând: „Aşa să ne milostivească D-zeu şi pe noi păcătoşii, amin".

Într-o zi s-a întâmplat părintelui duhovnic Isaia de la Iaşi a face o frumoasă predică despre Aman, în care, după ce a descris faptele acestui personagiu biblic, apoi îşi adresă întrebarea: „ei bine! ce fel de răsplată primit-a el? Spânzurătoarea!..." Tocmai atunci Sfinţia sa se uită la ceasornic şi, văzând sosirea orei fixe, încheie: „Aşa să ne milostivească D-zeu şi pe noi păcătoşii, amin!"

96

Aţi observat oare că d. Rosetti s-a deprins a repeta în vorbă aproape fiecare cuvânt câte de două ori?

Într-o zi un corespondinte din județ, aducându-i o scrisoare din partea orășenilor, zise: „v-am adus, adus, o epistolă, epistolă, din partea concetățenilor mei, concetățenilor mei..."

După ce corespondintele ieși, d. Rosetti se întoarse către un amic ce era față, desigur d. Mihăilescu, și-i zise: „ce gugoman, gugoman, să repete, repete, toate câte de două ori, două ori".

97

Părintele catihet de la Sf. Sava întreba pe un școlariu:

— Care e porunca a șaptea?

— Să nu preacurviți.

— Nu trebuie numărul înmulțit, ci simplu: să nu preacurvești.

— Am crezut că nu va fi delicat din parte-mi a întrebuința numărul singurit adresându-mă tocmai către Sfinția voastră.

98

Un amic care s-a însurat de curând mă întâlnește în uliță, mă strânge de mână, mă sărută și strigă cu ochii plini de lacrimile entuziasmului:

— De-ai ști cât sum de fericit!

— Iubești așa de mult pe nevasta ta?

— Aș mânca-o de dragoste!

— Mănânc-o, iubite, căci peste câteva săptămâni desigur îți va părea rău...

99

În *Jianul* și în *Vicontele de Letorier,* dna Constantinescu joacă de minune rolurile bărbătești.

Iluziunea e atât de perfectă încât minoritatea publicului crede că d-ei este în adevăr bărbat...

... Dar nu e așa de lesne a face ca majoritatea să uite ceea ce știe foarte bine: că d-ei este femeie!

100

D. de Marsillac e un model de delicatețǎ.

Am auzit că i s-a întâmplat a încheia o scrisoare în următorul chip:

„Scuzați-mă că, din cauza prea marei călduri, am cutezat a vă scri aceste rânduri șezând numai în cămașă".

Au nu este vederat că d. de Marsillac e un model de delicatețǎ?

101

Un june moldovean, pregătindu-se a face curte unei bucureștence, crezu cu cale a-i vorbi în dialectul Capitalei. Așadară, în loc de *gutunariu* el a început a întrebuința *guturaiu;* și apoi, luându-și acest model de bază, s-a pus a povesti frumoasei sale, cum că în luna lui *geraiu* (genariu) îi va prezenta un *caraiu* (canariu), cum că de dragoste desperată ce l-a cuprins el poartă cu sine în *buzuraiu* (buzunariu) un *pumraiu* (pumnariu); cum că inima lui este un *amraiu* (amnariu)! și așa mai departe!

102

Foaia părintelui Grigorie Musceleanu e intitulată:

„Biserica"

„Foaia religioasă morale"...

Precum se vede sunt cu putință și foi religioase *imorali*.

103

De ce oare d. Bălănescu-Rosetti s-a ținut, se ține și se va ține cu toate ministeriile, ieri cu Crețulescu, astăzi cu Kogălniceanu, mâini cu Iepureanu sau Ion Ghica?

De ce?

Pentru că d. Bălănescu-Rosetti este o câtime care nu adaugă și nu scade nemic la un minister.

104

Săptămâna trecută Opera ne-a regalat de două ori în șir cu *Maria di Rohan*.

Dna Gianfreddi și d. Collini au fost *superlativi*.

D.Sarti și dna Cash Pollini au fost *comparativi*.

Ceilalți au fost *pozitivi*.

Nici o piesă în astă iarnă nu s-a executat așa de bine, cel puțin după părerea lui „Aghiuță“ și a amicului său d. Filemon, din cari cel dentâi n-a găsit nemic de satirizat, și cel de-al doilea — nemic de criticat; lucru ce li se întâmplă foarte rar la amândoi.

105

De câte ori mă pui la fereastră (Piața Episcopiei, Otel Trăsnea, n.18, — să n-o uitați, dacă voiți a vă abona), ochii mei se lovesc neapărat de blana sau tabla dasupra prăvăliei de peste drum:

Magazin de meubles
Ganz e Stophan

Ganz însemnează nemțește *tot,* ar fi dar foarte de-ajuns de a se pune numai *Ganz,* ba încă și aceasta ar fi prea mult!

106

În poezia sa, *Inima-ntristată...*, d. Bolintineanu încheie așa:

„Durerea ce port este amară și tăcută,
Căci *îmi răspund prin ură acei ce eu iubesc!*“

„Aghiuță“ urăște pe d. Bolintineanu numai ca să aibă plăcerea de a fi iubit!

107

D. Otetelеșeanu se laudă că are un camerdiner foarte deștept.

De ce oare camerdinerul dlui Oteteleșeanu nu se laudă că are un stăpân foarte deștept?

Amândoi au dreptate!

108

Celebrul Raicewich, în călătoria sa pen țările noastre, intitulată *Osservazioni intorno la Valachia e Moldavia* și publicată la Neapole în 1788, face următoarele trei observațiuni umoristice:

1. Sărbătoarele la români sunt nenumărate: muntenii serbează până și ziua Dracului în a doua miercuri după Paști;
2. Boierii români se ceartă regulat la timpul împărțirii funcțiunilor publice, și se împacă regulat după aceea!

3. Prefacerea unor morți în strigoi e obștește crezută; însă această nenorocire se întâmplă mai ales cu răposații polițai și bacani!

109

La Brăila prosperează un casin, pe a cărui tablă se citește cu litere încheiete:

CASINUL RALLI

Noi ne mirăm cum de nu se teme antreprenorul că, dezlipindu-se și căzând litera C, va rămânea într-o zi numai

ASINUL RALLI

110

Numărul de marți al „Românului“ zice, vorbind despre ședința Camerei:

„Ministrul a declarat că aderă la legea comunelor, astfel precum s-a votat; că mulțumește Adunării d-această lege ce o consideră ca temelia statului; și astfel deputații au ieșit fericiți din această ședință ținută astăzi *în ziua celor 40 de mucenici...*“

E adevărat că, în urma atâtor congedii și demisii, deputații au rămas cam în număr de 40; și bucuros ne-am uni cu d.Rosetti pentru a-i face *mucenici,* dacă numai ar fi în puterea noastră!

111

D.G.Căliman e strămutat la prefectura de la Dolj și în locul d-lui s-a numit prefect al Ilfovului d. Beldiman, fosta agă de la Iași.

Pe lângă onestitatea, delicateța, activitatea și patriotismul său, d. Căliman a avut un merit excepțional de a fi totdauna amic sincer al ziaristicei.

Între d. Căli*man* și succesoriul său d. Beldi*man* nu este nici cea mai mică asemănare, afară de coada numelui!

112

Citim în „Monitoriul“ că vlădica de la Buzău, Dionisie, poreclit *Făț* (porecla nu se menționează în „Monitoriu“ fiindcă nu e oficială) se destituie și așa mai departe, și așa mai departe.

Se zice că cauza destituțiunii ar fi fost o conversație intimă, foarte intimă, între Preasfinția sa *Făț* și d. ministru primar, în cestiunea îndreptării Calendariului.

Vlădica ar fi declarat că nu gustă proiectul guvernului pentru că acest proiect e eres, iar nu reformă, pe când Preasânția sa iubește reforma iar nu eresul. D. Kogălniceanu ar fi răspuns la aceasta că eresul fiind bărbat și reforma fiind femeie, dlui înțelege foarte bine preferința acordată de către Preasânția sa genului femeiesc. D-aci a urmat o ceartă, și așa mai departe, și așa mai departe.

Așadar, femeia a fost cauza căderii Troiei! Femeia e cauza destituțiunii vlădicăi de la Buzău!

113

Eu n-am putut înțelege diferența dentre boier și țăran până ce întâmplarea nu mi-a pus în mână o istorie naturală, politică și serială a albinelor de Huber, din care, între altele, învățai că o albină se face regină (matcă) nu de alta, ci pentru că din copilărie se hrănește mai bine și mai mult decât celelalte albine. Totul atârnă de la mâncare! zice Huber. Astfel pricep acuma că și boierii sunt boieri numai pentru că mănâncă mai bine și mai mult decât țăranii. Diferența fiind imensă, clasa cea nobilă are tot dreptul de a se mândri de origina sa budinco-anghemahto-cotleto-bulionică!

114

Aflăm că ziarul „Reforma“ al dlui Valentineanu, care nu contenește de a se *reforma* în toate zilele, ar avea intențiunea de a *reformula* în următorul chip condițiunile abonamentului:

„Pe un an — 12 bătăi;
Pe 6 luni — 7 bătăi și un ghiont;
Pe 3 luni — 4 bătăi și doi băbârnaci;
Un număr — 10 ghiodonaci“.

Noi declarăm de pe acum că simțim o mare dorință de a ne abona *cel puțin* pe un an la ziarul dlui Valentineanu.

115

Doftoria pentru boalele deputaților: *legea rurală;* dovada prezența în Cameră a dlui Iancu Brătianu, carele a fost bolnav

în tot cursul sesiunii, și s-a însănătoșit ca prin minune primind depeșa telegrafică despre ce știți.

116

Ne-a plăcut foarte mult articolul „Românului“ de la 6 aprilie, intitulat *Societatea dramtică,* onorată acum de patronajul dnei Elena Oteteleșeanu, și care se începe așa:

„Când femeile pun mâna pe ceva, acel ceva trebui să prospere, trebui să meargă înainte, trebui să ajungă la port, chiar când acel ceva e micul etc.“

Articolul ne-a plăcut foarte mult, o mai repetăm o dată.

117

D.Rosetti zice că a scos „Românul de duminică“ pentru țărani. Prin urmare, însuși d-lui recunoaște că „Românul de toate zilele“ este pentru boieri!

Cu toate astea, noi avem o mare bănuială, cum că nici „Românul de duminică“ nu este pentru țărani; căci până acuma el nu ne-a spus nemica, dară nemica, despre cestiunea rurală.

O curioasă foaie țărănească, în care nu se spune tocmai aceea ce ar dori să auză țăranii! Ba iertare! D.Rosetti promite regulat în fiecare număr că va vorbi despre cestiunea rurală în numărul viitor.

Dovadă că cestiunea rurală se amână nu din zi în zi, ci din duminică în duminică!

118

În Italia înflorește republica *San-Marino;* în București s-a înființat de curând republica *Ioan-Marinică,* așa-numită de pe numele lăutarului care o înființă prin antrepriză în grădina de la Băneasa.

Locuitorii acestei republice sunt țigani, o națiune foarte muzicală, care cântă toată ziua și toată noaptea cu plată, iar când nu e cine să-i plătească cântă simplu pentru artă.

Toți străinii, ca într-o adevărată republică, sunt primiți și îmbrățișați fără pasport... însă nu fără bani.

Unt, bere, feluriți pești, icre, diferite mâncări și băuturi sunt producțiunile naturali ale acestei minunate republice și se consumă cu răpeziune pe fața locului, fără a se exporta.

Președintele republicei este de o afabilitate exemplară, deși cam șchiopătează de un picior. Soția d-lui se află în ajunul de a scoate la lumină un moștenitor.

Instituțiunea maritajului bisericesc e necunoscută în toată întinderea republicei: un bărbat și o femeie se socotesc căsătoriți îndată ce arborii au aruncat o umbră asupra lor.

Republica va renaște regulat în toate verile și va muri în toate iernile, pentru a dovedi lumei că regimul republican poate ființa numai atunci când e frumos afară.

119

Domnul Botez-Forescu, poreclit *Tololoi,* s-a întors în București și și-a reluat locul pe bancele Camerei, cari astfel de azi înainte nu-i mai lipsește un cap cu atât mai potrivit cu rămășița că nu are... păr.

120

Propunem domnilor cari vor voi să deschiză un otel în spiritul Convențiunii de a publica mai-nainte următorul anunț:

„Onorabila nobilime va găsi camere de lux și serviciu în livrea. *Caii vor fi așezați în grajduri spațioase, luminoase și foarte proprii; și chiar persoane de o mai mică importanță* vor avea apartamente comode..."

121

Dd. Radu Ionescu, Valentineanu și Ion Ionescu, cunoscuți într-o vreme ca *roși* de la cap până la picioare, s-au desflorat acuma astfel încât cel dentâi a rămas numai cu lanțul roșu de la ceasornic, cel al doilea cu zgardul roșu de la gât, și cel al treilea cu nasul roșu!

122

În vechime, când sânții vindecau pe cei bolnavi, lumea striga: miracol!

Astăzi, când un bolnav iese sănătos din mânile doftorilor, îmi vine a striga: miracol!

Precum vedeți, vindecarea boalelor a fost un miracol și în vechime și astăzi.

123

Marcheza de Bouffleurs zicea: „Credința e ca și chivotul lui Noe; după ce oamenii ies din ea, rămân dobitoacele".

124

Boierii auzeau din toate părțile că sunt nepotriviți cu posturile ce ocupă.

Camera, înființând Curtea de Compturi, Consiliul de Stat etc., a creat funcțiuni pentru a nu face nemica.

Boierii sunt chiar zămisliți pentru aceste posturi, în cari vor putea arăta lumii admirabila lor capacitate.

125

Pentru fiecare bărbat primul timp al căsătoriei este o lună de miere, care apoi scade pe toată ziua și se reduce în fine la coarnele semilunei!

126

Legea înmormântărilor, votată de către Camera noastră și prin care cimitirele s-au depărtat de biserici, are să aibe de efect că nici chiar morții n-or mai asculta liturghia!

127

Dnii frați Dimitrie, Ion și Teodor Brătienii sunt o trinitate, în care nu se găsește nici tată, nici fiu, nici... spirit!

128

Am petrecut sărbătorile Paștilor la monăstirea femeiască de la Ciorogârla, în speranță că acolo îmi voi putea liniști cugetele după *Săptămâna Patimilor*.

Am fost de trei ori în biserică, și de trei ori am văzut pe maica stareță dormind, ceea ce mă face a crede că, dacă d-ei doarme totdauna în biserică, apoi desigur *nu doarme niciodată acasă!*

129

„Românul“ nu contenește de a publica de o bucată de timp următorul anunț:

„Cestia proprietății funciare, tratată din punct de vedere practic, social și național, împreună cu soluția ei, este a se pune în curând sub presă prin subscripție, *cu preț de un galbân broșura* plătit înainte“.

Un galbân broșura plătit înainte!

Văzutu-s-a până acuma un asemenea preț?

Aceasta ne arată cari sunt principiile „Românului“ cu *Cestia proprietății fonciare:* el o vinde scump, vrea să primească banii înainte, iar marfa o va elibera *în curând*... când îi va plăcea.

130

„Românul“ vorbește foarte mult despre schimbarea ministeriului, dar din modestie se preface că n-o crede.

Noua combinațiune ministerială nu ne este cunoscută cu deplinătate, afară numai de trei personagiuri, și anume:

D. Rosetti este numit ministru de Războel, pentru a apăra țara contra invaziunilor, despre care d-lui află totdauna cel întâi.

D. Heliade, fost negutitoriu de vinațe și actual proprietar al „Convenținnii“, este numit ministru de Interne, fiindcă nemine nu va fi mai capabil de a mănținea țara într-o stare pururea veselă și, prin urmare, mulțumită, știind cum și când s-o îmbete.

D. Valentineanu, faimosul redactor al „Reformei“, e numit ministru de Lucrările Publice, în considerațiune că însăși figura d-lui este ca o șosea pe care s-a plimbat tot publicul Bucureștilor!

131

Ședința Camerei de ieri este un act de naștere pentru poporul nostru: românii s-au născut de ieri.

Când primul-ministru a declarat că nu va permite boierilor de a face altceva decât de a vota Votul universal, Camera a început a turba, dd. Manolachi Epureanu și Dimitrie Ghica resimțind mai cu seamă atacurile idrofobiei, și cu toții au strigat că nu vor pe Kogălniceanu!

Tribunele, mulțumită bilelor împărțite de către d. d. deputați, erau pline de ovrei și de curierii Caimatei: ovreii aplaudau când vorbea Costaforu și Boerescu, curierii Caimatei admirau pe Brătianu; d. Kogălniceanu n-a fost nici aplaudat, nici admirat în Cameră: îl va aplauda și-l va admira țara.

Mesajul Domnesc de dizolvarea ciocoismului va fi ca *Tatăl nostru*, pe care toți românii îl vor repeta cu venerațiune în toate diminețele și serile!

132

De la 2 mai a început a apărea în București o foaie germană, intitulată: „Bukarester Allgemeine Deutsche Zeitung“.

Deocamdată am văzut numai numărul 1 al acestui ziar și nu ne vom rosti asupra principiilor și meritelor ce poate să le aibă.

Ne mărginim a constata că titlul „Ziar bucureștan universal german“ ni se pare a fi absurd, ca unul care confundă la un loc *Universul, Germania și Bucureștii!*

133

Ziarul „Nico-Pârcea“, în programul ce-l publică în urma formării comitetului său patruviral din dd. Radu Rosetti, Pantazi Ghica, Gianoglu și Orășeanu, „promite că va face spirit“.

Fiindcă-l *va face*, prin urmare *nu-l are*.

134

Aflăm că ziarul „Românul“, prin un al treilea avertisment ministerial, s-a suspens pe *zece* zile.

Știm bine că numărul *zece* este un număr mistic sau cabalistic, după cum arată foarte bine d. Vaillant în *Epoptica* sa; dar aceasta nu ne explică încă suspensiunea unei foi pe *zece* zile, când ordinanța presei în vigoare prevede în așa cazuri numai termenul de una *lună*.

Facem această observațiune pentru a dovedi cât de strict ne ținem, noi în specie, de sensul și litera legilor.

135

D. Rosetti — nu contenește de a repeta „voiește și vei putea, luminează-te și vei fi“.

Cu toate astea, d-lui a voit să nu se primească acele guvernului de la 2 mai, a voit să nu i se închiză foaia, „a voit și n-a putut“.

Rămâne acuma ca d-lui „să nu se lumineze“, căci altfel „nu va fi“, adecă va fi nemica.

APENDICE

Se zice că piesa cea originală a dlui Pantazi ar semăna cu o piesă franceză oarecare, numită *Les gageurs*.

Calomnie! Calomnie! Calomnie!

Mai originală piesă decât a dlui Pantazi nici că se poate!

Noi provocăm pe oricine de a găsi o piesă franceză intitulată *Les gageurs,* în care să figureze un cățel.

Așadar, piesa dlui Pantazi e nu numai originală, ci încă ni se pare a fi inspirată prin sublima lectură a dlui Esarcu, în care acest ilustru membru al Ateneului Român probă cu atâta succes rolul căteilor în civilizațiunea popoarelor.

ÎNTREBĂRI ȘI RĂSPUNSURI

— De ce, oare, d. Alexandru Lahovari citi cu atâta repeziciune lectura sa despre Mirabeau? întrebă unul din admiratorii conferințelor Ateneului Român.

— De ce? pentru ca să se pară că e compusă de dumnealui, răspunse un altul.

— Ba nu; din contra, pentru ca să nu se cunoască de cine e compusă, zise un al treilea.

*

— De ce oare d. Emanoil Crețulescu, suindu-se pe tribuna Ateneului Român, tăcu un cuart de oră mai nainte de a-și începe lectura?

— Pentru ca lectura să fie *originală* măcar un cuart de oră.

*

— Am asistat la piesa d-tale, *Iadeșul,* zise cineva, întâlnindu-l pe d. Pantazi Ghica.

— O bagatelă! murmură autorul cu modestie.

— Asta vream să zic și eu, dar mi-ai luat cuvântul din gură.

*

— Știți, oare, că d. Millo, aflând de succesul teatral al cățelului dlui Pantazi Ghica, îi făcu propunerea de a se angaja? zise un glumeț.

— Imposibil! răspunse un altul, de vreme ce cățeii se plătesc nu cu bani, ci numai cu fărâmături.

— Cu atât mai vârtos, căci tot așa plătește d. Millo la toată trupa.

CUGETĂRI CHINEZE

Junimea cea desfrânată trece obicinuit pin trei metamorfoze succesive:

Dentăi, ea se aseamănă cu lăcustele, adecă mănâncă moșiile;

Al doilea, ea se preface în molie, adecă nemaiavând moșii, își mănâncă hainele;

Al treilea, ea devine vierme intestinal: nemaiavând nici moșii, nici haine, ea se apucă a mânca pe alți oameni.

*

Orbul nu vede, paraliticul nu îmblă.

Un orb luă pe spatele său pe un paralitic și amândoi au îmblat și au văzut astfel tot imperiul chinez, începând de la Ta și până la Ti.

— Înțelegi acuma folosul unirii? întrebă filosoful Tchao-hang-tse pe elevul său Iao-tsong.

*

Mandarinul Veng-san avea o prețioasă colecțiune de pietre scumpe.

Mandarinul Tsin-hoang-ti veni să le vază, le privi cu atențiune și apoi zise cu un aer de recunoștință:

— Îți mulțumesc prea mult pentru aceste scule!

— Cum așa? Eu nu ți le-am dăruit!

— Nu, dar m-ai lăsat să le văz... și nici d-ta însuși nu poți trage din ele vrun alt folos, fără numai de a le vedea.

— A vedea și a poseda, este o diferință!

— O mică diferință în dezavantagiul d-tale: eu le văz și sum liniștit: d-ta le vezi și mai ai încă bătaia de cap de a le păzi, ca să nu ți se fure.

*

Hai-tsu-y trăia ca boier mare în speranța de a deveni vreodată boier mare: Hai-tsu-y nu deveni niciodată boier mare.

Uang-ming gusta din copilărie plăcerile permise unui om în vârstă: Uang-ming nu deveni niciodată om în vârstă.

*

Diamantul are defecte.

O simplă piatră poate să n-aibe defecte.

Cu toate astea, diamantul e preferit, pe când piatra cea simplă nu e băgată în seamă.

Pe acest principiu se bazează guvernele la numirea mandarinilor.

*

Împăratul Vang-ti întrebă o dată pe Șu-hiang: care lucru să fie mai trainic? cel vârtos sau cel moale?

— Ca om bătrân, îți pot răspunde prin experiență, zise filosoful. Am pierdut toți dinții, dar n-am pierdut nemic din limbă.

MYTHOLOGIA

Cum are naș copilașul,
Așa are naș și nașul!
(PROVERB)

La popoarele civilizate din vechime se aduceau în sacrificiu diferite animale necuvântătoare.

Numai la sălbateci se sacrificau până și oamenii.

Jurnalul „Dezbaterile", de la prima sa aparițiune, vine de bunăvoie a oferi în sacrificiu pe altarul „Satyrului" pe câteșicinci directorii săi: dd.N. Blaramberg, I.A. Cantacuzin, P. Carp, Pantazi Ghica și A. Lahovary.

Primim cu desplăcere aceste jertfe... dar calitatea de sacerdoți ne impune datoria de a le junghia.

*

Numărul I-i se începe prin o profesiune de credință, în care d. Lahovary declară că d-lui cu cei patru colegi ai săi *reprezintă pe numeroșii juni,* că acei numeroși juni *reprezintă forța și speranța țărei;* și, în fine, *că a sosit timpul ca d-lor să ia în mână destinele patriei.*

Ce sublimă generozitate! ce măreață dezinteresare! ce grandioasă abnegațiune! D. Lahovary e jungheat.

*

Dar o singură jertfă nu mulțumește o divinitate atât de capricioasă ca „Satyrul".

Un om nu-i ajunge.

Să mai sacrificăm, dară și... pe d. Pantazi, pentru care însă aceasta nu va fi o noutate, fiind autorul *Pățitului.*

În cronica interioară, tot în numărul I-i al „Dezbaterilor", d-lui sună: „Este de o nespusă mică însemnătate dacă guvernul a scos pe cutare și l-a înlocuit cu cutare".

Vra să zică, oamenii sunt niște zero, față cu instituțiuni!

Așa crede d. Pantazi; și tot d. Pantazi răsună cu câteva rânduri mai jos.

„Oamenii răi pot să dea o direcțiune fatală instituțiunilor celor mai bune!“

Ce splendidă consecvență! Ce divină armonie! Ce lipsă absolută de contradicțiuni!

D. Pantazi e jungheat!

*

În numărul al 2-lea, „Dezbaterile“ ne ofer un lung articol, în care aflăm următoarele cuvinte:

„De câte ori, necerând povață decât inimei mele, am emis câte un adevăr ce desplăcea, am văzut ridicându-se împrejurul meu o clamoare și o reprobațiune, ca să zic așa, unanimă. Sub sarcina unei sentențe, ce părea irevocabilă, reintram în mine însumi și la umbra singurătății mele. Dar faptele și știința veneau și întăreau zisele mele și mă mângâiau cu prisos.“

Citind aceste majestoase rânduri, mai nainte de a fi văzut iscălitura, eram sigur că scrie un Napoleon III, ori un Victor Hugo sau cel puțin un Garibaldi.

Văzui subscris pe... d. Blaramberg.

D. Blaramberg e jungheat.

*

Tot în numărul al 2-lea, d. Cantacuzin se întreabă pe sine însuși: ce va fi de făcut la caz, dacă principele Filipp va refuza coroana României?

„O! — răspunde d-lui — un lucru foarte simplu, simplu ca și oul lui Columb!“

Ei bine! care să fie acest *ou* al dlui Cantacuzin?

Este de a alege îndată un alt principe străin.

Însă dacă va refuza și acesta?

Să ne alegem un al treilea principe străin.

Refuzându-se iarăși, să urmăm înainte, mai alegând un al patrulea, ala cincilea, al șaselea și așa mai departe, până la nefinit.

Precum vedeți, teoria e matematicește justă, echivalând cu semnul alegebric ∞.

D. Cantacuzin e jungheat.

*

Mai rămâne d. Carp.

Dar d-lui formează cavaleria *cea grea,* rezervată din dosul armatei până la momentul cel mai decisiv.

În numărul 1, al 2-lea, al 3-lea și al 4-lea, l-am căutat în zadar.

Și cu toate astea, tocmai d-lui va fi sacrificiul cel mai plăcut „Satyrului“, căci, în rațiunea inversă a greutății sale, va fi cel mai ușor de jungheat!

*

Sfârșind această *Mythologie,* rugăm pe confrații noștri de la „Dezbaterile“ de a nu-și închipui că noi am voi câtuși de puțin de a le face vreo opozițiune; căci n-am fost până acum destul de fericiți, pentru a putea pătrunde, în ce anume se cuprinde politica acestui ziar: în sistemul juneței reprezentative a dlui Lahovary? în rigurozitatea logică a d-lui Pantazi? în buletinurile imperiale de la Austerlitz ale d-lui Blaramberg? [în] simplitatea ovală a dlui Cantacuzin? sau doară în greutatea de rezervă a dlui Carp?

ALEGĂTORII MUNICIPALI

Ziarul „Dezbaterile“, nr. 6, publică cele mai călduroase mulțumiri din partea dlui Nicolae Blaramberg, adresate către cei 1238 de alegători, cărora le datorește a fi și d-lui unul din membrii municipalității.

D. Blaramberg se arată, mai întâi de toate, de o modestie exemplarie, zicând că „sufragiele *au căzut* asupra d-lui“, pe când noi, cunoscându-i superioritatea, am crede, din contra, că d-lui a căzut *asupra lor*.

Apoi, d. Blaramberg urmează că avea nevoie de acele sufragii: „nu ca să persever în principiele mele, ci *ca să nu caz la mizantropie*“.

Iată, dară, că alegătorii municipali, cari tămăduiesc pe d. Blaramberg de o boală foarte periculoasă, sunt reduși la rolul de medici!

Ca mâini veți vedea pe un altul mulțumindu-le că l-au scăpat de tifus, iar la caz de vreo epidemie, Doamne ferește, nu va trebui altă doftorie mai puternică decât ca toți bolnavii să fie aleși membri la municipalitate.

DUPLICITATEA ECOULUI

După dizolvarea Camerei și a Senatului, doi oameni politici treceau pe Dealul Mitropoliei.

Unul zicea:

— Păcat, mare păcat că s-a închis Camera!

Ecoul sălei adunărilor, rămasă goală, repetă cu jeale ultimele două silabe: *era! era!*

— Ba din contra, răspunse cellalt trecător, eu crez că guvernul n-a putut face nemic mai bun, decât a închide Camerele.

Ecoul răsunând din nou pentre băncele deșerte, repetă iarăși cu simpatie ultimele două silabe: *rele! rele!*

Cine mai poate înțelege politica acestui curios ecou, ce se schimbă la tot momentul: acum plânge că corpurile legislative nu mai sunt, și mai puțin decât peste un minut le defaimă!

Așa sunt toate ecourile în țara românească!

BIBLIOGRAFIA

D. Iorgu Caragiali scoase zilele trecute o broșurică cu versuri, intitulată *Unde nu e cap, vai de picioare*.

Întrucât se poate judeca după această broșurică, d. Iorgu Caragiali se pare că sufere de picioare.

*

În revista interioară din numărul 12 al „Dezbaterilor", d. Blaramberg mustră celelalte ziare, câte nu sunt de principiele d-lui, zicându-le că în zadar „cheltuiesc la spirit".

Am observat că, pentru a nu cădea însuși d-lui în acest mare păcat, d. N. Blaramberg face totdauna în articolii săi „multă economie de spirit".

Am putea chiar zice că d-lui nu păcătuiește niciodată!

CRONICA

Trei lucruri au preocupat pe bucureșteni în cursul acestei săptămâne: Garda națională, Constituanta și Sântul Gheorghe.

*

Garda națională a fost deșteaptă toată săptămâna, începând de luni: consecuența banchetului de duminecă.

*

Se zice că la acel banchet, gardiștii cei simpli mâncau carne de miel, pe când fruntea guvernului se desfăta cu păseri, iar d. Hugues gusta ceva și mai bun: galbeni!

Prețul mâncărilor corespundea cu meritul mâncătorilor.

*

Alegerile la Constituantă s-au complectat.

Cu toate stăruințele alegătorilor de la Târgoviște, d. Pantazi Ghica a refuzat de a primi mandatul de deputat.

Cauza refuzului se pare a fi că dlui e ocupat cu a doua ediție a comediei *Pățitul*.

Noi nu ne îndoim că această operă a d-lui Pantazi Ghica este menită a mai avea încă multe edițiuni.

*

„Trompeta Carpaților" începe numărul său de joi prin întrebarea: „În ce oare diferă alegerile actuali de alegerile făcute sub ministrul Kogălniceanu?"

Firește că nu diferă în nemica — răspundem noi — de vreme ce d. Bolliac n-a reușit a fi nici atunci, nici acuma.

*

D. Heliade s-a ales la Câmpulung.

Nu știm însă dacă câmpulungenii, imitând pe mandatarul lor, nu vor declara mai departe că deși l-au ales, totuși nu l-au ales, precum însuși d-lui a declarat că deși a iscălit „da“, totuși n-a iscălit „da“.

*

Cu ocazia Sfântului Gheorghe, toți acei ce nu s-au ales ofițeri de gardă în Culoarea Roșie se mută în Culoarea Albastră, sperând că vor fi aleși acolo, și fiind gata, la caz de nereușită, a se muta în celelalte culori.

Aceasta se cheamă a se face „curcubeul Gardei naționale“.

*

Teatrul a fost închis toată săptămâna.

Pascaly și Velescu nu mai pot interesa publicul român.

Vedem la tot pasul alte spectacole mult mai amuzante și alți actori mult mai abili.

PROZĂ ISTORIOGRAFICĂ

DESȚĂRAREA LUI PETRU VODĂ RAREȘ

1538–1541

Sed tibi vexatae per multa pericula vitae
Extremo veniet mollior hora die.

PROPERT.; LIB. II, EL XXVIII

I

ZVOANA

În a doua săptămână a lui iulie 1538 o tristă noutate a ajuns la Buda și la Cracovia, scaunurile regilor maghiar Ioane Zapoly și polon Sigismund Iagelo.

Ca toți principii, învecinați cu stăpânirile turce, acești regi întrețineau în Constantinopole un cert număr de emisari bine aleși și bine plătiți, însărcinați cu misiunea destăinuirei planurilor și mișcărilor Porții Otomane; un fel de ceea ce se numea la străbunii noștri „îmblători de Țarigrad“[1].

Trimisul unguresc aduse hotărâta veste despre neîntârziata pășire a sultanului Suleiman spre nord.

Ieșit din capitala turcă mai-nainte de purcederea armatei, el se afla în necertetudine asupra adevăratului itinerar. Moldova și Muntenia, Ardealul și Ungaria i se păreau deopotrivă amenințate, deopotrivă de jelit. Totuși, din oarecari vorbe, într-auzite ici-colo în cale, el presupunea prima lovire a fi menită anume

---

[1] Cantemir, *Beschreibung der Moldau;* Leipz., 1771, in 8, p.213.

Transilvaniei, ca unui centru, de la a cărui cuprindere ar atârna subjugarea regiunilor limitrofe[2].

Călăraşul polon veni cu câteva zile mai în urmă. Padişahul, zicea el, voind a pune capăt nedependinţei politice a principatelor române, le va preface în paşalâcuri; apoi el va trece la iernat în Ungaria, de unde nu-i va fi greu ca să împingă tătărimea la prădarea ţărei leşeşti[3].

Aşadar, dupre însăşi natura lucrurilor omeneşti, nunţiul ungar şi acel polon măreau, fiecare aparte, atât din patriotică îngrijire, cum şi din o specie de datorie oficială, primejdia propriei sale vetre; lăsând a crede, cu toate astea, că evenemântul nu va fi nepăsăcios pentru întregimea marginilor crivețiene ale imperiului turc, d-a lungul Nistrului, Dunărei şi Carpaţilor.

Cu siguranţă se ştia numai atâta că înfricoşiatul Suleiman va conduce personăminte o oştire destul de numeroasă, pentru a putea insufla grele temeri Europei creştine; temeri, difereminte întemeiate, în proporţiunea depărtărei locurilor.

Dupre datina osmanlâilor, steagul cel verde al lui Mahomed, *sangiachişeriful*, păstrat de obşte în giamia S-tei Sofii, apărea în fruntea armatei, ca „Labarum“ al lui Constantin cel Mare sau ca „L'Oriflamme“ a frâncilor, numai o dată cu suveranul[4], dar atunci, îmbrăcând fanaticul carapter al epocei califilor, lupta devenea „gaza“, adecă obligatoare şi sacră pentru toţi musulmanii, de moarte — pentru toţi neamicii proorocului[5]. Acest omneputinte stindard se înălţa deja, gata a se îndruma, în poarta seraiului imperial: cum dară să nu fi fost frică Europei?!

---

[2] Verancsics Antal, *Osszes munkai*, Közli Szalay L., Pest, 1857, in — 8, p.68: „Quum de Solimani caesaris expeditione circiter nonas Julias 1538 allatus esset ad Joannem regem nuncius, affirmare turque Transilvaniam primum, dein Moldaviam ocupatum venire etc.“

[3] *Aktî zapadnoi Rosii*, t. 2 (1506-1544); p.346; i pervia est viadomo; ij tiagnet so mnojstvomi liudei...na zemli voevodsvi Voloskogo i Multinoskogo, hotiaci ihi nociasiti i svoih sandciakov v nihi saditi, i zasia do Vengrovi tiagnuti i tuiu korunu posiasiti i. v. nei zimoroti...i togo cia vîsteregani abî on tîi fanstvî posiadşi, ţaria Nerekopskogo na panstva paşi ne napravil etc.

[4] Guer, *Moeurs et usages des Turcs*, Paris, 1747, in 4, t.2, p.253 sqq.

[5] Hammer, *Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung*, Wien 1815, in 8; t.2, p.17-19.

Era vederat, că întreprinderea unui Suleiman, celui netăgăduit mai celebru din monarhii otomani, nu putea avea o însemnare mică şi secundară, nepotrivită cu vastul lui geniu şi gigantica sete de cuceriri. Aceasta căta să fie a opta expediţiune a sultanului. Din celelalte şepte, asiezul Vienei a fost sângura neispravă pentru cuprinzătorul Belgradului, Rodului, Budei. În aşteptarea oarei plecărei, anunţânde prin zgomotoasa armonie a *tabulhanalei,* el revedea acum, ca şi în ajunul precezinţilor sale războaie cu Ungaria şi Germania, mormintele stâlpilor puterei otomane: Selim, Baiezid, Mohamed..., căutând în amintirea strălucitelor lor fapte întărirea propriei energii[6]. Cine, dar, fost-a acel duşman, împotriva cărui se preparau oştile turce?

Toate cercustările, capitale şi accesoare, mai răstălmăcite fiind prin comântarul nedumerirei; raporturile emisarilor polono-maghiari, scoaterea fatalelui sangiachişerif, vizitarea ţintirimului etc.; toate se întruneau spre înspăimarea Curţilor Europei, cu atât mai posomorâte, că o îndelungată experiinţă, — măcar că papa Paul III tot încă nu pierdea speranţa, şi nici cruţa cerneala[7], — li demunstrase utopia unei generale confederaţiuni antimohamedane, şi deşertăciunea opuzeciunilor partnice în contra unei împărăţii, ce-şi restaura, în aceeaşi clipeală, orice pierderi în bani sau în soldaţi, averile şi persoanele tuturor fiind proprietatea cârmuitorului[8]!

---

[6] Ferdi: *Tarihi Sultan Suleiman, dass ist die Geschichte S. Suleiman's, vom Beginne seiner Regierung bis zum Jahre 949 (1542); MS in-4; p.284; ap. Hammer; Gesch. des Osmanischen Reiches (Pest, 1827-31, in-8);* t.3, p. 202: „auch hatte er (Suleiman) vor dem auszuge von Constantinopel die Gräber séiner Ahnen, des Vaters (Selim's I), Grossvaters (Bejezid's II), Urgrossvaters (Mohammed's II), über welchen hinauf kein Sultan zu Constantinopel ruht, andächtig besucht“.

[7] Daru; *Histoire de la république de Venise;* 4 éd. , t.4, p.8.

[8] Uberto Foglieta, *De caussis magnitudinis Imperii Turcici*, Lipsiae, 1594, in-8; p.6-7: „Ego enim cum res Turcarum Christianis provinciis formidolosas semper existimavi, tum vero hoc tempore in maximam illarum admirationem versus sum, qui ingenti classe deleta, immanique rostratarum navium numero partim depresso, partim o nostris capto, ad hoc magna armamentorum el bellicorum apparatuum et navalium instrumentorum vi undis hausta, praeterea haud exigua fortium bellatorum ac non obscuri nominis dacum, virorumque navalis rei peritorum, quorum ubique magna penuria est, praelio absumta, quibus rebus amissio haud facile mutorumque annorum spatio vires

Înaintea unei atari perspective, oamenii de stat, medicii și chirurgii boalelor politice, — cuvântul „bărbier“ e prea trivial —, care de care își băteau capul, pentru a descoperi și a cântări, mai de cu vreme, problematica mărime a periclului. Din nenorocire, calculile lor erau prea perfecte, prea simetrice, prea silogistice, și deci, ceea ce pățesc totdauna unele asemene, „o nemică toată, dar o nemică practică, s-a pus la mijloc spre a dezminți concluziunile teoretice, și acea nemică a produs, în fine, un evenemânt, foarte deosebit de cel magistrăminte proorocit[9]“.

Mișcarea turcă coincidea cu pacea ungaro-germană. După bătălia de la Mohaci, pierirea junelui rege Ludovic Iagelo, și cuprinderea Ungariei, Suleiman a simțit provizoarea necesetate de a înlătura nemulțămirile și răscoalele, îngăduind maghiarilor o umbră de neatârnare. Ioane Zapoly, conte al Scepusiului și banul Ardealului, reușise de a căpăta amicia vizirului de atunci, Ibrahim, și fu învestit, în 1527, ca vasal tributar, cu crăia, dobândită prin armele otomane. Dar drepturile juridice ale lui Zapoly la coroana St-lui Ștefan erau nule, față cu ale austriacului Ferdinand, fiiu al răposatului împărat Maximilian și frate cu Carol V. Tatăl ucisului Ludovic, regele Vladislau, a fost juruit moștenirea Ungariei familiei habsburgiane, la caz de stingerea propriei sale dinastii. Crai al Boemiei și arhiduce al Austriei, cu titlul de „rex Romanorum“, mai având în favoarea sa, în persoana cezarului, jumătatea Europei, Ferdinand protestă în contra întronărei lui Zapoly. Maghiarii se dezbinară în două pâlcuri: la Buda domnea, *de facto,* regele ungaro-turc; la Viena, *de jure,* acel ungaro-neamț[10].

Suleiman privea cu satisfacțiunea unui adânc politic luptele principilor „ghiauri“, văzând în ele siguritatea și viitorul statului său. Iată, însă că peste vro zece ani de necontenită întretăiare, Zapoly și Ferdinand, deșteptați prin sfaturile lui Carol V, au înțeles, în fine, falsitatea respectivei lor pozițiuni. De la 1536 încoace se trăgănară neguciațiunile, al căror rezultat a fost încheiarea tractatului de la Urbea Mare, din 24 fevruarie 1538. Regele Ungariei și acel al Boemiei se legau spre năvălire și spre apărare[11]. Articolul XXXV avea în vedere anume Poarta Otomană: „Dacă dușmanul comun, încă mai-nainte de publicarea acestei păci, va intra în război, general sau special, cu ambii domni, sau cu unul din ei; apoi dupre cererea timpului, ei cată să se ajute împrumutat, ca nescari frați și prietini“[12]. Până și putincioasa mânie a padișahului era prevăzută!

Diplomații cei mai isteți[13] și, totodată, cei mai apropiați de teatrul evenimentelor, numeau actul de la Urbea-Mare, iscălit de comisarii lui Carol V, lui Ferdinand și ai lui Zapoly, — *casus belli,* sau, în stilul lui Ureche, „zădărirea locului de price“.

Până a nu se publica, ziceau ei, el a fost deja reportat sultanului, care pretinde, în gura mare, de a cunoaște toate tainele Curților creștine, lăudându-se cum că „știe valoarea lui Ferdinand, greutatea lui Zapoly, și puterea tuturor principilor apuseni“. Suleiman nu avea el deplin cuvântul de a se înfuria la vestea unei astfel de legături? Zapoly, zidire turcă, nu se scula el împotriva suzeranului și binefăcătorului său? nu se înfrățea,

---

recuperaturi viderentur, tantas tamen Turcarum esse facultates, ut nihil illi tanta clade infracti etc.“

[9]. Hume, apud Dugald-Stewart, *Elements of the philosophie of the human mind,* t. 1, cap.IV, sept. VIII, § 1.

[10] Amănunțimile se pot ceti în Bethlen, Sambucus, Rewa, Isthuanffi, Zermegh, Miles etc., ale căror pagini sunt citate în Felmer, *Primae lineae historiae Transilvaniae,* Cibinii, 1803, in-8, p. 133-143.

[11] Tractatul întreg se află în Wolffgangi de Bethlen, *Historia de rebus Transsylvanicis,* ed.2 (Cibinii, 1782-93, în -8); t.1, p.237-263.

[12] Bethlen, p. 258: „Si hostis communis contra ambos Principes vel alterum eorum, priusquam pax ista publicetur, expeditionem generalem vel particularem fecerit, extunc juxta temporis exigentiam, tanquam fratres et amici, mutuo se juvabunt“.

[13] Verancsics, p. 68-69.- Paulus Jovius, *Historiarum sui temporis ab a. 1494 ad a. 1547,* libri XLV; t. 2 pars 2. (Flor., 1552, in -f), p. 321. - Bethlen; t. 1, p.265. – Ulloa, *Vita del Imperator Carlo V,* Venetia, 1566, in -4; p.160 verso: „Quasi in questo medesimo tempo il Re Giovanni Voivoda di Transilvania s'accordo col Re de 'Romani sopra il Regno d'Ungaria con alcuni capitoli honesti, e il principale fu, che il Re Giovanni havesse veramente titolo di Re , che per inanzi Ferdinando lo chiamava Voivoda, con questo peró, che morendo il Re Giovanni dovesse quel regno ricader'a Ferdinando, il qual patto fu tennto secreto per tema dello sdegno di Solimano, a cui s'era Giovanni fatto tributario. Et di questo modo vennero a pacificarsi insieme questi duo Principi, stanchi hormai di tanto guerregiare. Di che non poca allegrezza n'hebbe l'Imperadore... Del qual accordo Solimano hebbe gran dispiacere.“

oare, cu Carol V, vrăjmaşiul cel mai înverşunat al Stambulului? nu clocea o nouă cruciată?

Tratatul de la Urbea-Mare implicând în sine toate stăpânirile germano-spaniole şi austriaco-ungare, de la Carpaţi până la Gibraltar[14], apoi vă puteţi dar închipui cât de universală fu spaima princiară în aşteptarea groaznicei apăreri a lui Suleiman! Noutăţile foarte încurcate, venite cu curierii poloni şi maghiari; comântarele foarte hotărâtoare ale diplomaţilor la ordinea zilei: toate acestea şi mai câte alte, un întocmai călendar kazamian, o amalgamă de adevăruri şi de neadivăruri, se răspândeau cu răpegiunea fulgerului.

Ioachim, margraful Brandenburgului — bărbat altminte brav —, încuscrit fiind cu Zapoly şi, prin urmare, temându-se de a nu ocurge cumva nenorocirile, vrăjite, neamotcniei sale, nu înceta de a striga în dreapta şi în stânga: „Rele veşti îmi sosesc de la Buda şi de la Cracovie! Săracul de mine! Nici o cetate, nici un oraş întărit, nici un fluviu, nici un munte, nici o strâmtoare nu mă despart de Ungaria, pentru ca să împiedece pe păgâni de a cuprinde, fără multă trudă, mănoasa mea ţară. Numai Vratislavia şi Lignitzul s-ar putea opune... totuşi socotiţi cu ce fel de duşmani avem a face!“[15]

Auzind atari văietări, străbătute, în călătoria lor, prin mii de întremeze prizmatice şi minciunoase, un „Jon Bull“ ar fi fost în tot dreptul de a se plânge, că adecă ţărmii Prusiei au chiar încăput în mânile osmanlâilor, şi corăbiile sultanului, aliat cu blăstimaţii „Frenchmen“, vor să apară azi-mâni în faţa Londrei, spumând „apa dulce“ a Tamizei[16].

---

[14] Lelewel, *Wyklad dziejów powszechnych,* Wroclaw, 1850, in-8; t.3, p.40.

[15] Io.Sleidani, *Comentariorum de statu Religionis et Rei-publicae, Carolo V Caesare,* libri XXVI, Argentor. 1612, in-8; p. 334, „Ioachimus Brandeburgicus princeps elector, Junii mensis initio legatum mittit Eustachium Schlebium, ad Saxonem electorem, cum his mandatis. Poloniae regem Sigismundum, et Ioannem Voyvodan[illegible]ngariae regem sibi nunciasse, quemadmodum Turca maximos faciat apparatus, ut occupata Buda, praesidioque et opere munita Germaniam rursus invadat: et ipsum adeo Turcarum Caesareum hoc significasse Voyvodae... Quod si jam illius impetus non tardetur, dubium non esse quin ipsi, quit sint plane finitimi etc.“

[16] Poţi confrunta, drept curiozitate, scrisoarea regelui anglu Enric VIII, publicată în *Acta Tomiciana,* ed. Dzialynski, t, 8, p.288.

Vai mie! nu este alta decât o palmă de sus:
Se tem fără a fi frică...[17]

II

PORNIREA LA TABĂRĂ

Pe când curierii ungaro-leşeşti alergau de la Constantinopole la Buda şi la Cracovia, şi de aci la Berlin, la Dresda, la Ratisbona, la Roma şi aşa mai departe: pe când marcgraful Ioachim să spăria pentru oraşele sale şi „aldermanul“ englezesc pentru flegmaticul său „confort“; pe când tuturor staturilor Europei li se părea a vedea acum sangiachişeriful înălţându-se în aer, ca turnul de la Saragosa; pe când capetele diplomatice citeau şi reciteau şi iarăşi citeau tractatul de la Urbea-Mare, căutând în el cauza viitorului război; pe când numele lui Suleiman trecea, întocmai căscarea, din gură în gură, îmbrăcând fel de fel de forme şi devenind, bunăoară, „Schelm-mann“ în pronunţia unui neamţ; pe când, în sfârşit,

„Încep toţi să se gătească, încep mulţi a încărca;
Din prepusul lor a-i scoate, nici mai era a cerca...“[18]

peatunci, „în anul egirei 945, într-o marţi, în a lunei safer a 11-ce zi“, mai moldoveneşte, „în 9 a lui iulie“, padişahul ieşea cu „alai“ din Ţarigrad[19].

Armata otomană înfăţoşa spectacolul unui mândru corp de două sute cincizeci mii de ostaşi[20], al căror strălucit port oriental întrecea prin varietatea culorilor pe cel mai frumos smoc de flori.

---

[17] Beldiman, *Eteria,* p.21

[18] Beldiman, *Loco cit.*

[19] *Tagebuch des ach[illegible]n Feldzuges Suleiman's wider die Moldau i J.945* (1538); *ap*. Hammer, *Ges[illegible]*; t. 3, p.698: Dinstags 11 Safer, Padischah brach mit gutem Glücke von Constantinopel auf, und lagerte zu Halcali binar (Ringbrunn)“.

[20] *Aktî zapadnoi Rossii, loco laudato:* „liudei iakobî dviastia i piatdesiati tîsiaci. — Cantemir, *Geschichte des Osmanichen Reichs,* Hamb. 1745, in-4; p.304; „Ziehet er selbst mit einer grossen Anzahl Truppen“. — Ureche, *Letop.,* t..1, p.16, „Puterea turcului mare mulţime“.

Dentâi priveai pedeastra ienicerime, în lungi haine verzi de postav, rivalizând cu covorul câmpului; o preurmau cincizeci de ceauşi, în mantale de catifea, blănite cu samur; apoi se vedea ceata „muhzaragească“, într-armată cu lănci şi îmbrăcată cu piei de tigri; de aci apărea însuşi ienicer-aga, întovărăşit de căpitanii şi icioglanii săi; steagurile, trâmbiţele, ţimbalele şi cimpoaiele încheiau mersul.

Dar iată că ochiul se destrăgea de la pâlcul ienicerilor, întrevăzând o nouă splendoare. Floarea călărimei, spahiii, înaintau acum parecă un tablon, în care nu ştiai sau să admiri frumuseţea cailor, sau să te uimeşti la felurimea praporelor, mohorâte, roşii, galbine, fâlfâinde dasupra lăncilor[21].

După spahii se arătau trupele vizirilor; pedestrimea, învestită de la cap pân' la picioare cu postav purpuriu; călărimea şi dragunii, învăliţi, cai şi oameni, în piei de tigri, de leoparzi, de samuri, pentre cari, ici-colo, ţi se păreau măiestreşte presărate împodobiri de aur, de argint, de pietre scumpe[22].

Putea-voi descrie excorta însului sultan? Reproducerea unei atari mărefăcinţi ar cere penelul pictorului, sau inspiraţiunea poetului; nu sunt nici una, nici alta. Ştiu numai atâta că, precum armata trebuia să fi admirat pe stăpânul său, tot aşa stăpânul nu putea a nu-şi fi admirat armata; adecă, dupre zisa cântecului:

„Iar sultanul, stând pe cal,
Sub un verde cort de şal,
Barba neagră-şi netezea,
Şi cu ochi-i urmărea...[23]“

---

[21] Ca un exemplu de lux turc milităresc, aduc următorul text: „Entro Ibrahim [vizirul lui Suleiman] con inestimabile pompa. Li Cerchessi, Janizari, Sipahi da 5000, vestiti d'oro e gioje fornimento dato dal Sr. costa 170 mille ducati veneziani, per il suo campo di cavalli 1000 ben vestiti, bandiera azur e bianca, poi li garzoni del Sr. vestiti d'oro con sercola d'oro...“ Sanuto; ap. Hammer, *Gesch.*, t.3, p.634.

[22] Ricaut: *Histoire de l'état présent de l'Empire Ottoman,* trad. par Briot, Paris, 1670, in 4; vinieta titlului. — Guer, *op.cit.*, t.2, p.284-293; De la sortie du Grand Seigneur pour la guerre: „... Ainsi finit cette Cavalcade, qui attire l'admiration des spéctateurs, par les richesse immenses qu'elle etale à leurs yeux“.

[23] Alecsandri, *Balade*, t.1, p. 50.

Halcali-binarul, primul „conac“ în mai multe din anterioarele expediţiuni nordice ale padişahului, în 1521,1526,1529,1532[24], n-au mai zărit până atunci, în cuprinsul său, o tabără mai grandioasă.

Ce e dreptul, nici în bătăliile de la Belgrad şi de la Mohaci, în contra unui rege al Ungariei, Boemiei, Dalmaţiei, Croaţiei etc.; nici în războiul cu cruciaţii Rodului, vechii învingători ai lui Mohamed II, tari şi prin cavalerescul lor spirit, şi prin perfecţiunea artei militare, şi prin renumele marelui magistru Villiers de l'Isle-Adam, şi prin interesele şi simpatiile tuturor staturilor catolice; nici sub murii Vienei şi la asediul Gunsului, două lupte, cunoscute în cronicele turce sub caracteristica denumire de „războaie *germane* cu craiul Spaniei“[25]; nici în invadarea persiană, împotriva şahului Tahmasp, celui mai putinte din principii Aziei; nici în curânda răzmeriţă cu cosmopolita Veneţie, mai pe scurt, nici într-una din cele şapte „porniri la tabără“, prin care s-a deschis gloriosul remn al lui Suleiman, forţa oastei musulmane, nu s-a fost urcat la o asemene mărime!

Pe lângă cei peste două sute mii de voinici armata număra trei sute de tunuri[26]. Pentru ca să apreţuim deplin însemnătatea acestei câtimi, ajunge de a lua-aminte că, pe acea vreme, nu era artilerie în Europa, care să se fi putut alătura cu a otomanilor[27]. „Nici o cetate — suna opiniunea generală — nu li stă împotrivă[28]. Cuprinderea Belgradului şi a Rodului, socotite până atunci ca tării nespumnabili, dederă cea mai pipăită probă a acestei superiorități.

---

[24] Hammer, *Gesch.*, *passim*.

[25] *Ib.*, t.3, p.664.

[26] *Aktî Zapadnoi Rossii;* 1000 laud.: trista dialia sî nim.

[27] Burbon, vorbind despre asediul Rodului, descrie artileria turcă aşa, ap. Hammer, *Gesch.*, t. 3, p.627: „6 metallene Kanonen, deren steinerne Kugeln 5-6 Spannen massen; 15 eiserne, deren steinerne Kugeln 5-6 Spannen im Umfange; 12 Bombarden, mit Kugeln von 9-10, und zwey mit Kugeln von 11 Spannen Umfang; 12 Basilisken; 15 Doppelkanonen, welche, wie die Basilisken eiserne Kugeln schossen; 12 metallene Mörser von verschiedenem Kaliber, die grössten 7-8 Spannen im Umfange. La moyenne artillerie comme sacres, passevolans estoient en grand nombre l'espingarderie innumerable et increable.“

[28] M. Bielski, *Sprawa Rycerska,* Kracow, 1569, in-4; p. 74; „ta sama (artileria) turki wyniosla ku gorze, tak bardzo iz sie im zadny zamek ani miasto oprzec nie moze niniejszego czasu“ Wojcicki, Archiwum domowe, Warsz., 1856, p. 340.

Numai „Allàhul“, proorocul sau Mohamed și califul proorocului padișah, știau în tainicul lor gând pentru cine anume era menită această gigantească furtună. Numai ei o știau și nici că voiau s-o descopere!

De la Halcali-binar, grăbind mersul armatei, sultanul a ajuns la a doua noapte la satul Ograș, cale altminte de trei zile, și-și tinse corturile chiar pe acea câmpie, unde s-a fost prilejit bătălia între ai săi părinte Selim I și bunic Baiezid II, și unde, mai în urmă, s-a curmat viața celui dentâi[29].

Sufletele mari, în genere, iubesc a înota în strălucoarea trecutului; geniile politice, în specie, caută în prestigiul suvenirilor nu numai o proprie hrană, ci încă o puternică unealtă spre mișcarea spiritelor, un opiu de fanatism cetățenesc sau religios, „hașișiul“ cel mai trainic, cel mai nobil și cel mai eficace[30].

Entuziasmată prin o stățiune, ce o consânțiră neuitabili evenimente istorice, proaspete și vii în memorie, oastea turcă a pășit veselă înainte și, la 18 a lunei, ea stete în prejmetele Adrianopolei, turcește „Ederneh“, în graiul strămoșilor noștri „Udriu“, așezată în sânul rediurilor de „ciparise“ și livezilor de trandafiri[31], prima Capitală a otomanilor în Europa, anterioară luărei Constantinopolei.

Aice ajunse pe Suleiman feciorul unui oarecare Rasid-emir, principe arab nedepindinte de la Basra, aducându-i, de bunăvoie, spre omagiu, cheile reședinței tătâni-său. Acest act fu privit ca prevestirea viitoarelor succese, ca un preludiu de victorie, și încântatul sultan, priimindu-l cu cea mai dulce mulțămire, recunoscu neatârnarea complăcintelui domnișor și-și rezervă sie numai caracterul exterior de suzerânătate[32].

În 24, șase zile după intrarea oștirei în Udriu, s-a ținut un divan[33] asupra scopului și greutăților întreprinderei, asupra

---

[29] *Soliman's Tagebuch*, p. 699.

[30] Veget., *Instit. rei militaris*, lib.III, cap.26; „Paucos viros fortes natura procreat, bona institutione plures reddit industria“... „Ocasio in bello amplius solet juvare, quam virtus.“

[31] Malte-Brun, *Géographie*, ed. Huot., t.4, p.321.

[32] Aali Mustafa Ben Ahmed, *Heft dasitan*, d. i. die sieben Erzahlungen; *ap.* Hamm., *Gesch*, t. 3, p.202.

[33] *Ib.*, p.699.

timpului și drumurilor; în fine, asupra tuturor detaiurilor, încăpând în cercul dezbaterei unui consiliu militar, fie turcesc, fie ghiaur.

Abia la această ocaziune planurile lui Suleiman au început a se desemna; gândul Porții Otomane deveni mai chiar; a doua zi, în 25, mișcarea armatei destăinui cu desăvârșire misterul.

De la Adrianopole cătră crivăț, două căi, deopotrivă prubabile, se prezintau sultanului pentru alegere. Toate cabinetele Europei pândeau cu nerăbdare și cu sfială[34], asemene unui jucător „à la banque“ sau unui acționar la loterie, simptomele duplei ursite.

În stânga, spre nord-apus, se lungea calea Filipopolei, firescul drum la Austria și la Ungaria, tristâminte cunoscut din precesele rezbele, cele încheiate prin asieziul Vienei și prin izbânda de la Mohaci[35]. Raporturile, prevenirile, avizurile, chibzuințele, proorociile etc., etc. se păreau unanime, precum am văzut, întru asemnarea acestei direcțiuni. Așa credeau Carol V, Sigismund I, Zapoly, Ferdinand, Ioachim, Radul Vodă Călugărul[36], Antoniu Veranzio, Ioane Schleiden, și cine mai știe câți alți, împărați, regi, principi, vlădici, învățați; dar iată...

Iată că, pe neașteptate, în loc de a înainta spre râul Marița — se-nțelege în hatârul mult citatului tractat de la Urbea-Mare — sultanul apucă calea răsăriteană, spre aromatica vale a apei Tungea, vale renumită în Turcia prin cultura rozelor de Damasc[37], d-a lungul Mărei Negre, în linia Basarabiei și a ustiilor Dunărei.

Astfel, Germania, Ungaria, apusul Europei au prins puțintel la inimă, văzând în primejdie numai Moldova! O atare armată, nește așa stratageme și ceremonii, atâte pregătiri, pentru a supune o mână de români! o mână de români de atunce:

„Nu e nici mândrie, nu e nici mulțimea,
Care în bătălii încunun oștimea;

---

[34] Simțimânt ce numai Propertiu a știut să-l exprime, lib. II.el. 22: „Et rursus puerum quaerendo audita fatigat. Quem, quae scire timet, quaerere plura jubet.“

[35] Hammer, *Gesch.*, passim.

[36] Verancsics, *op. cit.*, p.69: ...legatorum Transalpinensium testimonio, et multorum exploratorum relatu... constitit etc. Pasagiul întreg va fi citat mai departe.

[37] Boné: *La Turquie d'Europe*, t. I, p. 94.

Nu e nici noroc
Cela ce se bate pentru neatârnare
Are zece brațe, zece inimi are;
Inime de foc!“[38]

III

TRACTATUL DE LA URBEA-MARE

Dezmințirea unei teorii, de orice fel, e lovire de moarte pentru părintescul simț al creatorilor ei. Astfel, se zice că astrologii priveau cu nespusă părere de rău la ironica sănătate a acelor, a căror viață, dupre oroscopurile lor, ar fi trebuit de mult întreruptă.

Aproape într-o așa pusetură cam mizantropică se vedeau aruncați năzdrăvanii diplomați, ce au fost spăriat Europa prin lugubrele lor comântare asupra tractatului de la Urbea-Mare aflând că Suleiman lăsă în stânga calea Filipopolei și apucă drumul Basarabiei; o direcțiune, pe care niciodată n-a venit în capul unui turc, mai-nainte și mai pe urmă, ca s-o aleagă spre invadarea Germaniei.

Nemulțămirea și nătângia unor din ei au fost atât de mari, încât chiar după finitul războiului, când cauzele se răsfrânseră deja în efectele lor; când evinâmântul a demu[n]strat că mânia Porții Otomane privea excepțiunâminte cătră persoana lui Petru Vodă Rareș; „chiar atunci Antonio Veranzio, unul din oamenii de stat cei mai deștepți ai epocei[39], nu s-a sfiit de a-și intitula opul: *Despre expedițiunea împăratului Suleiman în Moldova și (?) în Ardeal*[40], măcar că padișahului nici nu i-a trecut prin gând de a se apropia de hotarele vreunui comitat maghiar și măcar că acel pretins „rezbel transilvan“ figurează numai în titlul, iar nu și în textul cărții; chiar atunci Veranzio încredința că, spre cuprinderea Ungariei, sultanul trebuia să pășească prin Bugeac![41]

Astăzi, un studiu mai aprofundat al izvoarelor și progresiva publicare a documentelor, descoperite în arhive publice și private ne pun în stare de a afirma că, în 1538, sultanul nu știa absolutâminte nemic despre ființarea tractatului de la Urbea-Mare; și încă să și fi știut despre împregiurările încheiarei acestui tractat, apoi, departe de a-și revărsa furia pe biata Moldovă, el ar fi fost nevoit de a îmbrățoșa pe domnul nostru ca pe aliatul său cel mai credincios, cel mai isteț, cel mai folositor!

Unirea dentre Ferdinand și Zapoly n-a fost niciodată publicată până la moartea acestuia din urmă. Cea întâie știre despre existința lui a fost dată sultanului deja după înturnarea-i din Moldova, adecă după aprilie 1539[42], la începutul anului 1540, când polonul Ieronim Laski, ambasadorul lui Ferdinand la Constantinopole, amărât fiind în contra lui Zapoly, destăinui sultanului cuprinderea, scopul și urmările tractatului de la Urbea-Mare[43]. Se povestește că Suleiman, primind această neașteptată pentru el veste, ar fi strigat cu aprindere: „Ferdinand și Zapoly nu mai merită de a domni: ei nu cred nici în D-zeu, nici în oameni!“[44]

E numai puțin sigur că tractatul de la Urbea-Mare desplăcea lui Petru Rareș și Cabinetului sucevean; li displăcea, zic, în același grad, ca și însului padișah.

---

[38] Bolintineanu, *Poezii vechi*, p. 52.

[39] *Biographie universelle Michaud*, t. 48, p. 155: „Antonio Veranzio, archevéque de Gran, en Strigonie, primat et vice-roi de Hongrie, célèbre par les missions diplomatique qu'il a remplies près des premières cours de l'Europe, naquit etc.“

[40] Verantius, *ap*. Kovachich, *Scriptores rerum Hungaricarum minores*, Budae, 1798, in 8, t. 2, p. 83: „...quum et ipse expeditionem Solymani Turcarum Caesaris anni XXXVIII supra MD in Moldaviam, et Transylvaniam contra Petrum Vaivodam, et Joannem Regem superioribus duobus libris fuissem complexus...“

[41] Verancsics; p. 69: „Tandem adveniente jam caesare, et omissa Transilvania ac Transalpina, recta in moldavian pergente, liquido constitit... sola Joannis et Ferdinandi regum concordia, quae licet nondum erat publicata, vehementer tamen ea angi ferebatur, quam suspectam habuerat propter Caroli imperatoris oratorem ... et adio Petri vaïvodae... inductum vernire(!?)“.

[42] Hammer, *Gesch.*, t. 3, p. 700: „Suleiman Aufangs April 1539 zu Constantinopel eintraff“.

[43] Fessler, *Die Geschichten der Ungern*, Leipzig, 1823, in. 8, t. 6, p. 546, Inzwischen hatte Hieronymus Laszki, als Ferdinands — Gesandter an den Grossherrn, ohne Auftrag von dem Sender, bloss von Nachbegierde gegen seinen ehemahligen Freund Zapolya, den Grosswardeiner Vertrag ausführlich, mit gehässigen Bemerkungen über dessen Inhalt, Zweck und Folgen den Paschen, der Grossvezier seinem hohen Beherrscher, mitgetheilt“.

[44] *Ib*. — Hammer, t. 3, p. 223: „Wie unwürdig tragen diese beyden Könige die Krone auf treulosem Haupte! da sie als schändlichste Betrieger weder durch Scham vor den Menschen, noch durch Furcht vor Gott zurückgehalten werden beschwornen Vertrag zu brechen“.

În 1536, când s-au început negociațiunile preliminare pentru încheiarea păcei maghiaro-austriace, Petru Vodă s-a grăbit de a trimite sol la curtea de la Varadin pe vel-visternic Mătieș, unul din cei mai mari diplomați moldoveni, crescut în școala lui Tăutu[45], Cârje[46] etc.

Solia avea două scopuri, unul deschis, de a rechema de la regele Ioan înapoirea unui teritor din Ardeal, apucat de către ungari[47]; cellalt tainic — de a împiedeca concluderea tractatului.

Diplomatul român a găsit în Urbea-Mare pe arhiepiscopul Ioan de Lunden, însărcinat din partea lui Carol V cu misiunea compunerei și grăbirii păcei. Manierele, tactul, cunoștințele lui Mătieș au răpit pe prelatul german, astfel încât el adeverea cu uimire că „ungurii nu posedă un asemenea bărbat“[48], puind pe boierul nostru mai pe sus de Veranzio, Olah, Martinusi, Werböczi.

Sâlințile lui Mătieș cât pe ce erau să reaprindă războiul dintre Zapoly și Ferdinand. Petru Vodă făgăduia regelui austriac de a năvăli personâminte în Transilvania, în fruntea unei oști de 30 sau 40 mii de armași, reducând-o sub ascultarea Vienei. Mai apoi, la caz de vreo expedițiune terestră generală în contra turcilor, el se lega de a se uni cu steagul lui Carol V, în capul unei armate de 80 mii de ostași aleși[49]. „Știu bine, adăugea de la sine arhiepiscopul de Lunden în scrisoarea-i către împărat, știu bine, că domnul Moldovei e un principe foarte puternic.“[50]

Promiterile lui Mătieș aveau caracterul tuturor uneltirilor române politice din acea epocă. Să fi cucerit Rareș Ardealul, el l-ar fi anexat către Moldova, satisfăcând pe Ferdinand prin vro umbră de vasalagiu; să se fi urnit Carol V împotriva osmanlâilor, domnul nostru i-ar fi trămis un ajutor de oaste „pe hârtie“; în orice întâmplare, el nu s-ar fi compromis nici dentr-o parte.

Cu toate acestea, solul lui Rareș, crescut, fără îndoială, în academia cracoviană[51], vorbea și scria atât de bine lătinește[52]; se arăta atât de prietenos; își însușea un aer atât de modest; raționa cu atâta înțelepciune; descria forțele Moldovei cu atâta entuziasm; părea atât de franc și chiar naiv; încât arhiepiscopul Ioan, deși cel mai renumit și cel mai întrebuințat din diplomații lui Carol V[53]; totuși cu mare greu a scăpat din lațul prestigiosului Mătieș, cu care el imagina de a fi legat cea mai strânsă amicie și despre care, în scrisorile sale către împărat, el se exprimă în terminile cele mai emfatice[54]. „Poți zice, că nasc și în Moldova oameni!“[55]

Să nu fi făcut Zapoly, strâmtorit prin importunitatea circumstanțelor, oarecari concesiuni mai pe jos de demnitatea unui cap încununat, precum, de pildă, recunoașterea drepturilor lui

---

[45] Cantemir, *Geschichte des Osmanischen Reichs,* Hamburg, 1745, in-4, p. 279: „Er verstunde die griechische, lateinische, polnische und andere Sprachen der benachbarten Völker vollkommen, hatte eine grosse Erfahrung in der Statskunst, und befass viele Klugheit“.

[46] *Acta Tomiciana,* t. 6, p. 226-233.

[47] *Monumenta Hungariae historica diplomataria,* Pest, 1857, in-8, t. 1, p. 367: „Praeterea hic adest thessaurarius Vayvodae Moldaviae venerat enim pro recuperatione cujusdam Castri, quod unus ex subditis istius vayvodae hijs diebus proximis a domino suo interceperat“.

[48] *Ib.:* ...„sibi similem in hic regno non iuvenerim“. Numele lui Mătieș, pe care Ioan de Lunden îl numește numai „visternic“ se descopere din subsemnăturile uricelor lui Petru Vodă. *Zapiski Odesskago Obșcestva istorii i drevnostei,* t. 2, p. 563.

[49] *Monum, loco cit.,* „Hic idem thesaurarius secreto me sepius convenit et rogat, ne pacem cum isto Joanne vayvoda concludam. Dominum suum ad quamcunque meam requisitionem venturum cum XXX aut XL millibus militum optimorum et Transylvaniam dabit in manus Romanorum regis et quando Majestas vestra contra Turcarum (caesarem?) terrestri itinere aliquid incipere velit, obtulit dominum suum Majestati vestrae inservitarum cum LX aut LXXX millibus militum optime instructorum.“

[50] *Ib.,* „... Vayvodae Moldaviae, principies certe potentissimi“.

[51] Kromer, *Polonia sive de origine et rebus gestis Polonorum* libri XXX; Colon. Agr., 1584, in-f., p. 491: „Habet (Cracovia) Academiam, quoque omnium disciplinarum atque doctrinae studiis et professione florentem; olim tamen... florentiorem, cum principes viri ornamentis patriae magis faverent ac studerent, necdum vel lutheranismo infaecte, vel ferro turcico divexatae et ferme subactae essent gentes finitimae“.

[52] *Monum: l.c.:* „Contraxi cum homine isto magnam amicitiam, et dedi ordinem ut unus alteri continuo scribere possit“.

[53] Ranke; *Deutsche Geschichte,* Berlin, 1852, in-8, t. 4, p. 60, 62, 97, 102 etc.

[54] *Loco cit.:* „Est in veritate homo modestissimus, optimus, praeterea prudens et satis circumspectus in rebus gerendis...“ E de însemnat, că Mătieș încredința pe Lunden, cum că religiunea greacă a moldovenilor datează de la Apostol[ul] Paul: „fidei sancti Paulli“.

[55] M. Costin, *Letop.,* t. 1, p. 336.

Ferdinand la moștenirea Ungariei, apoi toate machinațiunile lui Petru Vodă, secundat prin minunata abilitate a visternicului Mătieș, lesne ar fi reușit; și articlele de la Urbea-Mare s-ar fi metamorfozat, necesarâminte, în reînceperea răzmeriției.

IV

MOLDOVA ȘI ARDEALUL

După ce am schițat, în tablonul întâi, starea spiritelor Europei în ajunul rezbelului din 1538, și mai cu seamă spaima staturilor, legate sau învecinate cu Ungaria; după ce am arătat, în secundul tablon că Moldova a fost singura țintă a întreprinderei lui Suleiman, a unei întreprinderi ale cărei colosali proporțiuni se păreau măsurate pentru sfârșiarea doară a întregei creștinătăți; după ce am demustrat, în tablonul al treile, cum că padișahului erau completaminte necunoscute, până mult mai târziu, uneltirile antiturce de la Urbea-Mare dentre Carol V, Ferdinand și Zapoly, ba încă am dezvălit și rolul quasi-turcofil al politicei moldovene în acele uneltiri; apoi vine acum rândul de a dezbrobodi adevăratele cauze ale evinemântului, cauze din cari cea de căpitenie e diametrâlminte opusă cu ceea ce se năzărea, în starea proaspătă și fierbinte a lucrurilor, diplomaților de atunci: sultanul pășea nu pentru dărmarea Ungariei, cum se credea de obște; nu; departe de aceasta, el înainta pentru ca s-o apere de sistematicul plan de cucerire al lui Petru Rareș, voievodul și domnul țărei Moldovei.

Bătălia de la Mohaci și moartea craiului Ludovic Iagelo au creat în Ungaria proprie, precum am mai spus o dată, doi partizi politice: partida austriacă sau ferdinandiană și partida maghiară sau zapoliană; dar tot această catastrofă a dezbinat Ardealul, mai eterogen prin împoporarea sa, în trei facțiuni: sașii, germani de origine și de limbă, au râdicat steagul casei habsburgice; secuii, unguri prin grai, s-au dechiarat pentru validitatea întronărei lui Zapoly; românii, aborigenii Transilvaniei, cari nu erau nici sași, nici secui, — vrau să zic nici germani, nici unguri —, cu cine oare erau ei a se uni? trebuia ei să tacă și să zacă în giulgiul nepăsărei? trebuia, oare, să ajute pe fireștii lor

dușmani? să-și abnege însuși numele? Ba! pentru astă dată, ei și-au ales un pretindinte român, d-un neam și d-un cuvânt: pe viteazul principe al moldovenilor.[56]

Politica lui Petru Vodă Rareș, în respectul Transilvaniei, a fost mai mult decât numai a unui mare om de stat, deși scriitorii maghiari și maghiarizați, germani și germanizați[57] o defaimă prin epitetele de viclenie, barbarism, lăcomie etc.: termini cu două sau mai multe înțelesuri, când e vorba de două sau mai multe națiunălităti în luptă: un patriot leșesc, un Kosciuszko sau Mickiewicz, bunăoară, e viclean, lacom, barbar, pentru ruși, austriaci și prusieni!

Ardealul era o regiune cucerită. Năbușind în suta IX de sub poalele munților Urali, din prejmetele Chinei, ungurii au supraprins lăcuind și cârmuindu-se în el sămânța română: au robit-o, în semnificațiunea oriintale a expresiunei[58] și fiind ei sânguri prea puțini, au mai chemat la mănoasa parte o viță de germani și pe rămășițele [h]unilor, dosite în umbra Carpaților. În așa chip, maghiarii, secuii și sașii deveniră stăpâni uzurpători ai românescului Ardeal. Nepoții coloniștilor lui Traian, vechii „cives romani“, s-au prefăcut în automați din autonomi. Cu toate acestea, împrăștiați prin colibe, lipsiți de voce, reduși la treapta dobitoacelor, dezarmați, lipiți pământului, biciuiți, — românii tot au rămas, mai numeroși, decât neamul cel predomnitor, cele trei caste întovărășite. Departe de a se contopi cu biruitorii, spre a forma o unică naționalitate, asemene, de pildă, amalgamei normando-saxone din Anglia, ei și-au păstrat cu sânțenie limba, datinele, credințele. Mai pe scurt, ei se aflau taman în aceeași pozițiune socială și politică, în care am văzut pe greci mai-nainte de 1821; elinii și romanii, dascalii lumei, trăgeau jugul unor oarde aziatice, al unor turci, al unor maghiari!!

---

[56] Despre simpatia româno-ardelenilor pentru Petru Rareș poți judeca de pre cela ce povestește Lazius: *ap*. Fabretti, ...*De Columna Trajana syntagma*, Romae, 1699, in-f., p. 235-236.

[57] Engel, *Gesch. d. Mold.*, t. 2, p. 169: „Peter Raresch, nach Raub begierig...“ — Wolf, *Beschreib. d. Mold.*, t. 2, p. 66: „räuberisch... raubsüchtig... der Barbar...“ — Felmer, *Hist. Trans.*, p. 138: „praedator“ etc.

[58] Nestor, în *Polnoe sobranie Russkih litopisei*, t. 1 (Peterb., 1846, in 4); p. 10: „priședi(Ongri) ot Ustoka i ustremușacia cerezi gori velikiia i pociașa voevati na jivuțaia tu Volohî i Sloveanî“.

Politica lui Rareș, în privirea românilor din Ardeal, a fost identică cu a cabinetelor europene în cestiunea renașterei Eladei. Anglia, Franția, Germania fost-au ele viclene, lacome, barbare, răpind un popor din lanțurile șerbiei otomane? Putut-au ele a călca legile omenești, lucrând în interesul omenimei, care e însăși temelia unor asemeni? Argumântul lor, ca și al lui Petru Vodă, era energica exclamațiune a Fericitului Augustin: „Non aluisti, ergo occidisti“ (nu i-ai dat de hrană, deci, însuți l-ai omorât). Când Europa se va răzgândi de a întinde, în fine, o mână de ajutor cătră împilații poloni, fi-va ea criminală?

Dar politica lui Rareș în reportul ardelenilor a fost încă mai legiuită, mai necesară, mai omenoasă, de cum acea trecută a staturilor moderne în afacerea elină, și acea viitoare în dezrobirea Poloniei. Românii din Moldova și acei din Ardeal sunt copii d-un tată și d-o mamă. Fratele cel slobod debui el să dea uitărei pe acel picat în sclăvie?

În adevăr, scopul domnitorului nostru era nu numai emâncÍparea poporațiunei române, ci însăși cuprinderea Transilvaniei. Ei bine! eliberarea grecilor n-a fost ea însoțită de impunerea unui principe bavarez? Conlucrarea Rosiei și Angliei în restăverirea Eladei n-a fost ea bazată pe interese materiale, fie mediate sau imediate? Încalte, pentru majoritatea ardelenilor, domnitorul moldovean era să fie un cap tot d-un sânge, un principe, din a cărui gură ea ar fi auzit un „ce mai faci?“ iar nu un „wie befinden sie?“ sau un „hogy vagy mëg?“ Pe lângă aceasta, de nu se unea Ardealul cu Moldova, înlăturându-se astfel stăpânirea ungaro-germană, apoi mântuirea românilor de acolo era cu neputință: în ochii maghiarilor, ai sașilor, ai secuilor, ea ar fi fost atunci, precum e până acum, o călcare a drepturilor proprietății. Turcul fire-ar voit pricepe vreodată, de bunăvoie, cum că Grecia are cuvânt de a nu fi turcă? Cum că șerbia e rațiunâminte contrară ideei proprietății? cum că proprietatea se neagă și se nimicește pe sine însăși dendată ce ea se întinde asupra ființilor, înzestrate cu darul plăsmuirei proprietăților? și celelalte principii juridico-economice, reduse astăzi în forma de axiomate?

Așadar, rămâne o singură bănuială. Slobozirea româno-ardelenilor și apucarea Transilvaniei necesitat-au din partea lui Petru Rareș acele machiavelice suciturí, prin cari el amăgea confedinția lui Zapoly și a lui Ferdinand, bătându-și joc de bunomia curților de la Pesta și de la Viena? Dezlegarea acestei întrebări aparține strategiei militare. Surparea murilor, fără știrea celor din cetate, ar fi oare nelegiuită și rușinoasă? Nu; și pentru ce nu? pentru că sînt fortărețe cari nu s-ar putea lua altminte, mai fățiș, mai d-a dreptul. E vederat că, în alăturare cu micuța Moldovă, Ungaro-Austria figura anume o așa cetate: deci, înșelăciunea era aci militărește iertată.

Transilvania, și ca o țară frumoasă și bogată, și ca un unghi vecin și românesc, mai nainte de a fi plăcut iroului muntean Mihai cel Viteaz, mult mai plăcea moldoveanului Petru Rareș! El voia numaidecât s-o aibe[59]; el visa și gândea zi și noapte la dânsa; el „sughița“ după ea, întrebuințându-se o verde expresiune străbună[60]. Am văzut că românii din Ardeal erau prea bucuroși de a se renfrăți cu acei din Moldova; am văzut și aceea că secuii și sașii preferau sceptrul ungaro-nemțesc. Domnitorul nostru se hotărî de a da o așa groază răuvoitorilor venetici, vrăjmașilor săi și ai româno-ardelenilor, încât să-l pomenească în vecii vecilor.

„Alelei, tâlhari păgâni!
Cum o să vă dau la câni
Că d-atâta sînteți buni...![61]

Norocul ajuta pe Rareș. Din doi regi învrăjbiți, Ferdinand și Zapoly, fiecare făcea toate chipurile pentru a ademeni în partea sa pe puternicul voievod al Moldovei. Ferdinand îl ruga să smerească îndărătnicia zapolistă a secuilor. Zapoly îl ruga să stingă spiritul ferdinandist al sașilor. Petru Vodă iubea deopotrivă și pe Ferdinand și pe Zapoly. Câte un om ambasador moldovenesc, de soiul visternicului Mătieș, reședea nesmintit la Buda sau aiure[a], și la Viena. Tot într-o vreme, și aproape în aceleași termeni, Rareș încredința pe ambii crai, aparte, de a fi cea mai plecată și supusă slugă a fiecărui din ei și cel mai înverșunat neamic al celuilalt[62]. Acest duplice rol i permitea de a năvăli în Ardeal la tot minutul, pustiind cu foc și cu sabie vetrele secuilor și ale sașilor, și scriind apoi în două părți, către Ferdinand: „am pedepsit pe părtașii lui Zapoly“; către Zapoly: „am înfrânat clica lui Ferdinand“. Deși Curtea vieneză și acea pestină privea contrazicătoarele servicii ale Moldovei cu o[ar]ecare suspiciune; deși folosurile nemijlocite ale principelui nostru din năcăjirea saso-secuimei erau mult mai pipăite, decât idealile câștiguri ce le-ar fi căpătat respectivii regi din pretinsa nemicire a antagoniștilor; deși duplicitatea cabinetului sucevean nu mai era ceva nou și prea misterios; totuși, orbiți prin propria lor întretăiare, Ferdinand și Zapoly nu-și simțeau o îndestulă putere pentru a respinge pe un Rareș, și, astfel, în așteptarea unui momânt mai propice, și austriacul și maghiarul îl măguleau, îi mulțămeau, îl lăudau, îi făgăduiau... Așa-i lumea!

---

[59] Jovius; *Historiarum sui temporis,* tomi 2; Florentiae, 1550-52, in f., t. 2, pars 2, p. 313: „Transilvaniae quoque animum adjecit, quum Ioanne et Ferdinando dimicantibus in contrariaque studia diductis proceribus Pannoniae regnum alternante fortuna jactaretur...“

[60] Mitrop. Varlaam, *Carte românească de învățătură, dumenecele...,* în Iași, 1643, in f., p. 279: „purure ca un prunc dupe maica, așa și el sughița dupe Domnezeul său...“

[61] Alecsandri, *Balade,* t. 1, p. 14-15.

În 1527, când Ferdinand izbutise de a cuprinde Buda, alungând pe Zapoly în Polonia, iată că Petru Vodă, abia suit pe scaun, înștiințează pe învingător, că adecă Moldova așteaptă să-i dea porunci, și totodată, previne pe cel învins, cum că va face orișice pentru a-l restabili în crăie. Credincios acestor promiteri opuse, Rareș înrumpe în 1528 în ținuturile secuilor, pradă Sepsi, Kézdi, Orbai, Csik și Gyergye; și apoi se rentoarce la Suceava, aducând cu sine prăzi nenumărate, aurul, argintul, mulți robi buni de lucrat la câmp și de tins arcul în bătaie, multe roabe maghiarce, din cari una, reapărând prin vălul seclurilor, a împodobit unul din cele mai frumoase visuri poetice d-ale marelui nostru Alecšandri. Depunând în țară dobânditele odoare, Petru Vodă își rendreaptă oastea spre plaiuri și se ivește busta în apropiarile Brașăului, decis de a învăța astă dată pe sași, amicii lui Ferdinand, precum învățase mai dinooară pe secui,

---

[62] Verancsics, p. 70: „Iis ambobus (Joanni et Ferdinando'se se fide, more majorum, quum Moldavia in ditione regum Hungariae censeatur, obstrinxerat, ac modo Ioanni, modo Ferdinandi, pro cujusque prosperioris fortunae momentis, alterutro tamen quod ipse putabat, ignorante, studium, favorem, atque operam pollicebatur. Legatos apud utrumque continuos habebat, et utrique arbitrabatur verba se daturum posse...“ — Iovius, *op. cit.*, p. 311: „...nemini unquam certus hostis, sed improvisus semper...“

amicii lui Zapoly. În câmpul Bârsei 12 000 de moldoveni au întâmpinat 20 000 de unguri, sub povățuirea lui Valentin Török, cel mai renumit hatman maghiar de atunce. 13 000 de unguri au căzut în bătălie; ceilalți au fugit cu rușine pe obraz[63].

În curs de zece ani, de la 1527 până la 1538, politica lui Rareș, în fața cabinetelor de la Buda și de la Viena, era o consecinte urmare a planului din anul dentâi. „Domnul Moldovei, strigau ferdinandiștii sași, e vândut lui Zapoly.“[64] „Ba nu, răspundeau zapoliștii secui, el preferește amicia lui Ferdinand[65].“ Și unii și alții aveau dreptate[66]. Pustiind scaunurile secuilor, Petru Vodă „prefera pe Ferdinand“, nimicind armata lui Török, el „era vândut lui Zapoly“!

În 1552, 14 ani în urma expedițiunei moldovene a sultanului Suleiman, 8 ani după moartea lui Rareș, 12 ani după moartea lui Zapoly, Ferdinand, devenit acum stăpân deplin al Ungariei, scria către Ștefan Vodă următoarele rânduri: „Îmi aduc aminte, cum că și părintele tău, dupre obiceiul strămoșilor săi, priindu-mi mie și creștinătății, trimitea la mine soli și scrisori; și că regele Ioan, supraprinzându-ni corespundința, o împărtăși sultanului, care apoi năvăli în Moldova, ocupă domnia“ etc.[67]

---

[63] Szerémi Gyorgy, *Emlékirata Magyarorsyág romlásarol 1484-1542;* közl Wenzel G., Pest, 1857, in -8; p. 250-51. „Quomodo percussus erat Valentinus in Transilvania... post unam horam perfecta confliccio absoluta esset. Turcus (Török) Valentinus affaugerat, Petrus voivoda permanserat. Et sic referebant in Lippa Regi Ioanni, cum Valentinus Turcus fuisset cum XX milia Christianorum et Petrus voivoda XII milia Valakorum. Atamen dicebant, quod numeravissent corpora cladis XIII milia de parte Valentini Therek...“

[64] Eder, *ap*. Engel, t. 2, p. 170.

[65] Verancsics, p. 70.

[66] Agintele anglu in Ungaria, Iohn Wallop, arată, într-o scrisoare din 1527, ca ce fel vorbea Rareș către Ferdinand mai-nainte de a-l bate în câmpul Bârsei: „here is an embassadour frome the Waywoda of Muldavia... And, as he hymself tolde me by an interpreter, his Lorde offerith the king of Beeme all service and pleasure tothe *uttermostee of his power.*“ *Monum. Ungariae historica,* t. 5, Pest, 1859, in -8, p. 304.

[67] Ferdinandi I *Epistolae:* ex. Mstis Bibliothecae Mediolanensis Ambrosianae: copie scoasă de amicul meu V. Alexandrescu, p. 49-50: „Constat autem Sacrae Regiae Majestati, quod etiam pater ipsius waywodae cupiens Majestati Regiae, et Christianitati more majorum suorum inservire, superioribus

Să mai fi trăit Zapoly, el ar fi obiectat, fără îndoială, cum că nu numai el, ci și regele Ferdinand ar fi pârât pe Petru Rareș la Poarta Otomană!

V

FIREȘUL MOLDOVEAN ȘI BASTARDUL VENEȚIAN

Din istoria rezbelelor lui Petru Rareș în Ungaria, fie pentru unguri, fie împotriva ungurilor; rezbele abia atinse în §-ful precendent și cari lesne ar prezânta materia unui lung și frumos studiu, — epizodul lui Gritti e partea de nu cea mai importantă încai netăgăduit cea mai atrăgătoare pentru un poet sau un istoric; și apoi, prin norocire, el este anume partea cea mai strâns legată cu șirul evenemintelor, ce voi să le desfășur în panorama scrierei mele.

În natura omului e un ce, care face ca el purure să fie nemulțumit cu ceea ce are, purere să dorească ceea ce n-are; ca să fie rece pentru cele poșezute și sigure, înfocat pentru cele străine și-ndoielnice. Această misterioasă impulsiune, fiind [comună tuturor indivizilor umani, e] comună omenității întregi. În istoria universală ea produce sau regresul, adecă amoarea trecutului ce nu mai este; sau progresul, adecă amoarea viitorului ce nu este încă. În istoria biografică ea este țâțâna tuturor mișcărilor noastre, oricât de variate: precum, bunăoară, în acea specie a activității individuali, cari privește către reporturile dentre femeie și bărbat, ea cășunează, între altele, un fapt demult remarcat, deși, poate, numai cu jumătate de gură: ordinara superioritate a capacității bastarzilor!

Să nu credeți pe cine vă spune că-și iubește nevasta a doua zi după cununie cu aceeași văpaie, cu care își iubea mireasa cu o zi mai-nainte. Să nu credeți femeiei care va zice că a fost mai desfătată în brațele bărbatului său, a ei înaintea lui D[umne]zeu ș-a oamenilor, decât pe sânul unui amant, furând în adâncul tainei, cu sfială, cu grăbire, cu frică, rodurile oprite ale edenului! O sângură sărutare ascunsă prețuiește mai mult decât zece sărutări iertate[68].

„Unde-i acea vreme, dragă, ah!...?
Potica acea vestită ce-o treceam cu grabă mare, —
Dar ni înlesnea prilejul d-o furișă sărutare?
Râpile întunecoase ce fereau cu tăinuire
A desfătărilor noastre înfocată întâlnire?
Apele acele-n care, pe furiș în scăldătoare
Te prindeam... ochilor, spuneți! ce priveam atunci în zare?
Comorile firei toate de ochii mei dezvălite,
De mii de ori sărutate; de mii de ori pipăite. —
Le răpeam cu lăcomie, și într-acea fericire,
Aș fi dat orice pe lume pentr-un ceas de prelungire!!“[69]

Dacă e adevărat că dragostea *soit-disant* nelegiuită, însoțită de nedeplinătatea poșederei și de nesiguranță, e mai aprinsă, mai sânceră, mai concentrată în tărie, decât dragostea *soit-disant* legiuită, asigurată în drepturile poșederei și care mai curând sau mai târziu degenerează în deprindere; apoi nu e oare lucru firesc, ca respectivul caracter al acestor două feluri să se răsfrângă în rezultatul tuturor dragostilor putincioase; vreu să zic: în copii? Amoarea înflăcărată a iubovnicilor va scoate la lumină, ca soarele din luna lui mai, flori mândre, încântătoare, pline de viață și de putere; amoarea cel mult călduță a soților încătușați — semimortul mușchi și flegmaticele licheni! Sînt excepțiuni, nu-i vorbă, dar...[70] să trecem la materia noastră.

---

annis, et Nuntium et literas ad Majestatem Suam miserat, quae literae per quondam Regem Ioannem interceptae, et ad Thurcam missae fuissent qua de re commotus Thuracarum Princeps in Moldaviam personaliter irrupisset, *Regnumque* illius occupasset, ipseque Woywoda pater in Hungariam aufugiens in captivitatem Thurcicam traditus fuisset“. Legati Woyvodae Moldavi, die 20 marti 1552.

[68] Ovidiu nu cânta degeaba:

> „Saepe mihi dominaeque meae properata voluptas
> Veste subinjecta dulce peregit opus...“
>
> *Amor.*, II, *el.* 5.

[69] Conachi, *Poezii*, p. 43-44.

[70] Vezi ceea ce am spus în această privire în *Tribuna română*, 1861, nr. 112, p. 4.

Aproape în același timp sau în timpuri destul de învecinate, doi iluștri firești, întrebuințându-se expresiunea vulgară, doi fireși, ale căror sorți să pregătea să le ciocnească capriciosul viitor, au văzut lumina zilei: unul — în splendida Bizanță, altul — într-un bordeieș al încungiuratului de codri Hârlău; unul — bastard al venețianului Andrei Gritti, devenit mai în urmă duce ale republicei; altul — fecior de după gard al principelui Ștefan cel Mare; unul — conceput în sânul unei șerbe grece[71], altul — „păcatul“ unei pescărițe... unul Luigi Gritti, altul Petru Rareș! Unul și altul născuți pentru lucruri mari, și prin mlădietatea moralității, și prin tăria brațului, și prin vastitatea planurilor, și prin neobosirea activității!

Nu vom urmări întâmplările vieței lui Gritti până la acel momânt, când îl vedem bucurându-se de oarba încredere a marelui vizir Ibrahim; a norocosului ministru, care, după obiceiul sadea turcesc, a sărit de la treapta unui simplu scripcar la suprema demnitate a Imperiului Otoman și deveni ginere lui Suleiman[72]. Ibrahim zicea obicinuit: „robul meu Gritti...“; dar în faptă Gritti era stăpânul vizirului al cărui rob se părea a fi mai degrab padișahul, deși acesta și el zicea obicinuit: „robul meu Ibrahim“[73]. Astfel, nominalminte „robul robului“, Gritti se afla în realitate „stăpânul stăpânului“. Numele sta în contrazicere cu lucrul, ceea ce nu e rar în lume.

Înrâurirea bastardului venețian asupra trebilor publice ale Turciei ajunse la un așa grad, încât nu se mai petrecea nemic fără știrea sa, fără amestecul și folosul său. Curțile europene îl

---

[71] Sleidanus, *op. cit.*, p. 245: „Erat hoc tempore Venetae reipublicae dux, Andreas Grittus, maximae vir dignitatis, ob eximiam prudentiam usumque rerum. Huic, quo tempore Byzantii vixit, natus est filius nothus, Ludovicus etc.“ — Cf. articolul *Gritti* în *Biographie Michaud* t. 18, p. 516. — Note mai precise vei afla în Dalla Valle, citat mai jos.

[72] Ali, *ap*. Hammer, *Gesch*, t. 3, p.162.

[73] Documentul *ap*. Hammer, p. 137, nota c: „Quod ad regnum Hungariae attinet, ego (Ibrahim) ordinabo ut Ferdinando regi bene consulatur nam Aloysius Gritti sclavus meus eo proficiscitur“. — Un alt documânt, p. 130, nota a: „Quum hoc diceret Ibraimus bassa nihil respondere Hieronymus et Cornelius, sed se mutuo intuentes, quia dixerat quod ad Gritti deberent se conferre, tacite sedebant.

lingușeau și tractau cu el[74], musulmanii se temeau de dâns și-l blăstemau, ca pe un fărmecător, care amăgea lumea cu vrajurile sale, mai cu seamă după ce se lățise vorba, cum că însuși sultanul s-ar fi înjosit până întru a face vizite unui „câne de creștin[75]!“ Zapoly datorise, în 1529, întrevenirei lui Gritti tronul Ungariei și fu constrâns, în 1534, nu tocmai de bunăvoie, a suferi intrarea mândrului bastard în părțile Ungariei, în fruntea unei armate otomane sub mincinosul chip de a fi tremis de la Suleiman spre apărarea regelui contra lui Ferdinand, dar cu gânduri mult mai întinse și de tot neamice[76].

Încă mai-nainte de a ieși din Constantinopole, prietenii lui Gritti arătau oarecari temeri, ca nu cumva scopul lor să întâmpine greutăți, între altele, și din cauza principelui moldovean[77]. În adevăr, Petru Rareș nu putea a nu fi aflat deja de la iscoadele sale în Țarigrad despre proiectul bastardului venețian de a răsturna de pe tron pe domolul Zapoly, de a pune pe fratele său domn în Ardeal și de a așeza apoi pe doi fii ai săi, unul în scaunul Moldovei, cellalt în al Munteniei[78]. Așadar, o luptă între Gritti și Rareș, o luptă de moarte era neînlăturată: nu se știa numai care anume din acești doi atleți deopotrivă vicleni, deopotrivă viteji și deopotrivă tari prin ajutorul cercustanțelor, va ieși din amfiteatru aplaudat de către privitori, cari uită pe cei învinși și nu văd decât pe învingători.

---

[74] Hammer, p. 73, „Ludwig Gritti schmeichelnd und verschlagen, geld-und ehrsüchtig hatte Ibrahim's und durch dessen den Sultan beherrschenden Einfluss auch die Gunst des letzten gewonnen, so dass; er, in der Verhandlungs auwärtiger, besonders aber ungarischer Geschäfte als Mittelsmann betraut, die Leitung derselben an sich riss etc.“

[75] Hammer, p. 136: „Am Abende dasselben Tages begab sich nicht nur Ibrahim, sondern auch Suliman selbst in Gritti's Wohnung, und verweilte drey Stunden mit ihm etc.“ — *Ibid.*, extrasul unui documânt, în nota a: „De quo ipsius adventu postea plurima mala Turcae dicebant, appellantes magnum Caesarem insensatum, stultum, maleficiatum etc.“

[76] Bethlen, *op. cit.*, t. 1, p. 267-8, „... quasi praesidii causa, prout vero fama ferebat, regi potius insidiaturum...“ — Felmer, *op. cit.*, 140, rezumă texturile istoricilor, Zermegh, Reva, Giovio. Miles, Isthuanffy etc., astfel: „Infensus et Ioanni regi et Hungaris, Grittius an. 1534 cum 7000 Turcis a Solymanno ad componendas Ioannis et Ferdinandi disceptationes missus in Transilvaniam ad Coronam urbem, *mala animo consilia agitans*, adventavit“.

[77] Musei Tarvisini, *De expugnatione Megghes;* scris in 1535 și reprodus dupre ms-l Bibliotecei Marciane de la Veneția în *Magyar Törtenélmi tár*, t. 3, p. 65: „timebant enim et a Moldavo“.

[78] În *Törtenélmi tár*, p. 98, o scrisoare de la Francisc Contarini din 5 fevr. 1534: „Che era (Gritti) per far uno delli sui figlioli Sr. della Moldavia, el lassar il Lasco voyvoda de Transylvania, et qualchuno dice suo fratello...“

Trecând Dunărea, Gritti păși spre Târgoviște: Vlad Radul, „Domnul Țărei Muntenești și ducele țărilor de peste plaiuri Făgărași și Amlaș“[79] îi ieși în câmp spre întâmpinare cu toată boierimea[80] și-i propuse locuinți în oraș. De aci, peste puține zile, venețianul se-ndrumă spre Moldova, cu scop de a avea o întâlnire și cu cellalt principe român, cu Petru Vodă Rareș. Domnul nostru îl aștepta, în adevăr, într-o strâmtoare, lângă hotarele Munteniei, cu 15 000 de moldoveni, fiind bine hotărât a tăia în bucăți ceata păgânilor o dată cu capul lor[81]. Însă Gritti află de cu vreme despre planul lui Petru Vodă și luă tălpășița înapoi spre Târgoviște, nu fără frică de a păți ceva rău și de la domnul muntenesc, a cărui prietenie nu i se părea a fi tocmai curată[82]. Astfel, de la cel întâi pas al său între români, Gritti ar fi putut să priceapă cu ce fel de dușmani are el a face: cu dușmanii ce-ți zâmbesc și te-mbrățișează, pe când mâna lor, misterioasă ca ursita, e gata a-ți da lovitura de moarte.

Pentru astă dată, văzând că n-a putut să prinză în laț pe vrăjmașul său, Rareș, întorcând pe altă foaie, trimite către Gritti la Târgoviște, în luna lui mai, când florile acopereau întinsele câmpii ale României, ascunzându-se veninoasa cucută sub tufele nevinovatului trandafir, și când verdeața codrilor noștri ademenea ochiul călătorului, neștiutor de ceea ce-i frunza română; trămite, zic, o mândră solie, cu multe daruri și cu făgăduinți și mai multe: „Domnul Moldovei nu se va sfii a jerfi pentru folosul tău banii săi, poporul său, chiar propria sa viață; poruncește numai!“[83] Gritti se simți nebun de bucurie; el îmbrăcă pe soli în scumpe haine; li înfățișă pentru principele lor patru armăsari arabești de cel mai mare preț, felurite stofe de aur și de mătasă, ș-altele[84]. Petru Rareș se căiește de ceea ce voia să-mi facă, e cam prostuț Petru Rareș; lesne îl vom pune în coafă, gândea italianul în gândul său. Ce-i dreptul, el, Luigi Gritti, jumătate grec și jumătate venețian, odrasla duor vițe celor mai viclene în cursul istoriei; el, diplomat cunoscut în toate Curțile Europei; el nu putea presupune, în simțul său de demnitate, ca să-l amăgească, cine? barbarul stăpân al moldovenilor!

Știința istorică, bazată pe studiul comparativ al faptelor, ar trebui să cerceteze între altele, pare-mi-se, dacă nu cumva popoarele cele mai puțin culte sunt totodată și cele mai șirete, mai sucite, mai machiavellice. Un Mitridate, regele sălbaticilor parți, sau un Clodovic, hatmanul neciopliților franci, înșelau la tot pasul pe luminații romani. Romanii, ei înșiși, mai-nainte de a fi ieșit din barbarie, își băteau joc de înflorita națiune etruscă. Atilla, capul hunilor, din pustietățile Asiei, ni apare ca un Talleyrand sau un Metternich în alăturare cu goții, grecii și romanii, cele trei mai civilizate neamuri din acel timp. Germanul Arminie sau Hermann e însăși înțelepciunea față cu antagonistul său romanul Var... Eu nu mă grăbesc până acum a formula aceste exemple într-o lege istorică, mai-nainte de a i se fi descoperit fundamentul logic; totuși, nu mă pot opri a atrage atinderea istoricilor filosofi asupra acestui însemnat fenomen, pân' azi trecut cu vederea[85], cu al cărui ajutor, pe lângă altele, ne-ar fi lesne a expleca, pentru ce Gritti n-a fost în stare să amăgească pe Rareș, și pentru ce Rareș, fără mult necaz, izbuti s-amăgească pe Gritti.

---

[79] Dupre două urice din 1533 și 1534, în *Vlaho-bolgars kiia gramatî*, Spb., 1840, in -8, p. 155 sqq; „ô Vlad Voevode, sîn velikago i dobrago Radula Voevoda...“

[80] Francesco dalla Valle; una breve narracione della grandezza, virtu, valore, et della infelice morte dell'Ilmo Sigr Conte Alouise Gritti, etc.; reprodus dupre ms-tul Bibliotecii Marciane in *Történélmi tár,* t. 3, p. 22; „passo Gritti con tutto il suo esercito il Danubio, et arrivo nel paese di Valacchi, s'allogio in compagna sotto li padiglioni per quella notte, et la mattina seguente cavalco verso Tragovista etc“. Această povestire se repoartă către cea dentâi călătorie a lui Gritti în Ungaria în 1532, din care el reveni fără zăbavă la Constantinopole; noi însă am legat într-una ambele sale treceri prin țările române pentru a arăta începutul dușmăniei lui cu Rareș.

[81] *Ibid.*, p. 23: „Egli faceva questo viaggio per esser a parlamento con esso Pietro, et cavalcato per due giornate, fu avisato dalle sue guardie, che sempre cavalcavano inanzi assicurando la strada, che non dovesse passar piu ultra, perche esso Pietro haveve preparato una imboscata di XVM cavalli con animo di tagliarne tuti a pezzi etc.“

[82] *Ib.*, „il suo mal animo...“ — Despre sfezile lui Gritti cu Vlad Radul în 1534 vorbește anonimul autor al broșurelei tipărite chiar atunci și împărtășite mie de către amicul meu Papiu Ilarian, *Warhafte Geschicht wie herr Ludovico Gritti von Constantinopel in die Walachey ankommen, und in Sybenbürgen erschlagen ist den 28 Septembris 1534;* absque nota, in -4, patru pagine.

[83] Dalla Valle, sub anul 1534, p. 37: „Vennero gli oratori di Pietro Moldavo a trovar il mio Sigre el gli portarono molti presenti, offerendogli per nome suo la persona, danari, genti, et quanto gli faceva bisogno“.

[84] *Ibid.*, „Ringratio infinitamente sua Sigra essi oratori, et per loro mando a donare il Moldavo 4 bellissimi cavalli Turchi, richissimi vestimenti d'oro et di seta, et multi zachari fini etc.“

Scopul sultanului în trâmiterea lui Gritti în Ungaria nu era altul, fără numai acela de a reține în supunerea otomană, prin o priveghere de aproape, pe nestatornicul Zapoly, în cât timp înșiși turcii vor fi ocupați cu războiul persian[86]. O așa însărcinare, oricât de dreaptă din partea lui Suleiman, ușor putea să devină în mânile lui Gritti cea mai puternică unealtă pentru a reuși în propriile lui tinderi. Nimicind în numele Porței Otomane pe acei ce l-ar fi împiedecând sau îngreuind în personala sa cale de mărire, Gritti putea să strige în gura mare: „ei au fost dușmanii padișahului". Așa s-a și întâmplat. Chiar la intrarea sa în Ardeal, venețianul măcelă, sub atare pretest, pe Emeric Csibak, vladica de Urbea-Mare și voievodul Transilvaniei, carele se bucura în toată țara de cea mai mare poporaritate. Ardealul a izbucnit în blăsteme. Sașii, secuii, maghiarii, românii s-au tulburat cu toții. „Dacă au adus capul lui Csibak la Gritti, văzând ceilalți boieri fapta tiranească a lui Gritti s-au apucat de arme și strângându-se cu toții la Sibii s-au sfătuit să răscumpere nevinovata moarte a lui Csibak despre Gritti, alergând cu săbiile crunte prin sate și prin orașe, strigând și arătând moartea lui Csibak făcută de Gritti"[87]. Amenințat din toate părțile, Gritti se

---

[85] Guizot, *Essais sur l'histoire de France,* ed. 5, p. 47 sq., ar fi trebuit să însemne aceasta în privirea lui Clodovic.

[86] Ulloa, *op.cit.*, p. 133: „Fra la morte di Clemente et la creatione di Papa Paolo, Luigi Gritti figliuolo del principe Andrea Gritti Doge di Venetia, fu da una gran congiura di molte nationi assediato et morto in Transilvania, il quale fu huomo din gran credito... et era venuto da Constantinopoli mandato dal Turco con grande autorità al Re Giovanni d'Ungheria, per fermasi in Buda, et per mantenere in quei paesi il nome Ottomano, et intervenire a tutti i consigli della pace et della guerra, conservando quel Re come confederato et tributario nella sua fede. Percioche havendo Solimano da ire a una guerra lontana contra i Persi non voleva etc."

[87] Nicolai Costin, în *Letop.*, t. 1, apend; p. 41.

închise în cetatea Megyes, „până i-ar veni ajutor de la craiul Ioane Zapoly și de la Mehmet-pașa, seraschirul de Belgrad, și Bali-bei, căpitanul Semendriei"[88], și mai cu seamă, de la amicul său, moldoveanul Petru Rareș[89].

N-au trecut multe zile, cum iată o numeroasă oaste moldoveană apare sub murii cetăței și... alungă ea oare pe unguri cu generalul lor Ștefan Mailat? ba se unește cu ei. Pentru bietul Gritti nu mai rămânea nici o cale de scăpare. Un om îi aduce o scrisoare lătinească de la hatmanul oastei moldovene: „Domnule Gritti! ieșiți din cetate cu fiii voștri, cu averea voastră, cu slugile voastre și cu oricine vi place; căci vă făgăduim în numele lui D-zeu, ș-al Fecioarei Mariei, ș-al celor patru eleminte, ș-al pânei, ș-al vinului, ș-al paloșului nostru, că veți fi neatins și vă vom întovărăși în siguranță până unde veți dori înșivă. Spre credința acestei făgăduinți vi trâmitem această scrisoare a noastră cu tiparul peceței lui Petru Vodă."[90] Prietenii lui Gritti i strigau: nu crede! au nu-ți aduci aminte trădările trecute ale lui Rareș? au nu-ți amintești strimtoarea, în care te aștepta an cu o ceată ascunsă? „All'hora era altro tempo", alt timp a fost atunce, răspunse bastardul și se dede, de bunăvoie, cu toate ale sale, în despuzățiunea moldovenilor, al căror hatman, junele Ioan Movilă, mai în urmă vel-logofăt sub Lăpușneanul și trupina dinastiei movilene, dezmințind părerea cum că sinceritatea ar fi însușită juniei, îl trădă, fără cruțare de cuget, în puterea maghiarilor[91]. Antonie și Petru, fiii lui Luigi, s-au trâmis la Rareș în Moldova, unde cel întâi fu descăpățânat și cellalt înecat din porunca domnitorului[92]. În fine, e cu neputință a descrie torturile în care au pierit turcii prinși în Megyes, din mânile moldovenilor[93].

---

[88] *Ibid.*

[89] Dalla Valle, p. 42: „Fu avisato il mio Sigre che Pietro Vaivoda di Moldavia gli mandava dodici milla cavalli in suo soccorso..."

[90] *Ib.*, p. 47: „era scritta in latino, et era di questo tenore: Signor Gritti venite fuori sicruamente con li vostri figlivoli, con la vostra robba, et con li vostri servitori, et con cui vi piace; perche vi promettiamo per Dio, per la vergine Maria, per li quattro elementi, per il panne, per il vino, per la nostra scimittara, che voi venirete sicuro, et sicuramente sarete accompagnato dove volete voi. In fede della qual promessa vi mandiamo questa nostra littera sigillata del Sigillo di Pietro Moldavo"...

[91] Dalla Valle, Tarvisino, anonimul neamț, Isthuanffy etc. lasă în tăcere numele generalului moldovean; dar el se descopere fără greutate prin alăturarea celor ce se știu despre legătura lui Mailat cu Movila (ap. Engel, *Gesch. der Walachen,* p. 214), cu zisele lui Okolski, *Orbis Polonus*.

Bogățiile lui Gritti, adunate în timpul omneputinței sale la Curtea Constantinopolitană, când numai prin a sa mijlocire se puteau căpăta privirile sultanului ș-ale vizirilor, se urcau la o mărime ce s-ar părea fabuloasă, de nu s-ar ști cât de lesne se grămădesc unele asemeni în țările despotice, unde milioane de oameni pier de foame în favoarea a doi-trei aleși, care și ei pier, însă de saț. „Pietrele scumpe ale lui Gritti, zice călugărul Museo Tarvisino, costau 350 000 de galbini; argintăriile lui — peste 1 000 000!“[94] Pe lângă propria sa avere, Gritti avea lângă sine mulțime de bancheri, greci, jidovi, itali, ale căror colosali stări, dupre mărturisirea contimpurenilor, scapă de orice aprețuire[95]. În cea mai mare parte, aceste odoare, cari dupre legile turcești, erau să fie proprietatea padișahului, încăpură în stăpânirea moldovenilor. Vom vedea tocmai la sfârșitul acestei scrieri ce mare rol au jucat în viața lui Petru Rareș un cal ș-o piatră scumpă, moștenite după măcelul lui Gritti, ș-aduse în Moldova o dată cu capul acestui neferice, al cărui trunchi fu îngropat în biserica Sf-ului Francisc în Megyes[96].

„Înturnându-se din Persia ș-aflând de cele petrecute cu Gritti, Suleiman se hotărî fără zăbavă a pedepsi pe Moldoveanul.“[97] A ucide pe un favorit al său, a căsăpi mii de musulmani și a-și însuși visteriile împărătești; nu era o vină mică, cel puțin în ochii sultanului; cărui mai erau cunoscute, pe deasupra, spre îngreuierea cazului, legăturile domnului nostru cu regele Ferdinand, suciturile sale cu Zapoly, și mai multe alte împregiurări tot atât de neiertate, precum vom vedea în §-ii următori.

---

[92] Dalla Valle, p. 52: „Li figlivoli del mio Sigre furono condotti dalli Moldavi in mano di Pietro loro Sigre il quale (comi'io intessi dalli oratori di esso Pietro Moldavo, quali erano venuti alla corte del Re Giovanni, dove mi trovava) gli haveva fatti morire, l'uno annegare che fu il Sigr Pietro, et ad Antonio tagliar il capo“.

[93] Dalla Valle, p. 51-52; — Tarvisino, p. 72, — etc.

[94] P. 70: „Tamen gemmas habuit D. Gubernator pretii aureorum trecentorum et quinquaginta millium, auri vero, argenti, ornamentorum gemmatorum, vasorum etc. habuit in summa unius millioni, et ultra communi estimant“.

[95] Szerémi-Gyorgy, *op. cit.*, p. 339 sq. : „Erat exceptis Hungaris cum gubernatore tria gens, videlicet Indei, Greci, Itali. Ista tria gens, erant *fucari*, tot thezaurum habebant secum ac alia preciosa, variisque modis res mercimonialia precipue...“

[96] Dalla Valle, p. 49: „Cosi fu il fine della vita del mio Sigre Luigi Gritti, il cui capo fu mandato a Pietro Moldavo, et il corpo sepellito nella chiesa di S. Francesco in Megies“.

[97] *Ib.*, p. 52: „L'anno secuente essendo ritornato Solimano di Persia, et inteso il caso del mio Sigre com era passato subito cavalco...“ Veranzio, Giovio, Isthuanfty, Bethlen etc. se unesc, mai mult sau mai puțin, întru a atribui moarței lui Gritti expedițiunea lui Suleiman în Moldova.

DOMNIȚA ELENA

> „Ainsi périt cette jeune femme, qu'une sorte de révélation intérieure semblait avertir d'avance du sort qui lui était réservé; figure mélancolique et douce, qui traversa la barbarie comme une apparition d'un autre siècle.“
>
> THIERRY, *Récits Mérovingiens*

Doamna Dora d'Istria, în voluminoasele-i scrieri despre femeile orientale, consacră cinci capituli descrepțiunii caracterului romăncelor.[1]

Acolo sunt caracterizate numai aristocratele din București și țăranele din Transilvania.

Nimic mai mult!

Oare aceasta să fie femeia română?

Istoria noastră ni prezintă imagini femeiești mari și sublime, cari ni dau o înaltă și adevărată idee despre caracterul romăncei, și cari am dori din toată inima să se poată descoperi astăzi în saloanele Capitalei sau în cotunele de peste Carpați.

Doamna Elena, nevasta lui Petru Rareș, care singură susține curajul soțului în neagra străinătate; doamna Chiajna, pe care a zugrăvit-o cu atâta arte romanțul dlui Odobescu; doamna Elisabeta Movilă; doamna Elena a lui Matei Vodă; domnița Roxanda a lui Vasiliu Vodă... acestea sunt femei române!

Cu ocaziunea de față, noi ne vom încerca a îndrepta, măcar în parte, eroarea d-nei Dora d'Istria: ni va lipsi, firește, acel prestigiu de peană, care dă atâta preț scrierilor ilustrei noastre compatrioate, dară această lipsă curat verbală o vom putea supleni prin abundința și veracitatea faptelor!

Secolul al 15-lea ne este cunoscut numai prin rezbelele sale: acolo ne întâmpină colosalele figuri ale lui Mircea, Țepeș, Ștefan; acolo ne înspăimântă păraiele de sânge dușmănesc, cu cari eroicii noștri străbuni îngrășară pământul României; acolo se hrănește patrioticul nostru entuziasm, privind fuga turcilor, tătarilor, polonilor, maghiarilor, zdrobiți sub arma română; în fine, acolo totul ni se pare a fi un rezultat al forței, al elementului bărbătesc, și nimic a nu fi lăsat pentru grație, pentru simțimânt, pentru femeie.

Tocmai în sânul acelei crude și sângeroase epoci noi vom căuta un portret femeiesc, femeiesc fără nici un amestec, femeiesc cu toate slăbiciunile și virtuțile însușite femeilor, și de cari suntem dezbrăcați noi, bărbații: dureri suferite fără răscoală și fără murmur, o frumoasă inteligență, supusă capriciului închipuirii, o conștiință plină de gingășia datoriei...

Desfășurând viața domniței Elena, noi ne vom baza totdauna, de la început până la fine, nu pe ghicituri sau narațiuni suspecte, ci numai și numai pe documentele cele mai autentice, adunate și grupate din toate părțile, precum modesta prismă adună și grupează razele soarelui: nu vom pronunța nici un cuvânt, pentru care să nu fim gata a da seamă denaintea criticei istorice celei mai aspre.

„În al șaptelea an al domnirii sale, în anul 1463, iuliu în 5 și-a luat Ștefan Vodă doamna șie pe Eudokia de la Kiev, sora lui Simeon împărat“, zice cronica cea veche a Moldovei.[1]

Simeon, pe care analistul îl numește împărat, era un simplu principe feudal de Kiev, despre care o cronică rusească se rostește astfeli sub anul 1471: „toamna a reposat Simeon, principele Kievului, după ce știuse a-și apăra patrimoniul cu atâta vitejie, încât numele său răsuna prin toată Rusia, rivalizând cu gloria principilor antici“.

Aceste cuvinte explică îngâmfarea cronicarului moldovenesc, când numește pe Simeon „împărat“.

---

[1] *Les femmes en Orient,* Zürich, 1859, in -8°, t. 1, p. 1-110.

[1] *Letopisețele,* t. 1, p. 118.

Afară de Simeon, principesa Eudosia mai avea o soră, Teodora, şi un alt frate Mihail, cunoscuţi toţi în analele polone şi ruse sub porecla patronimică de Olelkowiczi şi descinşi din tulpina celebrului duce litvan Olgerd.[1]

Aicea este locul de a desfiinţa o eroare, în care cade opiniunea generală, numărând pe litvani între popoarele slavice: deşi aşezaţi prin poziţiunea geografică a ţărei lor între germani şi între slavi, totuşi ei au ştiut a respinge totdauna orice înrudire cu unii şi cu alţii, pretinzând a fi un neam de tot aparte, venit de la răsărit în timpii imemoriali şi fără nici o legătură cu celelalte neamuri.[2]

Luând în însoţire pe Eudosia Olelkowicz, Ştefan cel Mare, atât erou înfocat pre cât şi diplomat cu sânge rece, ajungea deodată la două scopuri politice: pe de o parte, prin căsătoria cu o principesă de cea mai ilustră origine, înrudită de aproape cu dinastiele regale de la Moscva şi de la Cracovia, el câştiga mult în veneraţiunea supuşilor săi, asupra cărora nu avuse încă destule zile pentru a-şi întări prestigiul militar; pe de altă parte, în persoana noilor cumnaţi, principii Simeon şi Mihail, el căpăta activi şi puternici aliaţi, gata a servi interesele Moldovei contra tătarilor din Crâm şi chiar contra Poloniei.

Din nenorocire, principesa de la Kiev trăi numai trei ani în palatul domnesc din Suceava.

„În 1466, în 25 a lui noiembrie — zice cronicarul ţărei[3] — s-a săvârşit Eudokia, doamna lui Ştefan Vodă.“

Rezultatul acestei scurte căsătorii fu un fiiu, Alexandru, şi o fiie, Elena[4], amândoi rămaşi orfani din leagăn.

După tată, ei descindeau de la acel Roman Vodă, carele, în uricele sale, se scria: „domn autocrat de la Carpaţi până la Marea Neagră“; după mumă, ei se trăgeau din acel mare duce Olgerad, ale cărui izbânde înspăimântaseră tot într-o vreme pe cruciaţii din Prusia, pe tătarii din Crâm, pe poloni şi pe muscali;

---

[1] Genealogia documentală şi destul de completă a acestei familie, vezi în *Acty zapadnoi Rossi*, t. 1, note, p. 11.

[2] Kraszewski, *Litwa*, Warszawa, 1847, in -8.

[3] *Letop.*, t. 1, p. 121.

[4] Aceasta, precum şi anii de naştere ai fiecărui din ei se probă prin documentul pe care l-am publicat în „Arhiva istorică a României“, t. 1, nr. 161.

după tată şi după mumă, ei purtau în vinele lor cel mai ilustru sânge românesc, amalgamat cu cel mai ilustru sânge litvan.

Născută în 1465 — sunt acum peste patru secoli —, domniţa Elena se pierde pe scena istoriei până la 1479.

Ceea ce ştim despre acest lung interval de timp — şi o ştim mai mult după studiul inimelor decât după textul documentelor — este că toată copilăria eroinei noastre trebuia să fi fost un necurmat lanţ de suferinţe.

Abia trecură trei ani de la moartea principesei Eudosia, şi deja Ştefan Vodă îşi aduse o altă doamnă; o greacă din familia imperială a Comnenilor, refugiaţi în Crâm după căderea Trapezontului; pe Maria de la Mangop.[1]

Peste cinci ani muri şi această nouă doamnă; dar o altă, mai proaspătă, era de mult gata să-i ia locul: voluptosul Ştefan se cunună cu fiia domnului muntenesc Radu, Maria, răpită cu doi ani înainte din palatul părintesc, în timpul invaziunii moldovene în Valahia, şi care, de atunci, petrecea ca oaspe şi ca prizonieră, la Curtea din Suceava.[2]

Astfeli, domniţa Elena schimba vitrigă peste vitrigă, şi toată lumea ştie ce însemnează cuvântul „vitrigă“!

Căsătoria lui Ştefan cu Eudosia fuse, precum văzurăm, consecinţa unei combinaţiuni politice.

O altă combinaţiune politică de acelaşi gen va decide acum de viitorul fiicei răposatei Eudosie.

Încă în 1479, pe când domniţa nu avea decât patrusprezece ani, Ştefan scrise cătră principele Michail Olelkowicz, unchiul Elenei, carele se afla atunci în cele mai intime relaţiuni cu Curtea de la Moscva: „roagă pe ţarina, muma ţarului, ca să îndemne pe fiiu-său a se încuscri cu mine“.

Michail şi soră-sa, principesa Teodora, despre care am vorbit mai sus, se grăbiră a pune pe tapet proiectul domnului moldovenesc, ca unii ce erau interesaţi ei înşii a vedea pe nepoata lor figurând pe tronul moscovit.

---

[1] *Letop.*, t. 1, p. 132 — Cf. Broniovius, *Tartariae descriptio*, Coloniae, 1595, in-folio, p. 7.

[2] *Letop.*, t.[2], p. 129, unde, din greşeală, ea este numită Voichiţa, iar mumă-sa — Maria, pe când documentele probează tocmai viceversa. — Cf. Kogălniceanu, „Arhiva românească“, ed. 2, t. 2, p. 305.

Ţarul aprobă propunerea însoţirii, şi Michail scrise la Suceava, cerând trămiterea unui ambasador special.

În 1480, principesa Teodora, văzând întârzierea aşteptatei ambasade, mai repeţi cererea, scriind către Ştefan aşa: „acum petrece în Crâm un sol al ţarului; trămite un ambasador al tău ca să se întâlnească cu dânsul şi să-l întovărăşească până la Moscva."[1]

Sau că vodă începea deja a se cam îndoi de utilitatea politică a unei alianţe cu Moscovia, ori că însăşi domniţa se opunea din presimţimânt a fi expusă la o climă aspră şi la nişte oameni şi mai aspri, nu ştim; oricum să fie, cu toată părerea de bine a ţarului şi a mumei sale, negociaţiunile se trăgănau, se întrerumpeau şi, într-un moment, erau cât p-aci să cază, căci, în 1481 fu descapitat în Polonia principalul mijlocitor, unchiul domniţei Elena, Michail Olelkowicz: pieri din cauza Moscovitului, carele-l îndemnase a revolta Litvania contra regelui Cazimir.[2]

Însă tot atunci murind sultanul Mahomet, urmaşul său Baiezid declară că prima-i izbândă va fi cucerirea Moldovei.[3]

Poziţiunea lui Ştefan Vodă era critică.

Îi trebuia un aliat, care să împiedice pe tătari a lovi Moldova despre Nistru, pe când turcii o vor izbi din partea Dunării.

Nu era timp a se mai gândi.

Trebuia a alege în clipă una din două: sau fericirea ţărei, ori fericirea unei fiice.

Domniţa fu sacrificată călăilor unchiului său!

Aşadară, în 1482, vine la Suceava, ca reprezintante al moştenitorului Rusiei, unul din primii boieri moscoviţi, însoţit de o strălucită suită.

Mitropolitul săvârşi logodna şi... dar mai nainte de a lăsa să plece sărmana domniţă, Ştefan cel Mare se îngriji a lua măsuri patriotice, pentru ca ea să fie românca chiar din fundul neguroasei Moscovie.

El trămise s-o întovărăşească şi să stea acolo pe lângă dânsa câteva case de boieri, cu femei, copii şi tot neamul lor; prima şi cea mai nenorocită colonie românească într-o capitală străină!

---

[1] Documentul publicat în Karamzin, t. 6, nota 278.

[2] Kranz, *Wandalia*, Francofurti, 1580, in folio, p. 304.

[3] Cambini, *Della origini de Turchi*, Firenze, 1537, in -8, p. 49.

Cronicele moscovite numesc pe cei destăraţi cu domniţa Elena: Lancu, Sincu şi Gherasim.

Unul din ei, cu mulţi ani mai în urmă, aducându-şi aminte depărtata patrie, se apucă în Moscva a scri o istorie moldovenească în limba slavonă; o istorie care se începe cu originea noastră din sângele vechilor romani şi se sfârşeşte cu moartea lui Ştefan cel Mare.[1]

Celebrul istoric moscovit Karamzin, rezumând pe analiştii ruseşti, schiţează în câteva cuvinte trecerea domniţei Elena din Moldova la Moscva, arătând cât de bine fu primită pe drum de marele duce litvan Dazimir, fratele regelui polon, devenit peste puţin rege el însuşi, şi cum trase în capitala Rusiei la Monastirea Înălţării, unde petrecea atunci în călugărie muma ţarului şi unde o vizită câtva timp viitorul său soţ în aşteptarea momentului solemn.

Cununia fu celebrată chiar în ziua Crăciunului.[2]

A descri pe larg societatea, în mijlocul căreia nemeri acum domniţa Elena, ar fi a împresura asupra urmării acestui studiu, care este tocmai imaginea pusă în acţiune.

Ne vom mărgini, dară, nu de a caracteriza, ci mai mult numai a enumera pe membrii familiei princiare.

Ţarul Ioan III, faimosul mântuitor al Rusiei de sub jugul mongolilor, se născuse şi crescuse în robia tătară, care întipărise profunde urme asupra întregei sale activităţi, chiar după ce scăpase printr-un simplu joc al norocului, fără a scoate sabia din teacă, de sub groaznicul bici al hanului.

Era fricos ca toţi sclavii.

Era crud, iarăşi, ca toţi sclavii.

Un scriitor occidental îl aseamănă cu Petru cel Mare.[3]

Comparaţiunea este mai mult decât azardoasă.

Unul a civilizat Rusia, fiindcă-i plăcea lumina culturei; cellalt a desfiinţat feudalismul, unind toate provincioarele sub un singur sceptru, fiindcă-i zâmbea întunerecul despotismului.

Era inteliginte în simţul vulgar al cuvântului.

---

[1] Această cronică stă publicată ca supliment în *Lietopis şi Voskresenskaga spiska*, Peters., 1793-4.

[2] Karamzin, ed. Einerling, t. 6, 180.

[3] Filon, *Hist. de l'Europe au XVI-e siècle*, Paris, 1839, 1, p. 451.

Un concurs fericit al împrejurărilor l-a ajutat în toate.

Cuscrul său, marele Ștefan, care-l cunoștea, negreșit, mai bine ca oricine, l-a zugrăvit printr-o trăsură: „șezând și dormind, își mărește puterea“.[1]

Voiți o caracteristică mai vie?

Din fatalitate, sărmana romancă avu o soacră și mai rea.

Îmbrâncită din Moldova de către numeroasele sale vitrige, ea găsi la Moscva, în loc de mumă, pe vitrega bărbatului său.

După moartea primei sale soții, care era fiia unui principe feudal rus, țarul își aduse doamnă, în 1472, din Roma, pe Sofia, nepoata ultimului împărat bizantin Constantin Paleologu.

Crescută în Italia, sub tutela și prin generozitatea lui papa Paul II, frumoasa greacă se arăta zeloasă catolică în Vatican și deveni cea mai aprinsă ortodoxă în Kremlin.

Toți contimpuranii săi, cari au cunoscut-o în persoană ori din renume, o numesc „muiere vicleană“.[2]

În 1478, neavând încă nici un fiu, Sofia întreprinse o superstițioasă călătorie la Monastirea Sântei Treimi și văzu acolo pe martirul Sergiu, unul dintre cei mai poporari la muscali, care-i [a]păru în vis cu un copil în brațe.

Așa povestea ea însăși.

Putea, oare, cineva s-o dezmință?

Peste nouă luni după această miraculoasă viziune, care depinge atât de bine spiritul timpului, țarina născu un prunc, numit din botez Basiliu.

Sfântul Sergiu n-a amăgit-o, întocmai precum nici dânsa n-a amăgit pe bărbatu-său.

Din acest moment, toate silințele, toate aspirațiunile, toate cugetările Sofiei se concentrează asupra mijloacelor de a asicura fiiului său tronul Moscovei, depărtând cu orice preț pe legitimul moștenitor, soțul domniței Elena.

---

[1] Herberstein, *Rerum moscoviticarum commentarii,* Francofurti, 1600, p. 8: „Stephanus, crebro in conviviis ejus mentionem faciens, diceret: illum domi sedendo et dormitando imperium suum augere, se vero pugrando quotidie vix limites defendere posse“. Autorul, ambasador al împăratului Maximilian I la Curtea moscovită, cunoștea personalmente pe actorii evenimentelor.

[2] Kranz, *op. cit.*, p. 297.

Grecii au fost totdauna funești românilor, zicea în secolul trecut italianul Del Chiaro.[1]

În același timp, suferind jugul fanarioților, cronicarul moldovenesc Ionită Neculcea striga cu desperare: „la grec milă sau omenie, dreptate sau vicleșug, nici unele din acestea nu sunt, numai când nu poate să facă rău, se arată cu blândețe...“[2]

Trebuie, oare, să mai amintim vorba străbună: „graeca fides, nulla fides“?...

Închipuiți-vă pozițiunea fiicei marelui Ștefan față cu teribila-i soacră vitrigă, greaca Sofia Paleologina!

Singura ființă, care i se arăta sinceraminte simpatică, era bărbatul său Ivan, supranumit cel Tânăr, spre a-l distinge de omonimul său tată.

El avea 24 de ani când se căsători cu principesa română.

Era frumos și se deosebea prin o amabilitate nemoscovită.

În privința vitejiei, semăna tot atât de puțin cu timorosul său părinte.

Un exemplu.

În 1480, când țarul, speriat de o neașteptată invaziune tătară și temându-se pentru viața fiiului său, care se afla în capul armatei, îi scrie a lăsa tot și a reveni în Moscva, junele principe îi răspunde cu mândrie: „voi adăsta dentâi pe inamici, preferind mai bine a muri bărbătește din mâna păgânilor, decât a căuta scăpare în fugă“.

Într-un cuvânt, se cunoștea că el nu văzuse lumina zilei, ca tată-său, în cătușa mongolului.

Frații și ceilalți fii ai țarului nu jucau nici un rol politic.

Mumă-sea — precum am spus-o — trăia retrasă într-o monastire, fără a lua vreo parte activă la afacerile lumești.

Astfeli, barbarul Ivan III, răutăcioasa Sofia și tânărul erede al tronului erau singurii actori cari puteau să inspire domniței Elena puține speranțe și multe temeri.

Prima-i aparițiune în palatul princiar din Moscva se pare totuși a-i promite zile dulci și senine.

Cu toate intrigile Sofiei, țarul iubea foarte mult pe primogenitul său și acea iubire se răsfrângea și asupra nurorii sale.

---

[1] *Revoluzioni della Valachia,* Venezia, 1718, p. 123.

[2] *Letopisețe,* t. 2, p. 253.

Grația autocratului moscovit pentru drăgălașa domniță ajunse la apogeu mai cu seamă de la 10 octombre 1483, când ea îi dede un nepoțel, botezat cu numele de Demetriu.[1]

Cu acea ocaziune cronicele moscovite povestesc un fapt care ni poate da o idee chiară, atât despre influința domniței Elena, precum și despre caracterul sălbatec al țarului.

Iată-l:

Țarina Sofia avea o rudă, greacă ca și dânsa, pe care o măritase după principele feudal al orașului Vereia.

În ziua nașterii pruncului Demetriu, țarul voi să dăruiască domniței Elena o sculă rămasă de la răposata țarină și o ceru de la Sofia.

Urmă o crâncenă ceartă între soții încoronați și se descoperi, în fine, că giuvaerul în cestiune a fost dat principesei de Vereia.

Purtarea lui Ivan III în astă împrejurare fu ridicolă și monstruoasă totdodată.

Uitând că o piatră, fie cât de prețioasă, nu este decât o jucărie, uitând că toată vina era numai a Sofiei care oferi darul, iar nu a aceleia ce-l primise, uitând dreptatea și pierzând bunul-simț, țarul sili pe principele de Vereia, dempreună cu greaca-i, a fugi de frică în Litvania, confiscându-i apoi zestrea și apanagiul.[2]

Motivul cel adevărat să fi fost, oare, lăcomia?

Rațiunea de stat?

Un spirit mare ar fi știut a crea o cauză mare pentru a-și completa autocrația prin secuestrarea principatului feudal de Vereia, fără a se acăța de bagatele.

Așa făcea Ludovic XI în Francia.

Oricum să fie, această catastrofă fu în aparință o lovitură de fulger pentru țarina Sofia, un triumf manifest pentru domnița Elena.

Tocmai de atunci ura înveninatei grece contra bietei românce, contra bărbatului ei și contra fiului lor, deveni o urgie fără îndurare.

---

[1] Toate detaiurile, pentru cari noi nu cităm nici o autoritate, se pot vedea în Karamzin, unde fontânele sunt indicate cu multă scrupolozitate.

[2] *Cronica* lui Lwow, *ap.* Karamzin, t. 6, nota 288.

Era o luptă de viață și de moarte, însă muierească, mai ales când femeia posedă spiritul cel fin al grecului: un pumnar ascuns sub dulceața zâmbetului și sub căldura îmbrățișărilor.

Răzbunarea Sofiei fu atroce.

În flacăra acelei infernale vendete se mistui unul după altul: tată, mumă, fiu.

Țarina dormea deja în criptă, când se stingea ultima-i victimă, a căreia pieire fusese preparată cu mult de mai nainte.

Nici un istoric n-a limpezit până acum această oribilă dramă.

Romanii n-o cunoșteau, muscalii se prefăceau că n-o cunosc.

Însuși Karamzin, atât de imparțial cele mai de multe ori, n-a avut curajul de a pronunța sentința, deși avea la dispozițiune toate elementele unei judecăți drepte și severe.

În 1490, în noaptea de 7 martiu, muri bărbatul domniței Elena, în vârstă d-abia de 32 de ani.

Doctorul, maestro Leone, evreu din Italia, adus la Moscva — observați bine — de către grecii frați Rally, confidinți intimi ai țarinei Sofia, grăbi prin rețetele sale finea nefericitului principe.[1]

Crima medicului fu descoperită.

Toată lumea recunoscu prezința otravei și totuși nemine nu cuteza a bănui pe puternica Sofia sau cel puțin pe vreunul din grecii săi.

Medicina legală nu era încă, nici Ministerul Public, cari însă chiar astăzi, când există, amețesc adesea denaintea prestigiului...

După moartea lui Ion cel Tânăr, văduva domniță se bucura deocamdată de favoarea țarului.

În 1495, plecând în preîmblare la Novgorod, el luă cu sine și pe drăgălașul copil Demetriu, ajuns atunci la vârsta de 12 ani.

Starea sănătății țarului mergea scăzând și, la caz de vacanță, mândrul nepoțel al lui Ștefan cel Mare se urca pe tron, ca unul ce moștenise de la răposatul său tată drepturile de erede.

Toată nobleța moscovită privea la el ca la viitorul stăpân.

Simpatiele lor erau cu atât mai vii, cu cât domnița Elena, vorbind rusește și adoptând toate manierele noii sale patrii, se înconjura totdauna de pământeni, pe când țarina Sofia trăia în mijlocul veneticilor din Grecia, Tracanioți, Ralli, Lascari și alții.[1]

---

[1] Acest eveniment este descris cu amănunte într-o cronică, publicată în *Cztenia Moskovskogo Obsczestva,* 1847, nr. 4, secț. 1, p. 180.

Așadară, țarul și poporul moscovit iubeau deopotrivă pe domnița Elena și pe gingașul Demetriu; perfidele scopuri ale Sofiei de a procura coroana fiiului său Baziliu se păreau a fi departe de realizare.

Atunci grecii începură a răspândi în jurul țarului ideea cum că nu e nici drept, nici logic, ca nepotul să fie superior fiiului, trecând tronul la Demetriu în dauna lui Basiliu; pe de altă parte, țarina, superstițioasă ca toate sufletele criminale, aduna în apartamentele sale pe cele mai vestite babe fermecătorese din Moscva și din provincie: descânta, vrăjea, fierbea ierburi, studia puterea ostravelor.[2]

Dar când acestea nu reușiră, atunci aducându-și aminte din istoria grecească [de] pilda unui străbun al său, răsculat contra părintelui, pentru că-i preferise pe nepotul rămas de la un mai mare fiiu[3], țarina Sofia se hotărî a fi o adevărată Paleologină: a ucide pe Demetriu, a surprinde fiscul, a strânge o armată, a destrona pe însuși țarul.[4]

La 27 decembre 1498, teribilul complot fu descoperit, Basiliu încarcerat, fermecătoresele înecate, capii conspirațiunii descapitați; însăși țarina, căzută în dizgrație, fu confinată în camerele sale, fără nici o comunicațiune cu rămășița Curții; și pentru a se precurma odată calea viitoarelor neorânduieli, fiiul domniței Elena fu dechiarat mare principe și erede al tronului moscovit, coronându-se cu o pompă neobicinuită, descrisă cu cele mai mici amănunte în cronicele rusești.[5]

Astfel nepotul lui Ștefan cel Mare se așeză pe tronul puternicei Moscovie.

---

[1] Acest alineat este literal din Karamzin, t. 6, p. 170-171.

[2] *Ibid.*

[3] Villani, *La prima parte delle historie universale,* Veneția, 1557, in -4, p. 388: „Nel dette anno (1321) l'Imperadore di Constantinopoli fui in grande discordia col figliuolo, perche l'Imperadore a sua vita havea fatto inperadore succedinte a lui il figliuolo del suo maggiore figliuolo ch'era morto etc". Era Andronic Paleolog.

[4] *Rostavskaia Lietopis, ap.* Karamzin, t. 6, nota 444.

[5] Cztenla, *loco cit.,* p. 130.

Cu această ocaziune, aristocrația rusească cea mai de frunte, prin energica-i acțiune contra partitului grec al țarinei Sofia, dovedi cât de plăcută știuse a deveni domnița Elena chiar în cea mai barbară streinătate.

Veștile de la Moscva produseră, firește, o mare bucurie în toată Moldova.

Prin triumful lui Demetriu crescu deodată până la culme influința lui Ștefan cel Mare la Curtea moscovită, precum probează atât desele ambasade, preschimbate tocmai atunci între Moscva și Suceava, precum și aceea că ducele litvan Alexandru își alese anume acel moment, spre a se împăca cu muscalii prin intervențiunea Moldovei, fiind încredințat că recurge la un mijlocitor a cărui stăruință nu va fi respinsă.[1]

În acest mod, mulțumirea domniței Elena era duplă: ea vedea de aproape fericirea fiiului său și auzea totdodată despre fericirea tătâni-său din gura unor oameni cari îi vorbeau în limba românească, ambasadori ai lui Ștefan Vodă, *diaci* din cancelaria diplomatică de la Suceava: Șandru, Toader Isăcescu, Constantin și alții.[2]

Acele zile fură cele mai senine și mai luminoase din toată viața sărmanei principese române, înstrăinate în ghețurile Moscviei, dară scurtă îi fu bucuria.

Nu trecu bine un an și Ivan III se aruncă iar orbește în brațele țarinei Sofia, care, folosindu-se de prima furie a rennodatei iubiri, ceru de la el, în pripă, ca temelia reconciliațiunii, moartea amicilor domniței Elena, moartea acelora ce cutezaseră a susține drepturile ereditare ale lui Demetriu, moartea dușmanilor elementului grec...

Principele Patrikeev, văr primar al țarului, și ginere-său, principele Riapolowski, prin origine, legături, averi și servicii, se aflau în capul aristocrației moscovite.

Principele Patrikeev se distinse în curs de o jumătate de secol ca mâna dreaptă a țarilor în rezbel și-n pace: deja cu 40 de ani mai-nainte el era celebru în toată Rusia prin victoria sa de lângă Colomna asupra urdielor mongole.

---

[1] Vezi a mea „Arhivă istorică a României", t. 1, nr. 103. — *Akty Zapadnoi Rossii*, Petersb., 1846, t. 1, p. 182-183.

[2] *Ibid.*

Principele Riapolowski, afară de merite personale, mai avea dreptul de a se mândri că tată-său scăpase în junie viața țarului.

Amândoi acești boieri, în cari poporul moscovit privea doi stâlpi ai țărei, deosebindu-se totdauna cu devotamentul lor către domnița Elena, prin înalta pozițiune socială se păreau mult mai presus de loviturile țarinei Sofia.

Ei bine, ei fură primele victime ale împăcării țarului cu perfida greacă.

Riapolowski fu descapitat, Patrikeev — călugărit.

Niciodată până atunci un țar moscovit nu cutezase a da o asemenea înfruntare aristocrației naționale.

Pe loc după catastrofa lui Patrikeev și Riapolowski, tiranul începu a se arăta cu răceală către domnița Elena, deși se sfia încă până la un timp a izbucni în fața lumii.

Conservând lui Demetriu, deocamdată, titlul de moștenitor al tronului moscovit, el acordă fiiului Sofiei, Basiliu, titlul de mare principe de Novgorod și Pscov, jumătățind astfel titulatura Rusiei între fiiu și nepot.

Locuitorii Pscovului se grăbiră a trămite o ambasadă, rugând de a le rămânea domn Demetriu, pentru a nu călca prin diviziune unitatea Moscoviei. „Unitatea nu voi călca-o, răspunse cu mânie țarul; Moscovia întreagă o voi da cui voi vrea eu; voi acuma supuneți-vă lui Basiliu".

Acest diplomatic răspuns proba de pe atunci intențiunea țarului de a lăsa tot fiiului greacăi, de a nu lăsa nemic fiiului Elenei.

Dacă deplina cădere a lui Demetriu era încă amânată, cauza este că Moscovia avea tocmai atunci o vegheată trebuință politică de amicia lui Ștefan cel Mare.

Țara era în luptă înverșunată cu ducele litvan Alexandru, în curând după aceea ales la regatul Poloniei, și carele făcuse o strânsă alianță cu Prusia și hanul transvolgian, întărise toate cetățile de la fruntarii, adunase o puternică armată mercenară din Polonia, Ungaria și Germania.

În această împrejurare o invaziune moldovenească în provinciile litvane ajuta foarte mult intereselor moscovite.

Un expres trămis al țarului, venit la Suceava în 1500, îndemna pe vodă a se folosi de starea Litvaniei, al căriia principe, pe de altă parte, cuprins de frică, solicita cu stăruință sprijinul sau neutralitatea Moldovei.

Ștefan cel Mare, din diplomație, nu se pronunța, el mângâia și Litvania, promițându-i de a o reconcilia cu hanul Crâmului, cel mai credincios aliat al Moscovei; mângâia și pe țarul, cuscru-său, asicurându-i concursul Moldovei, dindată ce armata rusească va fi intrat în sânul Litvaniei.[1]

În acest mod, cât timp dură războiul muscalilor cu Litvania, cu Plettenberg, magistrul cruciaților din Prusia, și cu Șig-Ahmet, hanul tătarilor transvolgieni, hatârul pentru Ștefan Vodă mănținea pe nepotul său Demetriu în demnitatea de erede al Moscoviei.

Dară în curs de doi ani, toate se liniștiră în favoarea țarului: Litvania fu bătută și umilită, Prusia respinsă, tătărimea zdrobită; amicia Moldovei nu mai era trebuincioasă, și sună fatala oară, în care țarina Sofia putea, în fine, să-și mulțumească îndelungata sete de răzbunare.

„În 1502, aprilie 11 — zice cronica rusească — înfuriindu-se pe nepotul său și pe noră-sea Elena, țarul îi închise în cetate, puse pe Demetriu în fiare, porunci a nu-i mai pomeni în biserici, nici a le mai da titlul princiar, și la a treia zi dechiară moștenitor al tronului pe Basiliu, fiiul țarinei Sofia."

Elena în fundul temniței, copilul în obezi... și pentru ce crimă? Cronica rusească nu răspunde la această atât de simplă cestiune, iar însuși țarul, fiind întrebat de către hanul Crâmului, mai puțin sălbatec decât monarcul Moscovei, scrise în loc de răspuns: „Ce-ți pasă"?

Tocmai peste un an după această catastrofă, în aprilie 1503, muri țarina Sofia... mulțumită!

Ca să ni putem închipui impresiunea produsă asupra lui Ștefan cel Mare, aflând nenorocirea fiie-sea și a nepotului său, trebuie să nu uităm că domnița Elena era acum pentru eroul Moldovei ultima suvenire de la prima-i consoartă Eudosia Olelkowicz.

Precum am arătat la început, această principesă, răposată după trei ani de căsătorie, lăsase soțului său pe Elena și pe un fiiu, numit Alexandru, carele era menit a moșteni tronul moldovenesc.

---

[1] *Acte diplomatice, ap.* Karamzin, t. 6, nota 497, 500 etc.

În 1476, în vârstă abia de 13 ani, acest Alexandru Vodă se distinse deja în fruntea armatei moldovene, luptând contra turcilor în famoasa bătălie de la Valea Albă.

Până astăzi, o inscripțiune a bisericei de la Războieni sună: „În zilele binecredinciosului și de Crist iubitorului domn Io Ștefan Vodă, fiiul lui Bogdan Vodă, cu mila lui Dumnezeu domn țărei Moldovei, de la zidirea lumii în anul 6984 (1476), iară al domnirii noastre în anul 20-lea, rădicându-se puternicul Mahomet, împărat turcesc, cu toate oștile sale, noi Ștefan Vodă și cu fiiul nostru Alexandru, am ieșit înaintea lui aice și am făcut cu dânșii mare război în luna lui iuliu în 26 de zile...“[1]

Astfeli, fratele domniței Elena promitea încă din anii copilăriei a ilustra odată numele român, justificând sângele părintelui său și al celebrilor viteji litvani, din cari îi descindea muma.

Tovarăș al lui Ștefan în toate bătăliile și în toate consiliile, el concentra în sine speranțele țărei, cu atât mai mult, că al doilea fiiu legitim al lui vodă, Bogdan cel Orb, născut din Maria, fiia domnului muntenesc Radu, era desfigurat și, prin urmare, după vechile legi românești, necapabil de a succede pe tron.[2]

Ei bine, acest viteaz și iubit erede al României muri în vârsta de 33 de ani, a doua zi după aniversarea bătăliei de la Valea Albă, în care, tocmai cu 20 de ani înainte, culesese primele sale laure.

„În 1496, iuliu în 25, zice cronica țărei, răposat-a Alexandru Vodă, feciorul lui Ștefan Vodă, și l-au îngropat în Monastirea Bistriței, lângă strămoșul său Alexandru cel Bun“.[3]

Acest principe lăsă orfan în fașă un fiiu, numit Ștefan.

Moartea bravului Alexandru, nenorocirile domniței Elena, fiarele lui Demetriu, toate astea, ocurse într-un interval atât de scurt, fură loviri mortale pentru îmbătrânitul domn al Moldovei.

---

[1] Traducțiunea dlui Kogălniceanu, în „Arhiva românească“, t. 1, p. 87.— Cf. Codrescu, *Uricaru*, t. 3, p. 281, unde nu e exact.

[2] Gratiani, *De Despota Vallachorum Principe*, Varsaviae, 1759, p. 23.

[3] *Letop.*, t. 1, p. 135.

Depărtarea Moscoviei de la hotarele moldovene nu-i permitea o răzbunare cu arma în mână, pentru a proba tiranului moscovit că brațul eroului român, care smerise pe Baiezid și pe Corvin, nu semăna cu picioarele pusilanimilor dușmani, cu cari avusese a face până atunci oștile țarului.

În amărârea sa, vodă încercă o vendetă indirectă, care să-i liniștească cât de puțin indignațiunea.

Atunci se întorcea din Italia nește trămiși ai țarului, aducând cu sine mai mulți meșteri, arhitecți, ingeniari, medici etc. tocmiți pentru a se așeza în Moscovia.

Starea de rezbel a Litvaniei îi sili a-și alege o altă cale mai lungă, dară mai sicură, prin Moldova și de aci prin dominiile hanului de Crâm.

Ștefan îi opri pe toți în Suceava.

În zadar țarul expedia în Moldova scrisoare peste scrisoare, în zadar își revărsa necazul în tânguiri cătră Mengli-Ghirai și chiar cătră Poarta Otomană;[1] artiștii italieni, între cari și celebrul arhitect Alevisi, petrecură doi ani nentrerupți la Curtea din Suceava, până la oara morții vindicativului domn.

„În anul 1504, marți, în 2 iuliu, peste un ceas după răsăritul soarelui, se săvârși gloriosul Ștefan, domnul Moldovei, surpat prin răzbele, vârstă și podagrie“, scrie cronicarul polon contimpurean Matei Miechowski[2], uitând a înșira între celelalte cauze ale morții eroului izbirile primite în sânul familiei, căci suveranii sunt și ei oameni!

Printr-un azard curios, moartea lui Ștefan cel Mare produse în Moldova cestiunea de ereditate, agitată în Moscovia prin moartea bărbatului domniței Elena.

O analogie perfectă!

Vodă lăsă un nepot de fiiu, copilul lui Ștefan, fiiul răposatului Alexandru, care trebuia să moștenească de la tată-său dreptul primogenital de erede; mai lăsa și un fiiu, Bogdan, născut dintr-o altă femeie.[3]

---

[1] Vezi seria de documente, traduse de episcopul Melchisedek în *Uricaru*, t. 3, p. 88 și corespundința diplomatică publicată în *Zapiski Odeskaga Obsczestva*, t. 5, p. 178 etc.

[2] *Chronica Polonorum*, Cracoviae, 1525, in f., p. 375.

[3] Genealogia lui Bogdan vezi-o în a mea „Arhivă istorică a României“, t. 1, nr. 248.

Legalitatea fu călcată în picioare; Bogdan se urcă pe tron; nepotul lui Ștefan, respins din Moldova, fu constrâns a rătăci prin lume, până ce, mult mai în urmă, peste 36 de ani, sultanul Suleiman îl aduse prin forță domn în locul lui Petru Rareș, boierii îl uciseră, poporul îi dede porecla de Lăcustă![1]

Cât timp trăia Ștefan cel Mare, domnița Elena putea spera vro îndreptare a soartei sale pe calea negociațiunilor diplomatice; de la noul domn, Bogdan cel Orb, ea nu aștepta nemica.

Deși frate de pe tată, el era născut dintr-o altă căsătorie și uzurpase tronul în prejudețul nepotului bun al domniței Elena, încât toată posteritatea principesei Eudosia Olelkowicz îi era urâtă și suspectă, atât în privința invidiilor casnice, precum și-n acea a convenientelor politice.

Nu există nici un act, prin care Bogdan Vodă să-și fi espres durerea asupra nefericirii domniței Elena sau a lui Demetriu.

Astfel, lăsată și prigonită de către toți, lipsită de lumina libertății, străjuită într-o întunecoasă temniță, fără nici o rază în viitor, cu puține suveniri frumoase în trecut, nenorocita fiie, nenorocita soție, nenorocita mumă, domnița Elena, tocmai în momentul când primea vestea despre moartea lui Ștefan cel Mare, pentru culmea fatalității, se mai afla în pericol de a fi arsă de vie împreună cu cei de pe urmă amici ce-i mai rămăsese.

O mare mișcare religioaso-filosofică cutremură Moscovia în ultima decadă a secolului XV.

Caracterul acelei mișcări se rudește în unele punturi cu reforma lui Luther, deși luteranismul nu se născuse încă.

În 1470, unchiul domniței Elena, principele Mihail Olelkowicz, adusese din Kiev la Novgorod pe un evreu numit

---

[1] Pe acest Ștefan Lăcustă, atât cronica moldovenească-l numește feciorul lui Alexandru Vodă (Ureche, *Letop.*, t. 1, p. 164), cât și analistul polon Bielski, care trăia tocmai atunci, îi zice lămurit „Ștefan Alexandrowicz" (*Kronica polska,* ed. Galenziowski, Zbior Pisarzy polskich, t. XVII, an. 1538). Aceste două testimonii sunt foarte ponderoase. Cercetând istoria, e lesne a se încredința cum că Alexandru Vodă tatăl lui Lăcustă, fuse anume fiiul lui Ștefan cel Mare, de vreme ce nici a fost în Moldova vreun alt Alexandru Vodă încoace de la 1454 și, de vreme ce, însăși cronica moldovenească, zicând simplu: feciorul lui Alexandru Vodă, fără altă lămurire, arată prin aceasta că vorbește despre ultimul menționat în ea principe de acest nume.

Zacaria, carele, judecând după teoriile sale, se părea a fi fost din secta caraiților, răspândiți atunci în Crâm și în Polonia.

Se știe că religiunea mozaică sau ebraică se divide în două rituri de tot diferite.

Rabiniștii sau evreii occidentali, pogorâți din vechii israeliți, se disting prin înjosire, neștiință, mârșăvie și superstițiune.

Caraiții sau evreii orientali nu sunt nici măcar din vița semitică, ci se trag din cazari, ginte turcomană, care forma în evul mediu un puternic imperiu pe țărmii de la răsărit ai Mării Negre și fu convertit la judaism în secolul IX.

Caraiții întrebuințează carne de porc, se țin strict de *Testamentul Vechi,* desprețuiesc cu desăvârșire *Talmudul,* sunt laborioși și onești în toate tranzacțiunile lor.[1]

Evreul Zacaria, după însăși mărturia cronicelor rusești, „avea minte ascuțită, vorbă dulce, viață pură, maniere blânde și cunoștea pe dinafară toată *Biblia*".

Nu suntem în stare a preciza doctrina acestui reformator; tot ce se știe despre învățăturile sale se află într-un libel fanatic, scris de către un vrăjmaș de moarte, egumenul Iosif Volokolamski.

Istoricul protestantismului slavon, comitele Krasinski, probează într-un mod foarte logic cum că religiunea lui Zacaria nu putea fi decât un creștinism mai rafinat, scutit de adorațiunea sânților și a icoanelor, bazat numai pe *Scriptură,* lipsit de adaosuri curat sacerdotale și modificat în ceea ce privește nemurirea sufletului.[2]

Dușmanii reformatorului îl numeau astronom: așadară, însăși teoria lui asupra vieței postume poate să fi fost vreun poetic sistem de metempsicose, împrumutat de la Pitagora sau, mai bine, de la neoplatonicii din Egipt.

Oricum să fie, e cunoscut că moartea lui Zacaria n-a oprit zborul învățăturilor sale, cari se lățiră cu răpeziciunea fulgerului în tot coprinsul Moscoviei, robind tocmai capetele cele mai nobile din cler și din popor, între cari și pe domnița Elena.

---

[1] Wolf, *Notiti Karaeorum ex Mardochaeo,* Lipsiae, 1611, in -4.

[2] *Essai sur l'histoire réligieuse des nations slaves,* Paris, 1853, in -4, p. 362. — Despre evreii semi-creștini din Polonia, cf. Martini Ruari, *Epistolae,* centuira II, Amstelod, 1681, in -8, p. 74.

După ce am vorbit cu o nepartialitate extremă despre natura doctrinei lui Zacaria, să ni fie permis a adăoga în treacăt o fatală coincidință.

Un evreu fusese cauza morții bărbatului domniței Elena.

Un evreu o va omorî pe dânsa!...

Între prozeliții novg[o]rodeni ai lui Zacaria fusese doi cei mai de frunte preuți, Dionisiu și Alessiu, ale căror merite erau atât de cunoscute, încât țarul îi chemă în 1480 la Moscva pentru a-i pune acolo în capul clerului secolar.

Aci protopopul Alessiu știu a căpăta până la un așa grad încrederea și stima țarului, încât ușile palatului îi erau totdauna deschise.

Între adepții noii doctrine în Moscva, cei mai remarcabili au fost egumenul Zosima, devenit mitropolit în 1490, și secretarul țarului Teodor Kuritzyn, cel mai învățat muscal din acea epocă, care își petrecuse viața în călătorii și în ambasade prin Europa și care, în timpul șederii sale în Ungaria, avusese ocaziunea de a cunoaște personalmente toată familia lui vodă Țepeș.[1]

Deși partizanii lui Zacaria ajunseseră a fi atât de numeroși, încât furiosul lor dușman, egumenul Iosif Volokolamski striga cu desperare: „ortodoxia piere în toate orașele!“ — totuși sunt destule două-trei numi ca acele de mai sus, pentru a putea crede că astă religiune, oricât de rătăcită, se adresa anume către înțelegințele cele mai culte și către inimile cele mai alese.

Domnița Elena nu se sfii a se pune în fruntea acestei semețe filosofii teologice.

În adevăr, în toată Curtea moscovită ea singură se simțea incapabilă de fanatism, fiind născută în România, unde toleranța religioasă era înflorită ca nici într-o altă parte de pe fața pământului.

În Moldova, episcopul catolic de la Bacău ședea în adunări ecleziastice la dreapta metropolitului țărei și mai sus de ceilalți vlădici ortodocși.[2]

---

[1] Lui i se atribuie o istorioară manuscriptă despre *Dracu Vodă*, în privința căreia, vezi Vostokov, *O pisanie Rumiantzovskogo Muzeuma*, Petersb., 1842, nr. CCCLVIII.

[2] Vezi a mea „Arhivă istorică“, t. 1, partea I, p. 169.

Protegând catolicismul, Ștefan cel Mare întindea totdodată o frățească mână de ajutor nenorociților eretici, arși de focul inchizițiunii papale și persecutați în toată Europa: astfel, chiar la începutul domnirii sale, el primise în țară numeroase gloate de husiți.[1]

Româncă și fiia lui Ștefan cel Mare, domnița Elena privea cu dulceață orice curajoasă aspirațiune către libertate religioasă.

Caracterul mistic al doctrinei lui Zacaria făcea să vibreze coarda cea mai gingașă a unui suflet poetic.

Tot ce era înțelegință, tot ce era inimă în barbara Moscovie îmbrățișa noua credință.

Așadară, punându-se cu mândrie în capul reformei, domnița Elena se arăta o femeie adevărat superioară.

Ceea ce e și mai sublim, este că principesa nu-și dede osteneala de a se ascunde: toată Moscovia, toată Curtea, însuși țarul o știau și o numeau „eretică“.[2]

Până la finea anului 1503, goana contra ucenicilor lui Zacaria mergea moale și se mărginea mai mult numai în măsuri preventive sau în pedepse canonice.

Protopopul Alessiu și Teodor Kuritzyn s-au bucurat până la oara morții de grațiile țarului.

Dar după ce amicul lor Zosima lăsă scaunul metropolitan și se retrase la o monastire, noul metropolit, ațâțat de fanaticele strigăte ale egumenului Iosif Volokolamski și sprijinit de uzurpatorul erede al tronului, crudul Basiliu, împinseră pe țarul a recurge la o exterminare sistematică a așa-numiților eretici.

Se așezară pe piețele publice cuști de fier, în cari se ardeau de vii sărmanele jertfe ale bigotismului.

În acest mod pieriră diacul Ion Volcu, cel mai ager moscovit după moartea lui Teodor Kuritzyn, Ion Maximov și mulți alți amici devotați ai domniței Elena.

Aceste sălbatece torturi se întâmplară în 27 decembre 1503, iar peste trei săptămâni, sâmbătă în 18 genariu 1504, nemaiputând purta povara atâtor suferințe, grămădite din toate părțile și tot într-o vreme, muri însăși domnița Elena în vârstă de 40 ani.

---

[1] Timon, *Additamentum ad imagines Hungariae*, Cassoviae, 1735, in -16, pp. 27-29. Vezi mai multe în a mea *Istoria toleranței religioase în România*, București, 1868, p. 28-29.

[2] Karamzin, t. 6, nota 320.

„S-a săvârșit Elena Moldoveanca, nora țarului, și s-a înmormântat în Biserica Sântei Înălțări“, zice cronica rusească.[1]

La *Înălțare* trăsese sosind în Moscva; la *Înălțare* au îngropat-o muscalii. Ce ironie!

Cu moartea domniței Elena nu se încheie încă tragica noastră povestire, din care un poet ar putea zidi o epopee națională, nu mai puțin patetică și cu mult mai adevărată decât *Eliada* grecilor.

Peste câteva luni, țarul se văzu și el pe patul morții.

Terorile remușcării îl făcură să cheme din închisoare pe Demetriu zicându-i în agonie: „Iubite nepoate, am greșit înaintea lui Dumnezeu și înaintea ta, încarcerându-te și lipsindu-te de legiuita ereditate; iartă-mi cruzimea, ești liber, du-te și domnește!“

Țarul muri pronunțând aceste cuvinte; Curtea era compusă din creaturile răposatei țarine Sofia; abia Demetriu trecu pragul ușei, în clipă sateliții lui Basiliu îl opriră și-l duseră într-o temniță și mai umedă, și mai întunecoasă, și mai strâmtă de cum fusese aceea în care petrecuse trei ani până atunci![2]

Aici, ascuns de oameni și de razele soarelui, putrezi peste patru ani infernali, [până] în 1509, februariu 14, în etatea de

---

[1] *Cztenia,* 1847, nr. 4, secț. 2, p. 146.

[2] Herberstein, p. XI: „Under anderen solle sy zu wegen gebracht haben, dass Ioannes seinen enckel Demetrium von der Monarchey obgesetzet, und gran sum Gabriel on desselbigen stadt verordnat, dan als der fuerst dermassen von seiner frauwen beredt, hat er den Demetrium in gefencknuss geworfen und lang dariñen beholten, wie er aber zu lets sterben wollen, hat er disen befolhen fuer sich zu fechren, und in also angesprochen: „Mein lieber enckel, ich hab wider Gott und dir gesuendet, weil ich dich dermassen in gefencknus gelegt, und deines billichen erb beraubet, deshalben will ich dich gebetten haben, dass du mir alle schmaach und unbillichkeit, so ich dir bewisen, verzeyhen woellest. Darumb biss frey, gang hin, und gebrauch dich deines rechtens. Durch dise red ist Demetrius dermassen bewegt, dass er seinem grossvatter leichtlich alle missethat verzigen. Wie er aber hinausgangen, ist er aus Gabriel, seines vatters bruders befelch wider gefangen und in thun gelegt worden“. Țarul Basiliu purta până la încoronare numele de Gavrilă, precum observă ceva mai jos însuși Herberstein. Cu cuvintele de mai sus mai conferează pe Kojalovicz, *Histria Lithuana,* t. 2, Antrerpiae, 1669, in -4, p. 298.

25 ani, nepotul lui Ștefan cel Mare și legitimul erede al tronului moscovit.

Văzându-l deja mort, Basiliu îi reçunoscu, cu o amară deriziune, întârziatul titlu de țar al Moscoviei și-l înmormântă cu o pompă exagerată în catedrala St. Mihail, alături cu țarul Ivan III.

Poporul moscovit nu voia să crează că sărmanul Demetriu a murit de moarte firească.

Karamzin, încercându-se a îmbrobodi scârbosul adevăr, citează un testament al lui Demetriu, conservat în arhivele imperiale și din care ar urma cum că răposatul martir s-ar fi bucurat în fundul închisoarei sale de toate comoditățile și chiar superfluitățile traiului.

O asemenea coliv[ie] daurită ar fi fost o curioasă mângâiare pentru nefericitul prizonier, lipsit de tron și de aer; dar până și această poleitură este o simplă invențiune a istoriografului celui salariat.

Un alt rus, mai critic și neplătit, Nicolau Polevoi[1], probează prin argumente irecuzabile cum că testamentul în cestiune nu este și nu poate fi al fiiului domniței Elena, ci al unui alt principe de același nume...

*

Astfeli pieri principesa română cu toți cei mai scumpi ai săi; pieri în acea țară în care fusese chemată să domnească; în acea țară în care petrecu cu o angelică răbdare ani lungi de suferințe, întrerupte prin scurte minute de fericire; în acea țară, în care amicii o susțineau cu abnegațiunea vieței, iar dușmanii cei mai înverșunați nu cutezau să arunce o singură pată asupra virtuților junei văduve și mume; în fine, în acea țară în care ea fuse prima femeie capabilă a se pune în fruntea unei revoluțiuni intelectuale!

Sfârșind acest martirologiu, noi rezumăm toată viața domniței Elena printr-o sublimă strofă din Victor Hugo:

> „Le Seigneur veut parfois le triomphe du vice;
> Il veut aussi, dans sa justice,

---

[1] *Istoria Rostiskago naroda,* t. 6, nota 50.

Que l'innocent verse des pleures;
Souvent dans ses desseins,
Dieu suit d'étranges voies,
Lui qui livre Satan aux infernales joies
Et Marie aux saintes douleurs!“

*

P.S. În anii trecuți, răposatul patriot bucovinean Alexandru Hurmuzache descoperi într-o biserică un vechi portret al domniței Elena, făcut înainte de plecarea-i la Moscva.

Este o copilă de patrusprezece sau cincisprezece ani, cu ochi căprui mari, cu o față rumenă, cu o gură zâmbitoare, cu o frunte bine conformată, cu nasul puțin acuilin; mai pe scurt, o figură plină de energie, sănătate și înțelegință.

MEMORIALISTICĂ

CUGETĂRI TESTAMENTARE

Doresc a fi înmormântat întocmai după regulele bisericei ortodoxe române, ca cestiune națională, deși nu sunt nici ortodox, nici catolic sau luteran, nici mahometan sau mozaist, având o religiune a mea proprie, care se apropie foarte mult de spiritismul lui Allan Kardec. Sunt sigur că mor mai bun de cum m-am născut; sunt sigur că prin suferințele traiului meu pe pământ am răscumpărat multe din greșelele existențelor mele anterioare; sunt sigur că plec într-o lume mai bună; sunt sigur că voi revedea pe dânsa; sunt sigur că Dumnezeu e drept totdeauna și-n toate!

Nu permit nimănui să mă ciuntească după moarte, să mă disece, să îmi scoată crierul și să-l cântărească și alte secături de această natură. Nu în volumul și în greutatea unui creier reșede puterea lui, ci într-un element nemăsurabil și neponderabil, cărui puțin îi pasă de mărimea căpățânei. Mai bine să credeți că am fost un dobitoc, mai dobitoc decât cel mai dobitoc dintre doftori, dar lăsați cadavrul meu în pace. Negreșit soarta acestui corp nu mă va interesa dindată ce voi scăpa de dânsul; însă, în ajunul scăpării, ca ultimă condescendență pentru acest corp ticălos, vreau să-l scap și eu de judecata măgarilor. După cum n-am permis nimănui să se atingă de crierul fiicei mele, care era un geniu colosal în alăturea cu mine, tot așa doresc și cer ca să fiu lăsat și eu intact, fără nici o tăietură, fără nici o zgârietură.

Sicriul meu să fie așezat în boaltă, în spațiul dasupra sicriului fiicei mele. Nu mă îndoiesc că soția mea, care va mai trăi douăzeci și șapte ani după moartea mea, va îngriji de mormântul meu, întocmai după cum îngrijește de mormântul copilului nostru; [n]e va pune flori la amândoi, nu va lăsa să se stingă candela, va ţine boalta curată şi luminoasă, poate să facă şi parastasuri. Spiritul meu îi va fi recunoscător pentru această memorie conjugală şi maternă.

Dacă vreodată va veni cuiva în minte de a-mi rădica o statuie, să nu se facă decât numai la un loc, pe acelaşi piedestal, cu statuia fiicei mele, singura care merită o asemenea onoare. Dacă se vor publica scrierile mele într-o ediţiune completă, să se publice în aceeaşi ediţiune cu scrierile fiicei mele. Dacă se va scrie biografia mea, să coprindă în acelaşi timp biografia fiicei mele. Pe statuia noastră, pe opera noastră, pe biografia noastră, să se pună ca epitaf acest vers:

„Din două aripi un avânt,
Din două sonuri un cuvânt,
Din rapsodii o epopee!
Oriunde-aş fi, oriunde-i ea,
Noi pururea vom scânteia
Ca una singură idee!“

Pe monumentul funebru de la cimitir, acolo unde se lasă locul gol pentru epitaful meu, să se scrie:

1838-1892
Bogdan Petriceicu Hasdeu,
fiiul lui Alexandru, nepotul lui Tadeu,
tatăl Juliei,
ca fie-sa, ca tatăl său, ca bunicul său,
credea cu tărie
în solia omenirii, în dreptatea lui D-zeu, în nemurirea sufletului,
a muncit,
a suferit,
a iubit
trecut prin încercare şi călit prin ispită,
se ridică zâmbind de unde se pogorâse plângând:
la ai săi.

24 august 1889

O scânteie pentru cine va vrea să sufle şi s-o aprinză la înmormântarea mea:

În ziua morţii Iuliei Hasdeu, a murit şi tată-său. El nu putea să mai trăiască. Din părinţi şi din moşi, el moştenise trei iubiri: patrie, ştiinţă, femeie. Tot ce e mai pur în aceste trei iubiri, quintesenţa lor, el o concentrase în fie-sa. Mare patriotă, mare geniu, mare femeie, dânsa devenise pentru el prisma tuturor iubirilor sale. Murind ea, patrie-ştiinţă-femeie — totul a murit pentru el... Putea oare să mai trăiască?

*

Nemic nu mă doare mai grozav decât consolaţiunile acelora cari îmi zic: „Şi eu am pierdut un copil... ba încă doi sau trei...“

Idioţi! Eu aş putea consola astfel numai doară pe cineva care a pierdut un căţel.

Cei mai mulţi oameni nu sunt în stare de a iubi o altă fiinţă mai mult decât pe sine însuşi, de a iubi pe sine însuşi numai în acea fiinţă, de a deveni o părticică din acea fiinţă devenită tot... şi când acel tot dispare, părticica se întreabă: ce mai sunt eu?

Nu ştiu ce ar fi fost să fi avut eu mai mulţi copii, dar ştiu ce este acum, când am avut numai unul, şi când acel unul era Julia mea!

*

Şi dacă nu poci să mai trăiesc, este oare o sinucidere?

Nu.

Prin gura lui Crist, Dumnezeu iartă pe acei cari au iubit mult.

Eu am iubit până la moarte, pentru ca să poci mai curând a iubi după moarte.

*

Partea brută a testamentului meu am scris-o deosebit, pe un petec de hârtie, care se va găsi după moartea mea, căci existenţa lui e cunoscută câtorva amici.

Aci voiesc să arunc câteva cugetări de ordin mai înalt, în legătură cu eventualitatea morţii mele.

Deşi am fost şi sunt deist pur; deşi recunosc că toate religiunile şi toate riturile sunt egale denaintea Divinităţii, care se manifestă în fiecare din ele, şi s-ar putea zice chiar că, cu cât o religiune e mai rea, cu atât mai mare este meritul aceluia ce-i urmează, şi totuşi este bun; deşi nu înţeleg pentru ce numai creştinismului i-ar fi gătite fericirile cereşti; cu toate acestea, recunoscând pe de o parte că doctrina lui Crist, așa cum se află în *Evanghelii,* e mai sublimă decât oricare altă doctrină religioasă, iar pe de altă parte fiind ortodox prin tradițiunile neamului românesc, doresc să fiu înmormântat după toate formalitățile bisericei ortodoxe, după cum înmormântasem și pe fiica mea.

La înmormântare să fiu scutit de etalagiul decorațiunilor mele, la cari n-am ținut niciodată.

După moartea mea să nu mi se facă nici o autopsie, ci, a patra zi, să fiu dus și îngropat într-un sicriu cu capac de sticlă, întocmai după cum fusese înmormântată fiica mea.

Într-un testament modestia nu încape.

*

La intrarea în bolta unde este înmormântat corpul fiicei mele, aspectul scării este:

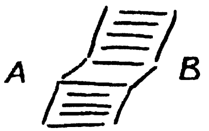

Puncturile *A* și *B* reprezintă intervalurile între scară și perete, intervaluri suficiente fiecare pentru a cuprinde câte un sicriu. Deci, dorința mea este ca resturile mele pământești să fie înmormântate în intervalul *B,* adecă d-a stânga scării, zidindu-se intervalul întreg. D-a dreapta, intervalul *A,* se rezervă pentru corpul soției mele. În acest mod, bolta va rămânea tot așa de spațioasă ca și astăzi, și în firida dasupra sicriului fiicei mele nu se va mai pune niciodată nemic, decât numai flori, lumină, cărți d-ale ei sau despre dânsa, portrete, mai în scurt tot ce se atinge de memoria copilului meu, iar noi doi, eu și nevasta mea, nedemni de a fi avut un asemenea înger, vom [fi] ca două sfinxuri, păzitori ai bolței, de cele două laturi ale scării.

*

Dacă am primit, din punctul de vedere național, ca să fiu înmormântat după obiceiul bisericei greco-orientale, de aci nu urmează să se perpetue asupra mormântului meu nește secături fără nici un înțeles. Așadară, opresc cu desăvârșire de a mi se face obicinuitele parastasuri cu popi, arhierei, diaconi etc., o adunătură de trântori, incapabili de a concepe ideea lui Dumnezeu. Câțiva amici, câteva suflete alese, cercetând din când în când mormântul meu, îmi vor face o adevărată plăcere, pentru care spiritul meu va ști să le mulțumească, dar așa-numitul cler să mă lase în pace.

Păcatele mele cele mari, de cari niciodată n-am putut scăpa pe deplin, au fost vanitatea și lipsa de caritate. Trebuie să adaug însă că m-am luptat contra lor. Dacă am făcut vreodată cuiva bine, îl rog ca, după moartea mea, să se roage, din când în când lui Dumnezeu pentru sufletul meu. Un suspin din suflet, fără popă, ușurează deopotrivă pe acela care suspină și pe acela pentru care suspină, apropiindu-i pe amândoi de Dumnezeu.

*

După moartea fiicei mele, eu trebuia să mă-mpușc sau să nebunesc, una din două.

De ce nu m-am împușcat?

Dintăi, până-n ultima zi a vieței, ea mi-a vorbit de poeziile și scrierile sale care trebuiau publicate. Cine putea să le publice mai bine decât mine? Eram, dară, dator să mai trăiesc.

Al doilea, disparițiunea copilului meu mi-a adus aminte pe ceilalți doi dispăruți, pe tatăl și pe bunicul meu, și astfel, dintr-o singură datorie, s-au născut trei, căci tatăl meu și bunicul au fost și ei spirite superioare, au rămas și ei necunoscuți, asupra mea zăcea sarcina de a-i dezmormânta în ochii lumii.

Al treilea, poate tocmai pedeapsa cea mai puternică, m-am temut că împușcându-mă, curmând într-un mod violent solia de suferință ce-mi mai rămâne de împlinit pe [acest] pământ, dându-mi moartea pentru a revedea mai curând pe îngerul meu, Dumnezeu mă va pedesi de a nu-l mai vedea niciodată pe acest înger și, îngrozit de ideea unei asemenea separațiuni, am aruncat arma din mână și am șoptit: fie voia Lui!

De ce n-am înnebunit?

Dintăi, nebunia are și o parte a sa fiziologică, fiind ca un fel de ceartă între corp și suflet, și se vede că la unii oameni, ambele elemente, cel corporal și cel sufletesc, se echilibrează astfel, încât lupta într̀e ele nu poate să ajungă la nebunie.

Al doilea, sub raportul psihologic, nebunia este totdauna rezultatul desperării, iar eu n-am desperat niciodată, pururea sperând în dreptatea lui Dumnezeu, pururea sperând într-o viață viitoare mai bună, pururea sperând — chiar în momentul când fiică-mea își da ultima suflare — că aceasta nu este decât o despărțire vremelnică, urmată de o unire în veșnicie.

Al treilea, poate tocmai piedeca cea mai puternică, puteam, oare, să-nnebunesc eu, când citeam zi și noapte numai scrierile ei, în cari o angelică răbdare îmi vorbea mereu despre credință și speranță? Puteam, oare, să-nnebunesc când corpul ei, zăcând în groapă, spiritul ei — mai viu ca oricând — era necontenit cu mine?

Iată de ce nu m-am împușcat și n-am înnebunit.

Dar cât mai trăiește omul, trebuie să mănânce, trebuie să bea, trebuie să vorbească cu lumea: aceasta-i tortura cea mai grozavă!

Doamne, scurtează-o!

B. P. Hasdeu

1 septembre 1889

UN COPIL, O BUCURIE

Multe rele sunt în mine, dar e și câte ceva bun, numai binele...

Mă uit la brazi în față... va trăi.

Mă uit la cer, e senin; numai un nouraș și acela trece... va trăi.

Peste streașină — o ciocârlie... va trăi...

Jos în vale — părăiașul... va trăi...

Natura, nu — Dumnezeu îmi zice va trăi, și sufletul meu zboară la Dumnezeu, mulțămindu-i...

„CÂND PRIVESC O FEMEIE FRUMOASĂ...“

... lor, mâni, firmamentului; el a dat-o asemenea femeii, și întocmai precum, după o furtună, când privesc mărețul curcubeu și pe soarele aurind și-mpurpurând norii, încărcați încă de ploaie, cu razele sale cele de pe urmă, ce-s gata a apune, omul se simțește renăscut la o viață nouă, vede zâmbetul lui Dumnezeu dasupra naturei; fără a se gândi la țărâna cea noroioasă și umedă, întocmai astfel când eu privesc o femeie frumoasă, sufletul meu, fără a se pogorî la nește cugetări josnice pe care această privire le deșteaptă numai în sufletele nătărăilor, se urcă către ideal și zărește, pe acea față, în acei ochi, în acel corp, mâna lui Dumnezeu, raza lui Dumnezeu, fapta în care sufletul meu respectă și adoră pe însuși Dumnezeu!

Iancu, foarte mișcat, vorbise repede cu o pornire întreruptă și obrajii săi mai totdeauna sarbezi s-au acoperit cu o viuă roșeață. Căutătura sa căpătă...

3

TRADUCERI

VLAD DRACU Vv

Despre voievodul românesc Dracul, care a stăpânit țara moldovenească cea de desub (sic).

Dracul cel Bătrân, având doi feciori, i-au dat la curtea sultanului Mahomet, și în curând după aceea se săvârși din viață. Deci auzind sultanul despre moartea voievodului românesc, înzestră pe feciorul cel mai mare cu bani, cai, haine și corturi, precum se cuvenea unui stăpân, și-l trimise cu cinste în Țara Românească, spre a domni în locul tatălui său, cu tocmeala numai ca în tot anul să vină însuși la înfățișarea sultanului, plătind și darea ce se plătea de mai înainte; iar fiiul cel al doilea rămase ostatec la Țarigrad. Astfeli, în curgerea de doi ani, Dracul cel Tânăr, feciorul Dracului celui Bătrân, venea la Curtea sultanului și-i aducea tocmitul haraci, dar mai în urmă n-a vrut să mai vină, încât sultanul trimise înadins după el pe un boieri numit Halhabek, mai mare peste vânătorii împărătești. Acesta sosind la un oraș numit Brăilova, Dracul, fără a i se înfățișa, porunci curtenilor (curtianom) săi să-l tot zăbovească, iar singur își strânse oastea și, aflând Dunărea înghețată foarte, trecu în stăpânirile sultanului, mai jos de Nicopole, și dete drumul oamenilor săi să prinză și să ucizăpe oricâți se vor prileji, fie creștini sau turci, prin târguri și sate fără pază, încât pricinui o mare pagubă; apoi făcând de s-au tăiat nasurile la toți cei uciși, precum și la alți vii, fără deosebire de partea bărbătească sau femeiască, le trimise la craiul unguresc Matia, îngâmfându-se de a fi înfrânt și ucis în bătălie atâția turci. După aceea se înturnă la Brăilova, unde-l aștepta solul sultanului, neștiutori de cele întâmplate, și prinzându-l cu câți oameni se aflau pe lângă dânsul, și anume 30 slujitori, îi aruncă deocamdată în un turn, iar la a treia zi porunci de s-au înțepat dentâi solu cel Alizabek, și apoi chiar împrejur slugile lui. Viind știre la sultanul turcesc despre câte s-au făcut, trimise dindată după fratele mai mic al lui Dracul să vie la Curtea împărătească, menindu-i spre întâmpinare și pe doi pași, mai mari peste tot sfatul domnesc, și anume Mahmud-pașa și Isak-pașa, de-l aduseră înaintea sultanului. Atunci sultanul plecându-se, îl luă de mână de-l puse în un alt scaun, ceva mai jos, și poruncind să i se dea o mândră cucă, un steag roșiu, bani, cai și alte multe, dupre cum se cade unui stăpân, îl îndreptă cu 4 000 călăreți la Nicopole, unde avea să aștepte. Deci apoi strângându-și sultanul fără zăbavă toată oastea, am ajuns cu toții la Nicopole, pe țărmul Dunării; pe celalt țărm sta Dracul Vodă cu oastea sa și ne oprea de a trece. Aci sultanul Mahomet cuvântă astfeli către ienicerii săi: „Dragilor mei mielușei! Totul ce-i al meu e și al vostru, și mai ales odoarele mele. Vă rog dar să hotărâți, căci aceasta stă în voia voastră, dacă veți putea trece pe ceea parte a râului, măcar că ne împiedică dușmanul.“ Ienicerii răspunseră: „Norocite stăpâne! Poruncește să fie gata luntrele căci noi chiar în astă-noapte voim să punem viețile noastre în cumpănă trecând Dunărea.“ Sultanul slobozi dindată 70 luntre bune, și alte lucruri de trebuință, puști, flinți, tunuri. După ce înnoptă bine, ne-am pus în luntrele, și, urmând cursul apei, am descălecat mai la deal de la oastea lui Dracul, așezându-ne tunurile și făcând șanțurile, pentru a ne feri de năvala călărimei române. După aceea, ne înturnarăm iarăși, și în acest chip am trecut în sfârșit pe ienicerii câți au mai fost rămas.

Acum, înorânduindu-ne, am tras cu încet asupra cetelor lui Dracul, având cu noi tunurile și cele alte unelte ostășești; însă, până a le înnădi, românii au început harța și ne-au ucis vro 300 de ieniceri, care bătălie văzând-o sultanul de pe celalt țărm și, neputând a ne da ajutori, se mâhni tare, temându-se să nu-și pearză toți ienicerii. Deci ne-am grăbit a așeza cât mai iute șanțurile și, îndreptând în oastea română 120 tunuri, am slobozit un așa foc încât dușmanul trebuia să dea dos, lăsându-ne câmpul bătăliei. Într-aceea, au trecut Dunărea și s-au împreunat cu noi și ceea altă pedestrime, numită Azanei, precumu-s la leși drabanții, încât Dracul, neputând a mai opri trecătoarea, se văzu silit a se trage îndărăpt. În sfârșit, se arată și însuși sultanul cu toată oastea turcească, și nu numai că ne-a hărăzit 30 000 galbeni, ci pe deasupra a dizrobit și pe acei din ieniceri ce nu erau încă slobozi, căpătând ei astfeli dreptul de a-și alege înșii pe moștenitori. De acolo am înaintat mai înlăuntru Țărei Românești, urmărind pe Dracul Vodă, și având în fruntea noastră pe fratele său cel mai mic. Deși oastea română era puțină și deși ne purtam cu mare băgare de seamă, totuși Dracul, năvălind noaptea și mulcomiș asupra taberei noastre, a știut să ne insufle cea mai mare frică. Mai ales, în o noapte, românii au lovit atât de tare, încât au omorât dentâi caii și cămilele, iar apoi dând peste 100 000 de turci și înfrângându-i cumplit, i-au gonit până la noi, ienicerii; ci noi, spre a nu perde înșine cumpăna, eram siliți să-i alungăm, ba să-i și ucidem: în acest chip s-a pricinuit sultanului o grozavă perdere. A doua zi, turcii au prins câteva sute de români, pe cari sultanul porunci a se tăia în două. În urmă, văzând românii că turcii nu se lasă, au părăsit pe Dracul Vodă și s-au dat cu capul plecat fratelui său, ce era pe lângă sultanul turcesc. Dracul Vodă pribegi în Ungaria, la craiul Matia de slăvită aducere-aminte; însă acesta, pedepsindu-l pentru necuviincioasele sale fapte, îl aruncă în o temniță. Deci lăsând în scaunul românesc pe fratele voievodului Dracul, sultanul se înturnă din România. În această împrejurare, turcii îl îndemnau a lua niște măsuri mai hotărâte, arătându-i că românii, fiind dedați la răzvrătiri, cu toate că în mai multe rânduri au fost înfrânți, însă și turcilor pricinuiră mari perderi. La aceasta sultanul răspunse: „cât timp ungurii țin Bălgradul, iar românii Chilia și Cetatea Albă, nu putem fi siguri de a-i înfrâna vreodată“.

PETRU VÉRON

CROITORUL

O istorie tragică
Extras din „Almanach pour rire“

I

Tibul Rupano nu era nici mare nici mic, nici frumos nici urât, nici bun nici rău. El era ca toţi tinerii între 25–30 ani, când nu li se întâmplă a fi almintrelea; adecă ordinar, foarte ordinar, nu se poate mai ordinar!

Oh! nemine nu era în stare a prevedea de pe atunci dramele viitorului acestui nenorocit!

În epoca despre care vorbim, Tibul Rupano locuia într-un al cincilea rând, ajutându-se cu un mic venit şi dedându-se ocupaţiunilor ce el avea slăbiciunea d-a le numi literare. Altfeli, era un băiat liniştit şi plătea datoriile.

Plătea datoriile, afară numai de una!

Bietul Rupano, precum am spus, era banalitatea personificată. De aceea el avu nenorocirea a se supune la o mulţime de prejudecăţi sociale.

Între altele, el credea că un croitor e un biped menit a procura haine şi a nu fi plătit.

A plăti unui croitor! Rupano s-ar fi socotit dezonorat în ochii celor 12 amici, pe care nu-i cunoştea pe nume şi cu cari juca în biliard în toate serile de la 9 până la 11 ceasuri.

Astfeli s-a întâmplat că Rupano se trezi într-o dimineaţă dator unui croitor neamţ suma de 322 franci, 50 centime.

O, Doamne! ce fatalitate!

II

Croitorul, care era ţeapăn din fire, s-a deprins a veni în toate dimineţile pentru a înjura pe neascultătorul datornic.

Cu timpul, acest obicei s-a regulat ca soarele, şi servea de un feli de ornic pentru Tibul Rupano, care s-a decis a nu mai deschide uşa când bătea croitorul. Dialogul urma prin gaura locăţii.

În acest chip, într-o zi, la oara cunoscută, se aude bătaia la uşă.

— Ştiu, ştiu! murmură Tibul Rupano întinzându-se pe perine.

— Sum eu!

— Fireşte că eşti tu.

— Mă recunoşti?

— Hoţ bătrân!... vechi cămătar!... bate până mâni că nu-ţi deschid... ştiu ce vrei!

— Aşadară, nu mă primeşti?

— Se-nţelege! Crede-te fericit, mişelule, că nu am gust a te arunca pe fereastră.

În seara Tibul Rupano primeşte o scrisoare, din care se încredinţează că vizitatorul de dimineaţă, luat drept croitorul, era un unchi al său din provincie, care îl dezmoştenea acuma pentru a nu-i fi deschis uşa.

O sută mii de scude perdute... din cauza croitorului.

III

„Ei bine! îşi zise Tibul Rupano. Mă voi muta la otel, pentru a scăpa mai lesne de infamul meu persecutor cu 322 franci, 50 centime.“

Iată-l la otel.

Într-o casă vecină, locuia o jună femeie. Tibul Rupano a văzut-o pe fereastră. El avea trebuinţă de a fi iubit şi consolat.

IV

Am uitat să vă spui că eroul nostru dase de curând o piesă la teatru şi, aşa vru destinul!, piesa fu şuierată de o turbată cabală, în fruntea cării se afla croitorul!

V

Prin urmare, tot din cauza croitorului, Tibul Rupano, precum am zis, avea trebuinţă de a fi iubit şi consolat.

Juna femeie se părea despusă a se însărcina cu acest rol. Dentâi prin telegrafia aeriană, apoi prin scrisori înfocate, lucrul a ajuns la căsătorie.

E trist când nenorocirile încep a se grămădi asupra bietului om!

VI

Cu toate acestea, șase luni de zile Tibul Rupano și soția sa au trăit ca doi hulubași.

Amenaida fu aproape a deveni mamă.

Copilul era pentru amândoi subiectul tuturor conversațiilor, tuturor viselor de aur.

Pentru adaosul fericirii, Tibul Rupano nu mai știa demult ce s-a făcut croitorul cel cu 322 franci, 50 centime.

Se părea un paradis!

Dar vai! într-o zi, Tibul Rupano ieșise de acasă pentru a cumpăra cele trebuincioase viitorului său copil.

Când se întoarce, Amenaida, furioasă, îi remite o scrisoare.

— O, Tibul! nu m-am așteptat să-mi faci una ca asta! De ce nu mi-ai spus c-ai iubit o altă femeie?

Bărbatul nu înțelege nimic. El ia și citește scrisoarea:

„*Monstrule!*

Prin căsătoria ta ai reușit să-mi scapi din mână. Dar nu așa lesne se înșeală oamenii!

Am drepturi, și-ți voi dovedi chiar la tine acasă. Ferește-te de scandal!

Femeia ta nu știe nimica. O să-i deschid ochii

Maria“

Maria era prenumele croitorului: Maria Schlagmann.

Totul s-a explicat, dar prea târziu!

Lovitura fu atât de teribilă încât junele Rupano a [fost] avortat a doua zi și muma cât p-aci era să peară.

Iată ce fac croitorii!

VII

— La finitul lunii, zise Tibul Rupano jumătății sale, la finitul lunii vom pleca la țară.

— Ce idee! Eu nu mă voi duce.

Menajul devine un iad. Totuși călătoria fu decisă și la timpul hotărât soții noștri se suiră în vagon, pentru a merge în provincie.

La a șaptea stațiune vagonul se strică.

Tibul Rupano rămâne cu brațul frânt.

Când el se trezește, cucoana nicăirea!

A dispărut... și tot din pricina blăstematului de croitor!

VIII

Îndreptându-se din boală peste câtva timp, Tibul Rupano se puse a-și căuta nevasta, pe care o credea moartă.

Mai bine să fi murit, decât ceea ce a făcut!

Amenaida, care detesta viața provincială, s-a folosit de vălmășagul urmat după stricarea vagonului și s-a lăsat s-o răpească un domn bărbos, ce se afla în același compartiment.

După mai multe cercetări, nenorocitul bărbat descopere că domnul cel bărbos era un căpitan marinar mergând la Marsilia.

Se răpede la Marsilia și află că individul și doamna Rupano s-au îmbarcat pentru Statele Unite.

Tibul Rupano nu se sfiește a-i urmări până și în America: onorul i-o ordonă.

Corabia se navefrânge și eroul rămâne în curs de două zile plutind călare pe o catargă.

Din norocire, o altă corabie îl scapă și-l depune pe țărmul american... dar cu friguri galbine, de care era să dea pelea popei.

O, croitorule! croitorule!

IX

Însă Tibul Rupano nu se lasă a urmări pe răpitorul nevestei sale.

Îl întâlnește la Filadelfia, se bate cu el și cade străpuns cu sabia.

Totuși, constituțiunea sa cea robustă îl scapă și de astă dată. El se decide a uita pe necredincioasa muiere, a trăi singur... dar cu ce să trăiască? cum să-și câștige pânea.

O afișă, placardată pe zidurile Filadelfiei, înștiințează că un colonist, așezat în puțină depărtare, are trebuință de un vechil.

Tibul Rupano pleacă pe dată și se prezentează la colonistul în cestiune.

— Domnule! am venit...

Nu putu să vorbească mai departe. Uimirea i-a pironit limba. Colonistul era... afurisitul de croitor!

X

Mă vezi cine sum? Iohan-Maria Schlagmann. Eu, pe care au ruinat datornicii alde tine și care m-am refugiat aci în urma failitei... Eu care nu voi conteni a te persecuta!

Dar sărmanul Tibul Rupano nu mai auzea nimica: el înnebunise!

XI

Feriți-vă de croitori!

ALMANAHIADA

Scena se petrece la Teatrul „Bowery" în Anglia. Se joacă o melodramă. Eroul piesei, un hoț vestit, e descăpățânat și capu-i așezat pe o masă în fața spectatorilor. Iluziunea e perfectă: actorul ședea supt masă, cu capul scos afară pintr-o gaură, cu ochii închiși, cu gâtul sângerând... Dar masa, din malița unui *gamin* de culise, era presărată cu tabac. Deodată capul tăiat începe a strănuta, publicul a râde, actorii de asemene... încât drama se prefăcu în farsă, dar toți au rămas mulțumiți.

(„Almanach de la littérature et des beaux-arts")

*

Un irlandez, împins la desperare prin raritatea banilor și scumpetea pânii, luă un pistol și se ascunse supt umbra unui zid.

Trece un călător.

— Punga sau viața! strigă irlandezul.

Călătorul pricepe că hoțul nu e tocmai hoț, și începe următoarea orațiune:

— Amice! ești un băiat cinstit, pe care nenorocirea [îl] îndeamnă la crimă. O să te căiești mai în urmă tu singur. Pentru a-ți cruța un asemine viitor, îți dau punga mea, cu condițiunea ca să-mi dai pistolul tău, care ar putea să te mai îmboldească la fapte rele.

— Bucuros.

Schimbul se face.

— Acuma a venit și rândul meu, zice călătorul, crezând că a înșelat pe antagonistul său. Dă-mi înapoi punga, sau te împușc!

— Nu te grăbi, tovarășe; pistolul n-a fost încărcat; cearcă-l!

(„Almanach lunatique pour 1864")

*

Un june cam fricos fu provocat la duel.

— Ce să fac? întrebă el pe un amic.

— Totul atârnă de la marturi. Voiești a te bate sau nu? Îți place pericolul sau ba! Vrei marturi țapini sau pacinici?

— Pacinici, frate, pacinici!

— Alege dară din creditorii tăi și atunci ai scăpat de moarte.

(„Almanach du Charivari pour 1864")

IULIA HASDEU

DOMNIȘOARA URSUZĂ

De Paula ș-Elisa, cetiți astă poveste:
Pentru copii a scris-o o fragedă copilă,
Și slava ce-o așteaptă cu-atât mai mare este
Că dânsa chiar pe sine-și lovește fără milă!

AUTOAREA

I. MICUL ODOR

D. Livat, bătrân bogătaș, intră la un amic, d. Duhé, tocmai când acesta prânzea cu nevasta.

— Te-ai mai gândit, oare, amice? zise el, după ce se așezase în fața dlui Duhé.

— Da, răspunse acesta, m-am gândit mult; și eu însumi voi pleca poimâne la Paris pentru a căuta în toate librăriile.

— Foarte bine, tocmai asta, zise burtosul individ, umplându-și nasul cu tabac.

Această convorbire, nu prea de petrecere, ne arată că cei doi prieteni erau nește învățați. D. Duhé, un proprietar foarte avut, era chimist. Tovarășul său, d. Livat, îi era totodată și rival.

D. Duhé era un om de o fire aspră. Deși mare de ani, totuși, ca cela care nu-și bate capul cu nemic, el părea a fi mai puțin bătrân de cum era în faptă. Perii cei albi nu-i dădeau deloc o înfățișare venerabilă.

Dna Duhé, cu șapte ani mai tânără decât bărbatul ei, era de șasezeci de ani, se asemăna cu dânsul aidoma. Inimă nemiloasă, femeie egoistă, în sfârșit amândoi închipuiau prin răutate o pereche cât de potrivită.

Totuși, dna Duhé era mai puțin egoistă. În adevăr, ea nu iubea nici un om, dar aceasta n-o împiedeca de a se închina, așa-zicând, la unicul său copil, o fetișcană numită Elisa.

Elisa nu era adevărata fiică a dlui Duhé. Cu zece ani înainte, dna Duhé fusese căsătorită cu un vestit avocat, d. d'Atole.

Acesta însă, murind după doi ani de căsătorie, a lăsat-o văduvă și cu o copiliță de un an pe brațe: acea copiliță era Elisa. Singură, dară, și fără mijloace de a da copilului o bună creștere, văduva s-a însoțit apoi cu d. Duhé. În acest chip, Elisa nu cunoștea alt tată decât numai pe acesta pe care-l vedea totdauna, și ea credea chiar până atunci că dânsul îi era adevăratul tată.

D. Duhé, pentru hatârul nevestei, pe care o iubea întrucâtva, fiindcă dânsa i se supunea, era către fiica sa vitregă nepăsător, da, însă, fără obicinuita sa asprime.

Deși frumușică și deșteaptă, Elisa avea cusururi: era molatecă și năzuroasă, dar nu se poate zice că era proastă. La unsprezece ani, ea vroia să-și dea ifos de o cucoană mare, liniștită, posacă, cu mișcări mărunte, egale, măsurate; cu vorbe rare, rostite cu un fel de nesimțire ciudată, mai ales pentru o mică fetiță.

Câteva amice din vecinătate veneau la dânsa, negreșit pentru a petrece. Cucoana cea mare se așeza pe o canapea, le așeza pe ele alăturea și începea cu obicinuita sa tărăgănare:

— Spune-mi, dară, scumpa mea, primit-ai oare frumoasa rochie pe care părintele d-tale avea să ți-o trimită din Paris?

O uimire din partea tuturora!

Și toate amicele plecau și nu se mai întorceau.

Și Elisa o vedea aceasta!

Atunci dna Duhé, nebună după micul său odor, o mângâia cu mii de sărutări.

II. NU VROI !

Într-o zi — era duminecă — Elisa ședea bosumflată într-un colț de salon. Dna Duhé, așezată lângă fereastră, avea aerul de a se uita cu neliniște și de a aștepta pe cineva.

— Ce faci acolo, Eliso?

— Mi-e urât, mormăi Elisa cu nemulțumire.

— Joacă-te, odorul meu, dacă ți-e urât, răspunse bătrâna mumă cu dragoste.

— Nu vroi! Nu poci! Cu cine? Cu ce?

— Pentru Dumnezeu, odorașule, joacă-te cu păpușa ta, cu cânele tău, cu pisica ta...

— Cu canarul meu, cu vițelul meu, cu șoarecii... întâmpină repede obraznica fetiță.

— Ei! Știu eu ce să-ți mai spun?!... zise dna Duhé, începând a pierde răbdarea. Lasă-mă! Eu am altă treabă...

Elisa tăcu și rămase bosumflată un sfert de ceas.

— Ei bine, Eliso, tot îți e urât? întrebă din nou dna Duhé.

— Ce întrebare! Doară vezi bine cum petrec! răspunse rânjind Elisa.

— Atunci, odorul meu, vrei să facem o preumblare la pădure? Vremea e de minune...

— Nu vroi deloc! Pădurea mi-e urâtă. Eu sînt singură, eu nu petrec deloc...

— Atunci vrei poate să mergem la familia Bertrand. Ei sînt arendași ai noștri, au copii, te vei juca cu dânșii.

— Irra! rosti Elisa cu dezgust; nește țărani murdari! Ș-apoi ce fel de copii: mormoloci de la șapte până la nouă ani!

— Ai dreptate; să vedem, dară, ce-i de făcut?...

— Nemic, nemic, nu vroi nemic!

— O-o! Ești capricioasă, începi a mă supăra.

— Eu te las în pace, eu; d-ta nu mă lași pe mine...

Elisa tăcu apoi. A trecut iarăși un sfert de ceas.

— Ei, ce mai zici, Eliso? Vrei să mergem la pădure?

— Aoleo, ce urâcioasă mai ești! Eu plec...

Și Elisa se sculă și ieși.

Din acea zi, până și mumă-sa a poreclit-o: Domnișoară-nu-vroi. Și Elisa turba de necaz.

III. TOT URSUZĂ !

A trecut un an; Elisa era tot ursuză.

Într-o zi ea zise mumei sale:

— Mamă, când oare va fi prima mea împărtășanie?

— În septemvrie, copila mea; acum e mai.

— Foarte bine; atunci până la septemvrie mai este multă vreme, nu-i așa?

— O, da, mai sunt trei luni și jumătate.

— Prin urmare, până la septemvrie, haide să trăim la Paris. Cum ți se pare aceasta, a?

— Nu, odorașule; aceasta este peste putință.

— De ce?

— Pentru că, până la semptevrie, tu trebuie să înveți catehismul la preut.

— Numai atâta? Asta nu-i nimica! Noi cunoaștem pe bunul părinte Iacov, cu care eu voi învăța catehismul la Paris.

— Fie și așa; eu n-aș zice ba, dacă numai s-ar învoi tată-tău. Du-te de-l întreabă.

Elisa s-a posomorât, s-a bosumflat și, fără a mai vorbi, s-a așezat în fața mumei sale, care o privea.

— Ei bine, iarăși te-ai supărat? Nu faci, draga mamei, cum ți-am spus eu?

— Nu; așa nu vroi; mi-e urât a ruga pe cineva.

— Totdauna ursuză, Eliso, totdauna! Ce să fac eu ca să te mai înveselesc puțin, îngerașule?

— Fă atâta: să mă duci la Paris.

— Du-te, dară, de-ntreabă pe tată-tău, știi bine că eu din parte-mi o primesc bucuros.

— Ți-ai găsit! A întreba e ceva grozav!

— Vrei să-l rog eu însămi?

— O, da, da! Du-te...

Dna Duhé s-a sculat și a ieșit. Elisa o aștepta cu nerăbdare. În sfârșit, după zece minute, ea se-ntoarse.

— Bucură-te, odorul meu; ești fericită! Peste patru zile noi plecăm la Paris.

— Da? Cu atât mai bine, rosti cu o rece nesimțire mica damuță; îmi pare bine.

— Nu vei mai fi ursuză, sufletul meu?

— Voi fi mereu cât vom sta aice, răspunse Elisa cu obicinuita sa răceală.

— Tot ursuză! șopti biata mumă, ascunzându-și capul în mâini.

IV. PESTE PUTINȚĂ !

Cine nu știe că Parisul este orașul cel mai vesel din lume? Petreceri, teatruri, grădini, muzee, jocuri: nemic nu lipsește acolo. Este, așa-zicând, o cămară cu plăceri. Omul cel mai posac, cel mai serios, nu se poate stăpâni de a nu râde, de a nu petrece.

Mutată în acest oraș de veselie, Elisa n-a simțit nici o schimbare. Ea a rămas tot așa de ursuză, mormăind mereu și cârtind. Când se întâmpla să râză, apoi numai doară din vârful buzelor. Și totuși, lumea credea că dânsa-i fericită. Și era fericită, în adevăr, de vreme ce nu-i lipsea nemic. Mumă-sa, nepăsătoare pentru ceilalți, era bună numai cu dânsa: tot ce vrea ea se făcea; tot ce dorea se împlinea. Dar ce folos!? Ca s-o mai înveselească, dna Duhé în zadar o ducea la adunări de copii, la grădini, la teatruri — nemic nu-i intra în voie!

Într-o zi, mumă-sa o chemă și-i zise:

— Ascultă, Eliso; vreau să-ți vorbesc foarte serios. De ce ești tu așa de ursuză, așa de uricioasă, cum să-ți mai zic?

— Pentru că nemic nu-mi place, mi-e urât pretutindenea.

— Doamne! Doamne! Dar ce trebuie să fac eu ca să petreci și tu, sărmană copilă?

— O! Nu știu nici eu; mi-e urât oriunde, ori cu ce, ori cu cine.

— Ce n-aș da eu să te văd mai veselă! Ce-ți trebuie? Ce-ți lipsește? Vorbește și-ți voi face tot ce vei cere, numai vorbește!

— Ce să vorbesc? Nu știu. Mi-e urât!

— Nu-i nici un mijloc ca să-ți treacă urâtul? Nici un mijloc?

— E peste putință!

V. O SORĂ

— Știi, mamă că eu rugasem pe tata să-mi fac prima împărtășanie aice; am făcut-o și acum voiesc să-ți descopăr un mic secret.

Astfel vorbea Elisa a doua zi după ce se împărtășise în Paris.

— Să vedem secretul tău, mititico, zise dna Duhé.

— Iată-l; mi-e urât și ascultă: vreau să am o soră.

— O soră? O soră, îngerul meu! De unde să-ți dau eu acest lucru neprevăzut și... și peste putință.

— A ! De ce peste putință?

— Fiindcă, draga mea, e peste putință.

— Vorbă să fie! D-ta totdauna îmi spui așa. Peste putință, peste putință, peste putință! Ciudată mai ești, zău!

— Eu ciudată? Dec!

— Da, da, ești răutăcioasă, și eu îți cer să-mi dai o soră.

— Unde să ți-o găsesc, drăguță? Unde să ți-o găsesc?

— Așa. Asta se găsește. Caută și vei găsi.

— Voi vorbi chiar acum cu bărbatul meu; așteaptă-mă, mă voi întoarce îndată.

Dna Duhé ieși, intrând la bărbatul ei.

— Dragă Alfred, ascultă-mă, te rog. Tu nu te vei supăra?

— Nu, deloc; știi că eu nu mă supăr niciodată.

— Atunci, Alfred, ascultă. Știi cât iubesc eu pe Elisa, unicul meu copil. Te rog, dară, pentru ca s-o mai bucurăm puțin, trebui să-i găsim o mică tovarășă, de bună familie, cu maniere cuviincioase, și să-i fie ei ca o soră.

VI. ISTORIA UNEI NENOROCITE

După o căutare oarecare, s-a găsit o copiliță numita Paula Grisol. Această fetică, mare deja de treisprezece ani, era nenorocită, foarte nenorocită. Tată-său murise de patru ani. Mumă-sa, rămasă săracă și zdrobită prin moartea soțului, a murit și ea după un an, lăsând pe Paula singură cu fratele său Leon, băiat de unsprezece ani, ucenic la un lăcătuș numit Roch.

Așadară, Paula, orfană și sărmană, a fost cercetată de dna Duhé:

— Și cine a fost tată-tău, mititico?

— Doamnă, tata era conductor la drumul-de-fier care duce de la Paris la Rouen.

— Dar mumă-ta?

— Mama ședea acasă, ne îngrijea pe mine și pe frate-meu, și era bună cu toată lumea; o iubeau toți vecinii și toți cunoscuții noștri.

— Dar voi, orfani, ce v-ați făcut apoi?

— Fratele meu mergea la școală, și eu de asemenea, căci aceasta fusese dorința mamei. Trăiam la nașă-mea. Acum două luni, nașa a murit...

Fetica începu a plânge. Dna Duhé păru înduioșată.

— Ia lasă, nu mai boci. De aci înainte vei fi fericită, vei fi fiică a noastră, vei fi soră a Elisei mele.

— O, doamnă, sînteți prea bună! îngână biata Paula. Prea, prea multă bunătate!

— Ei, ei! Ce multă!... mormăi dna Duhé, oarecum tulburată, căci ea simțea că nu merită lauda prea binevoitoare pe care i-o repezea cu atâta recunoștință sărmana orfană.

În sfârșit, Paula a fost adusă dinaintea Elisei, care, ca totdeauna, era singură cuc în odaia ei, șezând într-un jeț și cugetând... la ce? N-o știa nici ea însăși!

— Iată, odorașule, zise dna Duhé înaintând către fie-sa și ținând de mână pe Paula, iată soru-ta!

În loc de a îmbrățișa pe mumă-sa și de a-i mulțumi, Elisa nu s-a mișcat măcar și zise cu liniște:

— Bună ziua, domnișoară; cum te cheamă?

— Paula Grisol.

— Bine; șezi și să vorbim.

Paula, crezând că Elisa e bolnavă, îi păru rău din suflet. Ea șezu. Dna Duhé se cunoștea a fi supărată, dar nu scoase nici o vorbă și ieși în tăcere. Elisa, fără a se tulbura, urmă mai departe:

— Te rog, vrâsta d-tale?

— Treisprezece ani, dșoară.

— Bun; du-te, ia păpușa mea care este colea în lădiță, îmbrac-o cu rochia cea albastră și spune-mi vreo poveste frumoasă.

— Vai mie, dșoară! Eu nu știu nici o poveste, decât numai *Biblia* și povestea mea, dar a mea e așa de jalnică!...

— Cu atât mai bine; mie-mi plac poveștile jalnice. Vorbește.

— Fie. Iat-o dară. Tată-meu știi deja că se cheamă Grisol. El era foarte bun. Fiind conductor la drumu-de-fier, noi îl vedeam prea puțin, numai atunci când el cerea și căpăta concediu, sau atunci când noi, eu și mama, mergeam la gară ca să-l adăstăm; și când trenul sosea, tata ne îmbrățișa, și eu îi dădeam flori din grădinița mea sau mănuși de lână făcute chiar de mine; iar mama plângea și zicea totdauna când gătea acasă o supă bună: „Ce păcat că tată-tău n-o mănâncă cu noi!“ Și iată că într-o zi, sînt acum patru ani, tata sosește. Era palid, obosit. Mama îl așează și îl întreabă:

„Ce ai, dragă? Ești bolnav?“ „Da, sînt bolnav... sînt foarte rău.“ „Dumnezeule! strigă mama. Să fie cu putință! Ce ai mâncat?“ „Aproape nemic: o friptură cu sos; era de minune.“ „Iute, Paulo, adă-i un păhăruț cu melisă.“

Eu i l-am adus, el a băut: a băut două păhărute, degeaba! I s-a făcut și mai rău. Alergai după doftor: el sosi și ne spuse că boala e foarte primejdioasă. I-a scris rețete, și a revenit a doua zi; aflând însă pe tata și mai rău, a rostit: „E holeră!“ Mama scoase un țipăt și căzu leșinată. Tata a zis: „Cu atât mai bine, eu voi muri și atunci...“ Nu putu să mai vorbească. Adusei un preut; tata abia a fost în stare să se împărtășească și a murit.

O, dșoară! Cugetă numai ce durere! Apoi sărmana mamă, care zicea plângând: „A! Prea mult! Prea mult pentru bătrânețele mele!“ Și-n adevăr, cât n-a mai suferit ea în viață! A trecut un an de grijă, de lacrimi, de mâhnire. Mama se stingea văzând cu ochii, și, în sfârșit, în luna lui martie, sînt acum trei ani, într-o seară pe la șapte ceasuri, ea s-a așezat pe un scaun dinaintea ferestrei; eu șezui lângă dânsa și admiram frumusețea soarelui care asfințea. Mama se uita de asemenea și suspina. Apoi cu degetele-i uscate ea îmi dezmierdă părul și bărbia și, privindu-mă cu drag, îmi zise: „Vezi tu, Paulo, acest soare-apune?“ „Da, mamă, îl văz.“ „Ca și acest soare, voi apune și eu într-o zi, și acea zi e aproape, aproape de tot.“ „O, mamă, nu mai vorbi astfel“! „De ce să nu vorbesc fie-mea? Așa va fi; și, ca și acest soare, voi lăsa și eu după mine o roșeață de foc; vei fi tu, tu care nu mă vei uita, nu-i așa“? „O, da, nu te voi uita niciodată!“

Paula se opri, ștergându-și ochii plini de lacrimi.

— Tu plângi? întrebă Elisa mișcată.

— O, vezi bine că plâng! Dar răbdare! De ce atâta jale? Noi toți ne vom revedea într-o zi. Ne vom revedea colo sus, în cer! Și atunci nu ne vom mai despărți niciodată!

Paula își șterse lacrimile și urmă iar:

— În sfârșit, noaptea, după ce ne-a îmbrățișat pe frate-meu, Leon, și pe mine, după ce ne-a binecuvântat și ne-a vorbit de lumea cealaltă, mama ceru pe preut. Leon alergă să-l cheme. Preutul sosi, mama se împărtăși, apoi își dete sufletul în mâna lui Dumnezeu. De atunci, nașa mea, d-na Purion, ne luă și ne ținu la dânsa, cât mai trăi și ea, biata femeie. Murind nașa, noi am rămas singuri, lipiți pământului. Trebuia să găsim un servici. Leon se băgă la Roch, iar eu sînt aice.

Iată istoria, pe care buna mititică Paula o povesti Elisei.

VII. E AȘA DE VESELĂ!

Elisa rămase uimită. Văzându-se față-n față cu o ființă de o mie de ori mai nenorocită decât dânsa, ea, pentru întâia oară în viață, și-a făcut sieși întrebarea: „Oare eu nu sunt fericită?“ Negreșit, ea era fericită, având buni părinți, bogată, nobilă, frumoasă; ce-i mai trebuia? Toate poftele ei se îndeplineau, toate dorințele se îndestulau, pe când această oropsită făptură, orfană, singură, săracă, nenorocită într-un cuvânt, părea totuși împăcată cu soarta sa și mulțumea lui Dumnezeu.

Ea nu putea, ea nu voia să înțeleagă. De ce oare omul se naște în această lume? Pentru a suferi toate loviturile pe cari ni le trimite bunul Dumnezeu; trebui să suferim, trebui să ne plecăm capul dinaintea poruncilor Proniei, nu trebuie să cârtim, ci să ne supunem. Dar Elisa nu avusese niciodată vreo nenorocire, niciodată vreo mâhnire. De ce, dară, era totdauna posacă, totdauna ursuză? De ce nu se folosea de vrâsta copilăriei pentru a râde și a se juca? Căci mai târziu anii curg iute, omul se coace, bătrânețea sosește, și atunci... adio plăceri, veselie zglobie, neastâmpăr! Totul piere. Atunci e vremea ca să fim serioși, supuși, liniștiți; ba și chiar atunci un caracter vesel dă omului, și mai ales femeii, un fel de farmec.

Să ne întoarcem la cele două fetițe. Le vom găsi acuma șezând amândouă pe iarbă în grădiniță. Scena s-a schimbat, nu mai sîntem la Paris. Da, priviți bine, ne aflăm la țară, în grădina Elisei.

Paula stropește florile. Sînt multe flori: trandafiri, lilieci, micșunele, bărbănoci, romanițe, crini, lalele, dalii, rezede, viorele, multe flori, multe și drăgălașe. Apoi totul e bine așezat, totul curat, totul, în sfârșit, frumos.

Urzitoarea acestui mic rai pământesc a fost Paula. Un frunziș numai răcoare și numai verdeață ascunde sub umbra sa o mescioară rotundă, o bancă, pe Elisa și pe însăși Paula. Elisei îi place a ședea pe iarbă, foarte bine; Paulei îi place a stropi florile, și mai bine. Muncitoarea grădinăreasă toarnă la apă, stropind în giur până ce uneori se stropește fără voie pe sine însăși, și atunci zice râzând: „Ia să mai cresc și eu, și să nu mai invidiez aceste frumoase flori".

Elisa nu s-a putut stăpâni de a nu zâmbi.

— Vai, ce cald! mormăi ea apoi, făcându-și vânt cu batista.

— Cald! Și totuși eu muncesc.

— Fiindcă te stropești cu apă rece.

— A! a! Vrei, dșoară, să te stropesc și pe d-ta? zise râzând vesela Paula, rădicând în glumă stropitoarea.

— O, nu, nu! Nu vreau! strigă Elisa, ferindu-se.

Ea alergă apoi la mumă-sa. Dna Duhé o întrebă:

— Ce? Ce este? Ce ai, odorașule?

— Nemic. Vreau să-ți spun ceva. Sînt foarte uimită, foarte mirată.

— De ce, drăguță?

— Ea e așa de veselă, această Paulă! Și totuși ea a fost atât de nenorocită. Iată ce mă miră.

— Vezi, dară, Lisico, cât de frumos este de a fi cineva vesel, voios. Prin aceasta noi facem să petreacă toată lumea și petrecem noi înșine.

— Bravo! Tocmai d-ta o spui, d-ta care nu ești niciodată veselă. D-ta ești ca și mine.

Dna Duhé își mușcă buzele; apoi zise cam încurcată:

— Eu, eu sînt bătrână, pe când tu ești tânără. Petrecerea e pentru tine.

Elisa n-a mai spus nemic și a ieșit. Ea se întoarse în grădină, unde găsi pe Paula, care se strâmba de râs.

— Ce mai este și asta, Paulo? întrebă Elisa cu posăcie.

— Ha, ha, ha! dșoară Eliso! Închipuiește-ți, ha, ha, grădinarul mi-a spus: „Dșoară, d-ta ești un drăcușor!" Ha, ha! Ce poznaș, nu-i așa?

— Nu, răspunse Elisa cu răceală; nicidecum. Eu nu văd nemic poznaș în asta. Acest grădinar e un obraznic. Și tu, ți-o spun eu, tu ești cam proastă că nu te-ai supărat când el te-a făcut drac.

— A, d-șoară! A fost o glumă.

— Glumă! Pentru tine toate sînt glume. Tu nu te gândești decât la petrecere. Eu sînt cu totul altfel.

— Dar ce să fac? Ce e glumă e glumă. Cum să mă supăr eu pentru o glumă? Nu cumva d-ta vrei să mă vezi plângând?

— Ba nu; dar lasă-mă în pace.

D-șoara Ursuza se așeză pe iarbă; ea căscă, se bosumflă, se-ntinse, mormăi un sfert de oră. Se auzi clopoțelul care chema la masă. Paula veni iute:

— Haide, dșoară; auzi clopoțelul?

— Se-nțelege că-l aud, zise Elisa sculându-se.

Prânzul, ca după obicei, a fost tăcut și trist. După-prânz, sculându-se dna Duhé cu Elisa și cu Paula s-au pogorât în grădină.

Aerul era curat, îmbălsămat; cerul senin; păsările cântau întrecându-se pe capete; în fine, era o seară minunată.

— Ce frumoasă seară! zise Paula, privind cerul cu un fel de răpire.

— Este o seară ca toate serile, zise Elisa.

— Cum ți se pare? întrebă mumă-sa.

— Cum vrei să mi se pară? Așa e firea mea; nemic nu mi se pare frumos, nemic vesel, nemic plăcut. Fericită e Paula, dânsa e atât de veselă!

— Și cum vrei, d-ta, dșoară, să fiu eu? Sînt prea veselă e adevărat, dar acesta e caracterul meu. Să nu crezi că eu sînt nesimțitoare; dimpotrivă. Însă ce pot face eu? Să simțesc fericită, nu am pentru ce să mustru pe bunul D-zeu, care e așa de bun, așa de prevenitor!

Dna Duhé asculta și admira. Niciodată ea n-a auzit vorbindu-se astfel. Ea se mira în sine însăși și amorul ei propriu era atins.

„Cum? se gândea dânsa. Acest copil, această străină, singură în lume, tânără, săracă, e mai înțeleaptă decât mine, știe mai mult decât mine!"

Apoi amorul matern, luptându-se cu amorul-propriu, îl birui pe acesta din urmă, și dna Duhé își zise: „Nu, nu, eu trebuie să ascult cuvintele acestei sărmane copile; ele sînt înțelepte! Ea are dreptate. D-zeu e bun; cată să-l rugăm; și eu, care nu m-am închinat niciodată! Da, eu voi lăsa pe Elisa mea totdeauna lângă Paula; poate se va schimba și ea; mă voi face și eu veselă, zâmbitoare; ea va petrece mai bine, biata mititică!"

Aceste bune cugetări au fost puse în lucru. De atunci, dna Duhé începu a se închina lui D-zeu, ea deveni veselă, voioasă. Elisa nu știa ce să crează despre această schimbare. Însuși d. Duhé se mira.

„Ce dracu! se gândea el. Asta e ciudat! De când această fetișcană a intrat la noi, și mai ales de când sîntem la țară, mi se pare că nevasta mea este cu totul alta! Ea râde, ea glumește; ciudat, poznaș de tot! Nu înțeleg nimic. Cu toate astea ea mi se pare a fi bună, această Paulă; e așa de veselă!"

VIII. D. VILLIERS

Trece un an. În Elisa se observa o schimbare. Ea era liniștită, rece ca totdauna; totuși zâmbea, vorbea, era mai vioaie. Veselia Paulei o îmboldea; apoi schimbarea ce s-a petrecut în mumă-sa o mira și o încânta.

Într-o zi ea era singură. Pe Paula o trimisese să-i caute păpușa. Ca de obicei, ea ședea pe iarbă și căuta în gând o pricină ca să se supere...

„Doamne, Doamne! își zise ea căscând. Această Paulă nu mai vine odată!"

În acea clipă Paula sosea în fugă, gâfâind și abia putând să ia răsuflul.

— Vezi ce vrea să zică a alerga nebunește, zise Elisa cu mustrare. Ai asudat; ce nerozie!

— Nicidecum! Alergând, dintâi eu îmi pun sângele în mișcare, apoi sosesc mai curând și nu te las să mă aștepți.

— Ba m-ai făcut să te aștept. Dar să vedem, unde-i păpușa? Te-ai întors cu mâinile goale.

— Se-nțelege! D-ta ai uitat ieri păpușa în salon pe canapea; eu vream s-o iau de acolo, dar în salon erau musafiri.

— A, ce lucru anost! Du-te iute de cere păpușa de la mama.

— Tocmai asta nu e ușor de făcut. Muma d-tale e în salon; ea vorbește cu cineva.

— Ce spui tu? Mama în salon singură vorbind cu cineva! Ești o proastă, mă-nțelegi!

— De! Du-te d-ta să vezi și atunci nu vei zice că sînt o proastă.

— Nu, eu nu vreau să mă duc.

Elisa se posomorî și mormăi. Paula începu să sape grădina, întocmi răzoarele, curăți, mătură. Elisa sta tot supărată. Îi era urât, dar nu vrea s-o spună. Paula o ghicise, însă avea aerul de a n-o băga în samă. În sfârșit, după un ceas întreg, s-a auzit că se deschide ușa cea mare a casei. Paula alergă la scară. Un domn, nalt, uscat, palid, slab, de vro șasezeci de ani, a ieșit cu dna Duhé.

— Ne-am înțeles, zise ea.

— Da, ne-am înțeles. La revedere.

— La revedere. Pe mâine.

Cine era acel domn? Ce vrea el? Nu se știa.

Paula ceru de la dna Duhé cheia salonului ca să ia păpușa pentru Elisa.

— Nu, zise dna Duhé; ea nu trebuie să se mai joace.

— De ce, doamnă?

— Pentru că s-a isprăvit; ea este de treisprezece ani; trebuie să se apuce de învățătură.

— A, da, zise Paula și alergă la grădină ca s-o spună Elisei.

— Dragă Eliso! Vei avea un frumos profesor, zise Paula râzând cu hohot! Ha! ha! ha! poznaș mai era! Bătrân, slab, uscat, mi se pare că-i ofticos, bietul om. Să nu-l lași să strige prea tare, căci va muri pe loc.

— Ia nu-mi mai vorbi de astea! A învăța! Să-nvăț eu, care sunt bogată și frumoasă?

— O! Eliso, nu te supăra; din contra...

— Să nu mă supăr!? Ești o smintită, dragă!

— Iartă-mă, Eliso; iartă-mă; dar gândește-te și d-ta; ce frumos e de a ști lucruri frumoase...

— E frumos! E plicticos, e grozav!

— Grozav? Nicidecum; eu te asigur că este o petrecere de a învăța; vei vedea...

— Voi vedea! Nu voi vedea deloc; eu nu vreau să-nvăț.

— E peste putință, dragă Eliso, căci muma d-tale s-a înțeles deja...

— Înțeles, nențeles, puțin îmi pasă! N-am început încă a învăța și nu voi începe, iată așa!

— O, o! Să nu te superi, dar lasă-mă să-ți spui că d-tale ți se urăște cu toate. Nu vrei să te joci, nici să vorbești, nici să citești, nici să scrii, nici să înveți, și nu vrei totuși să-ți fie urât. Atunci ce să faci?

— Cine ți-a spus că eu nu vreau să-mi fie urât?

Nemaiavând încotro, Paula s-a sculat și s-a apucat din nou a lucra grădina.

Dna Duhé, stând din dosul copacilor cari formau boschetul, auzise tot și când Elisa abia sfârșise vorba ea apăru dodată. Paula scoase un țipăt, apoi răsună printr-o veselă izbucnire de râs:

— Ha, ha, ha, ce mai spaimă! D-ta ești o zână, doamnă, căci numai zânele se arată așa dodată.

— Eu nu sînt o zână, răspunse dna Duhé zâmbind, ci sînt o femeie bătrână, mumă a acestei domnișoare; și ca mumă, am o putere asupră-i; nu-i așa, Paulo?

— O! Cum să nu fie așa, doamnă! Negreșit că este așa...

— Ai auzit, Eliso? Ei bine, află că eu îmi voi întrebuința puterea, fără a trece măsura. Eu sînt bună pentru tine, prea bună, dar văz că prin bunătatea mea te fac urâtă tuturora; da, bietul meu giuvaer, tu ai devenit nesuferită. Am făcut tot ce mi-a stat în putință ca să-ți dau veselia cea firească pentru vrâsta ta; erai ascultată în toate și pretutindenea; dorințele tale, poftele tale se împlineau; totul a fost degeaba; n-am izbutit! Încerc acum cel de pe urmă mijloc; fac o ultimă încercare. La rândul tău, trebui să mă asculți. Paula zicea foarte bine că jocul, munca, vorba, tăcerea, totul ți se urăște. Ce te vei face dară? Trebui să mă asculți, o voiesc. Am vorbit cu d. Villiers, vechi amic al familiei noastre și foarte bun profesor. El te va învăța istoria, geografia și matematica. Dșoara Alban îți va da lecții de englezește, iar dna Perois de piano. Du-te acum, pregătește-te. D. Villiers vine mâine. Tu, Paulo, sfârșește cu stropitul grădinii și du-te în odaia ta de coase.

Porunca a fost ascultată. Paula se apucă iarăși, cântând, a stropi grădina; Elisa, cu pași leneși, cu capul plecat, cu brațele în jos, se duse în odaia sa; era furioasă.

Închipuiți-vă o mare cameră; în mijloc o masă rotundă; la dreapta un piano; la stânga un birou; în fund o bibliotecă și câteva hărți geografice pe păreți.

Aceasta este odaia de studii a domnișoarei Ursuza.

A sosit a doua zi.

În fața biroului vedeți un domn de vro șasczeci de ani, nalt, cu barba sură, cu capul alb. Este d. Villiers. Elisa stă dinaintea unei hărți geografice, anume harta Franței.

— Care este Capitala Franței? întrebă d. Villiers.

Elisa tăcea; ea întoarse capul, fără a răspunde.

— Nu m-ai auzit, dșoară? Eu te-ntreb: care este Capitala Franței?

— Nu știu, zise Elisa ridicând din umeri cu obicinuita sa nepăsare.

— O, o! E cu putință? Gândește-te puțin, și vei ști.

— Eu nu vreau să știu nimic; eu n-am nevoie de a ști. Lecțiile mă supără.

— Lecțiile mele te supără? Foarte bine, voi spune mumei d-tale că nu vrei să înveți cu mine; îți va lua un alt profesor.

— Nu, nu vreau. Mă supără toate lecțiile, nu numai ale d-tale.

— Oricum, să isprăvim lecția noastră. Să vedem. Unde ne-am oprit? A! Așa, spune-mi, dară, care este Capitala Franței?

Văzând că profesorul tot n-o lasă în pace, Elisa răspunde încetișor:

— Știu eu care! Mi se pare că e Parisul!

— Uf! În sfârșit, slavă Domnului! Da, e Parisul. Acuma, spune-mi câți locuitori are Parisul?

— Parcă eu i-am numărat!

— Zău, dșoară Eliso, ești teribilă! Spune-mi dară: învățat-ai d-ta ceva? Nu mă voi supăra, spune drept.

— Lasă-mă, dle! M-ai anostit!

— Voi căuta pe muma d-tale, zise d. Villiers; nu mai e chip cu d-ta!

— O, nu, nu, dle, nu vă duceți, zise Paula, care auzise tot din odaia de alăturea. Doamna iubește atât de mult pe Elisa! O să se întristeze.

— Ești o neroadă, o proastă! strigă Elisa, împingând pe Paula. De ce să-l rogi? Ce nebunie [e] asta? A ruga! A ruga tu pentru mine! Ducă-se să spună, răutăciosul! Du-te, dle, du-te de-i spune; vei vedea...

— Mă duc, dșoară; mă duc, n-ai nevoie să mi-o spui.

— Cu atât mai bine! Crezi că eu mă tem? A! Nici atâtica!

D. Villiers ieși, lăsând pe Elisa care ocăra pe Paula.

IX. URĂSC PIANUL !

Dna Perois a venit să dea lecția de piano. Elisa nu învățase nemic.

— Bună ziua, mititico! Haide, deschide pianul, așază-ți notele. Ei bine, d-ta nu te miști?

Nici un răspuns. Elisa mormăi posomorâtă.

— Eliso, d-ta nu mă auzi! Haide, haide...

— Dați-mi pace!

— Cum așa! Ți-ai pierdut mintea? Vino la lecție și nu mai face nebunii.

— Eu nu fac nebunii deloc. Mi-e urât.

— Ți-e urât! Dar ce ai? O să chem pe muma d-tale. Te-ai prea întrecut!

Dna Perois s-a sculat și a ieșit. Peste zece minute, ea se-ntoarse cu dna Duhé, care, apropiindu-se de Elisa, îi zise cu sânge rece:

— Ce însemnează toate acestea, dșoară?

— Nu mă mai necăjiți, vă rog!

— O-o! Când ai să isprăvești odată, Eliso?! Ești ciudată, zău! Scoală și fă-ți lecția cu dna Perois.

— Nu vreau. Eu urăsc pianul.

— Se poate aceasta, mititico? zise dna Perois, și întorcându-se către dna Duhé, adause: Doamnă, de vreme ce ea n-are gust pentru piano, s-o scutim dară de acest studiu.

— Nicidecum, iubită doamnă, nicidecum. Eu vreau ca ea să știe și piano. O domnișoară să nu cunoască muzica!? E ceva scârbos, e absurd...

— O, cât despre aceasta, zise dna Perois, așa este, mititico; muma d-tale are dreptate; o domnișoară fără piano e chiar ridicolă.

— Și eu vă spun: îmi lipsește talentul pentru muzică, nu voi învăța niciodată pianul.

— Eliso! zise cu un ton de mustrare dna Duhé, tu nu ești cuminte, copila mea; gândește-te...

— Nu vreau să mă gândesc la nimic; eu urăsc pianul, nu-l poci suferi!

Dna Duhé era încă prea slabă, pentru a putea lupta contra acestui copil stricat, capricios și rău. Ea tăcu și ieși, urmată de dna Perois, pe care această scenă o tulburase foarte mult.

— Doamnă, zise pianista cam încurcată, vă rog concediați-mă; înțelegeți...

— Înțeleg, dragă doamnă, zise suspinând dna Duhé. Sînt disperată, în adevăr, dar ce să fac? Sînt slabă, prea slabă...

— E rău, foarte rău, doamnă; ar trebui s-o stăpâniți...

— S-o stăpânesc, nu poci; eu sufăr văzând-o totdeauna bosumflată; dar s-o stăpânesc, nu poci!

— De ce, doamnă? Haide, curaj!

— O! Sfaturile d-tale sînt de minune; o știu, dar... dar...

— Nu poți! Poți, doamnă, numai să vrei. Haide, haide, curaj! S-o silești, să-i poruncești; cugetă... o vei face nenorocită, crede-mă, prin bunătatea d-tale prea mare.

— Ai dreptate; m-am hotărât. Vino cu mine. O s-o silesc să mă asculte, cu toate rugămințile, cu toate plânsurile ei. Mă duc; voi avea curaj, vei vedea.

Dna Duhé, urmată de pianistă, întră în odaia Elisei. Ele au găsit-o nemișcată denaintea pianului, așezată într-un jeț.

— Eliso, zise cu severitate dna Duhé, ascultă-mă; eu sînt muma ta și te îndatorez a te supune. Fă lecția cu dna Perois și fii cuminte. Haide, hotărăște-te iute.

— A! Știu; d-ta, buna mea doamnă Perois, ești aceea care ai zis mamei să-mi po-run-ceas-că. O! Cu atât mai rău pentru d-ta, doamnă; să nu crezi că eu sînt un înger, după cum arată chipul; deloc, urâtul mă face rea, furioasă; așa sînt eu totdauna, s-o știi bine. Ș-apoi îmi place mie să-mi fie urât, și așa va fi. Orice vei face, e în zadar; ți-o spui d-tale eu însămi.

Elisa reîncepu cu bosumflarea. Dna Perois, pierzând răbdarea, a salutat-o și a plecat.

Peste câteva zile, profesoara fu concediată, pianul închis, notele strânse.

X. SCRISORILE ELISEI

1868, iulie 8

Paulo,

Iată-mă în Paris. Ca totdauna, îți voi zice și acum: mor de urât. Mama, tata, grădini, teatre, sărbători, jocuri, toate îmi sunt grozav de urâte. Eu, însămi, crede-mă, nu mă mai înțeleg pe mine. Voiam să merg la Paris, și sunt la Paris; nici aice, însă, urâtul nu mă părăsește, și urăsc Parisul. Vezi așa! Ce fericită ești tu, Paulo! Tu râzi, tu sai, tu joci, tu ești veselă! Eu, ce deosebire! În loc de a râde, eu gem, eu plâng; în loc de a sări, eu mă bosumflu! în loc de a juca... mi-e urât numai când mă gândesc la una ca asta! Uf! Ce cald e aice! Mă-năbuș. Crezi tu oare, că Parisul e frumos? Nicidecum!

Ah! Apropo! Uit să-ți povestesc ceea ce s-a întâmplat. D. Villiers, bătrânul ofticos, a venit la Paris. El a vorbit cu mama, și ea vrea ca eu să-mi urmez și aice lecțiile. Eu una nu vreau, hotărât; nu vreau și nu va fi.

Ah, Dumnezeule! Dragă Paulo, cât sunt de supărată! Chiar acum trebuie să fac o plimbare la Câmpii Elisei. O, Câmpii Elisei! Mama pretinde că-i un rai pe pământ. Fiind vorba de rai, parcă te văd cetind scrisoarea mea în grădină. Ce mai face grădina, acea urâcioasă grădină? Uf, în adevăr, Paulo, nu-ți mai scriu mai departe: condeiul cade din mâna mea... mi-e urât!

A ta soră,
Elisa Duhé

1868, iulie 29

Dragă Paulo,

Iată două săptămâni de când nu ți-am scris. Vei fi crezând că n-am vreme? Nu; îți voi spune verde: nu-mi place a scrie. Dacă ai ști cât de urât mi-e a scrie! Slavă Domnului, eu părăsesc Parisul: noi plecăm la Londra. Mama se teme de boala de mare; o! de boala de mare mie nu-mi pasă! Boala de mare nu-i nemica. Știi ce fac eu toată ziua? Alerg, dusă de mama, pe la grădini și pe strade ca o vagaboandă. Ce fel de plăcere! Uf, când se va sfârși și aceasta? Mă-ntreb și mă cutremur. Închipuiește-ți, draga mea, că nu mai departe decât ieri, mama m-a silit a sări pe frânghie, la Tuilerii. Nu-i grozav, oare? Eu, o domnișoară de patrusprezece ani și jumătate, să sar pe frânghie! Și încă dinaintea lumii! Îmi venea să mor. Mi-era rușine ca la un copil de trei ani. Mama a devenit teribilă: nu-i mai poci veni de hac. În fiecare zi ea mă cheamă în odaia ei de-mi face morală. Oare nu-i dureros aceasta?

Cât despre onorabilul nostru oftigos d. Villiers, aș vrea să-i sar în cap! Mi-e nesuferit. Aș vrea să-l văz și mai slab, ceea ce-i peste putință. În sfârșit, draga mea, nu mai poci! Mă mai liniștește puțin că ne ducem la Londra; dar dacă și dlui Villiers îi va trăsni să meargă cu noi? Îl voi trimite la ocne!

Adio, a ta soră,
Elisa Duhé

XI. RĂSPUNSURILE PAULEI

1868, iulie 10

Draga mea Eliso,

Ca totdauna, tu nu poți petrece. Deschizând scrisoarea ta, eu nu aveam trebuință de a mai căuta la iscălitură; dindată ce am văzut cuvintele: „mi-e urât“, am ghicit că scrisoarea vine de la tine. Cât despre mine, cată să-ți mărturisesc că eu petrec toată ziua. Florile din grădina ta merg de minune. Păpușa ta e îmbrăcată ca o bretonă; costumul i l-am cusut eu însumi. Te plâng, sărmană Eliso! Tu nu simțești plăcerile acestei lumi. Și totuși, vezi bine, tu ești mai fericită decât mulți alții. A! *apropo,* draga mea, am să-ți spun ceva trist, foarte trist. Ieri, după obicei, mă dusei să cercetez pe săracii mei; ei bine, ghici ce am văzut? O biată copilă, vai! Sta de plângea pe drumul cel mare pe lângă micul ei frățior, care murea de foame. Le-am dat amândurora un codru de pâine, brânză și ouă, le-am mai dat la fiecare să bea un păhărel de vin. Ei plângeau de bucurie și-mi mulțumeau. Sărmanii copii!

Adio; ca totdauna, eu sunt foarte veselă.

A ta credincioasă,
Paula Grisol

1868, iulie 30

Draga mea Eliso,

Vezi-mă între doi mari saci: unul plin de ovăz, cellalt de grâu. Ah, scumpa mea, ce am mai râs cetind scrisoarea ta, cetind-o și recitind-o de zece ori! Poznașă mai e! Eu sunt sigură că tu erai furioasă scriind-o, măcar că la drept nu era pentru ce.

A! uit să-ți vorbesc despre cei doi saci ai mei. Ți-am spus deja că amândoi sunt plini. Dindată ce voi isprăvi această scrisoare, voi duce un sac la brutar și pe cellalt la vizitiu. Îmi vine a râde mai dinainte de jalnica mutră ce o voi avea pe drum, ducând pe spatele meu acest sac îndesat cu grâu. Sudoarea va curge șiroaie pe fruntea mea; cu atât mai bine! Nu va mai fi nevoie de a stropi strada; cum ți se pare?

O! Parcă te văz cum citești scrisoarea mea cu ochii holbați și cu gura deschisă. Tu te întrebi astăzi, ca și altădată aice: „Cum poate dânsa să fie așa de veselă!“ Dec! Nemic mai ușor; eu mă simțesc atât de fericită!

Apropo, văzut-ai pe bietul meu Leon? Cât de mult aș dori să-l văd și eu! Iată vro doi ani de când nu l-am văzut. Cât despre mine, eu petrec ca o nebună. Nu mi se urăște niciodată. Cetesc, cos, împletesc la ciorapi, port grijă de cei săraci, îngrijesc cânii, pisica, păsările, păpușa, apoi grădina și florile. O, grădina, asta-i lucrul de căpetenie! Ce păcat că tu nu poți să-ți vezi și să-ți admiri florile! Ele sunt strălucite, superbe!

Nu cumva iarăși și iarăși îți e tot urât, sărmana mea Eliso? Când mă gândesc la tine — mare minune! — îmi vine să plâng. Da, amica mea, gândindu-mă la tine, mă apucă adevărata poftă de a plânge, ceea ce pentru mine este o raritate. Eu n-am plâns decât de trei ori în viață, dar atunci știu că am plâns! Și de atunci adio lacrimile, suspinele, întristarea! M-am săturat de ele, nu-mi mai trebuie!

Îți doresc petrecere bună la Londra, și te las pentru a mă-ntoarce la sacii mei, cari mă privesc uimiți și mă așteaptă cu nerăbdare.

A ta credincioasă,
Paula Grisol

XII. NENOROCIREA

Șederea la Londra a fost și mai urâcioasă pentru Elisa. N-a trecut nici o lună, și ea a cerut de la mumă-sa să plece și să meargă la Roma.

Muma nu s-a opus, sperând mereu că prin călătorie fie-sa se va mai înviora. Dna Duhé o ducea pretutindeni unde-i plăce. Sosind la Roma, Elisa păru schimbată întrucâtva din cauza cerului senin, a antichităților etc. Dar după două săptămâni, ea începu din nou a căsca, a se plânge, a asigura că-i e urât, că e prea cald peste măsură, și alte marafeturi care speriau pe lesne crezătoarea dnă Duhé.

Trebuia, dară, să plece din Roma, și după dorința micei ursuze, să meargă la Veneția. Dna Duhé începu a se ofili și a obosi, prin vârstă și prin suferințele ce i le pricinuia mereu nerecunoscătoarea sa copilă.

La Veneția ele sosiră în timpul carnavalului. Elisa, care de o săptămână împlinise cincisprezece ani, ceru să fie dusă la un bal de domnișoare. Dna Duhé îi împlini pofta pe dată. Acolo Elisa danță cadril, apoi se așeză pe o canapea și n-a mai vrut să danțeze deloc. La zece ore și jumătate ea căută pe mumă-sa ș-o rugă să plece.

Așadară, și această mică plăcere a fost părăsită, fiindcă i se urâse *Domnișoarei*. Într-o zi, ea propuse o plimbare foarte lungă, într-o gondolă. Mumă-sa, deși suferea de boala de mare, totuși nu se opuse; speranța zadarnică, vai! îi dedea un curaj peste fire.

Prin urmare, ele au plecat. Dna Duhé, bolnavă, avu amețeli; dar aceasta nu tulbură pe Elisa. Din contra, îi era rușine și ea porunci gondolierului să se întoarcă și să se oprească la Piața San Marco. Gondolierul se supuse. Dna Duhé cu mare anevoie putu fi scoasă din gondolă. Gondolierul fu plătit, și amândouă merseră încetișor spre casă. Elisa era furioasă.

Astfel, în sfârșit, după o călătorie de doi ani, Elisa propuse întoarcerea la țară, căci îi era urât pretutindenea.

Fiind înștiințată despre aceasta, Paula făcu tot ce-i sta în putință pentru a înveseli pe mica sa soră. Fată acum de șasesprezece ani împliniți, ea nu încetă de a fi veselă, râzătoare, glumeață. Ea puse la rânduială salonul, odaia Elisei, păpușa, grădina, toate celelalte; apoi, isprăvind, le mai examină o dată, ca să vază dacă totul e bine. La două ceasuri după-amiazi, ea auzi durduiala trăsurei și alergă la scară; da, trăsura se opri și Elisa se pogorî încetișor ca totdauna. Paula se aruncă la gâtu-i; Elisa, cu aer de mirare, o respinse și-i zise cu o insolentă ironie:

— Parcă ai fi o fată de șase ani! Un copilaș, o broască! Ce-i asta? Ciudată mai ești!

Aceste cuvinte, azvârlite în fața bietei Paule, o amuțiră de uimire și de... indignațiune. Totuși ea nu zise nemic și ajută a da jos din trăsură pe dna Duhé, care era palidă, slabă, prăpădită. Ea se rezimă în neștire pe Paula, care o susținu cu îndemânare și cu dragoste.

Intrând în casă, Paula așeză cu grijă pe dna Duhé pe o canapea, o dezbrăcă încetișor, strânse lucrurile, apoi se îngenunche lângă dânsa.

— Ce ai, scumpa mea doamnă? întrebă ea cu blândețe.

— Sunt bolnavă, Paulo, abia putu răspunde nenorocita mumă; foarte bolnavă, nu mai poci! Unde e domnul?

— Aice, doamnă, iată-l că vine.

D. Duhé intră și strânse mâna nevestei sale.

— Bună ziua! zise el. De ce ești așa de palidă? Ți-e rău?

— O, da, da; îmi vine să mor. Unde-i Elisa mea? Ea a ieșit; ea nu stă lângă mine!

— Lasă, liniștește-te, și la revedere; eu te las, am treabă.

D. Duhé ieși. Gingașa Paula, tot îngenuncheată lângă canapea, întrebă:

— Buna mea doamnă, nu vrei să te culci?

— Da. Capul îmi atârnă; o! draga mea copilă, sunt bătrână, iată cincizeci și șase de ani, ș-apoi călătoria...

Ea nu adause: „Elisa m-a supărat!“

Dar Paulei nu-i trebuia aceasta; ea înțelese tot. Da, boala dnei Duhé se trăgea de la Elisa; Elisa îmbătrânise pe mumă-sa care o iubea atâta. Și cel puțin să-i fi părut rău Elisei, aș! Ea se duse în grădină și se plimba acolo cu pași mărunți, cu capul plecat, jucându-se fără să știe cu umbreluța închisă.

Oare la ce se gândea dânsa?

Dna Duhé se culcă; lângă ea, șezând pe un scaun și citind *Biblia,* era Paula. Obicinuita veselie îi trecuse pentru o clipă, căci îngrija o bolnavă, o bolnavă iubită, și nu mai încăpea râsul.

Era în luna lui noiembre. Geruia; vântul sufla năprasnic; zăpada cădea [cu] fulgi groși și deși. Era seara; o lampă agățată de tavan arunca, prin razele sale tremurânde, o lumină argintie pe un mare pat, în care zăcea o bolnavă. Lângă pat sta îngenuncheată o copilă de cincisprezece-șasesprezece ani, era frumoasă, și trăsurile-i schimbate arătau suferința. Câteva lacrimi îi curgeau d-a lungul obrajilor. O alt copilă, mai mare cu un an, tot atât de frumoasă, se îneca în plâns. Un mare foc ardea în cămin. Ușa se deschise încetinel; un domn intră.

— Cine-i acolo? întrebă muribunda cu un glas aproape stins, râdicându-se pe jumătate în pat.

— Sunt eu, dragă, eu, Alfred, răspunse domnul. Ești mai bine, a?

— O, nu știu nimic, Alfred, răspunse cu o voce slabă dna Duhé, sunt ca totdauna. O, eu știu că mor. Unde-i Paula? Dă-mi un pahar cu limonadă.

Paula se sculă, merse spre masă, luă un pahar și-l dete dnei Duhé, care bău cu sete.

— Mulțumesc, zise ea și căzu fără putere pe perină.

D. Duhé ieși. Închizând ușa, el murmură: „Ar fi o nenorocire!“

Chiar în noaptea aceea, la unsprezece ceasuri și jumătate, muma cea devotată își dete sufletul, după ce s-a spovedit și s-a împărtășit cu evlavie și cu mintea senină. Ea muri, binecuvântând și iubind mai mult ca oricând pe copila sa, pe aceea care, fără voie, îi pricinuise moartea.

Paula, amărâtă în sufletul său cel iubitor, nu se putu stăpâni totuși de a plânge mai mult pe Elisa decât pe dna Duhé. Ea înțelese îndată că moartea bunei mume se datora aceleia pe care o numea soră a sa, și plângea pe nenorocita orfană, în care urma să se deștepte mustrarea de cuget. În adevăr, Elisa începea a pricepe și începea a se speria de sine însăși. Ea se întreba dintâi dacă dânsa putea să fi fost pricina acestei morți și cugeta apoi că... da.

Acest *da* costă scump Elisei. De la moartea mumei sale, ea nu mai putea dormi; ea mai că nu mânca, nu mai vorbea.

Iată, au trecut o lună, două luni. Elisa se liniști puțin câte puțin; prin cuvinte prietenoase și dulci, Paula izbuti s-o mai înveselească. Într-o zi, Paula îi zise:

— Elisa mea, ascultă-mă; tu ai fost mâhnit pe sărmana ta mumă în viață; de ce, oare, nu vrei s-o faci fericită cel puțin în mormânt?

— O, Paulo, cum să nu vreau! Eu simțesc căința, dar — ce să fac!? astfel era *caracterul* meu.

— Să nu te gândești așa, buna mea Eliso. Eu am fost mult mai nenorocită decât tine, de mii și mii de ori mai mult! Dar mă supusei totdauna la voia lui D-zeu. Ș-apoi când mă vedea lumea, eu îmi ascundeam lacrimele, îmi făceam silă a râde, căci mă gândeam: dacă sunt tristă eu, de ce să întristez și pe ceilalți?

— Crezi tu că dacă noi suntem triști, dacă părem nenorociți, aceasta întristează și pe ceilalți?

— O, negreșit! Și mai ales nenorocim prin aceasta pe acei care ne iubesc, bunăoară pe... sărmana ta mumă.

— Nu-mi mai aduce aminte. Aceasta îmi sfâșie inima!

— Vezi acuma? Ei bine, vrei să te căiești?

— Cum nu!

— Roagă pe Dumnezeu, fă-te mai veselă, mai însuflețită, mai vioaie, mai petrece tu, făcând să petreacă alții, și vei vedea.

— Mă voi sili; Dumnezeu să mă ajute!

— Bravo, mica mea Eliso! Îți mulțumesc. Curaj! Eu sunt cu tine și vei reuși!

Elisa nu mai răspunse nemic. Ea surâse un surâs amar și-și făgădui sie însăși de a asculta pe Paula. „Paula mă iubește — se gândi în sine. O văz, o pricep acuma. A! De ce n-am înțeles-o înainte!“

XIII. CEEA CE SE VEDE ÎN CĂRȚI

Bătrânul ofticos, d. Villiers, mai trăia încă; orice și oricum, tot mai trăia. El slăbise și mai mult ca altădată; apoi tușea, tușea, nu mai isprăvea tușind. De la întoarcerea dnei Duhé și a Elisei, el revenea rar, și-n sfârșit n-a mai revenit de opt luni. De șase luni murise dna Duhé. Elisa, care, altădată, îl ura, acum, pentru prima oară, simți o dorință aprinsă de a-l revedea.

Într-o zi, el sosi, ca o umbrelă plouată.

— Bună ziua, dșoară Eliso, zise el.

— A! D. Villiers! Ce fericire! strigă Elisa, sărind din scaun și alergând la bietul bătrân uimit. Ce bine-mi pare!

— Bine-ți pare d-tale? O, o! Asta-i peste putință.

Ofticosul zise aceste cuvinte cu un aer de siguranță atât de comic, încât Elisa era cât p-aci să pufnească în râs. D. Villiers își puse ochelarii.

— Nu cumva am orbul găinilor? Înnebunit-am? se întreba el cu glas pe sine însuși.

— Nu de tot, răspunse Elisa, râzând mai tare.

— Nu de tot, dar pe jumătate, zise bătrânul zâmbind. De câți ani ești acuma?

— De o lună am împlinit șasesprezece. Dar ce fel de întrebare!

— Cânți din piano?

— Prea puțin; nu-mi prea place.

— A, da! Îmi aduc aminte. Când erai mică, nu-ți plăcea nici atunci. Iar cu geografia cum merge?

— Puțin; dar, mă rog...

— Cu desemnul?

— A! desemnul? Iarăși puțin, foarte puțin, dar...

— Italienește?

— Am învățat la Roma, la Florența, la Neapole și la Veneția.

— Englezește?

— Vorbesc puțin; am fost la Londra și la Brighton.

— Bine... bine... puțin din toate, adică nimic; nu-i așa?

— Mă rog, dle...

— Da; muma d-tale a murit. Eu voiesc să-ți dau lecții; dna Perois va reveni cu muzica.

— E oare cu putință, dle? Eu sînt deja mare...

— Nicidecum; ascultă-mă. Eu o voiesc, căci, peste doi ani, eu vreau să te mărit. Și trebui să știi mai mult.

— Îți mulțumesc, dar eu cred că e greu, e urâcios...

— A! Iarăși vorbele de acum trei ani...

— Nu, nu; eu doresc ca muma mea să mă vază studioasă și silitoare. Da; voi învăța.

— Bravo! Prea bine! Vei vedea; dentâi va fi cam greu, îți va fi cam urât, dar pe urmă...

— Nu crez c-o să-mi placă vreodată. Ce-i aceea ce se găsește în cărți? Mie nu-mi place a citi.

— Îți va plăcea; în cărți se văd lucruri atât de interesante și atât de folositoare!

— Interesante! Nu-mi vine a crede.

— Vei crede, când vei citi.

— Eu n-am citit mai nimica.

— Foarte rău, foarte rău! Eu îți voi aduce frumoase cărți de citit și, după ce le vei citi...

— Voi vedea! Dar ce să văz în aceste blestemate cărți... Și când aceasta?

— Mâine. La revedere.

— Te aștept. Pe mâine.

Când bărbatul pogora treptele scărei, l-a văzut Paula și cât p-aci era să cază de spaimă. Ea îl credea mort și, văzându-l acum, crezu că-i un strigoi.

— Dle... zise ea speriată; dle...

— A! Ești d-ta, Paulo? Iată-te mare!

— Șaptesprezece ani, dle...

— Hm... Hm... încă un an! Voi aștepta; murmură poznașul ofticos. Știi d-ta matematica, geografia, istoria?

— O, da; am învățat patru clase.

— Bravo! Iar lucrul de mână?

— Perfect, fără a mă lăuda, d-le; dar unde vrei d-ta să ajungi? La aceste întrebări?

— Fiindcă peste un an vreau să te mărit. Îți place a citi?

— Foarte mult; mă desfătează citirea cărților celor frumoase.

— Contrariul dșoarei Elisa; dânsa nu s-a metamorfozat încă, dar lasă-mă pe mine c-o s-o schimb eu... La revedere, dșoară.

— La revedere, dle.

D. Villiers avea mania măritișului. El își puse în gând să mărite pe Elisa cu nepotul său Marc, iar pe Paula cu arendașul Toma.

Deci, el reveni a doua zi, cu brațele încărcate de cărți. Paula era să se prăpădească de râs: Elisa, cu toată posăcia ei, nu se putu stăpâni de a nu râde și ea. Bietul bătrân era asudat! Mai multe cărți căzură pe drum, dar eroul nu se opri, ci-și urmă calea purtând triumfător restul trofeelor sale.

Ajungând în odaia de studiu a Elisei, le aruncă toate cărțile pe masă și, înecat de sudoare, zdrobit de oboseală, căzu într-un fotoliu.

— Pentru mila lui D-zeu! Dar de ce n-ai venit în trăsură? întreabă Elisa.

— Uf! Nu mai poci! Vizitiul meu era beat; mă temeam să nu ne răstoarne, pe mine și pe cele douăzeci de volume.

— Ha, ha, ha! Ce comedii! zise Paula râzând.

— Răutăcioasă mititică! Râzi de mine, ha?

— Nu, nu; te plâng; dar întâmplarea, orișicum, e atât de poznașă, nu-i așa, Eliso?

Deși nemulțumită, Elisa totuși se hotărî a examina cărțile cele aduse. Era Boileau, *Fabulele* lui La Fontaine, Corneille, Fénelon, Victor Hugo, Bossuet, toți acești autori împrăștiați, aruncați pe masă unul peste altul. Văzându-i, ar fi zis cineva că ei s-au certat.

Elisa simți născându-se într-însa o curiozitate oarecare. Ea luă dintâi pe *Telemacul* lui Fénelon, îl deschise nu fără un fel de groază și, așezându-se pe scaun, începu a citi cu glas tare. M. Villiers asculta cu o atenție crescândă. După ce citise câtva, Elisa se opri.

— Nu e tocmai urât, zise ea.

— Nu ți-am spus eu? izbucni d. Villiers radios. Ei, vezi? Citește, citește mai departe!

Elisa urmă a citi încă o jumătate de oră; după aceea, d. Villiers îi dictă, apoi se începu lecțiunea de istorie, de geografie, de matematică, și-n sfârșit el plecă, lăsând pe Elisa mai bine dispusă decât altădată. Dna Perois a venit de asemenea. După dorința răposatei, d. Duhé vorbise cu dânșii; ei trebuiau să vină amândoi pentru a instrui pe dșoara Elisa, care tot încă credea că Duhé este adevăratul ei nume.

Înainte de moarte, dna Duhé descoperise Paulei secretul, dar i-a recomandat ei, ca și bărbatului său, de a nu zice nimic Elisei până la timpul când va fi să se căsătorească. Paula avea grijă de a n-o spune nimărui. Spiritul ei viu, zglobiu, puțin zburdalnic, era totuși destul de supus și înțelept pentru a pricepe că un secret este ceva serios și trebui păzit.

Puțin câte puțin, tânăra elevă, dându-și o silință dureroasă câteodată, izbuti ca să nu i se mai urască lecțiunile.

Într-o zi, Paula și Elisa ședeau în grădinița lor. Paula, ca și altădată, stropea florile și cânta. Elisa, șezând pe o laviță în foișor, cu capul rezemat pe mână, cu cotul pe masă, se gândea.

— La ce te gândești, dragă? o întrebă Paula.

— Mă gândesc la ceea ce nu pot înțelege: oare ce este, ce se găsește în cărți?

— Scumpa mea amică, acolo se găsește ceea ce tu ai pierdut de mult; plăcerea de a cugeta, și apoi mulțumirea.

XIV. LEON

Au trecut doi ani de când Paula nu văzuse pe fratele ei; el trebuia să fie de șasesprezece ani, și ieșea atunci de la lăcătuș. Paula i-a trimis o scrisoare; dânsul a răspuns că Roch îi dete un foarte bun certificat, dar nu putea să-l mai țină ca ucenic, isprăvindu-se timpul de învățătură, și astfel el nu știa încotro să apuce.

Paula a spus aceasta Elisei, care s-a și hotărât a cere de la tatăl său voie de a duce pe Leon la țară.

D. Duhé răspunse cu nepăsare:

— Îmi ceri un lucru foarte cu putință; să stea aice cât îi va plăcea; mie puțin îmi pasă.

— O, mulțumesc, tată, mulțumesc! Ești atât de bun! Mulțumesc.

Elisa a împărtășit vestea cea bună Paulei, care, recunoscătoare, a și alergat a răspunde lui Leon. Acesta n-a zăbovit a sosi cu un cufăr pe spate.

Era un băietan cu păr blond, cu o față smeadă, cu ochi albaștri, mari și strălucitori, cu o talie subțire și grațioasă, prea tare și prea înalt pentru vrâsta sa.

El a sosit cântând. Paula îi sări la gât fără nici o ceremonie, dar domnișorul s-a cam supărat, fiindcă această săritură i-a dat

jos șapca, o șapcă albastră, nouă și atât de nostimă! Elisa îi strânse mâna. El râdică asupră-i ochii săi cei zglobii și zise:

— Fi-vom prieteni? Poate!

Paula pufni de râs.

— Poznaș mai ești! Ar crede cineva că vii din China, cu acești ochi rotunzi și cu șapca pe ceafă!

— Cuconiță soră, te rog a înceta cu observațiunile d-tale cele atingătoare; mă atingi și mă plictisești.

— A! a! Tocmai tu nu te plectisești niciodată!

— Iată ce vrea să zică a fi cineva totdauna vesel; nimeni nu te mai crede chiar când ești plectisit, zise Elisa.

— Da, răspunse Leon cu un aer mucalit. Vezi că la vrâsta noastră nu se știe ce-i plectiseala.

— Și totuși d-ta ziceai acuș că te plectisești?

— A! Vezi că soru-mea e atât de meșteră, când îi vine așa ceva în cap, încât plectisește toată lumea.

Toți au izbucnit într-un râs.

Așa a fost sosirea *Domnului Leon*. Era un băiat drăcos, zglobiu, deștept. Elisa s-a bucurat mult; ea admira vioiciunea lui, veselia și tragerea de inimă la muncă.

D. Villiers rencepu a vorbi Paulei despre măritiș.

Ea se opuse, căci, zicea dânsa, Elisa rămânând singură ar putea să se-ntoarcă a fi ca mai-nainte: *Domnișoara Ursuză*.

— Ea este încă atât de slabă, dle, crede-mă; dacă eu voi părăsi-o, ea va rencepe a se bosumfla, a se plictisi; nu, nu, eu nu voi părăsi-o niciodată.

— Cum? Nu te vei mărita niciodată?

— Poate, dle; sper.

— Ce speri d-ta?

— Că nu mă voi mărita niciodată. Nu vreau să părăsesc pe săraca mea soră; și chiar dacă ea se va mărita, eu o voi ajuta a-și crește copiii și a fi o bună gospodină.

— Dar, sărmană copilă, îți vei pierde tinerețile!

— O, nu, dle! Nu mă plânge! Leon se va însura; îl voi ajuta și pe dânsul; eu sunt atât de veselă, atât de fericită! Nu, s-a hotărât! Eu nu mă voi mărita niciodată!

— Fiindcă nu vrei, eu te las în pace, însă e ciudat! O voi spune Elisei.

El s-a dus spre ușa Elisei, dar a întâlnit pe Leon, care întâmpină pe bătrân cu întrebarea:

— Când dară nunta Paulei?

— Taci, amice, d-ta...

— Ce d-ta! Eu întreb...

— Taci și ascultă-mă; Paula nu vrea să se mărite...

— A! Asta-i o prostie! Paula vrea, eu știu bine...

— Dar ascultă-mă, lasă-mă să sfârșesc...

— Sfârșește dară odată !

— Cum vrei să sfârșesc, dacă-mi tai mereu vorba? Ascultă: eu am vorbit chiar acum cu Paula; ea mi-a spus hotărârea că nu vrea să se mărite; da, mi-a spus-o limpede: nu, nu și nu pe toate tonurile!

— Ei bine, eu, așa cum mă vezi, o să pui lucrurile la cale; ea se va mărita și s-a isprăvit socoteala!

— Ascultă, dle; Paula poate să se mărite; ea este încă tânără, timpul nu-i pierdut; să măritâm dentâi pe Elisa; odată măritată, e sigur că ea nu se va mai face iarăși posacă, dar până atunci să-i lăsăm pe Paula...

— Bine judecat! Bravo! Să trăiască d. Villiers! strigă Leon aplaudând. Bravo!

D. Villiers intră la Elisa, care era singură; ea îi zâmbi, bătrânul i-a vorbit și, la plecare, părea a fi mulțumit.

În acest interval, ce se face oare cu d. Duhé? El ședea în laboratorul său de chimie, foarte ocupat a scoate aer dintr-un vas oarecare. Fără a se gândi la fie-sa, nici la nevastă, el își isprăvea operațiunea, când se auzi o bătaie la ușă. Mirat de aceasta, căci obicinuit nimene nu-l vizita în ascunzătoarea sa, el totuși deschise ușa. Intră Leon.

— Ce vrei, băiete?

— Dle, aș vrea să-ți cer o favoare...

— Hm! Bunăoară?

— Dă-mi voie să plec de aice; soru-mea va rămânea cât îți place.

— Du-te dară, du-te; te-am oprit eu?

— Nu, dar...

— Ce dar? Spune!

— Mi-e teamă că... că... domnișoara Elisa nu vrea să mă lase să plec, și eu vreau să mă bag la lăcătușul Pinet.

— Dec! Elisa nu vrea? Vom vedea.

El se sculă, ieși foarte iute, intră la Elisa și-i zise brusc:

— Cum? Tu nu lași pe Leon să plece?

— Eu, tată? Da, în adevăr, mi-ar părea rău, căci numai el a izbutit să mă mai înveselească; însă...

— Taci! El trebuie să plece îndată; du-te, Leon, du-te; iar d-ta, dșoară, șterge-ți lacrimele; auzitu-m-ai?

— Da, tată...

D. Duhé ieși, urmat de Leon.

Caracterul Elisei se schimbase, foarte mult, dacă nu de tot. Ea nu mai vedea numai negru împrejurul său, dar adesea se gândea la mumă-sa și plângea. Tocmai atunci Leon și Paula o încuragiau, o înveseleau, o făceau să râdă. Mulțumită lor, ea începu a înțelege că omul e dator să petreacă el însuși ca să petreacă și alții, afară numai când îl împiedică o adevărată întristare.

Elisa regreta dară pe zglobiul Leon. Paula intră la dânsa.

— Ce văz, dragă Eliso? Tu plângi?

— Da, plâng din cauza lui Leon, care vrea să plece.

— Ha, ha! Știi că ești poznașă!

— Ai dreptate; nu voi mai plânge, e o nebunie! Haide în curte, ca să-i zic cale bună; nu-i așa?

— Da, haide!

Elisa și-a șters lacrimele și începu a zâmbi.

Ele ieșiră și întâlniră pe Leon, care era gata să plece.

— Să vezi ceva, Leon, zise Paula cu surâsul ei; știi tu că Elisa a plâns pentru tine?

— O, dșoară Eliso, este cu putință? Ha, ha, acuma să râzi dară...

— Paulo, râde-i tu, zise Elisa.

— Râde, Eliso! răspunse Paula.

— De, de! Eu văd că d-voastră nu aveți poftă de a râde. Așadară, la revedere, și atunci noi vom râde bine!

Elisa, fără a răspunde, îi strânse mâna. Paula îl îmbrățișă zâmbind și întorcându-se apoi către Elisa:

— Soro dragă, ție ți-o fi urât; vrei să ne jucăm?

— Nu, haide cu mine; mă duc în odaie.

XV. SACRIFICIUL PAULEI

Paula avea deja optsprezece ani, Elisa șaptesprezece; amândouă erau frumușele, dar una era nobilă, cealaltă nu; una era bogată, cealaltă săracă.

Elisa urma să se mărite. Nepotul dlui Villiers, baronul de Forlis, un tânăr magistrat, o ceru în căsătorie, după dorința dlui Villiers, care-i fusese epitrop. Elisa, care era sfiicioasă, roși la această vorbă: *cerere în căsătorie;* tată-său, care îi adusese vestea, îi porunci să primească.

— Bine, tată, eu primesc, dar... eu nu l-am văzut, nu-l cunosc, așa că...

— Să taci, îți zic, și primește.

— O, Doamne! Primesc, dară! Însă arătați-mi-l...

— Să taci; îl vei vedea mâine.

— Bine, bine, mă-nvoiesc; voi vedea.

Tatăl a ieșit, lăsând pe fiica-sa uluită.

„Ce să fie asta? se gândea dânsa; tata e ciudat! Eu nu înțeleg deloc acest chip de a lucra. Tata nu prea mă iubește, dar..."

Se auzi bătaia la ușă.

— Intră!

Paula își scoase capul prin crăpătura ușei.

— Aș vrea să-ți vorbesc ceva serios, Eliso...

— Intră; sunt singură.

Paula intră, închizând și întorcând de două ori cheia.

— Ce însemnează aceasta? întrebă Elisa mirată.

— Ts, zise Paula, punându-i un deget pe gură, ts! Oare nu ne aude nimenea? Ești sigură? adaose ea, uitându-se de giur-împregiur cu îngrijire.

— Nu, nimenea. Dar ce e? Ce vrei să-mi spui?

Paula se așeză lângă Elisa, îi luă mâinele și îi zise:

— Nu te speria, draga mea, soru-mea; ascultă-mă dar cu liniște, cu sânge rece; tu ai să te măriți?

— Da; e hotărât.

— Ei bine; pregătește-te a afla... un secret.

Paula zise aceasta cu un ton așa de misterios, încât Elisa simți fiori.

— Ce-i, Dumnezeule! exclamă ea.

— Ts! Nici o groază, nici o frică! Ascultă... Tu nu ești adevărata fiică a dlui Duhé.

— Ah! strigă Elisa și ca fulgerată căzu leșinată pe pământ.

Paula, speriată, nu cuteza să strige sau să cheme pe cineva; ea se uită în toate părțile; pe sobă ea zări un borcănaș cu apă de colonie, îl luă și-l puse la nasul bietei copile, care, puțin câte

puțin, și-a venit în fire și, aruncându-se la gâtul amicei sale, începu a boci.

— Liniștește-te, Eliso dragă, căci altfel eu nu-ți voi mai spune nimic; liniștește-te.

— Cum? Ai să mai spui ceva? O, Paulo, e grozav ceea ce tu mi-ai spus! Eu, care port numele lui, eu care trăiesc în casa lui, care îi ziceam „tată", eu nu sunt fiica sa! O, dânsul e prea bun pentru mine, prea bun! El ar fi trebuit să mă alunge, să mă gonească; ce sunt eu pentru dânsul? Nimic, decât o sarcină nefolositoare, o grea povară! Nu-i așa, dragă Paulo?

— Nu, Eliso, să nu vorbești astfel. El a fost bun, în adevăr, dar aceasta era datoria sa, a te adăposti, a te nutri, a te iubi, în sfârșit, și d-ta trebuie să-i fii recunoscătoare, în loc de a-l ține de rău...

— Eu nu-l țin de rău, dar nu poci... cum să-i arăt recunoștința mea? Îmi va fi rușine în fața lui. Crez că nu voi îndrăzni să-l văz, să-l privesc...

— De ce, scumpa mea?

— O! E atât de greu pentru mine, Paulo!

— Da, ai dreptate, e trist; dar ce vrei! Trebuie să ne supunem voinței lui Dumnezeu.

— Așa e; spune-mi însă cine a fost adevăratul meu tată?

— D. d'Atole, celebrul avocat. El a murit, lăsând pe mama ta văduvă când erai abia de un an.

— A! Avocatul! D. d'Atole! Da, îmi aduc aminte; mama mergea în fiecare duminică a depune o cunună și a plânge pe mormântul unui avocat, d. d'Atole, la cimitirul satului. Când eu o întrebam de ce plânge, ea îmi răspundea: „E mormântul unui amic". A! E mormântul tatălui meu.

— Da, tocmai așa, și în fiecare duminică vei merge și d-ta cu mine a depune o cunună și a vărsa o lacrimă pe mormântul tatălui d-tale.

— O, da, da, vom începe chiar duminica viitoare. Dar, tu, Paulo? Să vorbim de tine, tu te măriți?

— Nu, răspunse Paula, plecând capul.

— Cum nu? Eu știu că da, cu Toma, cu acest bun arendaș, nu-i așa, dragă?

— Nu, te înșeli; nu, deloc.

— Deloc? A! Tu vrei să-mi faci o surpriză! Dar nu, eu vreau să fiu drușca ta.

— O, nu, Eliso; fii încredințată că eu nu mă mărit; nu vreau și nu poci.

— Nu vrei! Nu poți! Și de ce, oare?

— De! Cât ești de curioasă, domnișoară! Ți-am spus că nu poci, și dacă mă mai întrebi, mă supăr și nu-ți voi mai spune nimic.

— Răutăcioaso! Tu mai ai încă un secret; eu te las, adică, mă duc în grădină; vii și tu?

— Negreșit; ei! ești mulțumită?

— Nu, sunt supărată.

Astfel, în nedomerire, s-a strecurat o lună. Paula, în loc de a fi veselă și râzătoare ca altădată, deveni serioasă și gravă. Elisa nu știa ce să crează; ea n-o mai întreba nimic, dar aștepta, sperând că într-o zi Paula îi va destăinui singură secretul.

Peste două luni, trebuia să se facă nunta Elisei. D. Duhé vorbise lui Marc de Forlis despre numele cel adevărat al miresei. Auzind acest ilustru nume d'Atole, simpaticul tânăr strânse mâna viitorului său socru, și-i zise cu emoțiune:

— Scumpul meu domn, crede-mă, nu pentru numele, nici pentru averea dșoarei Elisa o voiesc eu, ci pentru inima, pentru bunătatea, pentru spiritul, pentru frumusețea ei.

— O! O! N-o lăuda așa de tare; ea nu întrunește atâtea calități; mai întâi dânsa e posacă.

— Posacă!? Dșoara Elisa! Iartă-mă, domnule, eu am văzut-o veselă, zglobie, râzătoare, într-un cuvânt drăguță. Posacă!? Ce idee! D-ta, scumpul meu domn, nu-ți cunoști pe fiica d-tale. Ieri venind aci, eu găsii pe dșoara Elisa în grădină cu dșoara Paula; ea zicea: „Vezi tu, Paulo, cât de frumoasă e lumea! Eu nu poci să mă mai stăpânesc de a o admira și de a zice: D-zeu e așa de bun!“

— Ce-mi tot spui d-ta!? Se vede că ea nu mai este aceeași! În copilărie, era nesuferită, avea un caracter odios.

— Ce mă privește trecutul, iubite dle! Numai prezentul mă interesează.

— Și viitorul. Prea bine; atunci lucrul s-a hotărât?

— Negreșit, e isprăvit.

Trecea zi după zi, și Elisa tot aștepta ca amica sa să-i dezvăluiască enigma de ce nu vrea să se mărite. Paula însă, care își avea cuvintele sale, nu-i zicea nimic, până după nunta Elisei, a surorii căreia i se devotase cu totul.

Nunta, dară, se făcu, fără multă pompă. Paula, care era drușca miresei, o îmbrăcă elegant și, după ce a îmbrățișat-o, îi zise:

— Te felicit, dragă Eliso! Fii norocită, trăiește norocită, și — adaose ea suspinând — fă-mi o grație.

— Cel fel de grație, Paulo? Vorbește; vreau să-ți împlinesc dorința, căci dacă sînt norocită, norocirea mea ți-o datoresc numai ție.

— Ei bine, dă-mi voie de a nu te părăsi niciodată, lasă-mă să trăiesc și să mor lângă tine! Eu voi purta grijă de copiii tăi, de casa ta, și voi fi așa de fericită!

— Eu aș dori-o cu dragă inimă, sărmană Paulo, dar tu trebuie să te măriți, și atunci vei avea gospodăria ta.

— Nu, ascultă-mă; fiindcă eu te iubesc, cată să-ți descopăr taina mea. Da, eu vreau să-ți urmez pretutindeni, să nu te părăsesc; nu mă voi mărita niciodată; te voi ajuta, te voi asculta. O! rogu-te, dă-mi voie! Dă-mi voie, dacă mă iubești!

— Bună, generoasă Paulo! Nu, nu, nu mă poci hotărî la aceasta; nu voiesc ca tu să te jertfești pentru mine.

— O! Eliso! Te asigur că... că eu... nu mă jertfesc; da, aceasta nu mă costă nimic, căci eu iubeam pe Toma, dar pe tine te iubesc de zece, de o sută de ori mai mult.

Și Paula începu a plânge.

— Ei, vezi? zise Elisa. Da, aceasta te costă mult, scumpa mea, iubita mea Paulo; și eu n-o voiesc, nu, n-o voiesc!

— Mă respingi? Faci rău! O, tu nu mă iubești...

— Te iubesc, dragă Paulo, și tocmai de aceea...

— Da! Și tocmai de aceea, dșoară, îmi faci rău?

— O, acum tu râzi, tu nu te mai superi; dar, în adevăr, eu mă tem... eu... o, Doamne!

— Lasă, mititica mea, ascultă-mă. Te rog arată-mi că mă iubești! Fă-mi această plăcere, dragă Eliso! A! Iată sosește d. Marc; vorbește-i de mine și... roagă-l, roagă-l să mă primească!

Paula ieși în fugă; Marc intră și, ridicând frumoșii săi ochi căprui și pătrunzători asupra miresei sale, îi zise:

— Ești gata, dr... doamnă?

— Da, domnule, sînt gata să-ți urmez; numai...

— Ce-i! Ai vreo trebuință? Vorbește, Eliso, vorbește.

— Amicul meu, eu aș vrea... dar nu! Această sărmană Paula, când mă gândesc numai... nu, nu, nu vreau!

Elisa își ascunsese capul în mâini; câteva lăcrimi îi curseră printre degete. Marc înaintă spre ea, îi luă amândouă mâinele, le strânse, și-i zise:

— Eliso! Aibi încredere în mine, vorbește deschis, eu te iubesc, Eliso, și lacrimile d-tale mă întristează.

— Îți mulțumesc, Marc; mâhnirea mea e mare. Șezi și ascultă-mă. Eram copil; căci cum astfel să zic. N-avem decât 12 ani. Din nenorocire, de când mă cunosc, aveam un caracter detestabil, ți-o mărturisesc d-tale, adevăratului meu amic. Da, râzgâiată de către sărmana și scumpa mamă, care mi se supunea ca o roabă și mă lăsa să-mi fac toate gusturile, inima mea se împietri astfel, încât eu nu puteam înțelege nici amorul filial, nici amorul de studii, nici bunătatea lui Dumnezeu, nici nimic, nimic; eram ca un corp fără suflet. Nu iubeam nimic, dar doream tot, și mi s-a dat tot, am fost dusă pretutindeni unde voiam. Vai! Caracterul meu nu se schimba. Mama a murit; această lovire fatală, străpungându-mă ca o săgeată înveninată, mă făcu că simț că eu fusei cauza morții sale. Și așa a fost, ah, așa a fost în adevăr!

— Cine dară te-a transformat astfel?

— Tocmai la asta voiam să ajung; dânsa, Paula.

— Paula? Această copilă orfană, lipsită de tot în lume?

— Da, dânsa. Ei îi datoresc eu norocul meu, veselia mea, inima mea, viața mea. O! și cum oare s-o răsplătesc? Căci, închipuiește-ți, după ce ea m-a făcut fericită, acuma vrea să se sacrifice pentru mine!

— Cum așa? Explică-te; a se sacrifica? Dar în ce chip? Să fie cu putință? Cum?

— Ea vrea să nu se mărite niciodată, pentru a fi totdauna lângă mine, pentru a purta grijă de menajul meu, pentru a se devota nouă. Ce zici despre aceasta. Trebuie, oare, s-o permit?

— Da, firește, da!

— Însă, Marc, cugetă; aceasta mă cam întristează; da, este cam egoist; dar ce-i de făcut? Sărmana Paula. Ea se sacrifică pentru mine! Ea plângea, am văzut-o bine, plângea adineaori vorbind de Toma, pe care-l iubește mult, și...

— Ce să facem, dară, Eliso? Ce să facem?

— În sfârșit, fiindcă ea vrea...

— Da; ea nu ne va părăsi niciodată.

— Mulțumesc, Marc, zise Elisa; mulțumesc; aceasta mă face și mai fericită.

XVI. CĂSĂTORIA LUI LEON

— Lasă-mă-n pace; tu faci mereu morală!

— Dar nu te supăra; n-ai încă decât 20 de ani, e prea timpuriu pentru însurătoare. Ș-apoi, eu voi întreba mai întâi pe cucoana.

— A! Tu-i zici acum „cucoană“?

— Îmi pare rău, dar așa e. Bărbatul ei este baron; în fața lui mi-e rușine s-o mai tutuiesc; ea nu mai e soru-mea!

— Nu mai e soru-ta! Și eu credeam că ea te iubește mai mult ca oricând.

— O, da, ea mă iubește, însă orișicum eu nu mai poci fi familiară cu dânsa — ea doamna baroneasă, eu o biată fiică de conductor.

— Bine faci; cât pentru mine, eu sînt fără nici o ceremonie la Pireti; el este bun, eu îl iubesc și muncesc. Ș-apoi muncesc, nu glumă! Aș putea să rămâi lat! Dar ce vrei? Trebuie. Trebuie să lucrez, și eu lucrez.

— Bine, frățică, bine; ceea ce-mi spui îmi face mare plăcere. Să ne-ntoarcem însă la vorba cealaltă...

— Aha, ai dreptate. Așadară, ce zici tu despre Miculina!

— De! Este o bună fată, o fată cinstită, dar prea sfiicioasă. Pe lângă altele, e și stângace.

— Cât e de frumoasă! Frumoasă ca un înger! Ochi albaștri, păr castaniu, grasă, groasă, roșie, ce mai vrei?

— Ha! Ha! Ce fel de portret! D-zeu[le], tu ți-ai pierdut capul. Unde oare văzut-ai tu îngeri groși și grași ca Miculina ta?

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

— Ei, pe tine cine poate să te-mpace? Tu ești cum fusese Elisa în copilărie. Eu nu vreau să fiu așa: eu mă mulțumesc cu puțin.

— Cu puțin! Aceasta se cheamă puțin! Dar, amice...

— Cară-te! Tu-ți bați joc de mine! Ești o răutăcioasă!

Și Leon, ascunzându-și râsul, s-a strecurat cu dibăcie. El era furios că soru-sa, ca mai mare, avea dreptul de a-l dojeni.

Paula, care nu voia să aprobe ridicolul proiect al fratelui său, îi întoarse spatele zicând:

— Nu-mi mai ești frate, dacă vei lua pe Miculina.

Apoi ea alergă spre cerdac. Elisa, șezând pe un scaun și încungiurată de trei copilași, broda un canavas. Din când în când, ea împingea leagănul celui mai mic, un drăguț prunculeț de cinci luni, pe când o fetică de un an și opt luni se juca pe jos, alăturea cu copilul cel mare, un *coconaș* de trei ani.

Eugenia — așa se numea fetica — se juca, ce-i dreptul, dar fără tragere de inimă, fără veselie. Era prea serioasă. Paula, râzându-i totdauna, s-a hotărât s-o îndrepteze. De aceea Eugenia o iubea mult și începea deja a bâigui: „Ța-ța Pol“. Paula o îmbrățișa și se gândea uneori: „O! De ce n-am putut să am și eu o așa fetică! Dar nu, oare ea nu-i a mea?“ Și o acoperea pe copilă cu nește sărutări curat de mumă.

Cel mai mare, băiatul numit Ludovic, era un mic drăcușor, deși încă o broască. Tată-său, Marc, îl adora. Elisa prefera pe Eugenia și zicea câteodată bărbatului:

— Ea îmi seamănă, dar eu voi îndrepta-o și Paula mă va ajuta în aceasta. Nu-i așa, Paulo?

— Da, doamnă, ți-o făgăduiesc, răspundea Paula zâmbind.

Să revenim însă la Leon. Dânsul își puse în cap a se însura cu orice preț. El nu iubea pe Miculina, dar Miculina îl asigura că el o iubește; ș-apoi, copil încă, copil neastâmpărat, el își închipuia că, odată însurat, va deveni un personagiu mai important în ochii lumii. Totuși, văzând împotrivirea Paulei, el s-a supus, dar s-a supus cârtind.

„Când mă gândesc, își zicea el în sine, că trebuie s-o ascult! Și de ce? Fiindcă e mai mare! O, aceasta e grozav!“

Doi ani au trecut astfel la mijloc, fără nici un eveniment decât numai doară că d. Villiers a murit, bietul ofticos, iar d. Duhé întreprinse o călătorie științifică în America, de unde nu s-a întors încă docamdată.

Leon era de 22 ani. El și-a cumpărat o mică prăvălie de lăcătuș, cu o căsuță încungiurată de o frumoasă grădiniță.

Mândru de avutul său, el veni într-o zi la soru-sa, declarându-i cu gravitate că voiește să ia de nevastă pe Linuca, fiica dulgherului din vecinătate.

— Despre aceasta n-ai ce să zici! E de 17 ani, e frumoasă, oacheșă, bună gospodină, foarte delicată, foarte...

— O, o, sărmane Leon! Iată, iarăși, idei de-ale tale!

— Nu, nu; aceasta nu mai este o idee; eu nu mai sînt așa tânăr! Am împlinit 22 ani, sînt proprietar, sînt lăcătuș în toată regula, căci am ieșit de la Pireti; ce vrei mai mult?

— Cam ai puțină dreptate; lasă-mă să vărbesc cu Elisa.

— Du-te, dragă surioară, du-te mai iute!

Paula alergă la grădină, unde Elisa, încungiurată de copii, vorbea cu Marc.

— Dragă Eliso, zise Paula; știi ceva? Leon vrea să se însoare.

— Iarăși? Și cu cine?

— Cu Linuca Bonard; eu cred că-i o fată cumsecade; ș-apoi dânsul fiind deja stăpân pe sine...

— Foarte bine; e lucrul hotărât, dacă o voiește și Marc.

— Eu, cu dragă inimă; și mă prind a fi nașul celui dentâi născut.

— Și eu nașă, zise Elisa.

— O! Mulțumesc, mulțumesc; sînteți prea buni pentru noi, bieți orfani! zise Paula suspinând.

— Cum, Paulo? Tu ești tristă? o întrebă Elisa.

— Ba nu, nicidecum, răspunse cu vioiciune Paula, zâmbind cu veselie. Eu? Eu sînt fericită, și numai vouă, scumpii, mult scumpii mei amici, vă datoresc fericirea mea în astă lume.

— Nu, Paulo, zise Marc mișcat, nu! D-ta, d-ta singură ești aceea care ne-ai dat fericirea mie și Elisei, căci fără d-ta...

El se opri; Elisa roși, plecând capul. Paula se folosi de această pauză pentru a fugi râzând.

Deci, peste o lună, biserica satului era împodobită; lumea se grămădea pentru a pătrunde în casa lui Dumnezeu. Era o strălucită zi din luna lui iunie. Se serba cununia lui Leon cu Linuca Bonard.

Elisa examină pe tânăra mireasă și, văzând-o cam tristă, îi luă amândouă mâinile și-i zise cu blândețe:

— Spune-mi, Linuco, nu cumva îți vine a plânge?

— Un pic, răspunse Linuca.

— De ce? Într-o zi de sărbătoare, când toată lumea se veselește?

— Ei bine, voi fi și eu veselă, veselă ca d-ta!

XVII. O A DOUA URSUZĂ

Anii se strecoară încet și liniștit, bună pace în castel și în sat.

Copiii Elisei se făceau măricei; cel mai mare, Ludovic, un copilandru de șase ani, scânteia de inteligență; Eugenia, de cinci ani, era portretul mă-sei. Văzând-o totdeauna posacă, Elisa râdea, dar Marc îi observa cu multă seriozitate:

— Copilul trebuie să se îndrepteze, căci altfel eu nu-l voi iubi.

— O! Nu vorbi așa, dragul meu. Dacă m-ai fi cunoscut pe mine în copilărie! Eram mai rea decât dânsa.

— Dacă ai fi și acuma ca Eugenia, negreșit că n-ai fi nevasta mea, Eliso.

— A! Tu ai dreptate; da, ea trebui să se îndrepteze... Paulo, Paulo, te rog, ajută-mă a îndrepta pe sărmana Eugenia! Așa e! Tu m-ai îndreptat pe mine. Îndrepteaz-o și pe dânsa.

— Sper că o voi putea îndrepta, scumpa mea amică, dacă tu nu te vei amesteca deloc; vrei așa?

— O, nu; nu poci; și eu vreu să te ajut; nu vreu să-ți dau pe fiica mea de tot, eu o iubesc mai bine decât oricine.

— Nu fi îndărătnică, Eliso, zise Marc. Lasă pe Paula, căci ea știe ce face. Tu n-ai decât să [o] răzgâi, ca mumă-ta...

— Nu, nu; eu una nu voi face ca mama.

— Așadară?

— Ei bine, ia-o, Paulo, dar n-o prea năcăji, biata mititică! Du-te, giuvaerul meu, du-te cu țața Paula.

— Eu du-te cu tine, nu du-te cu Paula, Paula nu bună.

— Adecă... vezi, Paulo? Eugenia nu vrea să meargă cu tine, ea zice că tu ești rea.

— Rău face dacă o zice, amica mea, foarte rău. Oare ce ți-am făcut eu, mititico? adaose Paula zâmbind și ridicând pe copil în brațe. De ce zici că eu sunt rea?

— Pentru că vrei să mă iei; ai! Lasă-mă, eu nu vreau să stau cu d-ta!

— Și totuși vei sta cu mine; o vreau eu, zise Paula cu un aer sever; o vreau! Să nu plângi, să nu te zbați, să nu strigi; eu vreau să stai aice cu mine.

— Urâto! Răutăcioaso! Eu te urăsc!

— Taci, mititico, zise acum Paula cu o voce mai blândă, apoi, luând pe copil de mână și atrăgându-l la sine, l-a așezat pe genuchi. Nu vorbi așa, nu e frumos. Vrei tu să mă iubești? Vezi că eu te iubesc pe tine și, dacă ai fi cuminte, te-aș iubi și mai mult.

— Eu nu vreau cuminte; eu vreau rea; eu rea și mama zice că eu drăguță.

— Nu trebui s-o crezi, puiule.

— Mama nu minte, tu minte, nu mama.

— Tss! ascultă-mă; mama îți vorbește așa pentru că nu vede...

— Nu, nu! Mama nu oarbă; poate tu oarbă; mama nu; eu nu, tu da.

— De-de-de! dar ascultă-mă!

— Eu nu surdă, tu poate surdă, eu...

— Ia taci odată! Eu mincinoasă, eu oarbă, eu rea, ce vrea să zică aceasta? Ce spirit de contradicție!

— Eu nu spirit, tu poate...

— Taci, palavragioaică, ha, ha, ha! Poznaș copil!

— Mă duc la mama, vreau pe mama, hi! hi! să văz pe mama!

Eugenia începu a plânge; Paula o lovi ușurel peste gură.

— Să văz pe mama! Să văz pe mama!

— Ba n-ai s-o vezi, d-șoară Ursuză! Ai merita să vezi carcera și să mănânci pâne seacă în loc de prânz.

— Nu, nu vreau; vreau struguri.

— Deloc; nu vei avea nici struguri, nici prăjitură.

— Hi! hi! vreau struguri! Hi, hi! dă-mi struguri!

Eugenia bocea într-un colț; Paula se hotărî să iasă și să-ncuie pe mititica în odaie. Așa a și făcut-o. După ce întoarse de două ori cheia în broască, rămase câteva minute să asculte la ușă.

Eugenia striga, țipa, se zbuciuma... Se zbuciumă și țipă vrun pătrar de oră; după aceea Paula îi strigă din afară:

— Să ceri iertare și-ți voi da drumul.

— Nu, nu vreau!

— Nu vrei? Cu atâta mai rău pentru tine; stăi dară acolo; vei sta închisă până la prânz; și ce prânz! Numai supă, pâine și apă, nici struguri, nici prăjituri. Dacă ceri iertare, vei fi liberă, vei mânca ce vei vrea, și toți te vor iubi.

O tăcere *solemnă* urmă după aceste cuvinte. Eugenia sta pe gânduri ce să facă. În sfârșit, cu sila, ea s-a hotărât și strigă: „Iertare! Iertare!“

Paula deschise puțin ușa și, uitându-se în odaie, văzu pe Eugenia îngenuncheată. Ea o ridică, o sărută și-i zise cu bunătate:

— Bine, puiule, foarte bine; acuma tu ești în adevăr drăguță. Vezi cât de bine este a fi cuminte, ascultător, vesel: toți te iubesc, te sărută, te adoră; dar când plângi, când strigi, când țipi, toți te urăsc; nu-i așa?

— Da, așa. Dă-mi struguri; mi-ai făgăduit.

— Nu se zice „dă-mi“; se zice „te rog“.

— Da, dar dă-mi!

— Zi: te rog.

— Zi te rog, repetă Eugenia.

— Nu „zi“, ci numai „te rog“.

— Nu zi, dar dă-mi odată, te rog; zi te rog, nu zi numai te rog!

— Mică maimuță! Haide! Tu nu vei învăța niciodată nimic.

— Dar eu nu vreau să-nvăț, nu-mi place.

— Ts! Să nu zici așa; e rău!

— Dar eu vreau să zic.

— Nu trebuie, mititico.

— Eu vreau, eu zic...

Pierzând răbdarea, Paula nu mai răspunse nimic; ea se lăsă într-un jeț, luă o carte și începu a citi, fără a se mai gândi la eleva sa. Profitând de ocaziune, Eugenia se furișă până la ușă, se înălță pe vârful picioarelor până la broască, deschise ușa și alergă fuga afară.

A trecut o oră. Paula, cufundată în lectura sa, n-a băgat de samă lipsa neastâmpăratului copil. Dar când sună clopoțelul pentru prânz, ea se sculă, puse cartea pe masă și voi să cheme pe Eugenia... o, groază.

Eugenia nu era nicăieri. Ea dispăruse, dispăruse întocmai ca fantoma care speriase atât de mult pe viteazul cavaler de Ségur!

Unde, dară, era Eugenia! Nedomerită, Paula se repezi la sufragerie. Eugenia era acolo în pesoană cu coatele pe masă, cu capul plecat pe piept, busumflată și murmurând ca totdauna.

Așadară, Paula vroia să îndrepteze pe Eugenia și a și îndreptat-o. În doi ani mititica s-a schimbat cu totul. Atunci Paula o îmbrățișă cu o dragoste de mumă și îi zise:

— Acuma adio, scumpul meu copil, adio și voi, Ludovic, Enric, adio, eu am să vă las; v-ați făcut mari, nu mai aveți trebuință de mine.

— O, da! da, Paulo! strigară copiii împrejur.

— Nu, dragii mei, zise Paula; eu trebui, eu sunt datoare să plec; și știți încotro?

— Nu; spune încotro? întrebară copiii în cor.

— La mănăstire.

— La mănăstire? strigară copiii speriați. O, nu, Paulo! Nu la mănăstire! Ce ai să faci tu acolo?

— Mă fac maică, copiii mei.

— Maică! Paulo, dragă Paulo, noi nu te-om mai vedea niciodată?

— Ba da; când veți veni să mă vedeți.

XVIII. SĂRBĂTOAREA DE ADIO

Nimene în sat nu rămăsese pe acasă. Se pare că în castel se pregătește o sărbătoare. Da, este o sărbătoare, sărbătoare veselă pentru săteni, dar tristă pentru cei din castel. Dna de Forlis ieși dinaintea gloatei și-i anunță, cu lacrimi în ochi, plecarea stăpânilor și aceea a Paulei.

— Noi plecăm, amicii mei, zise ea, și cine știe când ne vom vedea! În lumea asta omul nu e sigur de nemic, și mai ales de viață. Dar nu vă descuragiați; moșia noastră nu e vândută, și noi unii suntem fericiți; dar Paula! o! această bună și credincioasă Paulă, acest înger... da, în adevăr, ea este un înger... știți, oare, ce vrea să facă? Ea vrea să intre... în mănăstire.

O voce strigă:

— Nu, zău, nu! Ea n-o va face! Nu vreau eu, și aceasta nu se va întâmpa!

— Cine vorbește? întrebă Elisa zâmbind; a! ești d-ta, Leone; eram sigură... d-ta ești totdeauna gata...

— Gata, dna mea, să împiedec pe acel înger de soru-mea de a face prostii.

— N-ai dreptate, amice, nu; ceea ce ea face e bine, foarte bine, dar e trist.

— Trist? Atunci de ce s-o facă?

— Pentru că... ți-o va spune ea însăși.

— Un înger să se închiză de bunăvoie într-o mănăstire ca un șoarece într-o gaură! N-are nici un înțeles!

Toată lumea pufni de râs la această comparațiune între un înger și un șoarece. După ce pusese la cale a se da sătenilor de mâncat și de băut, Elisa se apropie de Paula, o atrase într-un frunzar, o așeză pe o laviță și se așeză lângă dânsa.

Ele fură urmate de Leon, tăcut și nebăgat în seamă.

— Scumpa mea Paulo, ții tu minte acest frunzar?

— O, da! Acești arbori sînt sădiți de mine însămi.

— Dar această laviță? Această masă?

— Le-am cioplit chiar eu cu bătrânul grădinar Iosif.

— Și tu le părăsești toate acestea?

— O! Le părăsești și tu, Eliso...

— De ce nu vii cu noi?

— Ascultă-mă, Eliso; eu țin la tine, și voi să-ți vorbesc pe față. Eu iubisem pe Toma, o, da, îl iubeam mult, și, vai, îl mai iubesc încă!... Dar nu, nu mă sfătui, eu nu mă voi mărita, căci am jurat dinaintea lui D-zeu, și nu vreu, nu vreu... Toma s-a dus la Paris, el este intendent la voi, eu l-aș vedea, ba încă în toate zilele, și cât de mult aș suferi! El este însurat, el are copii, el m-a uitat; văzându-l, eu l-aș urî, aș fi furioasă contra lui, și n-o voiesc!... De ce? El nu mi-a făcut nici un rău, eu l-am refuzat, el a găsit o alta, e fericit, D-zeu să-l binecuvinteze!... Mai este ceva; eu sunt religioasă prin natură; de ani întregi visez viața de mănăstire; pentru hatârul tău eu alungasem aceste vise, îmi năbușisem dorința, dar acum, când tu ești fericită, eu îți zic adio și plec să-mi isprăvesc zilele în rugă și în virtute...

Elisa nu mai zise nimic; dar, adânc mișcată, ea izbucni în lacrămi.

Leon, care iubea frățește pe soră-sa din toată curățenia inimii, se apucă la rândul său a o sfătui de a nu face un pas atât de trist pentru dânsa și pentru alții. Ea îi răspunse:

— Leone, această lume e gătită celor răi. Fiindcă D-zeu nu vrea să mă ia la dânsul, eu voi trăi liniștită în mănăstire, închinându-mă lui D-zeu pentru toți; crede-mă, voi fi fericită.

— Paulo, tu ești o martiră a generozității, a virtuții...

— O, Leone! Mai toți oamenii virtuoși au fost martiri! D-zeu îi lasă să sufere în lumea asta pentru a le da apoi fericirea în ceialaltă. Eu vreau să sufăr, Leone.

— Dar de ce n-ai vrut să fii fericită, când o puteai? Drumul îți era deschis, nu aveai decât a păși.

— Devotamentul, iubirea mea pentru Elisa, apoi mumă-sa pe patul morții rugându-mă a nu părăsi pe Elisa până ce se va mărita și va avea copii, acestea mă-mpiedecară a apuca drumul fericirii pe pământ; dar în lumea cealaltă, Leon, eu voi fi atât de fericită! Închipuiește-ți un suflet fără pată, un suflet nevinovat zburând în sferele cerești!

— Ești nebună, Paulo; tu mă sperii!

— O, nu! Dar zău, în adevăr, cred că voi nebuni dacă nu mă voi duce la mănăstire.

— Atunci du-te, du-te, murmură Leon printre dinți; dar e o prostie, pe cinste, e o prostie! N-are nici un chichirez! Dacă nu vrei să pleci la Paris, vino dară, vino la mine, eu te primesc cu brațele deschise, și nevasta mea de asemenea; vino, dară!

— Nu, nu, nu vreau; refuz, nu, nu, nu!

Paula se depărtă de frate-său. Toți sătenii veniseră să-i zică adio; ei îi sărutau mâinile, fetele o îmbrățișau; nevasta lui Leon o strânse în brațe, apoi rădică sus pe Mihai și-i porunci să îmbrățișeze pe mătușa sa.

— Haide, Mihai! Sărut-o! zicea ea. Cine știe dacă vei mai revedea-o. Adio, sărmana mea Paulo!

La ora plecării, trăsura care trebuia să ducă pe Paula la mănăstire, unde să-și încheie viața, era gata și aștepta lângă cerdac. Elisa plângea; copiii erau triști și tăcuți. Toți iubeau și toți plângeau pe biata Paula sacrificată pentru *doamna baroneasă.*

Când se urcă în trăsură, urmată de dna de Forlis și de copii, Paula îmbrățișă tare pe frate-său și-i zise:

— Adio, fratele meu; adio, Lenuco; adio voi toți, pe cari v-am iubit și vă iubesc! vă făgăduiesc a mă ruga pentru voi; nu vă voi uita niciodată!

— Adio, strigară sătenii în cor, adio! Fii fericită!

— Și voi de asemenea, scumpii mei amici, să trăiți în fericire! Să nu uitați însă niciodată că numai aceia sunt adevărat fericiți, cari lucrează pentru fericirea altora. Eu una sunt fericită!

Paula, cu o adâncă melancolie arătă cerul, ridicându-și ochii către sferele de sus; apoi, când caii alergau deja pe drumul cel mare, ea suspină zicând:

— O, locuri scumpe, unde eu mi-am petrecut copilăria și tinerețea! Eu n-o să vă mai revăz. Drum, pe care eu am umblat atâta, adio! Adio și tu, castel unde am trăit atâția ani fericiți! Adio! Paula pleacă și nu se va mai întoarce!

Și ea se înecă în lacrimi.

— Nu plânge, draga mea Paulo! zise Enric; eu nu vreau ca tu să plângi; trebui să fii veselă, cum ai fost totdauna.

— O, da! Voi fi veselă; D-zeu îmi va reda veselia.

XIX. FINEA PAULEI ȘI A CĂRȚII

Poate oare să fie cineva fericit, când privește nefericirea altora?

Dar iarăși, poate el, oare, a face fericiți pe alții a se jertfi pe sine însuși?

A se jertfi este a deveni fericit.

Să știm a ne jertfi, copiii mei!

(În românește de *Bogdan Petriceicu Hasdeu*)

ADDENDA

ЗАПИСКИ ЮНКЕРА

„Un journal qu'on fait de sa vie est encore une sorte de miroir“

SAINTE-BEUVE *Causeries du Lundi*, t II

21 - го мая (1854) я выехал из Кишинева в Ново-Миргород, сопровождаемый отцом, мачехой, бабушкой и братом Николаем, которые хотели непременно провожать меня до Дубоссар, т. е. до границы Бессарабии. Мы ехали молча: какая-то невыразимая грусть тяготела над каждым из нас; я расставался с родными, с близкими сердцу; в особенности терзала меня разлука с истиннолюбимым отцом, единственным существом, которое привязывало меня к жизни, с того времени как ужасное разочарование постигло меня, еще неопытного и доверчивого ребенка. Родные провожали меня, не зная, возвращусь ли я когда-ннибудь в их кружок, или паду жертвой любви к новому моему отечеству. Бабушка все время плакала, мачеха и брат тоже; отец не плакал, но молчание его было самым красноречивым толкованием тех родительских чувств, какими преисполнено было в то время его сердце. Я старалса сколько мог, казаться спокойным, но часто слеза, против воли, орошала щеку и не раз тяжелый вздох волновал грудь мою. Наконец, мы доехали до Дубоссар. Настала самая мучительная минута разлуки: я заплакал, отец прослезился тоже. Мы сошли на станцию. Я стал перед отцом, потом перед бабушкой на колени, прося благословения. Со слезами на глазах благословили они меня, напутствуя советами, как служить царю и отечеству. Я простился с мачехой, поцеловался с братом и приказал перенести мои вещи из коляски, в которой я приехал, на перекладную. Миша, лакей, который должен был провожать меня до Миргорода, уложил вещи в телегу, и, еще раз простившись с родными, я уехал, желая сколь можно сократить тяжелые минуты разлуки.

Мимоходом скажу несколько слов о побудительных причинах, заставивших меня поступить на военную службу.

Начну рассказ свой ab ovo.

В конце 1852 года я познакомился с m-me Лазаревой, вдовой кишиневского полицмейстера штаб-ротмистера Лазарева, который незадолго до того времени отправился в Елисейские. У нее я несколько раз встречал м-lle Алину Мержеевскую, девушку лет 17, небогатую, но одаренную замечательным умом и редкой красотой. Сначала она не привлекла особенного моего внимания, но чем чаще я имел случай ее видеть, тем более подчинялся влиянию этой дивной красоты... Одним словом, я был влюблен. Но как высказать мою любовь? Скоро представился к тому случай. Алина просила меня снабжать книгами для чтения и в особенности стихотворениями. Я спросил ее, читала ли она Пушкина, и на отрицательный ответ прислал ей через несколько времени *„Евгения Онегина”*, в котором все места, соответствующие моим тогдашним чувствам, я подчернул карандашом. Вскоре я получил обратно *Онегина* и, о восторг! – перелистывая его[*] я нашел локон светло-русых волос – понятно, это были ее волосы. Шестнадцатилетний ребенок, я был уверен, я старался уверить себя, что Алина меня любит! И в самом деле, в довольно короткое время после этого события я успел сблизиться с нею. Неожиданный отъезд ее в Одессу разрушил блестящие планы любви моей. Алина уехала с отцом, матерью и маленькой сестрой в Одессу на жительство, как уверял друг Мина Влашко, который определился теперь, как кажется, в конную артиллерию. Известие об этом убило меня, я тогда только постиг всю силу любви моей; разочарование мое было ужасно: она не любит меня! она покинула меня! В это время приехала в Кишинев из деревни моя бабушка и познакомила меня с семейством Ходковских, состоящим из вдовы, женщины еще молодой и красивой, и прелестной шестнадцатилетней ее дочери. Прелести ее в другое время, вероятно, подействовали бы на меня, но тогда я любил Алину, любил ее, так сказать мимо воли – а любить истинно можно только раз в жизни.

Как бы то ни было, несмотря на то, что я всегда был довольно сух с Региной Ходковской, неопытный ребенок, она полюбила меня и решилась открыть мне свое чувство. Можно ли оспаривать после этого справедливость слов Пушкина:

Чем меньше женщину мы любим,
Тем больше нравимся мы ей!

Положение мое становилось странным и смешным: я любил Алину, но можно ли сказать Регине: "Сударыня, я не могу любить Вас; в настоящее время сердце мое не свободно от постоя; пожалуйста, полюбите кого-нибудь другого"? По невозможности объяснить ей напрямик, что я не люблю ее, я... Очень понятно, что я сделал. Мои отношения к Регине становились все более и более близки. Она любила меня пламенно, а я шутил, так сказать, с ней *pour passer le temps*. Вдруг совершенно неожиданно возвращается из Одессы Алина, и, к несчастью моему, оказывается, что она давно уже дружит с Региной. *Sang bleu! Ventre bleu! Morbleu! Parbleu! Tête bleu!* Словом, все проклятия, за которые так строго наказывал король Карл X, приходят мне на ум при одном воспоминании о моей тогдашней позиции между двух огней! Алина заметила неравнодушие ко мне со стороны своей подруги и, разумеется, сочла меня изменником; Регина узнала, что я давно люблю Алину и решила позабыть меня. Таким образом, я остался на льду, упрекаемый в измене одной и другой.

Не удивляйтесь, что, изображая мою первую и вместе с тем последнюю любовь, я употребляю выражения отчасти несоответствующие описанию события, которое имело значительное влияние на всю судьбу мою; я пишу это, проживши с лишком три месяца в гусарском полку, успевши заглушить прежние грустные впечатления благодетельными каплями шампанского, хотя и теперь очень часто, оставшись один, я предаюсь мечтам прошедшего, и, стыдно сказать, я иногда плачу.

Я несколько раз пытался разуверить Алину насчет мнимой любви моей к Регине, но всегда встречал с ее стороны в ответ на мои оправдания холодность и равнодушие. Это убивало меня. Я старался следить за нею, и заметил, что она неравнодушна к одному молодому фрачнику Пнушевскому.

В это время проходил через Кишинев в Молдавию Ольвиопольский уланский полк, и ко мне заехал юнкер Генрих Еловицкий, товарищ мой по Ровенской гимназии.

Приведенный в отчаяние изменой Алины, я решился заглушить страсть разлукой с нею, а единственным к тому средством было поступление в военную службу. Я обратился к отцу с просьбой определить меня в уланский Ольвиопольский полк, где я хотел бы служить вместе с Еловицким, старым моим товарищем. В то время мне не минуло еще 16 лет. Вероятно, это было главной причиной отказа со стороны отца. Ни слезы, ни мольбы не могли склонить его к определению меня в военную службу (indesc) *Poussé à tout*, так сказать, отказами отца, я не раз имел малодушное намерение лишить себя жизни... Провидение спасло меня. Несмотря на это, я решился искушать волю Всевышнего.

На ливадах, как называются сады, разбросанные в окрестности Кишинева, жил ворожей Панайоти Устурой, родом болгар, приобретевший своими гаданиями *un renommé* у кишиневских дам и птиметров, надеявшихся в скором времени вступить в законный брак.

---

[*] „Перелистывая его” — adăugat ulterior pe câmpul filei (n. ed.)

Я обратился к нему с вопросом: скоро ли поступлю я в военную службу?

Никогда не забуду этого худощавого человека с высоким лбом и впалыми глазами. Он взял в руки колоду карт и стал гадать мне.

Вот его слова (29 июля 1853):

"Ты хочешь поступить в военную службу; отец тебе не позволяет, он хорошо делает; скоро придет твое время. Тобой руководствует любовь: но она бесплодна; та, которую ты любишь, скоро выйдет замуж за твоего соперника. Скоро ты сделаешься воином, и счастье будет тебе сопутствовать. Судьба твоя зависит от трех походов, которые возвысят тебя чрезвычайно в мнении людей, и в молодые годы ты достигнешь высочайших почестей."

Он говорил еще многое, чего я не вспомню. Вместе со мною был при этом гадании у Устуроя дядя мой Болеслав.

Слова Панайоти насчет поступления моего в военную службу сбылись: с того времени, как я решился посетить его, не прошло и полгода.

Ольвиопольский полк ушел за границу, а я остался, преследуемый грустью. Усиленными литературными занятиями решился я заглушить любовь мою; но несмотря на все мои старанья, до самого определения моего в гусары я не жил, а горевал. ***J'ai tiré le diable par la queue.***

27 февраля 1854 г. минуло мне шестнадцать лет, 28 числа того же месяца отец послал на Высочайшее имя прошение о позволении мне определиться на службу прямо в войска в Турции в армию, в гусарский генерал-фельдмаршала графа Радецкого полк*.

Прошение это написано в таком истинно-патриотическом духе и таким прекрасным слогом, что я не могу удержаться, чтобы не сообщить здесь дословный с него список.

Поступлению моему в гусары в особенности споспешестововал князь Антон Ксаверич Любомирский, подполковник Радецкого полка, который вступил в Кишинев на походе за границу 20 февраля 1854. 21 февраля князь Любомирский посетил отца моего, о котором он много слышал, находясь еще адьютантом при генерал-губернаторе бибикове в Киеве. Отец был очарован обращением и образованием князя, и после его ухода заметил, обращаясь ко мне, что если б пожертвовал меня на службу царю и отечеству, то не решился бы отдать в иной полк, кроме графа Радецкого. "Под руководством человека, подобного князю, сказал он, можно выйти в люди". Я напомнил отцу, что через неделю мне минет шестнадцать лет, и потому я не вижу никаких препятствий к моему поступлению на

---

*În manuscris este spațiu liber, destinat – probabil – textului petiției (n.ed.).

военную службу. На этот раз я встретил согласие со стороны отца. Сказано – сделано.

28 февраля, как я уже заметил, послано было прошение на высочайшее имя.

22 апреля получено было от Статс-секретаря кн. А. Голицына отношение от 29 марта за 1826*, что прошение препровождено к г. военному министру.

С лишком месяц я ожидал окончательного разрешения, наконец нетерпение мое поскорее расстаться с ненавистным Кишиневом заставило меня определиться покамест (как я думал) в резерв, и с этой целью я отправился в Миргород, где находился в то время штаб резервной легкокавалерийской дивизии. Вот дорожник моего пути от Дубоссар до Н. Миргорода: Дубоссары, Егорлык, Валеская, Липецкая, Балта, Познанка, Бобрик, березки, Ольвиополь, Лысая гора, Песчаный Брод, Злынка, Малая Виска и Н. Миргород. В. Егорльске и Бобрике я ночевал, и на третий день после выезда из Кишинева прибыл в Н. Миргород. Дорога из Песчаного броду в Злынку останется для меня памятной в одном отношении. Проехавши верст 8 от Песчаного броду, я был застигнут сильным дождем и принужден заехать на время в трактир, который, к счастью моему, попался на дороге. Трактир этот, известный (как узнал я от ямщика) под именем Адабашевского, замечателен двумя чрезвычайно привлекательными вещами: 1 - отличным пивом и 2 - дочерью содержателя, Тимной, 16-летней жидовочкой редкой красоты, которой я, как увидим после, попал на глаз.

24 мая я приехал в Н. Миргород и остановился в трактире гера Шплита, проворного немца-пройдохи. Первые два или три дня я провел в Н. Миргороде в совершенном бездействии, которое происходило от весьма естественной причины: я не знал, что делать? Лакей мой, Миша, унтер-офицер лейб-улан, служивший прежде в Новомиргородском уланском полку и потом переведенный в гвардию, советовал мне послать за старшим писарем и расспросить его, к кому следует мне прежде всего обратиться насчет определения меня в гусары. Но я пренебрег его советом, решив посоветоваться с кем-нибудь умнее старшего писаря.

В соседней моему номеру комнате остановился за неделю до моего приезда мододой человек, приехавший определяться в Бугский уланский полк, П.А.Клеопин, родом из крымских татар. Я с ним познакомился немедленно после приезда в бильярдной: известно, как знакомятся в молодые, можно сказать, детские годы; за знакомством следует дружба. Клеопин посоветовал мне объявить о моем желании поступить в военную службу адъютанту начальника дивизии ротмистру Б.Е.Шаврову.

---

*Textul „от 29 марта за 1826“ este adăugat ulterior (n.ed.).

На другой день я отправился в канцелярию дивизии, где, как мне сказали, я могу застать Шаврова от 9 часов утра до 12. Действительно, когда я зашел в указанную мне комнату, где всегда занимается адъютант, он просматривал какую-то бумагу. Заметивши меня, он спросил, что мне нужно. Я объяснил ему причину моего посещения. "Вы привезли залог, необходимый для поступления в гусары?" - спросил он, выслушавший меня. "Он со мною." "Документы у вас есть?" "Все, за исключением свидетельства предводителя дворянства о неимении препятствий с моей стороны к поступлению в военную службу". "Однако вы не можете быть подвержены экзамену здесь, потому что в Н.Миргороде нет полковых командиров, которые должны присутствовать при Вашем экзамене. Впрочем, на днях штаб выступает в Умань, и Вы можете туда ехать".

Déconcérté, так сказать, словами Шаврова, я стал ему говорить о неудобствах, какие сопряжены с моей поездкой в Умань, и просил его сделать мне, если можно, снисхождение, подвергнув меня экзамену в Н. Миргороде. "Я вполне постигаю Ваше положение, я постараюсь пособить Вашему горю сколько это от меня будет зависить. Придите ко мне завтра".

На следующий день я снова явился к адъютанту. На этот раз он встретил меня, как старинного знакомого. "Ступайте, сказал он, к подполковнику генерального штаба Шлейгелю и скажите ему от моего имени, чтобы он подвергнул Вас экзамену". От Шаврова я отправился прямо к Шлейгелю.

Если Вы никогда не видели Шлейгеля, то по моему описанию легко его узнать, встретившись с ним случайно. Это маленький, маленький, маленький подполковник генерального штаба с довольно умным лицом, всегда в засаленном сюртуке и в вымаранной фуражке. Он ходит "с чувством, с толком, с расстановкой" применяю к его походке слова Грибоедова, и, встретившись с Вами, пристально Вас осматривает, как бы стараясь по наружности узнать о вашем характере.

К этому маленькому подполковнику явился я по приказанию Шаврова. Шлейгель встретил меня чрезвычайно приветливо, поклонился мне несколько раз сряду, слегка шаркая, и сладенько проговорил: "Пожалуйте завтра в десять часов утра".

На другой день в назначенное время я снова явился к Шлейгелю, снова был встречен им чрезвычайно приветливо, с низкими поклонами, с той разницей, что на этот раз он сказал мне сладеньким голосом: "Итак, сегодня я подвергну Вас маленькому испытанию". Я последовал за ним в другую комнату, по-видимому кабинет, где он, усевшись в

кресло *a la Voltaire* - по ветхости, вероятно, современное Вольтеру, - предлагал мне различные вопросы из истории русской, из истории всеобщей, из географии русской и всеобщей, говорил со мной четверть часа по-французски, спросил о чем-то из математики и сделал заключение, что я все знаю прекрасно. "Поздравляю Вас, продолжал он; скажите адъютанту, что Вы подвергались испытанию".

Говоря это, он несколько раз поклонился, сопровождая слова свои сладкими улыбками, и я ушел с намерением пойти к Шаврову.

- Вы были у Шлейгеля? спросил он, заметив меня.

- Я прямо от подполковника. Он подвергнул меня испытанию и остался доволен моими сведениями.

- Теперь ваш экзаменационный лист, как скоро будет представлен Шлейгелем в канцелярию, мы поспешим отправить в Вознесенск для подписания оного полковником Мирбахом, а Вы между тем представьте мне залог и документы; при этом же не забудьте написать Вашему отцу, чтобы он прислал мне свидетельство предводителя дворянства. Без него я не могу отправить bonux в императорский департамент.

Я оставил Шаврова, довольный вполне целой вселенной, и, возвратившись домой, заказал портному рейтеры и фуражку, а Мише велел купить несколько пар нейзильберных шпор.

Пока экзаменационный лист вернулся из Вознесенска, я проводил это время довольно весело, даже разгульно, в трактире Шплита. Из дому я взял с собой на первое обзаведение 200 р.с. и у меня оставалось при выезде моем из Н. Миргорода в Новую Одессу, где находился второй сводный резервный полк, едва 16 р. с. Это показывает, что я жил в Н. Миргороде *à la grande.* И в самом деле, у меня ежедневно на обеды, на чай, на попойку собиралось множество *разнокалиберных** офицеров. Из них помню: штаб-ротмистра Н.

---

*Pe câmpul filei, adăugat: Мой экскадронный командир ротмистр Антропов рассказал мне причину побудившую Симоновского, служащего в нашем полку выйти в отставку. После порядочной попойки он возвращался однажды поздно вечером домой. Вдруг слышит женский голос: спасите! спасите! Симоновский быстро идет на помощь неизвестной; и в самом деле на балконе одного двухэтажного дома стоит женщина и ломая руки зовёт на помощь. Окна дома ярко освещены. Симоновский бросается, как chevalier защитить женский пол, в доме, где его встречают вовсе неравнодушно: палками. Гусар не привык сражаться подобным оружием, он храбро ретируется, как Д' Артаньян "три-мушкетар" в Ионна. Этого мало: на другой день в полицию поступает жалоба, что "гусарский портник Симоновский ворвался в такой-то дом [index] во время бала и хотел задать гостям. Истинный стыд. Симоновского выслали и он подал в отставку. Это полуилось, кажется в Слонимы (n. ed.).

Миргородского уланского полка Юрьева, доброго малого, который, впрочем, приобрел себе *renommé* питухи первой степени; отставного поручика Радецкого полка Симоновского, человека, по-видимому, порядочного; поручика кисариского Петра Ольденбургского полка Адамовича, человека, как я заметил, вечно недовольного собой и судьбой; юнкера Клеопина, о котором я уже говорил; корнета Уланского графа Никитина полка Десениора; отставного штаб-ротмистра Радецкого полка, Терновского; юнкера гусарского Ольги Николаевны полка, Назимова и. т. д.

Последнему я обязан знакомством моим с mlle Агафиней Зорич, моей землячкой, молдаванкой, которая оставила во мне сладостное воспоминание. Это девушка лет 27, если не более того, и, несмотря на годы, какой свежестью, какой обворожительной привлекательностью дышит красота ее! Я провел у нее с Назимовым один только вечер, и несколько часов произвели на меня глубокое впечатление!

День я проводил обыкновенно играя в биллиард с Клеопиным и со стариком Шплитом, или приволакивая за прелестной Сонечкой, служанкой m-me Шплит, которая впрочем сама еще очень недурна собой. Ротмистр Baudouin de Courtenay увидев ее с невыразимой досадой сказал, обращаясь к Симоновскому: *„Morbleu! c'est dommage, mon cher, que je ne parle l'allemand, sinon...“* Я не слыхал дальнейших слов бодуэна. Как бы то ни было, Сонечка далеко превосходила в красоте свою барыню, при том же 17 лет... какое магическое слово!.. Иногда m-me Шплит просила меня, Клеопина и майора гусарского Е.И.В. наследника полка, Нордмана на лото. К ней собиралась маленькая немецкая компания, состоявшая из нескольких немок, и мы садились играть в лото; не говоря по-немецки, я чрезвычайно красноречиво объяснялся в любви моим партнершам. Вечером мы обыкновенно отправлялись с Клеопиным купаться в купальне, устроенной для кантонистов, и возвратившись, с неописанным аппетитом проглатывали несколько стаканов чаю. Но как убить вечер? *Pour passer le temps* мы ехали на извозчике в Злотополь, городок в 3-х верстах от Н.Миргорода, где легко можно позаботиться на счет клубнички.

Наконец экзаменационный лист мой прислан был из Вознесенска, и Шавров, потребовавший меня к себе, объявил, что я могу ехать в Новую Одессу. "Проезжая через Вознесенск, Вы отдадите барону фон Мирбаху эти бумаги" (он вручил мне несколько пакетов и несколько ассигнаций) и 68 р.с.

Итак, с 16 р. в кармане, из 200 р.с., истраченных в течение двух недель, я мчал на почтовых в Н. Одессу. Ко мне смело можно было применить эти слова:

".............. корнет гусарский,
Игра судьбы на службе царской,
И без гроша и без забот
Сбирался выступить в поход"

Вот мой маршрут до Новой Одессы: Н. Миргород, Малая Виска, Злынка, Песчаный брод, Лысая гора, Благодатное, Константиновка, Александровка, Вознесенск, Белоусовка, Н. Одесса. Из этого видно, что от Н. Миргорода до Благодатного я следовал по той же дороге, по которой приехал из Кишинева. Я провел ночь в Адабашевском трактире, хозяюшка которого прелестная Тимна заняла местечко в моем сердце, чрезвычайно поместительном с того времени, как единственно-истинная хозяйка его переменила квартиру. Тимна встретила меня (чуть) не со слезами на глазах, так восхищена была она моим приездом. Я заметил ее волнение и поспешил увести ее а l'écart, требуя будто бы стакан пива.

В Вознесенске я ночевал и в 11 часов утра приехал в Н. Одессу. Остановиться я принужден был в единственной порядочной гостинице, занявши номер по 75 коп. в сутки... не забудьте, что из 16 р. с. у меня осталось еле 2!

Придя в себя после приезда в Н. Одессу, я счел нужным отправиться к полковнику с отношением из штаба дивизии об определении меня в запасной эскадрон гусарского генерал-фельдмаршала Радецкого полка. Кроме того, Шавров поручил мне передать ему 68 р. с. и кой-какие бумаги. Это было, если не ошибаюсь, в четверг.

Полковник принял меня чрезвычайно приветливо и объяснил, что он велит адъютанту, поручику Росновскому, зачислить меня на паек. Довольный этим ответом, я возвратился в гостиницу. В пятницу утром в мой номер вошел трактирщик с записочкой, дескать, от поручика Хиждеу* следует:

за номер .... 75 к.
за чай ..... 15 к
за обед .... 60 к
за пару сигар ... 10 к
за ужин 30к

Всего 1 р. 90 к

Я с непритворным негодованием взглянул на записку и заметил ему, что за подобной дрянью не стоит ходить и что он гораздо благороднее сделает, если в воскресенье принесет мне счет за несколько дней (в субботу я надеялся получить деньги). «Нет-с, отвечал настойчивый армянин, у нас уж заведения такая-с, что платят за сутки». Я бросил ему две рублевые бумажки, сказав, что сдачу он может не приносить; на хозяина это подействовало, и он вышел из комнаты чрезвычайно подобострастно улыбаясь. "Ба! воскликнул я, протобестия, поди-ка сюда" хозяин, бывши за дверьми, вернулся. "Нет ли у тебя мелочи, чтобы разменять мне сторублёвку ?" (У меня не оставалось ни копейки). При этих словах хозяин поклонился мне в пояс. "Кажись нет-с", отвечал он. "Но ведь у меня нет ни копейки мелочи." "Да кто-с Вам не поверит-с". Хозяин ушел и я приятно улыбнулся, переводя слова его по-своему: я Вам готов поверить-с.

---

* În manuscris este „Гиждеу“, șters apoi cu creionul (n. ed.)

На следующий день хозяин позабыл, по-видимому, принести мне счетец, и, встретившись с ним в биллиардной, я изъявил мою благодарность улыбкой благоволения. Обед и ужин я проглотил довольно плотно и еще раз намекнул хозяину, что я еще не успел разменять сторублевой.

Воскресение. Этот день вся подлунная проводит по обыкновению, т. е. однообразно. Бегинхи молятся, набожные старички, отслужившие в церкви обедню, читают газетку; купцы, помолившись Богу, возобновляют натуральную систему; бляди расхаживают с утра до ночи по бульвару *endimanchées*, в полном смысле этого слова; *le beau monde* занят визитами; молодые люди бродят куда глаза глядят. К числу последних принадлежал и я.

Под вечер я вышел на прогулку. Звуки кавалерийского марша привлекли меня на бульвар. Толпа ротозеев собралась в кружок возле наших музыкантов; дамы прогуливались под сенью древес, а наши гусары расхаживали, покручивая усы. Я присоединился к толпе, теснившейся вокруг музыкантов. Вдруг послышался голос позади меня: "Гиждеу! Гиждеу" Я оглянулся, и каково было мое удивление, когда в группе уланских юнкеров я узнал Михневича. "Но, воскликнет тот, кому случится читать мои записки: что это за персонаж? Михневич, или как бишь его? Он нам не известен". Тем хуже для вас! Михневич, это препорядочный малый, сын одного кишиневского адвоката, окончивший Одесскую гимназию и получивший аттестат. Впрочем, науки не привились к нему, и он, оставшись добрым, хоть не ученым малым, поступил в уланский Вознесенский полк.

Мы обнялись с Михневичем как старые знакомцы, и я пригласил его на чай. Вместе с ним пришел ко мне юнкер Ольвиопольского уланского полка Белогрудь. Слово за слово, Михневич объявил, что эскадрон, в котором он находится, стоит в Новой Одессе, и полковник также велел остаться ему при штабе. Поэтому мы условились нанять общую квартиру и стол, имея в виду, что подобное жилье выгодно для обоих.

Я Михневичу откровенно сказл, что у меня нет денег, но что я ожидаю письма из дому. Я занял у него десять рублей, Рассчитавшись с хозяином, я переехал на одну квартиру с Михневичем, а хозяйка, хорошенькая Марийка, согласилась стряпать нам обед за 1 р. в неделю. Хозяин, муж Марийки, поселянин, целые дни проводил в степи – и поэтому не удивительно, что миленькая хозяйка была ко мне снисходительна и... впрочем, это предмет касающийся единственно меня и для других, быть может, не занимательный.

Две недели я прожил с Михневичем. На третью неделю он выступил в поход под Очаков с эскадроном, а я остался на той же квартире. У меня не было ни копейки. В это время я мог вполне оценить любовь Марийки. Истинные друзья узнаются в горе, говорит старинная притча. Марийка кормила меня *pour amour*, доставляя мне всевозможные удовольствия (какие только от нее зависели)... словом, я катался как сыр в масле.

В Федоровке собрана была наконец юнкерская команда, так как число юнкеров значительно увеличилось. Приехав в штаб, я застал только двух юнкеров: Кошелева и Звягина, а в один день со мной приехал Шипов. Я познакомился немедленно с ними; но один только Шипов вполне мне понравился. Кошелев и в особенности, Звягин произвели на меня дурное впечатление, которое наши отношения не только не изгладили, но еще больше растравили.

На каждого я буду глядеть с моей точки зрения; быть может, мой взгляд неверен, но людей так трудно понять, так трудно проникнуть в глубь их души и по внешним признакам судить о духовных, что каждый судит о них по-своему и каждый думает, что потомство будет заодно с ним.

Кошелев, бросивший Московский университет, еще ребенок, ветреный и неопытный мальчик, принадлежит к числу тех существ, которым необходим руководитель. Он не имеет собственного мнения и всегда руководствуется чужим авторитетом. Высокое мнение о своей красоте и своих талантах делает его надменным и несносным. Он богат, но его ожидает в будущем участь богатых мотов: он, если сам не умрет в бедности, то, наверное детям оставит только реверс, по которому, они будут судить о имени их батюшки. Наружность его вовсе не привлекательна; голос вежлив, но он, несмотря на это, слишком полагается на впечатление, которое производит на прекрасный пол его прекрасная наружность. Сначала я был с ним в ладу, но это недолго продолжалось; несходство характеров и противоречие идей скоро разъединили нас, и взаимная холодность положила между нами преграду непреодолимую. И в самом деле, есть вражда непримиримая: две вражды – идей и наклонностей.

Звягин, которого происхождение и невежество должно бы, кажется, отдалить его от общества людей более или менее образованных, успел, несмотря на это, сблизиться с Кошелевым и приобрести над ним ascendent. Это еще удивительнее покажется, если я опишу положение Звягина по отношению к обществу офицеров и товарищей. Положим, мрак происхождения может быть вознагражден качествами сердца; положим, что недостаток образования может быть пополнен изобилием благородства, пусть так. Я готов на время изменить убеждению, что, как высказался турецкий историк Вассыф-Эффенди, мой сколько хочешь негра, он не станет белее. Но что вы скажете о человеке, который приобрел репутацию доносчика, который слова, поступки, даже мечты своих товарищей истолковывает вкривь и вкось начальству, стараясь возвысить до такой степени в глазах их одного себя, до какой степени он успел унизить? Таков Звягин! Полковник Южаков, человек слабый и доверчивый, ему покровительствует. Жена полковника, женщина ограниченного ума, надменная, но владеющая вполне волею и поступками своего супруга, называет Звягина своим родственником и заменяет им в случае необходимости лакея. Нужно ли взять билеты в театр – "Звягин, говорит она, сходите к кассиру". Нужно ли выехать на гуляние – "Звягин, велите запрячь лошадей в фаэтон". Нужно ли... и Звягин повинуется каждому мановению полковницы, желая угодить в ее лице полковнику. Он беден – и потому угождает богатым. Кошелев богат, и Звягин льстит ему.

Итак, я изобразил вам в характеристических чертах Кошелева и Звягина. Остается Шипов.

Шипов, студент Ярославского лицея, малый умом недалекий, но воспитанный в строгих правилах. Нужно признаться, с первого разу произвел на меня приятное впечатление. Я с ним сблизился, можно сказать, с ним одним был хорош, потому что разрыв мой с Кошелевым был вместе с тем и разрывом со всеми впоследствии прибывшими юнкерами, товарищами или старыми знакомыми Кошелева. Шипов имел свои странности, которые, впрочем, увеличивали только уважение к нему со стороны товарищей. Он придерживался правила, что следует более слушать, чем говорить, что у нас поэтому два уха и один язык. Он не пил ничего кроме пресной воды и чая, не играл в карты, краснел при намеке о какой-нибудь любовной интрижке, не курил табаку, этого «дьявольского зелья», словом, он имел многие странности – но кто из нас их не имеет? Я вполне умел понять доброту, благородство, дружбу Шипова, хотя он не умел понять меня. Что делаеть! Еще никто не понял меня вполне. Я сам еле себя понимаю. Я забыл упомянуть в числе достоинств Шипова – необычайное умение ловить мух; я находил его почти всегда окруженным множеством раздавленных мух. Впрочем, и в этом занятии, которое он называл *massacrer des mouches*, проглядалась черта его добродетели: он никогда не убивал самцов, а только самок, говоря, что только самки размножаются, и что, если он уничтожит среди этих насекомых *le beau sexe*, то можно надеяться, что самцы сами умрут от тоски.

В полку Шипов стал общим любимцем. Шипова одни звали *monsieur* Ши, другие Наполеоном, так как ему нравилось скрещивать руки на груди, третьи – Павлом Ивановичем Чичиковым, четвертые – «бесценным» Павлом Ивановичем; и все в нем души не чаяли.

Шипов – человек небольшого роста и неуклюжий; черты его лица довольно грубы, но в них светится необыкновенная доброта, а также самодовольствие, которое всегда возникает от сознания своего нравственного превосходства над другими. К чести Шипова замечу еще, что его добродетель никогда не доходила до ханжества, странность до глупости, расчетливость до скупости – во всем он был умерен и, так сказать, примерен.

Вот люди, которые должны были быть моими товарищами и в числе которых один только Шипов заслуживал этого названия.

Вскоре после моего приезда в Новую Одессу число юнкеров увеличилось, приехали: барон Мейендорф, Нарышкин, Самарин, барон Рейтерн, Стахурский, Пиварович, Муханов, граф Мусин-Пушкин, Пашков и др., о которых я впоследствии поговорю обстоятельнее.

Поссорившись с Кошелевым, я перестал бывать у него, и мы втречались только на учениях. Начальником юнкерской команды был поручик Дворяин, человек низкопоклонный или гордый, смотря по тому, с кем приходилось ему иметь дело. Учения начинались утром в 9 часов и оканчивались в 11, а после обеда – от 4 часов до 6. Я редко ходил на учения, мало занимался службой, которая меня вовсе не интересовала. Дворяин был очень недоволен мною, сердился, ворчал и обещал послать меня на гауптвахту. Я смеялся над ним и продолжал пренебрегать службой.

Не имея знакомых, поссорившись с юнкерами, я убивал время над книжками; к сожалению, и книг в Федоровке нет. Шипов дал мне читать *Le commandeur de Malte*, который я читал несколько раз в Одессе. Устав кавалерийской службы мне опротивел еще прежде, нежели я успел прочитать вторую страницу... словом, скука убивала меня: скучать, и не иметь в кармане ни копейки – каково!

В это время я познакомился с юнкером Стахурским. Он глуп как пробка, – но добродушен, и поэтому я подружился с ним. Что делать! На безрыбьи и рак рыба, на безлюдьи и Фома человек! Стахурский жил бедно, но будучи в родстве с адъютантом полковым, поручиком Росновским, мог держать себя прилично и никому не льстить. Стахурский рассказывал мне, что в эскрадоне есть рядовой из дворян польских, взятых в военную службу по повинности, Домарадзкий. Здесь он так распространялся об уме и образованности Домарадзкого, который, по словам Стахурского, окончил Берлинский университет и говорит на всевозможных языках, что я невольно обрадовался, что в случае, если юнкеров разошлют по эскадронам, то я буду иметь товарища, с которым можно будет вести ученые диспуты. Нужно сказать, что отец дал мне направление германо-философское и поэтому Домарадзкий был для меня кладом.

Несколько дней спустя после моего разговора со Стахурским Домарадзкий приехал в штаб. Я поспешил с ним познакомиться. Этот человек лет 27, малого роста, неуклюжий и с очень обыкновенными чертами лица. Я думал найти в нем корифея учености – а нашел человека с посредственным умом, не говорящего ни на одном языке порядочно, кроме своего отеческого польского языка. Но он так много говорил о себе, о своих путешествиях, приключениях, несчастьях, дуэлях и т. п., что все эти рассказы невольно мне вскружили голову. Я подружился с Домарадзким. Он рассказал мне, что у него огромное имение, в Хуявіи, но что по каким-то причинам он не получает с него доходов.

В это время был получен приказ разъезжаться юнкерам по эскадронам. Так как я был в одном эскадроне с Домарадзким, то мы поехали вместе. Эскадрон наш стоял в с. Щербаках, в 20 верстах от Федоровки. Мы приехали туда в часов 9 вечера. Эскадронный вахмистр отвел нам квартиру, мы решили жить вместе. Вахмистр сказал, что ротмистр Антропов, эскадронный командир, уехал в Николаев *пожить* и еще не приехал. Кстати, в рассказах о своих несчастьях Домарадзкий беспрестанно пенял на низость Антропова и изобразил мне его человеком самым подлым, пронырливым карьеристом, игроком и т. п. Я поверил и сожалел, что бог послал меня в эскадрон запасный.

На другой день мы пили чай под сенью развесистой акации, росшей под окнами нашей квартиры; разговор наш кружился около самых житейских предметов; Домарадзкий не был в состоянии вести ученых диспутов, и мы по крайней мере могли говорить светски о пустяках. Вдруг к нам подъехала почтовая тройка, а из кибитки выскочил юнкер Радецкого полка, которого я не видел никогда в команде.

Он подошел к нам и, довольно ловко раскланявшись, объявил, что он определился в наш полк, что имеет счастье быть с нами в одном эскадроне и т. п. Мы попросили его выпить с нами с дороги чайку, и разговор вскоре оживился. Он объявил, что окончил Александровский лицей, что его имение находится в Екатеринославской губернии, что брат его прокурором в Таганроге, что он определен в наш полк по Высочайшему повелению, что он говорит по-французски и немного по-немецки, что он... словом, наговорил нам с три короба. Признаюсь, с самого начала мне не понравилась его наружность и приемы... Но в молодости дружат скоро: полчаса после его приезда мы условились жить en trois и, по-видимому, были задушевными друзьями. Но пора вам узнать его фамилию: Война. Он привез мне очень приятную весть, что в штабе получены для меня деньги: сто рублей серебром. Итак, я на следующий день утром отправился в Федоровку для получения их. В канцелярии объявили, что деньги находятся у майора Пекло. Четыре раза был я у майора, каждый раз деньщик объявлял мне, что его Высокоблагородный почивает. В пятый раз я был допущен к майору, который негодовал, почему его не разбудили и выдал мне деньги. Это маленький чудесный человек с благородным лицом и приятными привычками: он произвел на меня хорошее впечатление. Говорят будто он незаконорожденный сын какой-то вельможи, что забыли, кто он такой: часто законные дети детья – беззаконные, а беззаконные бывают часто благородными людьми. В Федоровке я пробыл до 5 часов пополудни, выехал на почтовых и приехал в Щербаки в 7 часов вечера. Войны и Домарадзкого я не застал дома: мальчик сказал мне, что они пошли представиться ротмистру, который час тому назад приехал из Николаева.

Я напялил на себя долман и также отправился к Антропову. Признаюсь, этот человек не понравился мне с первого взгляда: он очень высокого роста, блондин, хорошо сложен, не дурен лицом, но в наружности и приемах есть что-то кошачье. Быть может, мне так показалось: я был предубежден против него Домарадзким. Ротмистр прекрасно принял меня и просил всех нас приходить к нему всегда на обед и ужин. Это приглашение было чрезвычайно кстати: в Щербаках нельзя было нигде порядочно покушать.

На следующее утро ротмистр пришел к нам на чай. Я заметил, что Война сильно к нему подлизывается, льстит ему на каждом шагу, и это мне не понравилось.

Так прошло несколько недель. Учения бывали редко. Однажды я слетел с лошади, и ротмистр с тех пор беспрестанно замечал мне, что я не рожден кавалеристом, что я должен был поступить в пехоту и т. п. Домарадзский объявил мне, что Антропов не любит поляков, и советовал мне не говорить в его присутствии по-польски, тем более, что я владел этим языком как природным.

Несмотря на это, я часто заговаривал по-польски с Антроповым, который порядочно говорил по-польски.

Он спрашивал меня, где я так хорошо научился этому языку, на что я отвечал, что изучал его кабинетно, а потом усовершенствовался во время пребывания моего на Волыни и на Подолии. Однажды Антропов и Война заставили меня прочесть им одно из моих стихотворений. Я взял «Люблю тебя», объявивши им вперед, что это стихотворение написано к одной польке. Когда я прочел третий куплет:

"Люблю тебя, когда печально,
Склонясь головкою на грудь,
На небосклон взираешь дальний,
Стараясь думой помянуть
Тот *край родной нам...*"

Антропов прервал меня, покрасневши: «Почему Вы уверяли меня, будто Вы молдован, а здесь сами признаетесь, что Вы поляк» - «Я пишу к польке - отвечал я, не запинаясь, - и это место могло подстрекнуть ее патриотизм». - «Глупый патриотизм».

Одним вечером в эскадрон приехал штаб-ротмистр Руссо. Мне много рассказывали об его дуэлях, об его благородстве и т. п. По происхождению он фанцуз, по воспитанию поляк, по чувствам - благородный человек. Его фамилия - Rousseau de Livonne. Я, Война и Домарадзкий пили чай у ротмистра, когда Руссо неожиданно вбежал в комнату: он был пьян как стелька. Ротмистр представил ему нас по очереди и при этом сказал: Война и Домарадзкий отлично ездят верхом, один Гиждеу плох на службе, зато он поэт, ученый, лингвист, натуралист, словом, что тебе угодно. Вторым замечанием он мне ничуть не польстил, первым жестоко меня обидел. Вечер прошел незаметно: Rousseau болтал спьяна пустяки, мы слушали.

В один из последних дней к нам перевели из резервного эскадрона Кожуховского Шипова, моего старого знакомца. Вскоре после его перевода мы повздорили с Войной, и он решился нанять отдельную комнату с Шиповым, а я оставался с Домарадзким. Нужно знать, что Война имел высокое понятие о своей учености; я доказал ему, что он не знает аза в латинском языке, потом я доказал ему, что он не знает истории, - и мы поспорили. Я не люблю людей, любящих пускать пыль в глаза: Война принадлежал к числу таковых. Я удивляюсь как он сошелся с Шиповым. Мы продолжали все обедать у ротмистра, к которому собирались на обед всегда: я, Война, Шипов, Домарадзкий, Rousseau. За обедами я беспрестанно спорил с Войной, который выводил меня из терпения не только своим самохвальством, но еще более лестью ротмистру, Руссо и т. п. В нем открылась еще черта доносничества. Меня он не мог ни в чем оклеветать перед Антроповым; он решил выместить свою злобу на Домарадзком. Ротмистр просил Домарадзкого уволить его от своих посещений. Я предчувствую, что мы встретимся когда-нибудь с Войной *les armes à la main* и одному из нас несдобровать. Я подлецов терпеть не могу. Рассердившись на Домарадзкого, ротмистр стал и на меня смотреть несколько косо; впрочем, он всегда был чрезвычайно вежлив. Скажу по правде, предубеждения против него во мне развеялись: я видел в нем откровенного, благородного, образованного человека, только - если он не был таковым, а до такой степени притворщиком.

*

Скучая от литературного безделья, я решился пересмотреть все письма, полученные мною из дому со времени поступления моего в военную службу. Не раз я плакал, как баба, над этими письмами... Господи! Как любит меня мой бесценный папа! Но и я люблю его не менее.

Первое письмо я получил от 5 июня (1854); в нем отец уведомлял меня, что "Военный министр отзывом к Военному губернатору от 16 мая за №. 7798 дал ему знать, что я должен определить тебя в резерв и что затем перевод тебя в действующую армию зависеть будет от успехов твоих в изучении всех частей воинской службы." Далее отец дает мне советы, как вести себя в полку: "Будь осторожен в заведении знакомств и дружеств; береги вещи; приобретать трудно, а расточать легко; береги копейку: я с каждым днем старею, и с тем вместе слабею на силах, а все мое богатство - возможность трудиться. Будь порядочен в хозяйстве, чтобы впоследствии не сочли тебя аферистом, который вначале пустил пыль в глаза, а потом - осекся; лучше для каждого дня иметь рубль, нежели в один день, как говорит пословица, густо, а потом пусто. Учись жизни! Жить - великое искусство. Будь для других тем, чем другие будут для тебя: долг платежом красен; худо быть скупым для щедрого, но еще хуже быть щедрым для скупого. Вот вся тайна сношений с людьми: как аукнется, так и откликнется". К этому письму маменька прибавила, что воображает, какой я должен быть хорошенький в голубом мундире и тому подобное.

Вместе с этим письмом почтальон принес мне другое, также от отца, от 28 мая, которое оканчивается словами: "На первых порах скажу тебе только: будь достоин нашего герба, приобретенного предками *за веру и отечество.* Вера в Бога и любовь к отечеству - сделают тебя истинным воином во Христе и истинным русским солдатом! Любовь к отечеству воодушевит тебя на великие дела, а вера в Бога сохранит тебя невредимым на поле битвы. Да будет над тобою благословение Божие и да сопричислит тебя отечество к доблестным сынам своим!"

В третьем письме (от 12 июня, с деньгами) отец пишет: "Не оставляй занятий литературою. Читай, читай много, пиши также много; но обдумывай, обрабатывай то, что пишешь, образуй далее сам себя, для чего изучай непременно язык немецкий".

В четвертом письме (от 28 июня, с деньгами) добрый папа пишет: "Пиши и к бабушке Валерии, чтобы выслала тебе непременно на обмундировку 75 р. с., пиши, что я уже тебе прислал столько, но что ещё нужно столько же.

И я так писал ей; что делать? Я солгал, чтоб увеличить твой кошелек. Учись по-немецки. Это будет для меня истинный сюрприз при нашем свидании. Упражняйся в сочинении; я хотел бы читать хоть в «Одесском вестнике» твои стихи в духе солдата, в духе гусара, дышащего любовью к Вере, Царю и Отечеству. Читай и доучивай сам себя!"

У Кристе нашёл я тетрадку по-молдавски: "Совет идущему на войну". Это, должно быть, сочинение старого времени, когда молдаване, ходили на войну. Вот примечательное место: "если хочешь, чтобы неприятельская пуля пощадила жизнь в самом разгаре битвы, то береги чистоту плоти, будь целомудрен, не оскверняй своего тела и иди на войну с таким же благоговением, как приступаешь к принятию св. Таин, к причастию плоти и крови Христа Спасителя etc..." Прими к сведению этот совет опытности наших предков!"

Из Щербаней нас перевели на компамент в Троицкое, остоящее от Федоровки на 3 версты. Мне отвел квартирмейстер квартиру, но так как с коня я прямо пошел на оьед к ротмистру, то вещи мои денщик отвез на квартиру, а я сидел у Антропова часов до 10 вечера и пришел спать довольно поздно.

Наутро я протирал глаза и передо мною мелькнуло что-то обворожительное, легкое, подобно феям поэтов. Открылось, что это дочь моей хозяйки, Солония. Вот, батюшка красавица первоклассная, можно сказать! Высокая, стройная, как горная ель; уста, изгиб которых санскритский поэт сравнил бы с рачпущенным луком; носик как у Минервы; золотистые волосы... и ко всему этому прибавьте магическое слово: семнадцать! В Троицком эскадрон наш стоял около месяца, и в такое короткое время я успел понравиться прелестной Солонии, совершенно за нею не ухаживая. Я, право, не знаю, что нравится женщинам в моей наружности! Мне не случалось встретить женщины, которая, расставаясь со мной, не созналась и мне и самой себе, что я ей нравлюсь, а между тем я не могу похвастать красотою, в моей наружности есть что-то *a la* Печорин. В Троицком я проводил

время довольно скучно, единственным развлечением моим была прогулка по роскошной аллее, которая ведет в Федоровку; в Троицком мы помирились с Войной, но это было не более как перемирие на неизвестный срок.

Наконец 5 сентября в 4 часа пополудни к Антропову приходит приказ выступить немедленно в Николаев. В первые минуты замешательства мы думали, что на Николаев напал неприятель. Ротмистр позвал меня к себе и сказал, что он не может взять меня с эскадроном и что я должен остаться в кадрах, как не знающий военной службы.

- Мне все равно, ротмистр, отвечал я хладнокровно, чему быть, того не миновать, видно, мне суждено остаться в кадрах, вы знаете, что я фаталист. Впрочем, если мне случится встретиться с неприятелем, несмотря на неумение мое ездить верхом и действовать саблей, я доказал бы и Вам и туркам мою храбрость. Воля судьбы да свершится! Я останусь в резервах. - И сказавши это, я ушел, оставивши Антропова, удивленного моим фатализмом. Через полчаса он снова прислал за мною.

— *Préparez vous à la campagne,* сказал он, *nous irons a Nicolaeff.*

— *La volonté du ciel suit faite!* отвечал я улыбаясь и ушел сложить все мои пожитки.

Через час весь эскадрон был готов к выступлению. Мне подвели коня, я обернулся, чтобы проститься с Солонией, и заметил на глазах у неё слезы.

- Ты любишь меня, Солония? спросил я вполголоса.

Она улыбнулась сквозь слезы и спросила меня взволнованным голосом:

- Вы николы сюда не вернетесь?

- Скоро, душа, очень скоро, отвечал я желая утешить сельскую красавицу, и поехал вперед с эскадроном.

От Федоровки до Николаева около 50 верст; мы шли всю ночь и 6 сентября в 7 часов утра при звуке духового оркестра вступили в город. Заметивши волнение еле пробудившегося города, я вспомнил слова моего любимого поэта-гусара:

"Справа по шести
Вступили в город; музыканты,
Дремля на лошадях своих,
Играли марш из "Двух Слепых".

Услышав ласковое ржанье
Желанных вороных коней,

Чье сердце, полное вниманья,
Тут не запрыгало сильней?
Забыта жаркая перина...
Малашка, дура, Катерина,
Скорее туфли и платок!
Да где Иван? Какой мешок?
Два года ставни отворяют...
Вот ставни настежь. Целый дом
Трет стекла тусклые сукном -
И любопытно пробегают
Глаза опухшие девиц
Ряды суровых, пыльных лиц.”

Вступление в город полка, в особенности гусарского, всегда производит между жителями шум и волнение; в Николаеве никогда не стояли гусары, и только по молве николаевские дамы судили о знаменитых Денисовцах. Непременными атрибутами каждого гусара служили: богатство, удаль, расточительность, а девизом всех его поступков были слова: *patrie, honneur, amour*. Итак, вступление нашего полка в Николаев было сопровождаемо самыми благоприятными обстоятельствами: восторгом прекрасного пола, досадой мужчин и любопытством всего вообще народонаселения: что за гуси эти хваленые гусары?

*

Описание Николаева, Бульвар, Ингул и Буг, Золотой якорь и Петербургская гостиница. Монте. Прохоровский и Тиховский. Катя и Розалия. Кондитерская Вайса. Ссора с Войною. Встреча моя с Дм. Дм. Благовещенским. Отзыв его об университетской жизни отца. Занятия его и ученые труды. Исследование о Каркините. Продолжение ”Мертвых душ ”. Комедия ”Пожертвования.” Отзыв его о моих стихах. Благовещенский знакомит меня с Скарабелли. Скарабелли как ученый ориенталист, латинист, гелленист и арабо-ман. Мнение о слове ”босфор”. Мнение о ъолохах. Странности его. Объяснение Геродотовой Скифии. Его образ жизни и наружность. Кумани. Старший сын его и его сыновья. Ольга Николаевна и София Николаевна. Три девушки Сотири: Ирина Николаевна, Лиза Николаевна и Ангелина Николаевна. ”Гарольд Гарфагар.” Мои беседы у Сотири. Григорьев и его дочь.

Моя трактирная жизнь: Кирштейн, Видфорд, Флоров и фругие. Тиховский. Ссора с Мейендорфом и вызов. Приготовления. Ссора с Домарадзким и вызов. Низость Домарадзкого. Кронбергер. Приезд Сенявина, знакомство с ним. Мнение о нем Кронбергера. Уезд

Кронбергера и моя дружба с Сенявиным. Я съезжаю с ”Золотого якоря”. Продажа хронометра.Проховский. Счеты с Сенявиным и наша жизнь. Я знакомлю Сенявина с Сотири, Кумани и др. Его странности. Бологовской. Величковский. Выступление из Николаева.

Приезд в Николаев. Евгения Ильинична. Ссора с Бернадским, вызов и его извинение. Мой уезд из Николаева.

Я в госпитале. Я с Пашковым. Игра с Сенявиным, выигрыши и проигрыши. Полижковский. Кривцов.

Мой уезд из резервов, или правильнее бегство. Приезд в Кишинев. Александра Алексеевна. - 25 р. с. - Мержеевскя. Встреча и ссора с Беляковским по случаю старухи Мержеевской. Евреинов. Изгнание мое из Кишинева. Приезд в полк. Клонман. Дубельт. Подгурский. Кирцанов. Коровин. Павленко. Кампаментные учения. Выступление из колонии Канделя. Дольники. Одесса. Поход до Коблева. Визирев. Чириков. Выступление под Очаков. Две сутки на позиции. Кабарга, Палатка. Бейкуш. Кабарга. Аджиголь. Кандауров. Зубатов. Калычев и Феона. Дружба с Калычевым и ссора с Кирцановым. Мустафа. Поход под Дубоссары. Выезд в Кишинев. Михайлова и моя вражда с нею. Мачеха.

Январь 1856.

Черт меня побери, если я способен вести дневник! Правда, правильному его ведению препятствуют отчасти мои занятия, в особенности эти головоломные славянские древности, благодаря которым я редко скучал в кругу глупцов и находил удовольствие в обществе образованных людей.

Черт меня побери, если я понимаю, из чего именно должен состоять дневник! Неужели записывать в нем даже число блюд за обедом или число гостей на вечере? А между тем нужно что-либо написать, в особенности стараясь вести дневник аккуратно. На сегодня напишу, что писать ей Богу нечего!

АРМЕЙСКИЕ ВПЕЧАТЛЕНИЯ

„L'armée est un bon livre à ouvrir pour connaître l'humanité. On y apprend à mettre la main à tout, aux choses les plus basses comme aux plus élevèes. Les plus delicats et les plus riches sont forcés de voir vivre de près la Pauvreté; et de vivre avec elle; de lui mesurer son gros pain et de lui peser sa viande.
Sans l'armée le fils de grand seigneur ne souponnerait pas comment un soldat vit, grandit, engraisse toute l'année avec neuf sous par jour et une cruche d'eau fraîche, portant sur le dos un sac dont le contenant et le contenu coûtent quarante francs à sa patrie".

(A. DE VIGNY)

Рассказывать и описывать, печалиться и смеяться... Это кажется вам несовместным с достоинством истории? Но разве она не имеет в виду человека и разве пишется не для людей? А человеком разве не владеет несколько раз на дню попеременно то грусть, то веселье, то задумчивость, то говорливость? Только монотонность несовместна с достоинством истории, а разнообразие лежит в природе вещей. В этом-то вы со мной, наверное, согласитесь!

Повествовать труднее, чем просто описывать, потому что первое предполагает и второе, но не наоборот. Вот почему большинство наших ученых предпочитают рассказу - чистое описание.

*

Я всегда с удовольствием вспоминаю то время, когда был юнкером; солдатская шинель воскрешает во мне память этих трех лет походов и маршей, бесчисленных привалов, траншей, дней передышки, стоянок и многого-многого другого.

Растянувшись на мягкой кушетке, я пытаюсь представить себе ночь под открытым небом или на лавке в прокопченной крестьянской избе; прогуливаясь после вкусного обеда, силюсь вообразить марш в 30 верст, по морозу, когда коченеют ноги, всунутые в стремена, и руки, держащие поводья, а сам ты едешь верхом, свесив голову в кивере на грудь, и есть хочется до того, что так бы и сглодал лошадиное ухо. Протягивая руку хорошенькой кокетке, я вспоминаю деревенских баб, полнотелых, с наивной улыбкой: "уймись ты, вон муж мой идет!" меряя шагами протопленную комнату, думаю об отдыхе после марша, когда и сырая палатка кажется тебе теплой, а присев, ты уже не можешь шевельнуть ногой.

Все это, на самом деле, печальные предметы, но в воспоминаниях нет ничего приятнее их! Невольное упоение сопровождает мысль: сколько я выстрадал! И не заболел, не замерз, даже не переменился!

К подобным чуствам добавляются еще и воспоминания другого рода. Может статься, мне никогда уже не случится пройтись в ночном патруле по берегу Черного моря под рассказы моих храбрых гусар, забывая и непогоду и голод, подхватить вместе с ними где-нибудь в походе бравую песню про Феньку или про жену сержанта, послушать разудалые напевы гусар, ведущих лошадей с водопоя, вскочить по звуку эскадронной трубы, чутко караулить пронзительный сигнал горна или до упаду смеяться над небылицами храброго сержанта Минаева... И эти сокровенные проявления русского характера всегда были мне больше по душе, чем пирушки и сборища с их пошлыми остротами, с приторным подобострастием поручиков, безрассудной бравадой капитанов и беспредметным чванством майоров.

Внешние обстоятельства быстрее сближают людей, чем духовная симпатия, что бы там ни говорили мечтатели, что бы ни шептало временами сердце, когда ты стоишь у окна один и смотришь на звездное небо... И у солдата, и у юнкера - та же военная форма, те же обязанности.

Конечно, юнкер может бредить славными предками и гордиться древней родословной, но это не мешает солдату считать его "своим", до тех пор пока офицерские позументы не отдалят его от солдата, вытягивающегося в струнку перед "его благородием". Я с радостью пользовался этими привилегиями юнкерского положения, на что судьбой мне было отведено три года (1098 дней). Сколько же раз впитывал я мысли и чувства солдат, наблюдал бессознательные проявления их взглядов на вещи, проникал внутрь их истинно русской натуры!

Отсутствие позументов сближало меня с солдатами, а видя мое благожелательное внимание, они охотно раскрывали передо мною душу, и тогда мое наблюдение становилось в полной мере плодотворным, лишенным того монокля, через который обычно рассматривают солдата.

Эти добрые люди бывали во многих местах и многое повидали; но их восприятие не походило на впечатления путешественников, которых гонит либо скука, либо нетерпение разбазарить деньги и здоровье, либо желание изучить божий мир с научной точки зрения. Такие путешественники пускаются в путь, заранее зная, зачем. Совсем другое дело - солдат: он идет, куда его ведут, не преследуя никакой собственной цели, - он отправляется в дорогу не за уютным купе в поезде, не за местами, где можно весело провести время, не за листьями экзотических растений и не за старинными зданиями... а за всем тем, что под богом ходит и греется на его солнышке.

Просто удивительно, до чего метко солдатское слово! Солдат ни за что не скажет, например, так: "Ну и разозлили же меня у Прессбурга! Лошади стали, возница был пьян, и я был вынужден провести ночь в дилижансе..." Он не станет описывать вам прелести какой-нибудь ясской барыни, которой нравится вести светскую жизнь, не выходя из спальни; он не набросится на вас с известием об открытии нового вида односемядольного растения в Крыму или об удивительной башне в Германштадте. Но если уж он возьмется расказывать, ого! Тут уж вы, конечно, узнаете характер края, как ни по одной книге! Вот почему я всегда с удовольствием вникал в мысли солдат об увиденном и услышанном. Неспешно рассказывал мне какой-нибудь из них, почистив лошадь, пуговицы, саблю, экипировку и все остальное для завтрашних учений, то о своих родных краях, то о Польше, Венгрии, Трансильвании, Валахии, Болгарии... и яснее, чем в любом учебнике, несколькими фразами обрисовывал состояние страны.

Все же это не мешало ему быть словоохотливым; русский человек любит поговорить - кто из нас не убеждался в этом каждый раз при общении с извозчиками, ямщиками, приказчиками и т. п. Высказав в двух словах свое мнение о каждой из стран, через которые он проходил, мой солдат начинал рассуждать: делал выводы, сравнения, блестяще решая вопрос своих весьма относительных географических познаний...

*

Как-то раз холодной и сырой осенью мы находились на фронте вблизи Очакова, на берегу Черного моря. Многие юнкера заранее запаслись палатками, я же, увы! Я всегда отличался неблагоразумной беспечностью по отношению к своему кошельку и к завтрашнему дню и вследствие этого терпеливо переносил лишения с сознанием собственной вины. Впрочем, денек выдался недурной, солнце то и дело проглядывало из-за туч. Я достал из-под кивера миниатюрное издание Горация, стал прогуливаться, читая и приходя в восторг, и это согревало меня не меньше, чем неверные лучи солнца, чем солдатская шинель и чем то варево - среднее между кашей и киселем, - которое готовилось в эскадронном котле.

За такими-то занятиями и самый короткий день покажется бесконечным, но как бы долог он ни был - хотя бы даже длинней бороды Черномора, которую сжимает могучая рука Руслана, - наступает вечер, небо все больше темнеет, моросящий дождь пробивается сквозь туман, а на море поднимается такая буря, что ничего не остается, как сесть или лечь, иначе рискуешь, просто-напросто потерять равновесие. Я выбрал самое удобное: постелил охапку соломы и улегся, положив под голову седло и свернувшись так, что взгляд прохожего мог бы принять меня за обрубок дерева, закутанный в шинель. Теперь мое тело, съежившееся в клубок легко можно было бы переслать по почте вместе с посылками. В таком положении я и засыпал, вернее, впадал в дрему с мыслью о чем-то подобном или о том, что лучше - теплая спальня и натопленная печь или сырая земля и осенний воздух, - и о том, как пагубно влияют на здоровье сытные ужины, и т. д. Вскоре, однако, мне становилось не до рассуждений, хотя их прерывал вовсе не сон, как иногда случается теперь, когда, растянувшись на мягкой кушетке, я смыкаю веки с мыслю: как это мне ни разу не удалось выпустить папиросный дым колечками и почему я на каждом шагу встречаю счастливцев, умеющих восполнять отсутствие занятий роскошными кольцами дыма, большими и маленькими, круглыми и овальными?

Попробовали бы вы, милостивые государи, уснуть на нашем Очаковском фронте! Полагаю, что это был бы более тяжкий труд, чем усилие не заснуть за чтением исследования г-на Фета о "Юеуловимых красотах натуры" или саги г-на Морошкина о странствиях "России" по всем красотам земного шара.

Шинель набухает влагой, сырость доходит до рубашки, промокаешь чуть ли не насквозь; дождь сделал свое дело - тебя бросает в дрожь, по телу пробегают мурашки... Вот незадача! Вскакиваешь, плюешься и хорошо, если утешишь себя чисто русской бранью, которая покамест ждет, и не без основания, своего триумфального ввода в произведения "натуральной школы". Таков был ход ощущений, испытанных мною на Очаковском фронте в результате моего безрассудного отношения к кошельку и завтрашнему дню.

Вскочив и пробормотав русские ругательства, я открыл глаза и осмотрелся, мучимый мыслью о том, привлекут меня к ответственности или нет за вред, причиненный моими упомянутыми выше нападками на эрудицию столь влиятельных персон.

С одной стороны от меня воздух наполняло ржание наших серых лошадей, а несколько поближе виднелись стройные ряды сабель, ружей и седел, расположенных с таким обворожительным однообразием, что невольно перед умственным взором возникали то крыши военных поселений, то ученые труды наших профессоров. С другой стороны горели костры, ясное дело, я был вовсе не прочь погреться, тем более, что к осеннему холоду добавились еще воспоминания о крышах колоний и о профессорских диссертациях. Я подошел к одному из костров, у которого сидели и лежали несколько гусаров как раз моего взвода; они не раз за время походов получали от меня водку или "на водку".

- Озяб, барин? спросил один из них.

- Да, на хорошую погодку нельзя пожаловаться, ответил за меня другой.

Я сел. Мои гусары жгли солому. Погреть руки и размять плечи показалось мне столь же восхитительным, как проводить кредитора, согласившегося на отсрочку, или получить карточный выигрыш , или добиться приятного свидания. К удовольствию выигрыша в подобных случаях примешивается еще ощущение того, что ты и сам не лыком шит, ощущение, изысканнее которого ничего быть не может и невольно у тебя из груди вырывается: "Ах! Наконец-то!"

К сожалению, солома гаснет скорее, чем иссякает великодушие кредиторов, любовь женщины, карточный выигрыш или юношеский задор! Опять плохо! Но стоит подбросить в костер ее охапку, и начинается новая череда озноба и согревания!

- Эх, что за проклятый край эта Херсонщина! восклицает пожилой усатый гусар, с неподражаемым стоицизмом запуская руки в огонь и бросая презрительный взгляд на своих соседей, как бы отождествляя их с "херсонщиной". - Где я только не был, - и в Венгрии, и в Турции, и в Польше, но такую пакость отродясь не помню!

- А тебе чего надо, дед? Может, в Молдову потянуло?

Я навострил уши: эти слова задели самую чувствительную струнку в моем сердце.

- А тебя будто не тянет? с досадой возразил старик.

- Что и говорить! Своя земля как-никак... Не сравнить с какой-то там Венгрией, или с Турцей, или с Польшей...

- Какие там красавицы, а? Одна лучше другой, господи прости! Брови дугой, глаза соколиные...

- Ну и греховодник! Только бабы на уме! Да, они хороши, ничего не скажешь; да только вино еще лучше!

- Если уж ты про вино, так и про всю землю скажи: краше ее нет, особливо когда колосья полягут на поле...

- А вода какая! Скотина пьет оторваться не может!

- А фрукт там какой, братишка! Груши, виноград, яблоки! А орехи!...

Я не в силах передать все что говорили эти люди, потому что боюсь, во-первых, как бы не исказить их обычную манеру речи, а во-вторых, как бы не добавить чего-нибудь от себя, тем более, что из разговоров, затрагивающих наши сердечные привязанности, мы запоминаем всегда лишь костяк, а остальное заполняем собственными чувствами.

Солнце уже пробилось сквозь утренний туман, а мы все еще говорили о Молдове. Бравые гусары поднялись, чтобы почистить лошадей и экипировку, а я... я забыл о Горации, запрятанном у меня в кивере. Мысли мои все вертелись вокруг ночного разговора. Холод, ветер и дождь здесь, на фронте, заставляли меня представить себе Молдову еще живее и сладостнее; стать бы мне солнечным лучом, который в этот миг касается полей моей любимой Молдовы. Мысль, конечно, странная, но такие фантазии часто приходят в голову; солнце, звезды, луна смотрят на нас так умильно, что против воли рождается желание сойтись с ними покороче, оставив землю, где все слишком знакомо. Со мной это частенько случается, как следствие моего безрассудного отношения к деньгам и к завтрашнему дню!

Солдат, говоривший о Молдове словами, далекими от манерности, и предпочевший ее всему, что ему пришлось увидеть, не знал, как сильно он тронул сердце бедного окоченевшего юнкера, переброшенного с родной земли в далекие края.

Когда желание стать солнечным лучом несколько ослабело под напором желания что-нибудь поесть и где-нибудь погреться, я начал обдумывать, что можно извлечь из впечатлений этой ночи, зная, что для пользы моих занятий в разговорах - больше толку, чем в том, что можно потрогать. Пока меня не позвали на кашу, я сделал три веских вывода из полученной информации. В тот же момент зазвучал сигнал к выступлению, и мы отправились расквартировываться в село Бейкуш . Нам предстояло пройти три версты; лошадь моя отличалась необыкновенной кротостью, и на каждой версте я обдумывал по выводу относительно важных сведений, полученных накануне. Выводы были настолько существенными, что я решился записать их тут же по прибытии в Бейкуш ...

Я отнюдь не претендую на русское происхождение, и даже фамилия моя звучит так чуждо для русского уха, что солдаты предпочли переделать ее в "Где живу". Но скольких мы встречаем людей с фамилией на "-ов" или на "-ин", которые, при всем их русском происхождении, на самом деле, не более русские, чем я. С детства они росли под крылышком какого-нибудь месье Жюля или мистера Уайтона; один рассказывал им о Монпеле, другой - о парламенте; они лучше щебетали по-французски или свиристели по-английски, чем изъяснялись, по-русски! Таковы крупные дворяне, но и мелкие не сумели сохранить русские воззрения, со школьной скамьи подвергаясь иностранным влияниям. Лишь среди малых мира сего, среди простых людей, еще остались русские, да и то: сколько губерний - сколько народов, сколько уездов - столько отличий!

Вы останавливаетесь на почтовой станции: в дверях столпились ямщики. Ваш ямщик взбирается на козлы и обращается к кому-то в толпе:

- Эй, земляк, ты какой губернии?

- Курской!

С презрением повернувшись к нему спиной, ямщик обращается к другому:

- А ты, земляк?

- Московской!

- А какого уезда?

- Коломенского!

- А я Дмитровского, вмешивается еще кто-то.

- Митровского? Да ведь и я оттуда! восклицает ваш ямщик.

Вот пример русского национализма во всех его оттенках!

Житель Коломенского и житель Дмитровского уездов - оба москвитяне и все же... не в равной мере. Житель Московской и житель Курской губерний - оба русские и всё же ... не совсем одинаково.

Эти различия по губерниям сглаживаются только среди солдат. В одном и том же эскадроне можно встретить люд из Сибири и Херсона, Москвы и Астрахани, из Архангельска и с Подолии; и каждый принес из своих родных мест язык, верования, представления, но в узком кругу новой жизни они перемешались, слились во что-то единое - русское в самом широком понимании. Если бы вам пришлось встретить старого солдата, вернувшегося в семью после двадцатипятилетней службы, вы могли бы уловить на его верованиях, представлениях и языке особую печать, в которой узнаются многообразные элементы человечества. Изучать солдата означает изучать всю Россию; его мнение - это мнение всей России. К такому выводу я пришел на первой версте по дороге в Бейкуш.

Вторая верста дала новую пищу моим размышлениям. Многие путешественники любят носить очки, а у некоторых столько разных очков, что они уже не берегут зрение, а вредят ему. Но это еще полбеды; бывают путешественники вовсе без очков или такие, у которых очков - в меру. Но на зрение этих людей гораздо больше влияют обстоятельства, происхождение, воспитание и образование которые изо всех сил пытаются сделать их или близорукими или дальнозоркими: одно другого стоит.

В средние века человек, находящийся на вершине эрудиции, знающий как нельзя луьше все восемь искусств и высокопарно именуемый своими коллегами "доктериссимус", все же был способен вообразить себе людей с собачьими головами, с черт знает какими хвостами, с ушами, в которые, улегшись, можно завернуться лучше, чем в одеяло. В конце подобных сказок обычно добавляют, хотя и в разных выражениях: "Все предшественники лгали; я один могу написать чистую правду - я видел это собственными глазами".

В наше время строгое разграничение отраслей науки и общественного положения, требующее почти полного отречения от себя, и, кроме того, издержки цивилизации толкают путешественников в другую крайность. В самых суровых местностях путешественник нередко встречает трактир с хорошим вином, порядочной едой и чистым бельем и, сидя у камина с чашкой чая в руках, он готов полюбить сельскую жизнь, хотя вокруг трактира простирается голая степь, населенная существами, морально и материально ущербными, погода хмурится, вьюга завывает - короче происходит все то, что не может вызвать восхищения.

Совсем другую участь готовят солдату обстоятельства. Волей-неволей он должен жить тем, что дает господь. Нет дома - он благодарен за простую палатку, где тебе время от времени представляется случай повстречаться с премиленькой тарантулой или с невинным червячком; нет хлеба - он потчует себя сухарем, который надо сначала любовно размачивать в воде, а потом битый час разжевывать; нет водки - попьет водицы, да иногда из такого источника, что без всякого анализа невооруженным глазом можно различить на дне его кое-что похуже, чем микробы. Так кто же, значит, ближе к природе? Культурный человек или необразованный солдат?

Первый скажет вам: "Мне нравится Херсонская губерния. Сонное молчание ее степи пьянит мне душу".

Второй воскликнет: "Что за проклятый край эта Херсонщина!"

Прав солдат. Нельзя забывать, что почтенный натуралист, созерцая природу, подкрепляет опьянение души и еще кое-чем, не менее пьянящим, и спешит насытить желудок куском повкуснее, и что за "сонным молчанием степи" следует сонное молчание спальни... Не буду говорить о других преимуществах, которые еще ожидают нашего мечтателя, в то время как солдату они доступны лишь изредка, и то в обстановке самой отталкивающей...

Тут солдат целиком зависит от доброго расположения духа квартирмейстера, который посылает его в ту или иную халупу, считаясь с соображениями начальства и его приказами...

И снова природа! Она дает одной стране "седьмое ребро" с длинной шелковистой косой, с огненным взглядом, со всем остальным - сердцу и взорам на удивление, а другой стране - то же "ребро" с невыразительными монгольскими чертами. Вновь и вновь природа, которая печется о солдате либо как злая мачеха, либо как любящая родная мать.

Бейкуш застал меня врасплох, открывшись моим взорам, когда я размышлял об этом состоянии дел в природе, к чему присовокуплялись воспоминания о досках вместо кровати, об изгородях, бараках, о... Я сделал усилие, чтобы прервать поток мысли, но, возможно, это усилие осталось бы напрасным, если бы в ту же минуту не прозвучал голос капитана: "Эскадрон, стой!" Глаза нашего почтенного начальника сияли от удовольствия, что всегда случается в момент осознания собственного всесилия. И в самом деле, как же иначе, если вдруг целый эскадрон спешился, а я перестал думать о состоянии дел в природе? К несчастью, мозг, приученный рассуждать, не может отказаться от этой привычки. Уже сама мина капитана заставила меня подумать о значении командира эскадрона и его полномочиях, которые простираются так далеко, что он может заставить всех спешиться, а сам продолжать ехать верхом. Скоро, однако, этот предмет был исчерпан... Мы вошли в село. По улицам расхаживали женщины, коровы, крестьяне и собаки, петухи и курицы. Пастух гнал стадо и – о диво! На его лице я заметил то же выражение державности, что и в глазах капитана! Это могло привести меня к мысли о тождестве всех людей, если бы именно в эту минуту ко мне не подошел квартирмейстер, чтобы увести меня совсем в другом направлении, на офицерскую квартиру, которая была зарезервирована и для меня тоже вопреки моему низкому званию юнкера...

Я знаю три вида путешественников. Первые – с потрепанной внешностью, с моноклем, с презрительной улыбкой на губах и с носом чуть на сторону, что придает лицу выражение неудовольствия и разочарования. Вторые – с внешностью веселой, с бодрым и быстрым взглядом, с театральной афишкой, приглашением на бал или меню в руках. Последние – с высоким наморщенным лбом, с задумчивым взором, в стоячем воротничке и чаще всего в очках с золотой оправой, с часами на цепочке и т. п.

У первых в голове – только их собственная персона; вторые сосредоточены лишь на удовольствиях, имеющих самое непосредственное отношение к их персоне; последние заняты чем-то отвлеченным.

Первые – это тип Печорина или английских туристов; вторые – молодые люди, считающие себя последователями Эпикура, а правильнее – бездумные юнцы; последние – это ученые. Все три категории способны писать путевые заметки, и многие из них спешат проявить эту свою способность. Но все сочинения неизбежно носят отпечаток личности автора. Путешественник первой категории скажет: "Возле Белгорода меня рассердили не на шутку: лошадь стала, возница был пьян, и мне пришлось спать в коляске". Путешественник второй категории воскликнет: "Рашель сегодня была очаровательна! В Пале Рояле нас угостили превосходным супом а la tortue." Только личный опыт может дать вам полное представление о парижских гризетках! "Путешественник третьей категории по этому поводу ничего не скажет и не воскликнет; он предпочитает рассуждать и делать предсказания лишь по предмету своих занятий. Один придерется к новому виду какого-либо растения и, если понадобится, будет надсаживать горло, не упуская случая изложить все свои принципы и мнения о Линнее, Декандоле, Гумбольдте... Другой привяжется к неизученной бойнице какой-нибудь готической башни и, чтобы лучше осветить вопрос, начнет с города, построенного Ламеоном, а чтобы блеснуть ученостью, примется бранить Монфуко, Гримма и вообще всех тех, кто осмелился не заметить эту щель. Самое большое достоинство этих путешественников заключается в безразличии, с коим они относятся к равнодушию читателей и к несомненному забвению в будущем.

В Бейкуше жизнь моя переменилась. Я покинул своих гусар и был вознагражден за то, что мерз, весьма теплой квартирой. Ждал меня и пакет с книгами из дома, в котором не последнее место занимали: "О культе Зевса" Леонтьева, «Песни разных народов" Берга и стихи Тютчева, остальные не припомню, так как обладаю, к сожалению, памятью более слабой, чем у журналистов. Но первым делом я решил записать сделанные мною выводы и начал думать над преимуществами фронтовой жизни, которая приучает обходиться без конфорта, дает возможность наслаждаться созерцанием природы все 24 часа в сутки и, наконец, служит источником для разного рода умозаключений. С двумя первыми преимуществами я вас уже познакомил; остается третье, и оно настолько важно, что без него первые два канули бы в забвенье, или, по крайней мере, о них никто не узнал бы до появления в свет "Записок гусарского юнкера".

Из моих выводов следует, что мнения русского солдата – это в сжатом виде философия всей России, а близость к природе дает ему больше восможностей судить обо всех ее проявлениях, чем любому образованному путешественнику.

Мне как молдаванину, оказавшемуся в России, было очень приятно услышать слово моей новой родины о родине прежней, обнаружить, что где-то возле Камчатки рассказывают чудеса о Молдове, и знать в то же время, что эти чудеса – не что иное, как святая правда, да, самая святая правда!

Кстати, можно было бы воспроизвести приведенные мною возгласы солдат о Молдове в том порядке, в каком они следовали один за другим. Но я не имею ни малейшего намерения «систематизировать» мои очерки, а потому вправе записывать воспоминания по мере того, как они приходят мне в голову. Кто вообще не писал или писал, не наблюдая за собой, тот не может даже себе представить, какие удивительные повороты делает мысль, прежде чем остановиться на чем-нибудь конкретном; тот же, кто наблюдал, как за ростом ребенка, за развитием своих размышлений, знает, что, начав с куриного яйца, можно дойти до самых сложных проблем человеческой мудрости. Почему бы нам тогда не начать с яйца, раз оно может послужить источником для подобных высоких проблем? Поверьте, это не порвет нить повествования, а, напротив, скрепит его, показывая, как волнуется и кипит человеческая мысль.

Однажды, в возрасте 15 лет я убил на охоте сороку; по счастью, в роковой момент сорока сидела на каменном столбе, который на юге России называют ”каменной бабой”. Я принялся осматривать этот объект и по возвращении домой взялся за написание исследования о нем. Собирая сведения по этому предмету, я обнаружил такое их изобилие, что мне пришла мысль изучить все «каменные бабы» без исключения; последовал новый сбор информации, новые размышления – и тогда я решил написать ни много ни мало, как исследование о фракийских мифах; сообщение о моих занятиях в этой области было опубликовано в 1852-ом году в ”Северной пчеле” и в ”Москвитянине” после чего источники информации умножились до такой степени, что я решил написать – боюсь даже произнести – о происхождении, развитии и духе мифологии вообще! А что всему виной? – Сорока!...

*

Я пишу эти строки в одном из самых высоких домов Харькова. Моя комната напоминает обитель ученого: книги, бумаги, перья, карандаши, кисти, краски разбросаны на столе и под столом, на стульях, на кровати и под кроватью, в обществе склянок с помадой и духами, щеток, гребешков, жилеток, револьверов, доломана и т. п.

В этом ворохе вещей трудно отыскать хозяина. Но стоит сосредоточить взгляд на халате и феске, чтобы обнаружить под этими прикрасами не то студента, не то гусара: это и есть хозяин. Главное его занятие состоит в том, чтобы прохаживаться по комнате, во весь голос распевая Gaudeamus igitur или Brinkt mir Blut der edlen Reben и размышляя в то же время о вечных проблемах человеческой мудрости. В настоящий момент он сидит у окна с пером в руках, с папироской в зубах и со щенком на коленях. По его мнению, это самая удобная поза для воспоминаний. Так он может провести несколько часов сряду; папироска сгорает дотла, собачонка спрыгивает с колен, перо падает из рук, а он все сидит, погруженный в прошлое. Будучи немного художником, по крайней мере, по внешности, он переносится в Молдову и бросает на нее взгляд «с высоты птичьего полета». Он видит ее границы: к северу на 7000 футов выше уровня моря простираются цепи и вершины Карпат; к югу Дунай, обрамленный берегами, не знающими однообразия, то кружится водоворотом, то невнятно шумит, впадая в устье, то катится усмиренной лавиной. А от границы до границы вьются ручьи и реки, возвышаются холмы, тянутся долины, леса и пастбища; голубизна вод сливается с изумрудной зеленью листьев. Взгляд переносится на соседние страны: Венгрию, Болгарию, Валахию, Россию, Галицию... Нет! Далеко им до Молдовы! Одна не так богата водами, другая бедна лесами, в третьей нет гор, четвертой недостает зелени...

Взор снова оборачивается в сторону Молдовы. С высоты птичьего полета людей не видно, и тем лучше: все богатство природы перед нами!

А не спуститься ли пониже? С высоты птичьего полета открывается захватывающее зрелище. может быть, оно не соответствует истине? Может быть, воображение вас обманывает? Что ж! Опустимся на землю, но с условием – смотреть на людей сквозь пальцы; не будем замечать очки, лорнеты и т. п., обратим внимание лишь на то, чем люди научились пользоваться до открытия моды. Чтоб не потерять из виду общую картину, возьму в помощницы фантазию; она сослужит мне службу сапог-скороходов Петера Шлемиля, которые перенесли его с Северного полюса в Африку. Разница между мной и Петером Шлемилем состоит в том, что он имел несчастье потерять свою тень и поэтому летал, не замечая расстояний; я же, напротив, обладая очень слабой, но все же... тенью, люблю отбрасывать ее на все, к чему прикасаюсь, и если бы я мог стать одной ногой на берег Кореи, а другой – в Северное море, наверное, над всем этим пространством нависла бы моя тень. Это мне тем более было бы приятно, если учесть, что наши писатели предпочитают жить без тени вообще или с тенью фальшивой, которую, входя, оставляют у привратника.

Боже мой, кто не читал остроумной повести Шамиссо ”Петер Шлемиль”! Кто не бился над тем, чтобы разобраться в ее загадочном смысле, в соответствии со своей натурой и душевным расположением! По моему мнению, эта сказка хочет поведать, что человеку, кроме денег, ума и т. д., необходима еще одна мелочь, которую часто не замечают: тень. Петер Шлемиль по обстоятельствам напоминает Фауста, по характеру он – француз; но как бы там ни было, он – выразитель моды века. Этот юноша продает свою тень неизвестному, получает неистощимый кошелек, строит куры, транжирит деньги и наконец, неудовлетворенный всем этим, выбрасывает кошелек и отправляется пешком в путешествие по белому свету, по случайности натыкается на сапоги-скороходы, и тут начинаются удивительные перелеты: например, с Северного полюса – одним прыжком – в центр Африки, из немецкого городка – на кручи Тибета...

1857

СВЯТОЙ ГЕОРГИЙ ПОБЕДОНОСЕЦ В МОЛДО-ВАЛАХИИ

(Отрывок из дневника)

В месяце сентябре прошлого года (гус [арский] гр [афа] полк) выступил часов в семь утра из Кабарги, или Александровара, Херсонской губернии, а часа через четыре третий его эскадрон, в том числе и я, расположился на тесных квартирах в селе Аджиголе, разумеется, той же губернии. Хозяином моей хаты был болгарский колонист из колонии Терновка, возле Николаева, Антон Мазаренко, человек средних лет, грамотный, т. е. учившийся грамоте в колонийской школе. Он поселился на аджигольской земле с двумя братьями по частному условию с помещицей селения в надежде получить какой-либо барыш.

Расположившись на новой квартире, я позвал Антона и налил ему добрую рюмку джина; потом, таким же образом, угостил его братьев, спросил от нечего спросить.

- Откуда ты родом?

- Колонист «бы́лгар» из Терновки.

Нужно знать, что я читал когда-то с любовью сочинения нашего известного болгарофила Венелина и сожалел часто, что не имел случая узнать поближе болгар. Случай представился, и я поспешил им воспользоваться. Прежде всего я приказал моим знакомцам не отвечать на мои вопросы иначе как по-болгарски. Вначале, несмотря на основательное знание славянского языка, я не понимал моих болгар. Члены "ат" и "та" сбивали меня совершенно. Наконец кое-как эти затруднения исчезли, и добряки удивлялись, с какой легкостью я понимаю их язык.

Болгары скоро меня полюбили; чтобы глубже вникнуть в их нравы, я старался как можно быть фамильярнее с ними и достиг моей цели. Вначале хозяева говорили в моем присутствии мало, и то лишь между собой; вскоре стали болтливы все даже в отношении ко мне: наконец решились при мне петь. Это мне и было нужно. Многим песням наслушался я в то время! Я познакомился с "Иваном и Радою", страстно любившими друг друга; и с Караджой, беседовавшим с овечкой; и с девою (мума), завороживишей солнце... но в особенности обратила мое внимание как молдаванина одна рождественская песня (коляда), относящаяся, под рубрикою христьянских верований, к самой глубокой древности.

Привожу эту думу в дословном переводе:

Загорелась зорюшка
В любезной волошской земле,
Волошской земле и молдавской,
То не была ясная заря,
А был то святой Георгий
С серым своим конем,
Из любезной волошской земли,
Волошской земли и молдавской
Свиту носит на себе он,
Сияет она что месяц;
Колпак у него на голове
Сияет, будто солнце.
Перстень у него на пальце
Сияет, словно звезда,
Словно звезда вечерняя.
Работает он на горе,
На горе, на вершине,
На вершине, на стремнине,
Встретьяся идет сураламя,
Встретьяся идет и говорит:
„Гой ты еси, святой Георгий,
Что так работаешь на горе,
На горе, на вершине,
На вершине, на стремнине?"
Отвечает святой Георгий:
„Я работаю на горе,
На горе, на вершине,
На вершине, на стремнине
Для сивого стада.
Сивое стадо и рогатый скот
Имеют ли они с листом траву?
Имеют ли они пресную воду?"
Отвечает сураламя:
„Гой ты еси, святой Георгий!
Напрасно трудишься так на горе,
На горе, на вершине,
На вершине, на стремнине.
Я сама встречала стада:
Они важно прозимовали

И в здравии пока жили,
И имеют листья, траву,
Листья, траву, пресную воду."
Разгневался святой Георгий,
И кинул златой булавой,
И ударил суралямю,
И ударил в больное место,
В нежное место, в самое сердце.
И потекли из нее три реки,
Три реки драгоценные:
Первая река - белое жито,
Вторая река - нечистое вино,
Третья река - белое молоко.
Ступай, жито, по орачам,
Ступай, вино, по виноделыцам
И молоко по овчарам.
В любезной земле волошской,
Земле волошской и молдавской,
Да здравствует святой Георгий!

Эта песнь замечательна тем, что делает родоначальником сельского хозяйства в Молдо-Валахии святого Георгия Победоносца. Я не мог допроситься, что за существо "суралямя"? Один говорил: волк, другой: лев, третий: дракон, иначе: "страшное какое-то животное". Святой Георгий поразил ее булавой (буздуганом) в сердце, и из этого сердца истекли все богатства нашего края: жито, вино и молоко, олицетворение трех отраслей сельского хозяйства: земледелия, виноградарства и скотоводства. Кто бы ни была "суралямя" - ясно, что она представляет самую почву Молдавии, первоначально грубую, но которую вдруг обогатил святой Георгий.

Напрасно мы стали бы делать это предание христианским. Вернее всего, оно запечатлено духом язычества. Святой Георгий является тем же в отношении к сураламе, чем был санскритский Ганеса в отношении к Сканде. Славяне, бросивши язычество, любили под названием святых воспевать своих языческих героев; выслушайте, например, одну сербскую песню:

Стала молния дары делить:
Дала Богу небесные выси,
Святому Петру петровские врата,
Ивану льды и снега,
А Николаю державу на водах,
А Илье молнии и стрелы.

(Ф. И. Буслаев, О влиянии христианства
на славяский язык. 1848, стр. 60)

Не ясно ли, что "Бог" заменяет в этом рассказе "истинно верховное" существо; святой Петр нечто вроде римского Януса, святой Иван - святой Николай - Нептуна; святой Илья - Юпитера или, по нашему, Перуна.

Какого языческого бога заменил в песне святой Георгий?

Этот вопрос.тесно связан с вопросом о происхождении славян. Если допустим почти всеобщее мнение, что славяне потомки фраков, то вникнем в мифологию этого некогда славянского народа.

Геродот с чрезвычайной ясностью говорит в одном месте v,7: фраки поклоняются единственно Аресу, Дионису и Диане, 7. Очевидно, святой Георгий не мог быть Аресом и, тем более, Дианою. Остается Дионис, этот просветитель древнего мира, патрон виноделия, главное и верховное божество фраков. Он действительно живо воспроисводится в святом Георгии нашей песни, просветителе Молдо-Валахии, патроне ее виноделия: уничтожая в Геродоте греческое название Диониса, мы имеем право заменить его славянским: Святовит, Даждьбог, им подобным. Каково бы ни было название, характер святого Георгия легко объясняется.

Побережья Дуная были прородиной Славянского племени; Нестор ясно говорит: славяни были на Дунае, где ныне Венгрия и Болгария. Отсюда разошлись они по миру под разными именами (С. Н. стр. 3). Но отлучаясь с Дуная Славяне не могли забыть этого прекрасного отечества; каждый из них готов был повторять слова Святослава: хочу жить на Дунае, отдаю всякое добро что стекается: из Греции золото, поволоки, вино, овощи различные; из Богемии и Венгрии: серебро и кони, из Руси кожи и воск, медь и "челядь" (стр. 28). В народных преданиях самых северных славян сохранялись воспоминания о Дунае, священ душе моей. Очевидно, что с Дуная перешли с Фраками-Славянами народные предания.

Читая сказания русского народа я встретил неожидано предание поразительно напоминающее много болгарскую песню. Приведу это предание дословно. К нему, правда, название молдовлашское заменено названием Святой Руси и придание несколько обширилось, но это самое искуственное обстоятельство показывает что оно не так древне, и все утверждает что оно образовалось на болгарском побережье Дуная.

Все народы древности делали родоначальниками сельского хозяйства богов; наконец и Молдо-Валахия отыскала подобное существо, которе тем интереснее, что сохранялось в предании чужих нам народов: болгары и руссы.

Да здравствует Святой Георгий!

С. Анчикрак, 1855.

ÎNSEMNĂRILE UNUI IUNCHER

„Un journal qu'on fait de sa vie est encore une sorte de miroir"

SAINTE- BEUVE, *Causeries du Lundi, t.II*

În ziua de 21 mai (1854) am plecat din Chișinău la Novâi Mirgorod, însoțit de tata, de mama vitregă, de bunica și de frate-meu, Nicolae, care vroiau să mă conducă neapărat până la Duboșari, adică până la granița Basarabiei. Am călătorit în tăcere: un fel de o tristețe nemărturisită ne apăsa pe fiecare: mă despărțeam de ai mei, de cei dragi inimii mele; mă chinuia mai ales despărțirea de tatăl meu, pe care îl iubeam enorm, singura ființă care mă lega de viață, de când — copil încă, fără experiență și credul — suferisem o dezamăgire cumplită. Ai mei mă petreceau neștiind dacă voi mai reveni vreodată în mijlocul lor, sau voi cădea victimă iubirii pentru noua mea patrie. Bunica plângea tot timpul; mama și frate-meu plângeau și ei; tata nu a plâns, însă tăcerea lui era expresia cea mai grăitoare a simțămintelor părintești cari îi umpleau atunci inima. Eu mă străduiam pe cât puteam să par liniștit, dar, adesea, fără voia mea mi se prelingeau lacrimi pe obraz și, nu o singură dată, suspine mi se zbăteau în piept. În sfârșit am ajuns la Duboșari. A sosit clipa cea mai grea, clipa despărțirii: eu am început să plâng, iar tata a lăcrimat. Ne-am coborât la stația de poștă. Am îngenuncheat în fața tatei, apoi a bunicii cerându-le binecuvântarea. M-au binecuvântat cu lacrimi în ochi, urându-mi noroc și copleșindu-mă cu sfaturi cum să-mi slujesc patria și țarul. Mi-am luat rămas bun de la maică-mea vitregă, m-am sărutat cu frate-meu și am poruncit să-mi fie duse lucrurile din trăsura cu care venisem în diligență. Mișa, lacheul ce trebuia să mă însoțească până la Mirgorod, a aranjat lucrurile în diligență, iar eu, luându-mi încă o dată rămas bun de la ai mei, am plecat, dorind să scurtez pe cât se poate clipele grele ale despărțirii.

Voi spune în treacăt câteva cuvinte despre motivele care m-au determinat să intru în armată.

Îmi voi începe povestirea *ab ovo*.

Către sfârșitul anului 1852 am făcut cunoștință cu m-me Lazareva, văduva comisarului din Chișinău — a căpitanului Lazarev, care nu de mult trecuse în Câmpiile Elisee. La ea am întâlnit-o de câteva ori pe m-lle Alina Merjeevskaia, o fată de vreo 17 ani, nu prea bogată, dar înzestrată cu o inteligență deosebită și de o frumusețe rară. La început nu mi-a atras atenția în mod deosebit, dar cu cât aveam prilejul să o văd mai des, cu atât mai tare mă simțeam robit de frumusețea ei răpitoare. Într-un cuvânt — mă îndrăgostisem! Dar cum să-i mărturisesc iubirea mea? În curând s-a ivit prilejul. Alina mă rugase să-i fac rost de cărți de citit, mai ales de poezii. Am întrebat-o dacă l-a citit pe Pușkin, și la răspunsul ei negativ i-am trimis, după câtva timp, *Evgheni Oneghin,* în care subliniasem cu creionul toate pasajele ce redau simțămintele mele de atunci. În curând mi-a înapoiat *Oneghin*-ul și — ce bucurie extraordinară![*] — răsfoind cartea, am găsit o șuviță de păr blond-roșcat: se înțelege, era din părul ei! Puștan de 16 ani, eram sigur — încercam să mă conving că Alina mă iubește! Și într-adevăr, într-un timp destul de scurt după această întâmplare am izbutit să mă apropii de ea. Însă plecarea ei pe neașteptate la Odessa a spulberat strălucitele planuri ale iubirii mele! Alina a plecat cu tatăl, mama și sora ei mai mică la Odessa ca să se stabilească acolo, cum mă încredința pretinsul meu prieten Mina Ilașco, care acum se pare că ar fi intrat la artilerie. Vestea asta m-a răpus; de-abia atunci am realizat cât de intensă era iubirea mea; dezamăgirea a fost cumplită: ea nu mă iubește! ea m-a părăsit! Cam tot pe-atunci a venit în Chișinău de la țară bunică-mea și mi-a făcut cunoștință cu familia Hodkovski — o văduvă, femeie încă tânără și frumoasă, și fiica ei — o splendoare de fată de 16 ani. În alte timpuri desigur că farmecele ei nu m-ar fi lăsat indiferent, dar eu o iubeam pe Alina, o iubeam — cum se zice — mai presus de orice, cum numai o dată în viață ți-e dat să iubești cu adevărat.

---

[*] V. nota de la p. 414 (n. ed.).

Cum s-a dres, cum s-a făcut, deși am fost totdeauna destul de rece față de Reghina Hodkovskaia, iată că ea — copilă fără experiență — s-a îndrăgostit de mine și s-a hotărât să-mi dezvăluie sentimentele ei. Cum s-ar mai putea tăgădui adevărul cuvintelor lui Pușkin:

> „Cu cât iubești mai puțin o femeie,
> Cu atât mai mult ea te iubește!“

Situația mea devenise ciudată și ridicolă: o iubeam pe Alina, dar puteam eu să-i spun Reghinei: „Domnișoară, nu pot să vă iubesc; acum inima mea nu mai e liberă; vă rog, îndrăgostiți-vă de altcineva!“ Fiindu-mi peste putiință să-i explic deschis că nu o iubesc, e foarte de înțeles ce s-a întâmplat... În relațiile mele cu Reghina am devenit tot mai apropiați. Ea mă iubea cu înflăcărare, iar eu cochetam, cum se zice, cu ea *pour passer le temps!* Deodată, cu totul pe neașteptate, se întoarce Alina de la Odessa și, spre ghinionul meu, iese la iveală că ea este prietenă de multă vreme cu Reghina. *Sang bleu! Ventre bleu! Morbleu! Parbleu! Tête bleu!* Într-un cuvânt — toate înjurăturile, pentru care Carol al X-lea pedepsea atât de sever, îmi vin în minte numai ce mă gândesc că mă aflam atunci între două focuri. Alina a observat că nu-i sunt deloc indiferent prietenei ei și, se înțelege, m-a socotit trădător. Reghina a aflat că de mult timp o iubeam pe Alina și s-a hotărât să mă dea uitării. Așa se face că am rămas de popa prostu' învinuit de trădare și dintr-o parte și din cealaltă.

Să nu vă mire faptul că, înfățișându-vă prima și totodată ultima mea iubire, folosesc expresii în parte nepotrivite evocării evenimentului ce a avut o influență decisivă asupra soartei mele: scriu asta după ce am trăit aproape trei luni într-un regiment de husari, izbutind să-mi înec amintirile dureroase de altădată în binefăcătoare picături de șampanie, deși chiar și acum, adesea, când rămân singur, mă las pradă visărilor din trecut, și mi-e rușine s-o spun — uneori plâng.

Am încercat de câteva ori să o conving pe Alina că nu a fost vorba decât de o iubire trecătoare pentru Reghina, însă totdeauna ca răspuns la dezvinovățirile mele am fost întâmpinat

cu răceală și indiferență din partea ei. Asta mă ucidea. M-am străduit să o urmăresc și am observat că nu-i era indiferent un filfizon civil „franchist“*, un anume Pnușevski.

Tot pe atunci a trecut prin Chișinău spre Moldova un regiment de ulani din Olviopol și a venit pe la mine iuncherul Henrich Elovițki, cu care fusesem coleg la gimnaziul din Rovno.

Adus la disperare de trădarea Alinei, m-am hotărât să-mi înăbuș pasiunea și să mă despart de ea, iar singurul mijloc de a reuși era să intru în serviciul militar. M-am adresat tatălui meu cu rugămintea de a mă înscrie în regimentul de ulani din Olviopol, unde aș fi vrut să fiu împreună cu Elovițki, vechiul meu camarad.

Pe atunci nu împlinisem încă 16 ani. Probabil că acesta a fost principalul motiv al refuzului din partea tatălui meu. Nici lacrimi, nici rugăminți nu l-au putut îndupleca să mă înscrie în armată. *Poussé à tout* — cum se zice — de împotrivirea tatii, nu o dată am avut intenția josnică de a-mi lua viața... Providența m-a salvat. Totuși m-am hotărât să pun la încercare voia Celui de Sus.

În livezile — cum se numesc grădinile cu pomi împrăștiate în împrejurimile Chișinăului — locuia un ghicitor, Panaioti Usturoi, bulgar de origine, ce-și dobândise faima, *renommé,* pentru prezicerile sale în cercurile de cucoane și tineri *petits-maîtres* din Chișinău, care trăgeau speranță să se căsătorească în curând. M-am dus la el să-l întreb dacă voi intra curând în armată.

N-am să-l uit niciodată pe omul acela slăbănog, cu fruntea înaltă, cu ochii adânciți în orbite. A luat în mână teancul de cărți de joc și a început să-mi ghicească.

Iată cuvintele lui (29 iulie 1853):

„Vrei să intri în armată; tatăl dumitale nu te lasă, bine face; curând va veni și timpul tău. Ești sub semnul iubirii, dar dragostea ți-e zadarnică; aceea pe care o iubești se va căsători în curând cu rivalul dumitale. Curând vei fi militar și norocul te va însoți. Soarta dumitale depinde de trei călătorii, care te vor înălța peste măsură în ochii semenilor, și încă din tinerețe dobândești cele mai înalte onoruri."

---

*Poreclă dată civililor (de la „frac“) (n. ed.).

A mai spus el încă multe lucruri, dar nu le țin minte. Împreună cu mine la Usturoi, la ghicit, a fost unchiul meu, Boleslav.

Ce-mi spusese Panaioti despre intrarea mea în armată s-a adeverit când nu se împlinise nici jumătate de an de când fusesem la el.

Regimentul din Olviopol a trecut granița, iar eu am rămas cu mâhnirea mea. Am hotărât să-mi înăbuș iubirea cu îndeletniciri literare asidue; dar, cu toate eforturile mele, până la înscrierea mea la husari, eu nu am trăit — ci am lâncezit. *J'ai tiré le diable par la queue*.

La 27 februarie 1854 am împlinit 16 ani. Pe 28 ale aceleiași luni tatăl meu a trimis o petiție către Înălțimea sa ca să mi se permită să intru direct în corpul de armată ce opera în Turcia, în regimentul de husari al generalului feldmareșal contele Radețki.

Această petiție era scrisă într-un spirit cu adevărat patriotic și cu un stil atât de frumos, încât nu mă pot abține să nu redau aici copia ei fidelă*.

Intrarea mea la husari a fost urgentată mai ales de către cneazul Anton Ksarevici Liubomirski, maior în regimentul contelui Radețki, care în marșul său spre graniță a trecut prin Chișinău la 20 februarie [1854]. La 21 februarie, cneazul Liubomirski l-a vizitat pe tatăl meu, despre care auzise multe, ca aghiotant al generalului guvernator Bibikov la Kiev. Tata a fost încântat de felul de a fi și de cultura cneazului, iar după plecarea acestuia mi s-a adresat, remarcând că, dacă ar fi să mă sacrifice în slujba țarului și pentru patrie, nu s-ar hotărî să mă dea în alt regiment decât în cel al lui Radețki. „Sub comanda unui om cum e cneazul — a spus — poți ieși om." I-am amintit tatei că peste o săptămână voi împlini 16 ani și că de aceea nu văd nici un fel de piedică în legătură cu serviciul meu militar. De data aceasta am primit încuviințarea lui. Zis și făcut.

Pe 28 februarie, după cum am mai arătat, a fost trimisă petiția către împărat.

---

* În manuscris – spațiu liber, rezervat – probabil – textului petiției (n.ed.).

La 22 aprilie s-a primit de la secretarul de stat cneazul A. Golițîn, referitor la adresa din 29 martie, la nr.1826*, comunicarea că cererea a fost înaintată ministrului de Război.

Am așteptat aproape o lună hotărârea definitivă și în cele din urmă nerăbdarea mea de a mă despărți cât mai curând de nesuferitul de Chișinău m-a determinat să intru deocamdată (credeam eu) în rezervă și în acest scop m-am dus la Mirgorod, unde se afla pe atunci Statul-Major al diviziei cavaleriei ușoare de rezervă. Iată traseul călătoriei mele de la Dubosari până la Novâi Mirgorod: Dubosari, Egorlâk, Vamskaia, Lipețkaia, Balta, Poznanka, Bobric, Berezna, Olviopol, Lâsaia Gora, Pesceannâi Brod, Zlânka, Malaia Viska și Mirgorod. Drumul de la Pesceannâi Brod la Zlânka îmi va rămânea în minte, într-o anumită privință: străbătusem vreo opt verste de la Pesceannâi Brod când m-a prins o ploaie torențială ce m-a silit să intru tocmai la timp într-o cârciumă care, spre norocul meu, mi-era în cale. Crâșma — am aflat de la surugiu — cunoscută sub numele de „La Adabașev" este vestită prin două lucruri extrem de ispititoare: 1. o bere excelentă și 2. fata cârciumarului, Timna, o evreicuță de 16 ani de o frumusețe rară, care — după cum se va vedea — și-a pus ochii pe mine.

În ziua de 24 mai am sosit în Novâi Mirgorod și am tras la hanul lui Herr Split — un neamț descurcăreț și pișicher. Primele două sau trei zile le-am petrecut în Novâi Mirgorod într-o leneveală absolută, ce mi se trăgea dintr-o pricină foarte firească: nu știam ce să fac! Mișa, valetul meu, sergent din ulanii de gardă, ce fusese înainte în regimentul de ulani din Novâi Mirgorod și apoi transferat în gardă, mă sfătuise să trimit după mai-marele furierilor și să-l descos: cui trebuie să mă adresez mai întâi pentru ca să intru la husari. Însă nu am ținut seama de sfatul lui, hotărât fiind să mă consult cu cineva mai deștept decât un furier.

În camera de alături stătea cam cu o săptămână înainte de sosirea mea un tânăr, venit să intre în regimentul de ulani de la Bug, un anume V.A. Kleopin, de origine tătar din Crimeea. Am făcut cunoștință cu el în sala de biliard îndată după ce am sosit, căci se știe cât de ușor se leagă cunoștințe în anii tinereții, ba chiar și ai copilăriei; după cunoștință apare prietenia. Kleopin m-a sfătuit să-mi exprim dorința de-a-mi satisface stagiul militar în serviciul aghiotantului comandantului de divizie, căpitanul de cavalerie B. E.Șavrov.

---

* V. nota de la p. 417 (n. ed.)

A doua zi m-am dus la cancelaria diviziei, unde, cum mi se spusese, l-aș fi putut găsi pe Șavrov de la ora 9 dimineața până la 12. Într-adevăr, când am intrat în camera respectivă în care de regulă este aghiotantul, acesta examina un act. Observându-mă, m-a întrebat ce doresc. I-am explicat motivul vizitei mele. „Ați adus garanția pentru intrarea la husari?“ — m-a întrebat după ce m-a ascultat. „Este la mine.“ „Ce acte aveți?“ „Toate, în afară de atestatul de la mareșalul nobilimii că nu există obiecții la intrarea mea în armată.“ „Totuși, nu puteți fi examinat aici, pentru că în Novâi Mirgorod nu aveam comandanți de regiment care trebuie să asiste la examenul dumneavoastră. De altfel, Statul-Major va pleca zilele astea la Umani și vă veți putea duce acolo.“

Déconcerté — cum s-ar zice — de cuvintele lui Șavrov am început să-i vorbesc de inconvenientele legate de plecarea mea la Umani și l-am rugat să-mi facă, dacă se poate, favoarea de a fi examinat în Novâi Mirgorod. „Înțeleg perfect situația dumneavoastră, voi încerca să vă fiu util făcând tot ce depinde de mine. Veniți mâine la mine!“

A doua zi m-am prezentat din nou la aghiotant. De data asta m-a întâmpinat ca pe o veche cunoștință: „Duceți-vă, îmi spuse, la locotenent-colonelul de Stat-Major Schleigel și rugați-l din partea mea să vă examineze“. De la Șavrov m-am dus direct la Schleigel.

Dacă nu l-ați văzut nicicând pe Schleigel și v-ați întâlni întâmplător cu el, l-ați recunoaște ușor după descrierea mea: e un locotenent-colonel de Stat-Major mărunțel, mărunțel de tot, cu o figură destul de inteligentă, întotdeauna într-un veston ponosit și pătat, cu un chipiu veșnic slinos. El pășește „cu sentiment, chibzuit, oprindu-se din când în când“ — cuvintele lui Griboedov despre mersul lui potrivindu-se perfect; când te-a întâlnit te privește țintă de parcă ar încerca să-ți intuiască firea după înfățișarea exterioară.

În fața acestui locotenent-colonel mărunțel m-am prezentat din ordinul lui Șavrov. Schleigel m-a întâmpinat foarte, foarte amabil, s-a înclinat de câteva ori în șir lovindu-și călcâiele și mi-a spus mieros: „Poftiți mâine la ora 10 dimineața“.

A doua zi la ora fixată m-am prezentat din nou la Schleigel; din nou m-a întâmpinat din cale-afară de amabil, cu plecăciuni adânci, cu deosebirea că de data aceasta mi s-a adresat pe un ton dulceag: „Așa... astăzi vă voi supune la o mică probă“. L-am urmat în altă cameră — în biroul lui după cum se părea — unde el, așezându-se în fotoliul *à la Voltaire* — după vechime probabil chiar contemporan cu Voltaire — mi-a pus diferite întrebări din istoria Rusiei, de istorie universală, din geografia Rusiei și geografia generală, a vorbit cu mine un sfert de oră pe franțuzește, m-a întrebat câte ceva din matematică și a tras concluzia că știu totul foarte bine. „Vă felicit, a continuat el. Spuneți-i aghiotantului că ați trecut proba.“

Zicând acestea s-a înclinat de câteva ori, însoțindu-și vorbele cu zâmbetele lui mieroase, iar eu am plecat cu intenția de a trece pe la Savrov.

— Ați fost la Schleigel? m-a întrebat el văzându-mă.

— Vin direct de la colonel. M-a examinat și a fost mulțumit de cunoștințele mele.

— Acum, deîndată ce foaia matricolă va fi prezentată de Schleigel la cancelarie, ne vom grăbi să o trimitem la Voznesensk pentru a fi semnată de colonelul Mirbach, iar între timp dumneavoastră prezentați-mi garanția și actele; să nu uitați să-i scrieți părintelui dumneavoastră să trimită atestatul din partea mareșalului nobilimii. Fără asta nu pot expedia actele mai departe la departamentul imperial.

L-am lăsat pe Savrov pe deplin împăcat cu toată lumea și, întorcându-mă acasă, am comandat la croitor dolmanul, pantalonii de călărie și chipiul, iar lui Mișa i-am poruncit să cumpere câteva perechi de pinteni argintați.

Până a venit înapoi de la Voznesensk foaia matricolă, mi-am petrecut timpul destul de plăcut, ba chiar în chefuri la cârciuma lui Split. De acasă luasem cu mine pentru primele cheltuieli 200 de ruble (de argint), din care abia mi-au rămas, când am plecat din Novâi Mirgorod la Novaia Odessa, unde se afla regimentul al II-lea de rezervă, 16 ruble (de argint). Asta dovedește că am dus-o la Novâi Mirgorod *à la grande*. Și într-adevăr, zilnic se adunau la mine la dejun, la ceai, la petreceri o mulțime de ofițeri de toate calibrele.[*] Dintre ei mi-l amintesc pe Iurev, căpitan de cavalerie în regimenul de ulani din Novâi Mirgorod, băiat de treabă, care, de altfel era *renommé* de bețiv de mâna-ntâi, pe Simonovski, locotenent în retragere din regimentul lui Radețki, un om — după cât se vede — de treabă; pe Adamovici, locotenent în regimentul de cuirasieri, om — după cum am observat — veșnic nemulțumit de sine și de soartă; pe iuncherul Kleopin, despre care am mai vorbit; pe Desenior, cornet în regimentul de ulani al contelui Nikitin; pe Pernovski, căpitan în retragere din regimentul lui Radețki; pe Nazimov, iuncherul din regimentul de husari al cneaghinei Olga Nikolaevna ș.a.

Ultimului îi datorez cunoștința mea cu m-lle Agafia Zorici, compatrioată de-a mea, o moldoveancă ce mi-a lăsat amintiri duioase. Era o fată de vreo 27 de ani, dacă nu chiar mai mult, dar, nețინând seama de vârstă, ce prospețime, ce atracție învăluitoare respira frumusețea ei! Am petrecut la ea, împreună cu Nazimov, numai o seară, însă acele câteva ore au produs o impresie profundă asupra mea!

De obicei îmi petreceam ziua jucând biliard cu Kleopin și cu bătrânul Split, sau învârtindu-mă ca un titirez în jurul încântătoarei Sonecika, slujnica doamnei Split, care — în treacăt fie zis — nu era de lepădat nici ea. Văzând-o căpitanul Baudouin de Courtenay i-a spus lui Simonovski, înciudat peste poate: *„Morbleu ! c'est domage, mon cher, que je ne parle l'allemand, sinon...“* N-am auzit ce-a spus mai departe. Cum era, cum nu era, Sonecika o întrecea mult în frumusețe pe stăpână-sa; și apoi, cei 17 ani ... ce cuvânt magic! Uneori m-me Split ne invita pe mine, pe Kleopin și pe maiorul Nordmann din regimentul de husari la loto. Se aduna la ea o mică societate germană, alcătuită din câteva nemțoaice și ne așezam la loto. Deși nu știam nemțește, făceam totuși declarații de dragoste elocvente partenerelor mele. Seara, de obicei, mă duceam cu Kleopin să ne spălăm la baia construită pentru cei de la canton. Și întorcându-ne cu o poftă de mâncare de nedescris dădeam de-a dușca câteva pahare ceai. Dar cum să omori seara? *Pour passer le temps* mergeam cu birja la Zlatopol, un orășel la vreo trei verste de Novâi Mirgorod, unde lesne se puteau aranja ceva distracții.

În sfârșit, foaia mea matricolă a fost trimisă de la Voznesensk și Șavrov, chemându-mă la el, m-a anunțat că pot pleca la Novaia Odessa. „Trecând prin Voznesensk, dați aceste documente baronului von Mirbach (mi-a înmânat câteva pachete și niște asignații) și 68 de ruble de argint.“

Și astfel, cu 16 ruble în buzunar, ce-mi rămăseseră din cele 200 de ruble de argint cheltuite în două săptămâni, eu mergeam în goana cailor de poștă spre Odessa. Mi se potriveau de minune versurile:

„...cornet de husari
Jocul sorții în slujba țarului
Și făr-un sfanț, și fără griji
Se pregătea de greul drumului.“

Iată traseul meu până la Novaia Odessa: Novâi Mirgorod, Malaia Viska, Zlânka, Pesceannâi Brod, Lâsaia Gora, Blagodatnoe, Konstantinovka, Aleksandrovka, Voznesensk, Belousovka, Novaia Odessa. Deci se vede că de la Novâi Mirgorod la Blagodatnoe am urmat același drum pe care venisem de la Chișinău. Am înnoptat la hanul lui Adabașev, a cărui hangiță, frumoasa Timna și-a ocupat un colțișor în inima mea, foarte încăpătoare pe atunci, după ce adevărata și singura ei stăpână și-a schimbat locșorul. Timna m-a întâmpinat aproape cu lacrimi în ochi, atât de încântată era de venirea mea. I-am observat emoția și m-am grăbit luând-o a *l'écart,* ca și cum i-aș fi cerut o cană cu bere.

---

[*] În manuscris adăugat: Comandantul meu de escadron, căpitanul Antropov, mi-a povestit despre cauza ce-l determinase pe Simonovski, din detașamentul nostru, să demisioneze. Odată, după un chef zdravăn se întorcea seara târziu acasă. Deodată aude o voce de femeie: „Ajutor! Ajutor!“ Simonovski se duce în grabă în ajutorul necunoscutei; și, într-adevăr, în balconul unei case cu etaj stătea o femeie și frângându-și mâinile chema în ajutor. Ferestrele casei sunt viu luminate. Simonovski se aruncă, se azvârle ca un *chevalier,* să apere sexul frumos într-o casă unde este întâmpinat deloc primitor, cu... bastoane. Husarul nu-i obișnuit să lupte cu astfel de arme, așa că se retrage vitejește ca D'Artagnan în *Trei mușchetari*. Dar asta nu-i tot: a doua zi la poliție ajunge o reclamație cum că „Simonovski, cornetul de husari, s-a năpustit în cutare casă [indesc.], în timpul balului, și că a vrut să-i atace pe oaspeți“. Rușine curată. Pe Simonovski l-au găsit și el și-a dat demisia. Mi se pare că așa s-au petrecut lucrurile la Slomini (n. ed.).

Am înnoptat la Voznesensk și la ora 11 dimineața am ajuns la Novaia Odessa. Am fost nevoit să trag la singurul hotel mai ca lumea, ocupând o cameră cu 75 de copeici pe zi. Nu uitați că din 16 ruble de argint de-abia de îmi mai rămăseseră două!

După sosirea în Novaia Odessa, am socotit că mai înainte de toate este necesar să merg la colonel cu referințele de la Statul-Major al diviziei, ca să intru în escadronul de rezervă al regimentului de husari al generalului feldmareșal Radețki. Afară de asta, Savrov îmi încredințase 68 de ruble și niște acte pe care să le predau. Asta a fost, dacă nu mă înșel, joi.

Colonelul m-a primit extraordinar de amabil și mi-a spus că va ordona aghiotantului, locotenentului Rosnovski, să mă ia în considerație la soldă. Satisfăcut de acest răspuns, m-am întors la hotel. Vineri dimineață în cameră la mine intră hangiul cu nota de plată, care zicea cam așa: iuncherul Hijdeu[*] datorează:

pentru cameră	75 copeici
pentru ceai	15 copeici
pentru masă	60 ‘‘
pentru 2 țigări	10 ‘‘
pentru cină	30 ‘‘
total	1 r.90 copeici

Mi-am azvârlit ochii pe foaie cu o indignare neprefăcută și i-am făcut remarca că pentru un asemenea fleac nu merită să vină și ar face cu mult mai bine, dacă duminică va trimite socoteala pe câteva zile o dată (speram ca sâmbătă să primesc banii).

„Nu, mi-a răspuns armeanul îndărătnic, se știe că la noi se plătește zilnic". I-am azvârlit cele două hârtii de câte o rublă, spunându-i că poate să nu-mi mai aducă restul. Asta a avut efect asupra hangiului, care a ieșit din cameră zâmbind servil.

---

[*] De-a lungul timpului numele Hasdeu a suferit transformări datorită faptului că era scris și pronunțat în limbi diferite și grafia era influențată ca atare: cu chirilice Гиждеу, cu caractere latine Hâzdeu, Hajdeu, Hasdeu (n.ed.).

— Bah! strigai eu, protobestie ce ești, vino-ncoace! Hangiul s-a întors din ușă.

— N-ai cumva mărunt, să-mi schimb hârtia de o sută? La aceste cuvinte (mie nu-mi rămăsese nici o copeică) hangiul s-a încovoiat până la pământ:

— Cred că nu, răspunse el.

— Dar nu mai am mărunțiș copeici...

— Vai, dar cine nu are încredere...!

Hei, și-a făcut efectul! I-am zâmbit amabil, interpretându-i vorbele în felul meu: Sunt gata să vă cred.

A doua zi, hangiul a uitat, pesemne, să-mi aducă nota și, întâlnindu-mă cu el la biliard, mi-am arătat recunoștința printr-un zâmbet binevoitor. Prânzul și cina le-am luat mai consistente, și din nou i-am făcut cu ochiul hangiului, în semn că încă nu am reușit să schimb hârtia de o sută.

A sosit duminica. Ziua asta toată suflarea de sub soare o petrece ca de obicei, adică monoton. Unii fac rugăciuni, bătrânii evlavioși, după ce au ascultat slujba la biserică, vin și citesc ziarul; negustorii încă rugându-se la Dumnezeu, își reiau metehnele; prostituatele bat de dimineață până seara bulevardul, *endimanchées* în înțelesul deplin al cuvântului; „le beau monde" este ocupată cu vizitele, tinerii cutreieră hai-hui. Printre ultimii mă număram și eu.

Spre seară am ieșit la plimbare. Sunetele marșului de cavalerie m-au atras pe bulevard. O mulțime de gură-cască se adunase în cerc în jurul muzicanților noștri; doamnele se plimbau pe sub copaci, iar husarii noștri pășeau țanțoși răsucindu-și mustățile. Deodată se aude o voce în spatele meu: „Ghijdău! Ghijdău!" M-am uitat înapoi și, nu mică mi-a fost mirarea când, într-un grup de iuncheri ulani, l-am găsit pe Mihnevici. „Ei! ar exclama cel care s-ar nimeri să-mi citească însemnările. Ce personaj e și ăsta, Mihnevici sau cum i-o zice? Nu-l cunoaștem!" Cu atât mai rău pentru dumneavoastră! Mihnevici este un băiat cumsecade, fiul unui avocat din Chișinău, care a absolvit gimnaziul din Odessa și a obținut diploma. De altfel, știința nu s-a prea prins de el, iar el, rămânând băiat de treabă deși nu savant, a intrat în regimentul de ulani din Voznesensk.

M-am îmbrățișat cu Mihnevici ca niște vechi cunoștințe și l-am invitat la ceai. Împreună cu el a venit la mine Belogrud, un iuncher din detașamentul de ulani din Olviopol. Din vorbă în vorbă, Mihnevici mi-a spus că escadronul lui se află în Novaia Odessa, iar lui comandantul îi ordonase să rămână pe lângă Statul-Major al diviziei. De aceea ne-am înțeles să închiriem împreună casă și masă, având în vedere că un asemenea trai e avantajos pentru amândoi.

I-am spus deschis lui Mihnevici că nu am bani, dar că aștept scrisoare de acasă și am luat de la el zece ruble. Încheind socotelile cu hangiul, m-am mutat în aceeași locuință cu Mihnevici; iar gazda, Marica cea frumușică, s-a învoit să ne pregătească dejunul pentru o rublă pe săptămână. Găzdoiul, soțul Maricăi, rămânea zile întregi la câmp așa că nu e de mirare că micuța gospodină a fost îngăduitoare cu mine și de altfel asta mă privește, căci pentru alții poate că nici nu prezintă vreun interes.

Două săptămâni am locuit cu Mihnevici. În a treia săptămână el a plecat cu escadronul său în campanie la Ociakov, iar eu am rămas la aceeași gazdă. Nu aveam nici un ban. În răstimpul ăsta am putut să apreciez pe deplin dragostea Maricăi. Prietenii adevărați la nevoie se cunosc, spune o zicală veche, iar Marica s-a dovedit a fi adevărata mea prietenă: mă hrănea *pour l'amour,* oferindu-mi toate plăcerile posibile (cele care depindeau numai de ea)...într-un cuvânt, mă simțeam ca-n sânul lui Avram.

În fine, la Fedorovka fusese adunat tot corpul de iuncheri, căci numărul acestora se mărise mult. Ducându-mă la Statul-Major am găsit acolo numai doi iuncheri: pe Koșelev și pe Zveaghin, iar în aceeași zi cu mine sosise și Șipov; am făcut cunoștință deîndată cu ei; dar numai Șipov mi-a plăcut pe deplin, Koșelev și mai ales Zveaghin au produs asupra mea o impresie proastă, pe care relațiile noastre ulterioare nu numai că nu mi-au șters-o, dar au adâncit-o și mai mult.

Pe fiecare îi voi privi din punctul meu de vedere; poate mă înșel, dar este atât de greu să-i înțelegi pe oameni, atât de greu să pătrunzi în adâncul sufletelor lor și nu poți după manifestări exterioare să le judeci pe cele spirituale, căci fiecare îi

apreciază pe alții după el, și fiecare crede că posteritatea va fi de partea sa.

Koșelev — cel care se lăsase de Universitatea din Moscova — e un puștan flușturatic și lipsit de experiență, face parte dintre acele ființe care au nevoie de o călăuză. Nu are nici o opinie proprie și totdeauna se conduce după autoritatea cuiva. Părerea bună despre frumusețea lui și despre talentele sale îl face trufaș și nesuferit. Este bogat, dar în viitor îl așteaptă soarta risipitorilor avuți: dacă el însuși nu va muri în sărăcie, copiilor lui, cu siguranță, le va lăsa numai reversul bogăției, după care ei or să-și dea seama de averea părintelui lor. Fizicul lui nu este deloc atrăgător, vocea e mieroasă, însă el se bazează cam prea mult pe impresia pe care înfățișarea lui plăcută o face asupra sexului frumos. La început m-am avut bine cu el, dar asta nu a durat mult; nepotrivirea de caracter și antagonismul în idei ne-au despărțit curând, și o răceală reciprocă a așezat între noi o barieră de netrecut: și într-adevăr, există dușmănii de neîmpăcat, și anume două: cea a ideilor și a aptitudinilor.

Zveaghin, ale cărui origine și incultură ar trebui, se pare, să-l îndepărteze de societatea oamenilor mai mult sau mai puțin culți, a reușit — cu toate acestea — să se apropie de Koșelev și să capete ascendent asupra lui. Aceasta va părea și mai de mirare, dacă voi arăta poziția lui Zveaghin în societatea ofițerilor și camarazilor lui. Să considerăm că originea obscură poate fi înfrumusețată prin calitățile inimii; presupun că instruirea insuficientă poate fi compensată prin generozitate, fie și așa! Sunt gata să-mi schimb convingerea pentru o vreme, așa cum a spus istoricul turc Vassâf-Effendi, n-ai decât să-l speli cât vrei pe un negru, el nu va deveni mai alb. Dar ce veți spune de un om care a căpătat reputația de turnător, care răstălmăcește cuvintele, faptele, chiar și intențiile tovarășilor săi în fața comandantului, și cum îi vine lui la socoteală, silindu-se să se înalțe în ochii acestuia numai pe sine, în timp ce pe ceilalți îi înjosește! Astfel de om e Zveaghin! Colonelul Iujakov, un om slab și credul, îl protejează acoperindu-l. Soția colonelului, femeie îngustă la minte și trufașă, dar care domină voința și faptele bărbatului ei, îl socotește pe Zveaghin „rudă“, dar când e nevoie el ține loc de lacheu. „Zveaghin, îi zice ea, du-te până la casier!“ Dacă trebuie să iasă la plimbare: „Zveaghin, ordonă să se înhame caii la trăsură!“, „Trebuie să...“ și Zveaghin se supune oricărui semn al doamnei colonel, dorind ca astfel să intre în voie colonelului. E sărac și de aceea este servil față de cei bogați. Koșelev e bogat și Zveaghin îl lingușește.

Și astfel, vi i-am prezentat pe Koșelev și Zveaghin cu trăsăturile lor caracteristice. A mai rămas Șipov.

Șipov, student al Școlii din Iaroslav, un băiat pe care mintea nu-l duce prea departe, dar educat într-un spirit sever. Trebuie să recunosc că de prima dată a produs asupra mea o impresie plăcută. M-am apropiat de el și, pot zice, numai cu el m-am avut bine pentru că ruptura mea cu Koșelev a însemnat totodată ruptura de toți iuncherii sosiți mai târziu, colegi sau cunoștințe mai vechi ale lui Koșelev. Șipov își avea ciudățeniile sale, care, de altfel sporeau admirația camarazilor față de el. El urma regula că e mai bine să asculți decât să vorbești, că de aceea avem două urechi și numai o gură. Nu bea niciodată nimic decât apă proaspătă și ceai; nu juca cărți, roșea când se făcea aluzie la vreo intrigă amoroasă, nu fuma tutun, acea „iarba diavolului“, într-un cuvânt — avea multe ciudățenii — dar cine dintre noi nu are?! Eu am știut perfect să înțeleg bunătatea și sufletul nobil, prietenia lui Șipov, deși el nu putea să mă înțeleagă. Ce să-i faci! Nimeni încă nu m-a înțeles pe deplin. Până și eu de-abia mă înțeleg... Am uitat să amintesc printre meritele lui Șipov extraordinara lui dexteritate de a prinde muște; aproape totdeauna îl găseam înconjurat de o mulțime de muște doborâte. Chiar și în îndeletnicirea asta, numită de el *„massacrer des mouches“* se vădea ceva din firea lui miloasă și onestă; el niciodată nu ucidea muscoi, ci numai muște, zicând că numai femelele se înmulțesc și că dacă el distruge dintre aceste insecte *le beau sexe,* se poate spera că masculii vor muri de plictiseală.

În regiment toți îl iubeau pe Șipov. Unii îi spuneau *monsieur*. Și alții, Napoleon, pentru că îi plăcea să țină brațele încrucișate pe piept, alții — Pavel Ivanovici Cicikov, ceilalți — „neprețuitul Pavel Ivanovici“ și toți îl iubeau din suflet.

Șipov era un om scund și greoi; trăsăturile feței îi erau destul de grosolane, dar ele trădau o bunătate neobișnuită, compasiune și totodată o mulțumire de sine, care totdeauna apare din conștiința propriei superiorități morale asupra celorlalți. Spre cinstea lui Șipov voi releva că virtutea lui niciodată nu a ajuns până la bigotism, ciudățenia până la prostie, economia până la zgârcenie: în toate era cumpătat și — ca să spun așa — exemplar.

Iată oamenii care trebuiau să-mi fie camarazi, și dintre toți numai unul singur, Șipov, merita acest nume.

Curând după sosirea mea în Novaia Odessa, numărul iuncherilor s-a mărit; au venit: maiorul Meyendorf, Narâșkin, Samarin, baronul Reitern, Stahurski, Pivarovici, Muhanov, contele Musin-Pușkin, Pașkov și alții, despre care voi vorbi mai departe, amănunțit.

Certându-mă cu Koșelev, am încetat să mă mai duc pe la el, și ne întâlneam numai la instrucție. Comandantul trupei de iuncheri era locotenentul Dvoreain, un tip servil sau îngâmfat, după persoana cu care avea de-a face. Instrucția începea dimineața la ora 9 și se termina la 11, iar după-prânz — de la ora 4 până la 6. Mă duceam rar la instrucție; mă preocupa prea puțin serviciul militar, de fapt nu mă interesa deloc. Dvoreain era foarte nemulțumit de mine, se supăra, bodogănea și promitea că mă va trimite la arest. Eu râdeam de el și continuam să iau peste picior milităria.

Neavând cunoscuți, certându-mă cu iuncherii, îmi omoram timpul cu cititul; din păcate nici cărți nu se găseau în Fedorovka. Șipov mi-a dat să citesc *Le commandeur de Malte,* pe care o citisem de câteva ori la Odessa. Regulamentul cavaleriei nu-mi plăcuse nici înainte, așa că nu am reușit să ajung cu cititul nici la pagina a doua... într-un cuvânt, plictiseala mă ucidea. Să te plictisești, și — pe deasupra — să nu ai nici un ban în buzunar — zău că e ceva!

În timpul acesta am făcut cunoștință cu iuncherul Stahurski. Prost ca noaptea, era bun la suflet și tocmai de aceea m-am împrietenit cu el. Ce să-i faci! În țara orbilor chioru-i împărat, sau: „În lipsă de oameni și nea Ion e om“. Stahurski o ducea greu, dar fiind neam cu aghiotantul regimentului, locotenentul Rosnovski, putea să se țină demn și să nu lingușească pe nimeni. Stahurski mi-a povestit că în escadron se află un sergent dintre nobilii polonezi luați în armată pentru a-și satisface serviciul militar, Domaradzki. Atât de multe a înșirat despre inteligența și erudiția lui Domaradzki, care, după spusele lui Stahurski, a terminat Universitatea din Berlin și vorbește toate limbile posibile, încât eu, fără să vreau, m-am bucurat că, dacă iuncherii vor fi repartizați prin escadroane, voi avea un camarad cu care să pot purta discuții științifice. Trebuie să spun că tatăl meu mi-a dat o orientare către filosofia germană și de aceea Domaradzki era pentru mine o comoară.

După câteva zile de la discuția mea cu Stahurski, Domaradzki a sosit la Statul-Major. M-am grăbit să fac cunoștință cu el. Era un om de vreo 27 de ani, scund, greoi și cu trăsăturile feții foarte obișnuite. Credeam că voi afla în el pe corifeul savanților — dar am găsit un om de o inteligență mediocră, ce nu vorbește perfect nici o limbă, în afară de limba lui maternă, polona. Dar vorbea atât de mult despre sine, despre călătoriile lui, peripețiile, ghinioanele și duelurile sale ș.a.m.d., încât toate aceste povestiri, fără voia mea, mi-au sucit capul. Mi-a povestit că are o moșie întinsă în Huiavi însă din anumite motive el nu primește venituri de acolo.

Pe atunci s-a primit ordinul ca iuncherii să plece la escadroane. Cum eram în același escadron cu Domaradzki, am plecat împreună. Escadronul nostru s-a oprit în satul Șcerbaki, la 20 de verste de Fedorovka. Am ajuns acolo pe la 9 seara. Sergentul escadronului ne-a repartizat locuința și am hotărât să stăm împreună. Sergentul ne-a spus că Antropov, comandantul escadronului, era plecat la Nicolaev și încă nu s-a întors. *Á propos,* în relatările despre ghinioanele sale, Domaradzki se plângea fără încetare de nimicnicia lui Antropov și mi-l înfățișa ca pe omul cel mai ticălos, ipocrit, carierist mârșav, cartofor ș.a.m.d. L-am crezut și regretam că Domnul m-a trimis în escadronul de rezervă.

A doua zi, luam ceaiul la umbra unui salcâm înfrunzit ce se înălța sub ferestrele apartamentului nostru; conversația se învârtea în jurul subiectelor celor mai vitale; Domaradzki nu era în stare să poarte o dispută științifică, dar noi cel puțin puteam vorbi despre fleacurile cele lumești. Deodată s-a apropiat de noi troica de poștă, iar din trăsură a sărit un iuncher din regimentul contelui Radețki, pe care nu-l mai văzusem niciodată în trupă. A venit spre noi și, închinându-se ușor, a anunțat că este înscris în regimentul nostru, că are fericirea să fie cu noi în același escadron ș.a. L-am invitat ca, după drum, să ia cu noi ceaiul și, în curând, discuția s-a însuflețit. A spus că a terminat liceul din Aleksandrov, că moșia lui se află în gubernia Ecaterinoslav, că fratele lui este procuror în Taganrog, că el e înscris în regimentul nostru din ordin imperial, că vorbește franceza, engleza și o ciupește pe nemțește, că el... — într-un cuvânt — ne-a făcut capul calendar. Recunosc, de la bun început — mie nu mi-a plăcut înfățișarea lui și nici felul lui de a fi... Dar în tinerețe prietenia se leagă ușor: peste jumătate de oră ne înțelesesem să locuim *en trois,* și după cum se pare, am fost prieteni sinceri. Dar e timpul să-i aflați numele: Voina. El mi-a adus vestea foarte plăcută că la Statul-Major s-au primit bani pe numele meu: 100 de ruble de argint... Și astfel, a doua zi dimineață m-am dus la Fedorovka să-i capăt. La cancelarie mi s-a spus că banii se află la maiorul Peklo. De patru ori m-am dus la maior, și de fiecare dată ordonanța mă anunța că Domnia sa doarme. A cincea oară m-a lăsat să intru la maior, care s-a indignat grozav că nu l-au trezit și mi-a dat banii. Este un om mic de stat și plăcut, cu o față distinsă și maniere frumoase; a produs asupra mea o impresie bună. Se spune că ar fi copilul din flori al unui mare demnitar, dar că asta s-a dat uitării: adesea copiii legitimi sunt nelegiuiți, iar cei nelegitimi sunt oameni cu adevărat nobili. La Fedorovka am stat până la ora 5 după-amiază, am plecat cu diligența și am sosit în Scerbaki la ora 7 seara. Nu i-am găsit acasă pe Voina și Domaradzki; băiatul mi-a spus că s-au dus să se prezinte căpitanului, care sosise de o oră de la Nikolaev.

Mi-am azvârlit dolmanul pe mine și m-am dus și eu la Antropov. Recunosc, acest om nu mi-a plăcut de la prima vedere: foarte înalt, blond, bine făcut, deloc urât la chip, dar în înfățișarea și felul lui de a fi era ceva de pisică. Poate așa mi s-a părut mie: eram avertizat împotriva lui de Domaradzki. Căpitanul m-a primit admirabil și ne-a invitat pe toți să venim la el totdeauna la prânz și la cină. Invitația asta era venită la țanc, căci la Scerbaki nu se putea mânca cumsecade niciunde.

În dimineața următoare căpitanul a venit la noi la ceai. Am observat eu că Voina i se băga în suflet, îl lingușea la fiecare pas, și asta nu mi-a plăcut.

Așa au trecut câteva săptămâni. Se făcea rar instrucție. Odată am căzut de pe cal, și de atunci căpitanul îmi repeta fără încetare că eu nu am stofă de cavalerist, că trebuia să intru la infanterie ş.a. Domaradzki mă avertizase că lui Antropov nu-i plac polonezii şi m-a sfătuit să nu vorbesc în prezenţa lui în polonă, mai ales că o foloseam de parcă mi-ar fi fost limbă maternă.

Cu toate acestea, adesea discutam în polonă cu Antropov, care vorbea destul de bine.

El mă tot întreba unde am învăţat polona atât de bine, la care eu îi răspundeam că am deprins-o la slujbă, şi apoi m-am perfecţionat în timpul şederii mele în Volânia şi Podolia. Odată, Antropov şi Voina m-au pus să le citesc una din poeziile mele. Am luat *Te iubesc,* prevenindu-i că poezia a fost dedicată unei poloneze. Când am ajuns la strofa a treia:

„Te iubesc nespus când trist
Capul în piept ţi-l laşi plecat agale
Departe, dincolo de zare priveşti
Cu ochii minţii vrând să-ţi aminteşti
Ale noastre meleaguri natale.“

Antropov, roşind, m-a întrerupt: „De ce mă convingeai că ai fi moldovean, iar aici singur recunoşti că eşti polonez?“ „Îi scriu unei poloneze, i-am răspuns eu nepierzându-mă cu firea, şi acest pasaj i-ar fi putut stimula patriotismul.“ „Prostesc patriotism.“

Într-o seară a venit în escadron căpitanul Rousseau. Mi se povestiseră multe despre duelurile lui, despre generozitatea lui şi altele. De origine este francez, polonez — ca educaţie, iar ca sentimente — un om deosebit de ales. Numele său de familie este Rousseau de Pivonne. Eu, Voina şi Domaradzki luam ceaiul la căpitan când, pe neaşteptate, Rousseau a intrat alergând în cameră; era beat criţă. Căpitanul ne-a prezentat pe fiecare pe rând şi a adăugat: „Voina şi Domaradzki călăresc admirabil, numai Ghijdeu merge prost cu instrucţia, în schimb el e poet, savant, lingvist, naturalist, într-un cuvânt, tot ce doreşti.“ Cu cea de-a doua remarcă nu m-a linguşit deloc, cu prima însă — m-a jignit cumplit. Seara a trecut pe neobservate: Rousseau trăncănea, beat fiind, tot felul de fleacuri, noi ascultam.

Într-una din zilele următoare a fost transferat la noi, din escadronul de rezervă a lui Kojuhovski, Şipov, vechea mea cunoştinţă. Curând, după mutarea lui, m-am certat cu Voina, şi el s-a hotărât să-şi închirieze locuinţă separat cu Şipov, iar eu am rămas cu Domaradzki. Trebuie să ştiţi că Voina avea o părere grozavă despre erudiţia lui; eu i-am dovedit că habar n-are de latină, apoi i-am demonstrat că nu cunoaşte istorie, şi ne-am certat. Nu-mi plac oamenii care obişnuiesc să arunce praf în ochi. Voina făcea parte dintre aceştia. Mă mir cum de s-a împrietenit cu Şipov! Continuam să luăm masa cu toţii la căpitan, unde ne strângeam la prânz: eu, Voina, Şipov, Domaradzki, Rousseau. În timpul mesei discutam fără încetare cu Voina, care mă scotea din răbdări nu numai prin faptul că se tot lăuda, ci mai mult pentru că îl linguşea pe căpitan, pe Rousseau ş.a. Şi-a descoperit şi vocaţia de turnător. Pe mine nu avea cu ce să mă ponegrească în faţa lui Antropov; a hotărât să-şi verse veninul asupra lui Domaradzki, până ce căpitanul l-a rugat pe Domaradzki să-l scutească de vizitele lui. Presimt că mă voi mai întâlni cândva cu Voina *les armes à la main* şi unuia din noi nu-i va cădea bine deloc. Nu pot să-i sufăr pe ticăloşi! Supărându-se pe Domaradzki, căpitanul începu să se uite şi la mine cam chiorâş, totuşi a fost totdeauna extraordinar de politicos. La drept vorbind, din partea mea dispăruseră prejudecăţile împotriva lui; vedeam în el un om sincer, distins, cult — iar dacă nu ar fi fost astfel — înseamnă că era un prefăcut de înaltă clasă.

*

Sătul de trândăvie literară, am hotărât să revăd toate scrisorile primite de acasă, de când intrasem în serviciul militar. Nu o dată am plâns ca o muiere deasupra acestor scrisori... Dumnezeule! Cât mă iubeşte nepreţuitul meu tată! Dar nici eu nu-l iubesc mai puţin!

Prima scrisoare pe care am primit-o era din 5 iunie (1854): în ea tata mă anunţa că: „Ministrul de Război înştiinţa, prin ordinul nr.7998 din 16 mai către guvernatorul militar, că trebuie să te înscriu într-o unitate de rezevă şi că apoi trecerea ta în armata activă va depinde de succesele în studiul tuturor disciplinelor serviciului militar“. Mai departe, tata îmi dă sfaturi cum să mă port în regiment: „Fii cu băgare de seamă când legi cunoştinţe şi prietenii; ai grijă de lucruri, căci anevoie le agoniseşti, să le risipeşti e lesne; păstrează banul: eu îmbătrânesc cu fiecare zi și o dată cu asta îmi slăbesc puterile, iar toată avuția mea este puterea de muncă. Fii om de treabă în gospodărie, pentru ca să nu fii luat drept escroc, care la început a aruncat praf în ochi altora, iar apoi dă chix; este mai bine să ai în fiecare zi câte o rublă — cum zice proverbul — decât să ai o grămadă într-o singură zi și apoi — deloc. Învață să trăiești. A trăi este o mare artă. Fii pentru alții ceea ce alții sunt pentru tine: plătește-le cu aceeași monedă; e rău să fii zgârcit cu cel darnic, dar și mai rău este să fii darnic cu un zgârcit. Iată tot secretul în relațiile cu oamenii: ce vei semăna, aceea vei culege." La scrisoarea asta maică-mea adăuga că își închipuie ce bine trebuie să-mi stea în uniformă albastră, și altele de felul ăsta.

O dată cu această scrisoare poșta îmi adusese încă una, tot de la tata, din 28 mai, care se încheia cu următoarele cuvinte: „Deocamdată îți spun doar atât: fii demn de blazonul nostru dobândit de strămoși *pentru credință și pentru patrie*. Credința în Dumnezeu și dragostea de țară te vor face un adevărat oștean întru Hristos și un adevărat soldat rus! Dragostea de țară să te însuflețească la lucruri mărețe, iar credința în Dumnezeu să te apere să rămâi teafăr pe câmpul de bătaie. Fie ca asupra ta să pogoare binecuvântarea Domnului și patria să te aibe între fiii ei glorioși."

În cea de-a treia scrisoare (din 12 iunie) tata îmi scrie: „Nu abandona preocupările literare. Citește, citește mult și scrie mult; dar chibzuiește, cizelează ce scrii, cultivă-te singur mai departe, și pentru asta, învață neapărat limba germană."

În a patra scrisoare (din 28 iunie, cu bani) bunul meu tată scrie: „Scrie-i și bunicăi Valeria, ca să-ți trimită neapărat pentru echipament 75 de ruble de argint; scrie-i că eu ți-am trimis deja atâta, dar că mai trebuie încă pe-atât. Și eu i-am scris tot așa, ce să fac?! Am mințit, ca să-mi mai umplu punga. Învață germana. Asta va fi o adevărată surpriză pentru mine când ne-om revedea. Fă exerciții de compunere; aș vrea să citesc măcar în «Vestnik Odessi» [N.T. «Buletinul de Odessa»] versuri de-ale tale în spirit ostășesc, în spiritul husarului însuflețit de credință, dragoste față de țar și pentru patrie. Citește și desăvârșește-ți singur învățătura".

La Cristea am găsit un caiet scris moldovenește: „Sfat pentru cel ce pleacă la război". Trebuie să fie vreo scriere din vremuri de demult, când moldovenii se duceau la război. Iată un pasaj remarcabil: „Dacă vrei ca glonțul vrăjmaș să-ți cruțe viața chiar în toiul luptei, păstrează-ți curățenia trupului, fii neprihănit, nu-ți pângări trupul și du-te la război cu aceeași evlavie cu care mergi la primirea Sfintei Taine, la împărtășania din trupul și sângele Mântuitorului Hristos etc..." Ia aminte la acest sfat din experiența strămoșilor noștri.

De la Șcerbani ne-au transferat pentru campament în satul Troițkoe, la trei verste de Fedorovka. Intendentul m-a încartiruit, iar eu de cum am descălecat m-am dus direct la masă la căpitan; ordonanța mi-a dus lucrurile la gazdă, iar apoi am stat la Antropov până la zece seara și am venit la culcare destul de târziu.

Dimineața, când m-am dezmeticit, prin fața mea a trecut pentru o clipă ceva fermecător, diafan, asemeni muzelor poeților. S-a dovedit a fi fata gazdei, Solonia. Ia te uită, băiete, o frumusețe a-ntâia, pot zice! Înaltă, bine făcută, ca un brad de la munte; gura, a cărei linie poetul sanscrit ar fi asemuit-o unui arc destins; nasul mic ca al Minervei; păr auriu... și la toate acestea adăugați cuvântul magic: șaptesprezece! Escadronul nostru a stat în Troițkoe aproape o lună, și în răstimpul acesta atât de scurt am izbutit să-i plac minunatei Solonia, nefăcându-i deloc curte. Zău că habar n-am ce le place femeilor în înfățișarea mea. Nu mi s-a întâmplat să întâlnesc vreo femeie care, despărțindu-se de mine, să nu-mi fi mărturisit nici mie, nici sieși că îi plac, și totuși nu pot să mă laud cu frumusețea mea: în înfățișarea mea este ceva *à la* Peciorin. În Troițkoe mi-am petrecut timpul destul de plictisitor și singura mea distracție era plimbarea pe aleea splendidă ce ducea la Fedorovka, străjuită de o parte și de cealaltă de copaci. La Troițkoe m-am împăcat cu Voina, dar asta nu a fost decât un armistițiu pentru câtva timp.

În sfârșit, pe 5 septembrie la ora 4 după-masă, la Antropov sosește ordinul să plecăm deîndată la Nikolaev. În primele minute de derută am crezut că Nikolaevul a fost atacat de dușman. Căpitanul m-a chemat la el și mi-a spus că nu mă poate lua cu escadronul și că trebuie să rămân în rezervă, ca unul ce nu cunoaște arta militară.

— Mi-e indiferent, căpitane, am răspuns cu sânge rece, de ce ți-e dat, nu scapi; se vede că mi-e sortit să rămân în rezervă, știți că sunt fatalist. De altfel, dacă mi s-ar întâmpla să dau peste dușman, cu toată neștiința mea de a călări și de a mânui sabia, v-aș dovedi și dumneavoastră și turcilor vitejia mea. Facă-se voia soartei! O să rămân în rezervă. Și, spunând asta, am ieșit lăsându-l pe Antropov uimit de fatalismul meu. Peste jumătate de oră a trimis din nou după mine:

— *Préparez vous à la campagne,* a spus, *nous irons a Nicolaeff.*

— *La volonté du ciel suit faite!* răspunsei zâmbind și m-am dus să-mi împachetez toate lucrurile.

După o oră întregul escadron era gata de plecare. Mi s-a adus calul, m-am întors să-mi iau rămas bun de la Solonia și am observat lacrimi în ochii ei.

— Mă iubești, Solonia? am întrebat-o cu jumătate de glas.

Ea a zâmbit printre lacrimi și m-a întrebat cu voce emoționată:

— Dumneavoastră nu o să vă întoarceți niciodată aici?

— În curând, sufletel, foarte curând, răspunsei vrând să o liniștesc pe acea frumusețe rustică și am pornit înainte cu escadronul.

De la Fedorovka la Nikolaev sunt cam 50 de verste; am mers toată noaptea și pe 6 septembrie la ora 7 dimineața, în sunet de trompetă, am intrat în oraș. Văzând agitația orașului abia trezit, mi-am amintit versurile poetului husar îndrăgit de mine:

„La dreapta câte șase
Am intrat în oraș; muzicanții
Moțăind pe caii lor
Cântau marșul «Cei doi orbi»,
Auzind mângâietoarea nechezare
A dragilor cai negri.
— A cui inimă, de atenție plină,
N-a bătut atunci mai tare?
Uitată e salteaua încinsă...
— Malașko, proasto!... Katerino!...

Mai repede pantofii și broboada!
Dar unde-i Ivan? Ce mototol!

În doi ani deschideți obloanele!
Iată obloanele în lături date. Casa toată
Freacă geamurile mate cu postav.

Și aleargă curioși
Umflați de somn ochi de fete
Pe chipuri aspre, prăfuite[*]“.

Intrarea în oraș a unui regiment, mai ales de husari, stârnește totdeauna agitație și emoție printre localnici; în Nikolaev niciodată nu au fost încartiruiți husari, și doamnele de acolo numai din auzite își făcuseră o părere despre renumiții urmași ai lui Denisov[**]. Atributele obligatorii ale fiecărui husar erau: bogăția, vitejia, risipa, iar deviza tuturor faptelor sale erau cuvintele: *patrie, honneur, amour!* Așadar, intrarea regimentului nostru în Nikolaev s-a făcut în circumstanțele cele mai propice: entuziasmul sexului frumos, invidia bărbaților și curiozitatea întregii populații: „ce fel de șoimi sunt acești husari lăudați?“

*

Descrierea Nikolaevului, bulevardul, Ingul și Bugul, „Ancora de aur“ și hotelul „Petersburg“. Monte. Prohorovski și Tihovski. Katia și Rozalia. Cofetăria lui Weiss. Cearta cu Voina. Întâlnirea mea cu D.D.Blagovescenski. Părerea lui despre viața de student a tatălui meu. Preocupările și lucrările lui științifice. Cercetările asupra golfului Karkinit. Continuarea *Sufletelor moarte*. Comedia *Donațiile*. Părerea lui despre poeziile mele. Blagovescenski îmi face cunoștință cu Scarabelli. Scarabelli ca savant orientalist, latinist, elenist și filoarab. Părerea mea despre cuvântul „Bos-for“. Părerea despre Volohi. Ciudățeniile lui. Explicarea Sciției lui Herodot. Felul lui de a trăi și înfățișarea sa exterioară. Kumani. Fiul mai mare și fiii săi. Cele trei fete ale lui Sotir: Irina Nikolaevna, Liza Nikolaevna și Anghelina Nikolaevna. „Harold Harfagar“. Discuțiile mele la Sotiri. Grigoriev și fiica lui.

---

[*] Mihail Iurevici Lermontov, *Soția casierului*, cap. V. (n.ed.).

[**] Denis Davâdov (1781-1839) poet-husar, cântărețul vieții husarilor, poreclit „Denisov“ (n. ed.).

Viața mea de cârciumă: Kirstein, Vidford, Florov și alții. Tihovski. Cearta cu Meyendorf și provocarea la duel. Preparative. Cearta cu Domaradzki și provocarea la duel. Josnicia lui Domaradzki. Kronberger. Sosirea lui Seniavin. Cunoștința cu el. Părerea lui Kronberger despre acesta. Plecarea lui Kronberger și prietenia mea cu Seniavin. Plec de la „Ancora de aur“. Vinderea cronometrului. Prohovski. Socotelile cu Seniavin și traiul nostru. Îi fac cunoștință lui Seneavin cu Sotirii, Kumanii și alții. Ciudățeniile sale. Bolohovskoi. Velicikovski. Plecarea din Nikolaev...

... Întoarcerea în Nikolaev. Evghenia Ilinicina. Cearta cu Bernadski, provocarea la duel și scuzele lui. Plecarea mea din Nikolaev...

Eu în spital. Eu cu Pașkov. Jocul cu Seniavin, când câștigând, când pierzând. Polijkovski. Krivțov.

Plecarea mea din rezervă, sau — mai corect spus — fuga. Sosirea la Chișinău. Alexandra Alexeevna. 25 ruble de argint. Merjeevskaia. Evreinov. Exilarea mea din Chișinău. Venirea la regiment. Klopman. Dubelt. Podgurski. Kirțanov. Korovin. Pavlenko. Instrucție de campament. Plecarea din colonia Kandel din Dolniki. Odessa. Marșul la Koblev. Vizirev. Cirikov. Ieșirea sub Oceakov. Două zile și nopți pe front. Kabarga. Palatka. Beicuș. Kabarga. Agighiol. Kandaurov. Zubatov. Kalâcev și Feona. Prietenia cu Kalâcev și cearta cu Kirțanov. Mustafa. Expediția la Dubosari. Plecarea din Chișinău. Mihailova și dușmănia mea față de ea. Mama vitregă.

Ianuarie 1856

Dracu să mă ia, dacă sunt în stare să țin un jurnal! Este adevărat că ținerea lui corectă e împiedicată în parte de cursurile mele, mai ales aceste antichități slave ce dau bătaie de cap, datorită cărora rareori mă plictisesc eu în cercul de nătărăi și găsesc satisfacții în societatea oamenilor instruiți.

Să mă ia dracu, dacă înțeleg ce trebuie să cuprindă un jurnal de însemnări zilnice! Oare trebuie să se noteze în el chiar și numărul felurilor de mâncare de la prânz, sau numărul de musafiri la serată? Și totuși, trebuie scris ceva, mai ales dacă te strădui să scrii jurnalul conștiincios. Pentru astăzi voi scrie că, zău, nu este nimic de scris!

IMPRESII DIN ARMATĂ

> „L'armée est un bon livre à ouvrir pour connaître l'humanité. On y apprend à mettre la main à tout, aux choses les plus basses comme aux plus élevées. Les plus delicats et les plus riches sont forcés de voir vivre de près la Pauvreté et de vivre avec elle; de lui mesurer son gros pain et de lui peser sa viande.
>
> Sans l'armée le fils de grand seigneur ne soupçonnerait pas comment un soldat vit, grandit, engraisse toute l'année avec neuf sous par jour et une cruche d'eau fraîche, portant sur le dos un sac dont le contenant et le contenu coûtent quarante francs à sa patrie.“
>
> (A. DE VIGNY)

Să povestești și să descrii, să te întristezi și să te amuzi... Aceasta vi se pare nepotrivit cu menirea istoriei? Însă, oare nu are ea în vedere omul și nu e scrisă pentru oameni? Iar omul, nu-i el oare cuprins în aceeași zi ba de tristețe, ba de veselie, de melancolie, sau nu are chef de vorbă? Numai monotonia este incompatibilă cu atributele istoriei, însă diversitatea este în firea lucrurilor. În privința asta, firește că sunteți de acord cu mine.

Să povestești este mai greu decât să descrii pur și simplu, pentru că povestirea presupune descriere, dar nu și invers. Iată de ce majoritatea învățaților noștri preferă simpla descriere, și nu povestirea.

*

Întotdeauna îmi amintesc cu plăcere de vremurile pe când eram iuncher; mantaua soldățească îmi reînvie amintirea celor trei ani de expediții și marșuri, de opririle nenumărate, de tranșee și zile de repaus, popasuri și multe, multe altele.

Tolănit pe o canapea moale încerc să-mi imaginez o noapte sub cerul liber, sau pe o laviță într-o casă țărănească afumată; plimbându-mă după un prânz copios mă străduiesc să-mi închipui un marș de treizeci de verste pe ger când înțepenesc picioarele în scări și mâinile pe frâu, iar tu călărești cu capul atârnând pe piept cu chivără cu tot, și ți-e atât de foame, încât ai ronțăi urechile calului. Pe când întind mâna unei cochete nostime îmi amintesc de femeile de la țară, durdulii și cu un zâmbet naiv: „Tii, astâmpără-te, că vine omul meu!“; măsurând cu pasul odaia bine încălzită, mă gândesc la odihna de după marș, când chiar și un cort umed ți se pare călduros, iar odată așezat jos nici nu-ți mai poți clinti piciorul.

Toate acestea sunt de fapt lucruri triste, dar în amintire nimic nu poate fi mai plăcut. O beatitudine fără voie îmi însoțește gândul: cât am suferit! Și totuși nu m-am îmbolnăvit, nu am înghețat, nici măcar nu m-am schimbat.

La asemenea simțăminte se adaugă și amintiri de alt fel. Poate că niciodată nu mi se va mai întâmpla ca, patrulând noaptea pe țărmul Mării Negre, să ascult povestirile bravilor mei husari, uitând și de vremea rea și de foame, să reiau alături de ei în vreo expediție cântecul de vitejie despre Fenca ori despre nevasta sergentului, să ascult cântecele de petrecere ale husarilor aducând caii de la adăpat, să sar când aud goarna, să stau cu urechea ciulită la semnalul strident al trâmbiței sau să râd cu lacrimi de năstrușniciile bravului sergent Minaev... Și aceste manifestări tăinuite ale firii rusești mi-au mers la inimă mai mult decât tot felul de chefuri și petreceri cu glumele lor triviale, cu servilismul searbăd al locotenenților, cu bravada stupidă a căpitanilor și cu orgoliul nejustificat al maiorilor.

Concursul de împrejurări îi apropie pe oameni mai mult decât afinitatea spirituală, chiar dacă ar susține altfel visătorii, orice ți-ar șopti din când în când inima, când stai singur la fereastră și privești cerul înstelat. Și soldatul, și iuncherul — au aceeași haină militară, aceleași îndatoriri.

Desigur, iuncherul poate visa la strămoșii săi glorioși și se poate mândri cu arborele lui genealogic vechi, dar asta nu-l împiedică pe soldat să-l considere ca fiind de-al lui; numai galoanele ofițerești îl vor distanța pe acesta de soldatul care va lua poziția de drepți înaintea „Înălțimii sale“. Profitam cu plăcere de acest privilegiu al poziției de iuncher, de care mi-a fost dat să mă bucur timp de trei ani (1098 de zile). De câte ori iscodeam gândurile și simțămintele soldaților, observam manifestările inconștiente ale concepțiilor acestora despre lucruri, pătrundeam în însăși firea lor rusească.

Lipsa galoanelor mă apropia de soldați, iar ei simțind atenția mea binevoitoare își deschideau cu plăcere inima față de mine și atunci observația devenea pe deplin rodnică, fără acel monoclu, prin care este privit soldatul de obicei.

Acești oameni cumsecade fuseseră prin multe locuri, și văzuseră multe, dar felul cum deslușiseră ei toate nu semăna cu observațiile călătorilor pe care îi mână plictiseala sau nerăbdarea de a irosi banii și sănătatea, ori dorința de a studia lumea lui Dumnezeu din punct de vedere științific. Călătorii aceia pornesc la drum știind dinainte de ce o fac. Cu soldatul — este cu totul altceva: el merge încotro e dus, fără a avea un scop al lui — el pornește la drum nu în funcție de compartimentul de tren dacă e confortabil, nu-l interesează localurile unde s-ar putea petrece bine, nici frunzele plantelor exotice și nici clădirile din vechime, ci privește la tot ce e dat de Dumnezeu și se încălzește la soarele lui.

Este pur și simplu de mirare cât de bine potrivită este vorba soldatului. De pildă, soldatul nu ți-ar spune pentru nimic în lume așa: „Ce m-am putut înfuria lângă Petersburg! Caii s-au oprit, vizitiul era beat și am fost silit să-mi petrec noaptea în diligență.“ El nu se va apuca să vă descrie farmecele vreunei boieroaice ieșence, căreia îi place să ducă o viață mondenă neieșind din budoar; el nu se va arunca asupra dumneavoastră cu noutăți despre descoperirea unui nou soi de monocotiledonate în Crimeea, sau despre turnul extraordinar din Hermannstadt. Dacă însă totuși se apucă de povestit, oho! atunci desigur veți afla totul mai bine decât dintr-o carte despre natura ținutului. Iată de ce iscodeam totdeauna cu plăcere părerile soldaților despre cele văzute și auzite. Câte unul dintre ei îmi povestea pe îndelete, în timp ce curăța calul, nasturii, sabia, echipamentul și toate celelalte pentru a doua zi, ba despre meleagurile lui de baștină, ba despre Polonia, ba despre Ungaria, Transilvania, Valahia, Bulgaria și în câteva fraze îmi înfățișa situația țării mai clar decât în orice manual.

Toate astea nu-l împiedecau să fie palavragiu — rusului îi place să stea la taclale — cine dintre noi nu s-a convins de asta de fiecare dată când a avut de-a face cu surugii și cu băieții de prăvălie?! Spunându-și în două cuvinte părerea despre fiecare din țările prin care trecuse, soldatul meu a început să cântărească lucrurile, trăgea concluzii, făcea comparații, descurcându-se strălucit în ceea ce privește cunoștințele lui geografice foarte relative...

*

Odată, într-o toamnă rece și umedă ne aflam pe front, pe țărmul Mării Negre, în împrejurimile Oceakovului. Mulți dintre iuncheri își amenajaseră din timp corturi, însă eu — din păcate — mă remarcasem totdeauna printr-o nepăsare teribilă pentru punga mea și pentru ziua de mâine, și, ca urmare, îmi înduram lipsurile cu stoicism, cu conștiința propriei vinovății. De altfel ziua nu fusese tocmai rea, soarele mai apărea din când în când de după nori. Eu scosesem din chipiu o ediție liliput Horațiu și am început să mă plimb citind și emoționându-mă, și asta m-a încălzit nu mai puțin decât razele înșelătoare ale soarelui, decât mantaua soldățească sau decât zeama — ceva între cașa și chisel — fiartă în cazanul escadronului.

Cu astfel de preocupări, cea mai scurtă zi pare interminabilă, dar oricât de lungă ar fi ea — chiar mai lungă ca barba lui Cernomor de te ții de ea cu mâna puternică a lui Ruslan — se înserează, cerul se întunecă din ce în ce mai mult, o ploaie măruntă răzbate prin ceață și dinspre mare se stârnește o furtună atât de puternică, încât trebuie să te întinzi la pământ sau să te așezi, căci altfel riști pur și simplu să-ți pierzi echilibrul. Eu mi-am ales ce era mai comod: mi-am așternut o mână de paie și m-am culcat punându-mi șaua sub cap și ghemuindu-mă așa, încât ochiul trecătorului mă putea lua drept un trunchi de copac, înfășurat în manta. Acum, corpul meu ghemuit ar fi putut fi trimis lesne prin poștă, laolaltă cu coletele. În poziția asta chiar și ațipeam, mai bine zis picoteam cu gândul la așa ceva, sau la ce este mai bine — un dormitor călduros și o sobă încinsă sau pământul umed și văzduhul de toamnă — și despre efectul dăunător al unei cine încărcate asupra sănătății ș.a. În curând însă nu-mi mai ardea de speculații, deși nu somnul le tăia firul, cum se mai întâmplă câteodată acum când, stând întins pe canapeaua moale, închid ochii și mă gândesc cum de n-am reușit măcar o dată să fac rotocoale de fum, și cum la fiecare pas întâlnesc fericiți capabili să-și umple lipsa de ocupație cu cele mai splendide rotocoale mari și mici, rotunde și ovale?

Dar ia să fi încercat și dumneavoastră înșivă, stimați domni, să adormiți pe linia frontului nostru de la Oceakov! Cred că asemenea efort ar fi mai greu decât efortul de a nu adormi citind studiul domnului Fet despre „Frumusețile imperceptibile ale Naturii“, ori saga domnului Moroșkin despre „Peregrinările Rusiei prin frumusețile de pe globul pământesc“.

Mantaua se îmbibă de apă, umezeala pătrunde până la cămașă și ești aproape ciuciulete; ploaia și-a făcut treaba, te-apucă tremuriciul și tot corpul te furnică. Ăsta ghinion! Sari, scuipi, și e bine dacă măcar te răcorești cu o înjurătură pur rusească, care deocamdată așteaptă — nu fără temei — introducerea ei glorioasă în operele „școlii naturaliste“. Asta a fost ordinea senzațiilor încercate de mine pe frontul de la Oceakov, ca urmare a nechibzuinței mele pentru buzunar și pentru ziua de mâine.

Sărind și mormăind înjurături rusești am deschis ochii și m-am uitat în jur, chinuit de gândul dacă mă vor trage la răspundere sau nu pentru răul pricinuit de atacurile mele de mai sus, împotriva erudiției atâtor oameni cu greutate.

Cum stăteam eu așa, într-o parte văzduhul răsuna de nechezatul cailor noștri suri, și ceva mai aproape se vedeau șiruri aliniate de săbii, puști și șei aranjate într-o uniformitate fascinantă, încât fără vrere parcă îți veneau în minte ba acoperișurile din coloniile militare, ba dizertațiile profesorilor noștri. În partea cealaltă ardeau focurile. Se înțelege că nu eram deloc împotriva încălzitului, cu atât mai mult cu cât frigului de toamnă i se mai adăugaseră amintirile despre acoperișurile cazone și despre disertațiile didactice. M-am apropiat de unul din focuri la care ședeau și erau tolăniți câțiva husari tocmai din plutonul meu, pe care în timpul marșurilor nu o dată îi cinstisem cu vodcă, sau le dădusem „de o vodcă“.

— Strânge, boierule ? întrebă unul din ei.

— Cam așa, că nu te poți plânge de vreme frumoasă, răspunse altul pentru mine.

M-am așezat. Husarii mei ardeau niște paie. Să-mi încălzesc mâinile și să-mi dezmorțesc umerii mi se părea atât de teribil de plăcut, de parcă aș fi condus un creditor ce mă păsuise cu plata, sau aș fi căpătat joly-jokerul, ori aș fi obținut o întâlnire. În astfel de cazuri, la satisfacția reușitei se adaugă și senzația că nu ești chiar de lepădat, ori nimic nu poate fi mai delicat ca asta, și fără voie îți scapă din piept un: „Ah! În sfârșit!“

Din păcate, paiele se sting mai curând decât se epuizează mărinimia creditorilor, iubirea unei femei, câștigul la cărți sau entuziasmul tinereții. Din nou e rău! Trebuie aruncată în foc încă o legătură de paie și se pornește din nou șirul de fiori de frig și de căldură.

— Eh! Ce blestemat loc și Kersonșcina asta!... exclamă un husar mustăcios cam trecut, băgându-și cu un stoicism inimitabil mâinile în foc, și aruncând o privire disprețuitoare către vecini, ca și cum i-ar fi identificat cu Kersonșcina. Pe unde n-am fost, și în Ungaria, și în Turcia, și în Polonia, dar de așa pacoste nu-mi amintesc de când mama m-a făcut!

— Ce vrei, moșule? Ți s-a făcut de Moldova?

Am ciulit urechea: vorbele astea îmi atinseseră corzile cele mai sensibile ale inimii.

— Dar pe tine nu te trage inima? a ripostat înciudat bătrânul.

— Ce să mai vorbim? E țarina ta totuși. N-ai cum s-o asemeni cu nici o Ungarie, sau Turcie, ori cu Polonia.

— Ce mândrețe de fete sunt acolo! Una mai frumoasă ca alta, Doamne iartă-mă. Sprâncenele ca un arc de curcubeu, ochii — de șoim.

— Ia te uită, păcătosul! Numai la muieri ți-e gândul! Da, sunt faine, nimic de zis, numai că vinul e și mai grozav!

— Dacă e vorba de vin, atunci spune și de ținutul întreg: nu-i altul mai frumos, mai cu seamă când spicele se culcă la pământ.

— Dar apa! Vitele beau și tot nu se mai satură.

— Dar ce fructe, măi frate! Pere, struguri, poame, mere! Dar nucile!

Nu sunt în stare să redau tot ce-au vorbit oamenii mei pentru că mă tem, mai întâi că aș denatura felul lor obișnuit de a vorbi, și în al doilea rând ca nu cumva să adaug ceva de la mine, cu atât mai mult cu cât, din discuțiile despre un lucru pe care-l îndrăgim, totdeauna ne amintim numai esențialul, osatura, iar restul îl completăm cu propriile noastre simțăminte.

Soarele deja străpunsese pâcla dimineții, și noi tot mai vorbeam încă despre Moldova. Inimoșii husari s-au ridicat să țesale caii și să curețe echipamentul, iar eu... eu am uitat de Horațiu vârât sub cascheta mea. Gândurile mi se învârteau în jurul discuției de peste noapte. Frigul, vântul și ploaia aici, pe front, m-au făcut să-mi imaginez Moldova mai vie și mai dragă; să mă fi prefăcut într-o rază de soare, care în această clipă atinge câmpiile mele moldovene...! Ideea, desigur, e ciudată, dar astfel de fantezii îți trec adesea prin minte; soarele, stelele, luna ne privesc atât de blând, încât fără voie se naște dorința să te înalți spre ele, cât mai aproape, părăsind pământul prea cunoscut. Cu mine asta se întâmplă destul de des, ca urmare a nechibzuinței mele în ceea ce privește atât banii, cât și ziua de mâine.

Soldatul ce vorbise de Moldova cu cuvinte care nici pe departe nu erau numai de complezență, și care o prefera tuturor celor văzute, nu știa cât de puternic a atins inima bietului iuncher azvârlit de pe pământul natal în ținuturi depărtate.

Când dorința de a mă preface în rază de soare a mai slăbit sub presiunea dorinței de a mânca ceva și de a mă încălzi, am început să mă gândesc la ce aș putea scoate din impresiile de as-noapte, în discuții știind mai bine rostul preocupărilor mele decât în altceva concret. Până să mă cheme la cașa, din informațiile primite am dedus trei concluzii importante. Atunci s-a dat semnalul de plecare și noi ne-am dus să ne incartiruim în satul Beicuș. Trebuia să facem trei verste: calul meu era deosebit de docil, și la fiecare verstă trăgeam concluzii asupra informațiilor interesante căpătate în ajun. Concluziile erau de prim ordin, așa încât m-am hotărât să le notez deîndată ce voi fi ajuns la Beicuș...

Nu am nicidecum pretenția că aș fi de origine rusă, ba chiar numele meu de familie sună atât de străin pentru urechea rusească, că soldații preferau să îl transforme în „Gde jivu“*. Dar câte persoane întâlnim cu numele în „ov“ sau „in“ și, cu toată originea lor rusească, de fapt nu sunt mai ruși decât mine. Aceștia au crescut din copilărie sub aripa unui monsieur Jules sau mister Weit; unul le povestea despre Montpellier, celălalt despre parlament; ei ciripeau mai bine franțuzește sau șuierau pe englezește, decât să vorbească rusește. Așa sunt marii moșieri, dar nici cei mici nu au fost în stare să păstreze tradițiile rusești, încă de pe băncile școlii lăsându-se sub influențe străine.

---

* Numele Hasdeu în secolul al XIX-lea se pronunța în limba rusă Ghijdeu, ceea ce părea apropiat de *gde* – unde și *jivu* – eu trăiesc, eu locuiesc (n. ed.).

Numai în lumea celor mici, printre oamenii simpli au mai rămas încă ruși, dar și aceștia: câte gubernii — atâtea popoare, câte județe — atâtea deosebiri!

Vă opriți la stația de poștă; în poartă stau țintuiți surugiii. Vizitiul dumneavoastră se dă jos de pe capră și se adresează cuiva din mulțime:

— Ei, consătene, din ce gubernie ești?

— Kursk.

Întorcându-i spatele cu dispreț, vizitiul se adresează altcuiva:

— Dar tu, consătene?

— Din Moscova.

— Din ce plasă?

— Kolomenskoe.

— Și eu din Dmitrovskoe, se amestecă în vorbă încă unul.

— Dmitrovskoe? Că eu doar de acolo sunt! exclamă surugiul dumitale.

Iată o pildă de naționalism rusesc cu toate nuanțele sale. Locuitorul din raionul Kolomenskoe și cel din Dmitrovskoe — amândoi sunt moscoviți, și totuși nu la fel.

Deosebirile acestea pe regiuni dispar numai printre soldați. În același escadron poți întâlni inși din Siberia și din Kerson, din Moscova și Astrahan, de la Arhanghelsk și din Podolia; și fiecare a adus cu sine graiul, credințele, concepțiile din locurile natale, iar în cercul strâmt al noului lor fel de trai acestea s-au contopit într-un tot unitar rusesc — în sensul cel mai larg al cuvântului. Dacă vi s-ar întâmpla să întâlniți un țăran bătrân întors acasă după 25 de ani de serviciu militar, ați putea sesiza în credințele, concepțiile și în felul lui de a vorbi o amprentă specifică, în care se recunoaște diversitatea neamului omenesc. A studia soldatul înseamnă a studia întreaga Rusie, concepția lui este concepția întregii Rusii. La concluzia asta am ajuns pe prima verstă de drum spre Beicuș.

A doua verstă a oferit din nou hrană gândurilor mele. Multor călători le place să poarte ochelari, ba unii chiar au dioptrii atât de nepotrivite, încât nu le mai protejează vederea, ci le-o vatămă. Dar asta nu-i decât o parte de belea: sunt călători complet fără ochelari, sau alții cari au ochelarii trebuincioși. Însă împrejurările, originea, educația și instruirea influențează cu mult mai mult vederile acestor inși, tinzând puternic să facă din ei prezbiți sau miopi. Ori una, ori alta — sunt cam același lucru.

Pe la mijlocul secolului un om aflat pe culmea erudiției, cunoscător cum nu se poate mai bine al celor opt arte și numit cu emfază de colegii săi „doctorissimus“, a fost totuși în stare să-și imagineze niște oameni cu capete de câini, cu dracu știe ce fel de cozi, cu niște urechi în care culcându-te te-ai putea răsuci mai bine decât sub plapumă. De obicei, la sfârșitul unei astfel de povestiri se adaugă ca încheiere, în diferite variante: „Cei dinaintea mea au mințit cu toții; numai eu pot să vă redau adevărul curat, căci am văzut cu propriii mei ochi“.

În vremea noastră, delimitarea strictă a ramurilor științei și a poziției sociale, care aproape a impus dezicerea de sine, și, mai cu seamă, excesul de civilizație împing pe călători în cealaltă extremă. În ținuturile cele mai aspre călătorul dă adesea peste vreun han cu vin bun, mâncăruri acceptabile și așternuturi curate și, stând lângă cămin cu ceașca de ceai în mâini, e gata să îndrăgească viața rurală, deși în jurul cârciumioarei se întinde stepa pustie, populată de ființe decăzute materialicește și moralmente: cerul se posomorăște, viforul șuieră — pe scurt: este tot ce numai admirație n-ar putea provoca.

Împrejurările îi pregătesc cu totul altceva soldatului. De voie-de nevoie el trebuie să trăiască cu ce îi dă Domnul. Nu e casă — el se mulțumește cu un simplu cort, unde are din când în când prilejul să dea peste o tarantulă drăguță sau peste vreun vierme nevinovat; nu e pâine — el se ospătează cu pesmeți uscați ce trebuie muiați cu grijă în apă și apoi mestecați un ceas întreg; nu e vodcă — o să bea apă chioară, ba încă uneori dintr-un izvor în care fără nici un fel de analiză poți distinge cu ochiul liber pe fund ceva chiar mai rău decât microbii. Așa că, cine este mai aproape de natură, omul cult ori soldatul neinstruit?

Primul vă va spune: „Îmi place regiunea Kerson. Tăcerea de vis a stepei de acolo îmi îmbată sufletul!“

Cel de-al doilea va exclama: „Ce ținut blestemat și regiunea asta a Kersonului!“

Are dreptate soldatul: căci să nu uităm că stimatul naturalist, contemplând natura, amplifică beția sufletului cu încă ceva, nu mai puțin îmbătător și se grăbește să-și îndestuleze stomacul cu ceva cât de cât gustos, și că după „tăcerea de vis“ a stepei urmează „tăcerea de vis“ a dormitorului. Nu voi vorbi de alte avantaje care-l așteaptă pe visătorul nostru, în timp ce soldatului ele îi sunt accesibile numai rareori, și atunci — în modul cel mai puțin îmbietor.

Aici soldatul depinde întru totul de starea de bună dispoziție a cazarmarului care îl trimite într-o colibă sau alta, ținând seama de considerația șefului și de ordinele lui.

Și din nou natura! Ea îi dă unei țări „cea de-a șaptea coastă“ cu cosițe lungi, mătăsoase, cu priviri înflăcărate, cu tot ce are spre încântarea inimii și a privirii, iar alteia — tot o „coastă“ cu trăsături mongole inexpresive. Iarăși și iarăși natura, care este pentru soldat sau ca o mumă vitregă rea, sau ca o bună mamă iubitoare.

Beicușul mi-a apărut în fața ochilor pe neașteptate, pe când mă gândeam la această stare de lucruri din natură, la care se adăugaseră și amintirile despre scândurile puse drept pat, despre garduri, barăci. Am făcut un efort să tai șuvoiul gândurilor, dar poate că acest efort ar fi fost zadarnic dacă în același minut n-ar fi răsunat vocea căpitanului: „Escadron, stai!“ Ochii stimatului nostru comandant străluceau de satisfacție, ceea se întâmplă totdeauna când ești conștient de propria-ți autoritate. Într-adevăr, cum ar fi altfel, căci dintr-o dată întregul escadron s-a grăbit să execute ordinul, iar eu am încetat să mă mai gândesc la starea lucrurilor în natură?! Din nefericire, creierul învățat să judece nu se poate lepăda de această deprindere. Era suficient să văd expresia căpitanului ca să mă gândesc cât de important era „comandantul“ de escadron; puterea lui se întindea atât de departe, încât i-ar fi obligat pe toți să se grăbească, pe când el însuși ar fi continuat să meargă călare. Curând subiectul a fost totuși epuizat. Am intrat în sat. Pe ulițe se plimbau încoace și încolo femei, vaci, țărani și câini, cocoși și găini. Un cioban își mâna turma și — o, minune! — pe fața lui am observat aceeași expresie de suveranitate ca și în ochii căpitanului. Asta m-ar fi putut conduce la ieea identității naturii omenești, dacă tocmai atunci cazarmarul n-ar fi venit către mine să mă conducă în cu totul altă direcție, unde îmi fusese rezervată încartiruirea ofițerească, în pofida rangului meu inferior de iuncher...

Cunosc trei tipuri de călători: unii cu o înfățișare istovită, cu monoclu, cu un zâmbet disprețuitor pe buze și strâmbând puțin din nas, ceea ce dă figurii o expresie de nemulțumire și dezamăgire. Alții, cu o înfățișare veselă, cu privirea deschisă și ageră, cu un afiș de teatru, sau cu o invitație la bal, sau cu un meniu în mână. Ultimii, cu fruntea înaltă brăzdată de riduri, cu priviri îngândurate, cu guler tare și adesea cu ochelari cu montură de aur, cu ceas cu lanț ș.a.

Primii au în minte numai propria lor persoană; ceilalți se gândesc numai la plăcerile legate strict de ei înșiși; ultimii sunt preocupați de lucruri abstracte.

Primii — sunt de tipul lui Peciorin sau al turiștilor englezi; cei de-ai doilea — tineri, ce se consideră discipolii lui Epicur, sau — mai corect — tineri fără pic de judecată; cei din urmă — sunt savanți. Toți din cele trei categorii sunt capabili să scrie note de călătorie, și mulți dintre ei se grăbesc să-și manifeste această înclinare. Dar toate operele lor poartă inevitabil pecetea personalității autorului. Călătorul din prima categorie va spune: „Lângă Cetatea Albă m-am supărat de-a binelea: calul s-a oprit, surugiul era beat și am fost nevoit să dorm în trăsură“.

Călătorul din cea de-a doua categorie va exclama: „Rașel a fost astăzi fermecătoare. La palatul regal ni s-a servit o excelentă supă *à la tortue*. Numai experiența personală poate să vă dea o imagine completă despre midinetele Parisului!“ Călătorul din cea de-a treia categorie nu va spune nimic despre asta și nici nu se va entuziasma: el preferă să mediteze și să țină o disertație numai despre obiectul specialității lui. El se leagă de o varietate nouă de plantă și, dacă e nevoie, își va usca gâtlejul, nescăpând prilejul să-și expună principiile și părerile despre Linné, de Candolle, Humboldt... Altul se va agăța de vreun crenel nestudiat al unui turn gotic și, ca să lămurească mai bine chestiunea, va începe de la orașul construit de Lamaeon și, ca să strălucească prin erudiția sa, se va acupa să-i înjure pe Montfaucon, Grimm și alții, și în general pe toți care au îndrăznit să nu observe acest crenel. Meritul cel mai de seamă al unor astfel de călători constă în nepăsarea că și cititorilor puțin le pasă de ei că în viitor vor fi categoric dați uitării.

La Beicuș viața mi s-a schimbat. I-am părăsit pe husarii mei și am fost răsplătit, pentru frigul îndurat, cu locuința cea mai călduroasă. Mă aștepta și pachetul cu cărți de acasă, în care nu pe ultimul loc erau: *Cultul lui Zeus* de Leontiev, *Cântecele* *diferitelor popoare* de Berg și stihurile lui Tiutcev; pe celelalte nu mi le mai amintesc căci am, din păcate, o memorie mai slabă decât a gazetarilor. Dar mai întâi de toate am hotărât să scriu ultimele concluzii la care ajunsesem și am început să mă gândesc la avantajele vieții de pe front, care te deprinde cu lipsa de confort, îți dă posibilitatea să te desfeți, contemplând natura toate cele 24 de ore din zi, și — în sfârșit — îți slujește de izvor pentru tot felul de deducții. Primele două avantaje vi le-am arătat; rămâne cel de-al treilea; și el este atât de important încât, fără acesta, primele două ar fi date uitării, sau cel puțin n-ar fi aflat nimeni de ele până la apariția *Însemnărilor unui iuncher de husari*.

Din concluziile mele reiese că părerile soldatului rus cuprind în rezumat filosofia întregii Rusii, iar apropierea de natură îi oferă mai multe posibilități să-i cunoască toate fenomenele decât oricărui călător instruit.

Mie, ca moldovean aflat în Rusia, mi-a făcut multă plăcere să aflu cuvântul noii mele patrii despre patria dinainte, să aflu că undeva lângă Kamciatka se povestesc minuni despre Moldova, și totodată să știu că aceste minuni nu sunt altceva decât sfântul adevăr, da, cel mai pur adevăr!

De fapt, s-ar fi putut reproduce chiar părerile soldaților despre Moldova, pe care le-am dat, în ordinea în care au fost spuse. Dar cum nu am nici cea mai mică intenție să „sistematizez“ eseurile mele, am dreptul să notez amintirile pe măsură ce îmi vin în minte. Cine, în general, nu a scris sau a scris nesupraveghindu-se el însuși, nici nu-și poate închipui ce întorsături ciudate face gândirea înainte de a se opri la ceva anume; cel care, așa cum s-ar îngriji de creșterea unui copil, urmărind evoluția raționamentelor sale, știe că pornind de la oul de găină se poate ajunge la problemele cele mai complexe ale inteligenței umane. De ce să nu începem atunci cu oul, din moment ce poate sluji de punct de plecare pentru asemenea probleme atât de importante? Credeți-mă, asta nu întrerupe șirul povestirii, ci îl cimentează, îl leagă, dovedind cum se frământă și clocotește gândirea omenească.

Odată, pe când eram de 15 ani, am ucis la vânătoare o coțofană; din fericire, în clipa fatală coțofana ședea pe un stâlp de piatră, denumit în sudul Rusiei „babă de piatră“. M-am

apucat să îl examinez, și la întoarcerea acasă am început să scriu un studiu asupra lui. Adunând informații despre acest obiect am descoperit că sunt atât de multe, încât mi-a venit ideea să studiez toate „babele de piatră“ fără nici o excepție; a urmat o nouă culegere de informații și noi meditații — și atunci m-am hotărât să scriu nici mai mult nici mai puțin decât studiul asupra miturilor tracice, iar comunicarea despre preocupările mele în acest domeniu a fost publicată în anul 1852 în „Sevrnaja Piela“ („Albina Nordului“) și în „Moskvitjane“ („Moscoviții“), după care sursele de informații s-au înmulțit în așa măsură, încât am hotărât să scriu — deja mă tem să rostesc cuvântul: despre originea, dezvoltarea și spiritul mitologiei în general! Și cine poartă vina pentru toate astea? — Coțofana!

*

Scriu aceste rânduri într-una din cele mai înalte case din Harkov. Camera mea amintește lăcașul unui savant: cărți, hârtii, pene de scris, creioane, pensule, culori împrăștiate pe masă și sub masă, pe scaune și sub scaune, pe pat și sub pat, alături de borcane cu creme, parfumuri, perii, piepteni, revolvere, dolman și altele.

În harababura asta de lucruri e greu să găsești stăpânul. Dar este suficient să-ți oprești privirea pe halat și fes, ca să descoperi sub aceste găteli pe cineva, nici chiar student, nici chiar husar: este însuși stăpânul. Preocuparea lui cea mai de seamă este să se plimbe prin cameră cântând în gura mare *Gaudeamus igitur* sau *Brinkt mir Blut der edlen Reben* și meditând în același timp asupra eternelor probleme ale înțelepciunii omenești. Acum el stă la fereastră cu condeiul în mână, cu țigara în dinți și cu un cățel pe genunchi. După părerea lui asta este poziția cea mai comodă pentru amintiri. Poate petrece așa ceasuri întregi de-a rândul; țigara se face scrum, cățelușul îi sare de pe genunchi, pana îi cade din mână, iar el tot mai stă adâncit în gânduri. Fiind puțin artist, măcar ca înfățișare, gândul îl poartă în Moldova și aruncă asupra ei o privire „din înălțimea zborului de pasăre“. Îi vede hotarele; la nord, la 7000 de picioare deasupra nivelului mării se întinde lanțul de munți și înălțimile Carpaților, la sud — Dunărea, cuprinsă între tot felul de maluri, ba se învolburează, ba face vârtejuri sau bolborosește azvârlindu-se spre gura de vărsare, ori se rostogolește ca lava cea liniștită, ba se leagănă împăcată cu ea însăși. Iar din hotar până în hotar șerpuiesc pârâiașe și râuri, se înalță dealuri, se-ntind câmpii, păduri și pășuni, albastrul apelor se contopește cu verdele de smarald al frunzișului. Privirea se îndreaptă spre țările vecine: Ungaria, Bulgaria, Valahia, Rusia, Galiția... Nu! Nu ai cum să le asemeni. Mai au mult până să fie ca Moldova: una nu-i așa de bogată în ape, alta este mai săracă în păduri, a treia nu are munți, a patra nu are verdeață de-ajuns.

Privirea se întoarce din nou spre Moldova. Din înălțimea zborului de pasărre nu se văd oamenii: cu atât mai bine: toată bogăția naturii este în fața noastră!

Oare să ne lăsăm mai jos? Din înălțimea zborului de pasăre se deschide o priveliște cuprinzătoare. Poate că nu corespunde realității? Poate vă amăgește imaginația? Fie! Să ne lăsăm pe pământ, însă cu condiția să privim oamenii printre degete; să nu observăm ochelarii, lornioanele ș.a., vom da atenție numai la ceea ce omul a știut să folosească până la descoperirea modei. Ca să nu pierdem din vedere tabloul general voi lua în ajutor imaginația: ea îmi va sluji drept cizmele fermecate de șapte coți ale lui Peter Schlemihl, care l-au purtat de la Pol în Africa. Deosebirea dintre mine și Peter Schlemihl este că el a avut nenorocirea să-și piardă umbra și de-aceea zbura neobservând distanțele; eu, dimpotrivă, având o umbră, foarte palidă, dar totuși umbră, îmi place să o arunc pe orice ating și, dacă aș putea să mă reazăm cu un picior pe țărmul Coreei și cu celălalt în Marea Nordului, probabil că deasupra întregului ținut s-ar așterne umbra mea. Asta mi-ar conveni cu atât mai mult, cu cât țineți seama că scriitorii noștri preferă să trăiască fără umbră, sau cu una falsă, pe care, ieșind, o lasă la portar.

Dumnezeule, cine nu a citit spirituala poveste a lui Chamisso *Peter Schlemihl!* Cine nu și-a bătut capul să dezlege sensul ei ascuns după firea și starea sa sufletească! După părerea mea, povestea asta vrea să dovedească că omului îi mai trebuie, în afară de bani, minte ș.a., încă un fleac: umbra. Ca situații, Peter Schlemihl îl amintește pe Faust; după fire — este francez; dar orice ar fi fost, el reprezintă moda secolului. Tânărul acesta își vinde umbra unui necunoscut, capătă în schimb o pungută fermecată veșnic plină cu bani, face curte, risipește bani și, în sfârșit, nemulțumit cu toate acestea aruncă punguța și pornește pe jos în lumea largă; din întâmplare dă peste cizmele zburătoare și aici încep peregrinările lui miraculoase, de pildă de la Polul Nord — într-un salt în mijlocul Africii; dintr-un orășel nemțesc la o răspântie în Tibet...

SFÂNTUL GHEORGHE ATOTBIRUITORUL ÎN MOLDO-VALAHIA

(Fragmente din Jurnal)

Acum un an, în luna septembrie, regimentul de husari al contelui Radețki a pornit la ora 7 dimineața din Kabarga sau Alexandrovar, din gubernia Kerson și, după vreo patru ore, escadronul III, din care făceam parte și eu, era încartiruit în locuințele neîncăpătoare din satul Agighiol, din aceeași gubernie — se înțelege. Gazda mea era un colonist bulgar, Anton Mazarenko, din Ternovka, de lângă Nikolaev. Era un om de vârstă mijlocie, instruit — adică învățase carte la școala din colonie. El se stabilise aici împreună cu cei doi frați printr-o învoială făcută cu moșiereasa satului, în nădejdea unui câștig.

Instalându-mă în noua locuință, l-am chemat pe Anton și i-am umplut un păhărel cu gin; apoi, i-am cinstit în același fel și pe frații lui și am întrebat într-o doară, neavând altceva de întrebat:

— De unde ești de fel?

— Colonist bulgar din Ternovka.

Trebuie să știți că citisem cândva cu plăcere operele cunoscutului nostru bulgarofil Venelin și regretasem adesea că n-am avut ocazia să-i cunosc mai îndeaproape pe bulgari. Iată că s-a ivit ocazia și m-am grăbit să o folosesc. Înainte de toate le-am cerut cunoștințelor mele să nu răspundă la întrebări decât bulgărește. La început, deși știam bine slava veche nu-i înțelegeam defel pe bulgarii mei. Particulele „at“ și „ta“ mă zăpăceau complet. În sfârșit, cum-necum aceste dificultăți au dispărut; și acești oameni cumsecade ca pâinea caldă se minunau cu ce ușurință le înțeleg limba.

Bulgarii m-au îndrăgit repede; ca să pătrund mai adânc în obiceiurile lor mă străduiam să fiu cât mai familiar cu ei și să-mi ating scopul. La început gazdele vorbeau puțin în prezența mea, și numai între ei; curând au devenit vorbăreți cu toții, chiar și față de mine; în sfârșit, s-au hotărât să cânte în prezența mea. Asta îmi și trebuia! Multe cântece mi-a fost dat să ascult pe-atunci! Așa am făcut cunoștință cu Ivan și Rada cari se iubeau cu patimă, și cu Caragea, ce știa vorbi cu mioara lui, și cu fata (muma) ce vrăjise soarele... însă mi-a atras atenția mai cu seamă, ca moldovean ce sunt, un cântec de Crăciun (colind), care se încadrează în categoria credințelor creștine din cele mai vechi timpuri.

Voi da colindul în traducere, cuvânt cu cuvânt:

S-a aprins zărișoara
În mândra Valahă Țară,
Țară Valahă și Moldovă.[*]
Aceea nu era zare luminoasă
Ci era Sfântul Gheorghe
Pe calul cel sur
Din mândra Țară Valahă,
Țară Valahă și Moldoveană.
Poartă mantie[**],
Și ea strălucește ca luna.
Coif are pe cap
Și strălucește ca soarele.
Inel are el pe deget
Sclipește ca o stea,
Ca luceafărul de seară.
Trudește sus,
Sus, pe creastă,
Pe creastă de povârniș,
În cale îi iese Suralamia,
În cale îi iese și-i spune:
«Hei, tu, Sfinte Gheorghe,
Ce tot trudești sus,
Sus, pe creastă,

---

[*] Țările Valahia și Bogdania.

[**] Un fel de pelerină.

Pe creastă de povârniș?»
Răspunde Sfântu Gheorghe:
«Trudesc sus,
Sus pe creastă,
Pe creastă de povârniș
Pentru turma sură.
Turma sură și ciurda cornută
Au ele oare iarbă înfrunzită?
Au ele oare apă de izvoare?»
Răspunde Suralamia:
«Hei, tu, Sfinte Gheorghe!
În zadar trudești atâta sus,
Sus, pe creastă,
Pe creastă de povârniș
Eu ți-am întâlnit turmele;
Au trecut cu bine iarna
Și-s zdravene până acum,
Și au frunze, iarbă,
Frunze, iarbă, și proaspătă apă.»
S-a mâniat Sfântul Gheorghe
Și a azvârlit cu ghioaga de aur
Și a lovit-o pe Suralamia
Și a lovit-o în locul ce doare,
În loc plăpând, chiar în inimă
Și au țâșnit din ea trei râuri
Trei râuri prețioase:
Cel dintâi — secară albă,
Al doilea — vin spumos,
Al treilea — de lapte alb.
Du-te, secară, pe la plugari,
Du-te, vinule, pe la podgoreni,
Și tu, lapte, la ciobani.
În mândra Țară Valahă
Țara Valahă și Moldoveană.
Să trăiască Sfântu Gheorghe!“

Acest cântec este remarcabil prin aceea că îl face pe Sfântul Gheorghe Atotbiruitorul întemeietor al agriculturii în Moldo-Valahia. Nu am putut afla ce fel de viețuitoare este Suralamia. Unul spunea lup, altul — leu, al treilea — balaur sau, altfel spus — un animal înfricoșător. Sfântul Gheorghe l-a izbit cu ghioaga în inimă, și din inima aceea au izvorât toate bogățiile ținuturilor noastre: secară, vin și lapte, întruchiparea celor trei ramuri ale agriculturii: cultivarea pământului, viticultura și creșterea vitelor. Oricine ar fi fost Suralamia — este clar că ea reprezintă pământul Moldovei, la începuturi nedesțelenit, însă pe care l-a îmbogățit dintr-o dată Sfântul Gheorghe.

În zadar am considera această tradiție drept creștină. Mai degrabă ea poartă pecetea păgânismului. Sfântul Gheorghe apare față de Suralamia cum a fost sanscritul Ganes față de Scanda. După ce au renegat păgânismul, slavilor le plăcea ca sub denumiri de sfinți să-și cânte eroii lor păgâni; iată, de pildă, un cântec sârbesc:

„A început fulgerul să împartă daruri:
I-a dat lui Dumnezeu înălțimile cerești,
Lui Sfântu Petru — porțile cerești,
Lui Ioan — ghețuri și zăpezi,
Lui Nicolae — stăpânirea apelor,
Iar lui Ilie — fulgere și trăsnete.“

(F.I. Buslaev, *Despre influența creștinismului asupra limbii slave,* 1848, p. 60.)

Nu este oare clar că „Dumnezeu“ înlocuiește în această poveste „adevărata ființă supremă“; Sfântul Petru este ceva în felul lui Ianus al romanilor, iar Sfântul Ioan, Sfântul Niculae îl înlocuiesc pe Neptun, Sfântul Ilie — pe Jupiter, sau, la noi — pe Perun.

Cărui zeu păgân i-a fost substituit în cântec Sfântul Gheorghe?

Această chestiune este în strânsă legătură cu cea a originii slavilor. Dacă vom accepta părerea aproape generală că slavii sunt urmașii tracilor, vom pătrunde în mitologia acestui popor cândva slav.

Într-un loc Herodot spune extraordinar de clar: tracii se închină numai la Ares, Dionis și Diana (V,7). Evident, Sfântul Gheorghe nu putea fi Ares, și cu atât mai puțin — Diana.

Rămâne Dionis, acest iluminist al lumii antice, patronul viticulturii, principala și suprema zeitate a tracilor. El într-adevăr este întruchipat perfect în Sfântul Gheorghe din cântecul nostru, figură luminoasă a Moldo-Valahiei, patronul viticulturii ei. Neținând seama de numele grecesc Dionis la Herodot, suntem îndreptățiți să-l înlocuim cu unul slav: Sveatovit, Dajdibog sau altele asemănătoare. Oricare ar fi numele, caracterul Sfântului Gheorghe se explică lesne.

Malurile Dunării au fost leagănul propriu-zis al neamurilor slave. Nestor spune clar: slavii locuiau la Dunăre, unde astăzi sunt Ungaria și Bulgaria. De aici s-au împrăștiat în lume sub diferite nume (Nestor, p.3). Însă despărțindu-se de Dunăre slavii n-au putut uita această patrie minunată; fiecare din ei a fi fost gata să repete cuvintele lui Sviatoslav: „Vreau să trăiesc la Dunăre, acolo se adună tot felul de bunuri: din Grecia — aur, pânzeturi, vinuri, legume de tot soiul; din Boemia și Ungaria — argint și cai; din Rusia — piei și ceară, miere și sclavi (p. 28). În tradițiile populare ale slavilor din nord s-au păstrat amintiri despre Dunăre rămasă sfântă pentru mine. Este evident că de dincolo de Dunăre au venit o dată cu tracii — slavi și credințele lor populare.

Citind povestirile rușilor am aflat pe neașteptate o tradiție, care îmi amintește uimitor de bine cântecul bulgăresc. Este adevărat că denumirea Moldo-Valahiei este înlocuită cu numele de Sfânta Rusie, și legenda este ceva mai dezvoltată, însă chiar această similitudine de circumstanțe (în ceea ce privește împrejurările), arată că nu este chiar atât de veche; și totul mă determină să cred că ea s-a înfiripat pe țărmul bulgăresc al Dunării.

Toate popoarele din vechime îi desemnau ca întemeietori ai agriculturii pe zei; în fine și Moldo-Valahia și-a găsit o astfel de întruchipare ce merită să fie luată în considerație, pentru că s-a păstrat în legendele și tradițiile unor popoare străine nouă — la bulgari și la ruși.

Trăiască Sfântul Gheorghe!

Satul Ancirkrak, 1855

NOTE, COMENTARII, VARIANTE